

UNIVERZITA KARLOVA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

**OCHRANA MOŘSKÉ BIODIVERZITY
V MEZINÁRODNÍM PRÁVU**

Dizertační práce

Knihovna UK PF

3125072234

Mgr. Karolina Žáková

Školitel: Prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc.

Prohlašuji, že jsem tuto dizertační práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Tisé dne 27. března 2007

.....

Mgr. Karolina Žáková

PODĚKOVÁNÍ

Žádné dílo nevzniká ve vzduchoprázdnu a ani tato práce by nebyla možná bez přítomnosti mé rodiny, učitelů a přátel.

Na prvním místě bych ráda poděkovala své mamince, paní Drahomíře Žákovské, za nekonečnou trpělivost a neotřesitelnou důvěru v mé schopnosti, tolik zavazující a zároveň tolik cennou v okamžicích pochybností. Vždy mi byla přístavem, ve kterém jsem si mohla spravit potrhané plachty a odpočinout si před další cestou. Nemenší dík patří mé sestře Lucii, mému celoživotnímu jistícímu lanu a v případě této práce navíc neocenitelnému kritikovi a jazykové korektorce. Za podporu děkuji také svému tátovi, panu Františku Michalíkovi, a za prostor, který mi věnovala ve svých myšlenkách, své babičce, paní Anně Stackeové.

Za cenné rady a připomínky, stejně jako za podporu a vstřícnost v průběhu celé doby svého doktorského studia velmi děkuji vedoucímu Katedry práva životního prostředí a svému školiteli, neúnavnému propagátorovi ochrany přírody, Prof. JUDr. Milanu Damohorskému, DrSc. Můj dík patří i profesoru Jean-Pierrovi Beurierovi z Fakulty práva a politických věd Univerzity v Nantes, který mi otevřel dveře do nesmírně zajímavého světa mořského práva.

Za nezapomenutelné tři roky děkuji i zbytku kolektivu katedry, jmenovitě Doc. JUDr. Jaroslavu Drobníkovi, CSc., Terce, Michalovi, Vojtovi, Martinovi a samozřejmě naší dobré duši, moudré a laskavé paní Věře Hrdinové. Ať mě má životní cesta zavede jakkoli daleko, vždy budu vděčná, že jsem jednu její část mohla strávit v jejich blízkosti.

Konečně děkuji také všem svým ostatním přátelům, jejichž přítomnost a společné chvíle nad i pod vodou tvořily rovnováhu času věnovanému práci a dodávaly mi tolik potřebnou radost a novou energii, zejména Viktorovi, Martině, Pěťovi, Jindrovi a Kubovi. Můj zvláštní dík v tomto směru pak patří týmu UW rugby Klubu sportovních potápěčů z Ústí nad Labem.

OBSAH

Poděkování	2
Obsah	3
Použité zkratky	8
Předmluva	16
Úvod	18
1. Mořská biodiverzita, věcné a právní souvislosti její ochrany	21
1.1. Biodiverzita (pojem, význam, ochrana)	21
1.2. Mořská biodiverzita	34
1.3. Právní režim biologických mořských zdrojů	58
Shrnutí	67
2. Prameny mezinárodního práva ochrany mořské biodiverzity	69
2.1. Úmluvy globálního charakteru	70
2.1.1. Úmluvy tvořící základní právní rámec ochrany mořské biodiverzity	70
2.1.1.1. Úmluva OSN o mořském právu (UNCLOS)	70
2.1.1.2. Úmluva o biologické rozmanitosti (CBD)	75
2.1.2. Ostatní globální úmluvy významné pro ochranu mořské biodiverzity	78
2.1.2.1. Úmluvy z oblasti ochrany přírody	78
2.1.2.2. Úmluvy zaměřené na regulaci (rybo)lovu	83
2.2. Nejvýznamnější úmluvy regionálního charakteru	90
2.2.1. „Pevninské“ úmluvy z oblasti ochrany přírody	90
2.2.2. „Mořské“ environmentální úmluvy	94
2.2.2.1. Zvláštní ochrana biodiverzity v regionálních mořích zastřežených UNEP	95
2.2.2.2. Zvláštní ochrana biodiverzity v rámci nezávislých partnerů UNEP	102

2.2.3. Úmluvy věnované přísné ochraně určitých součástí mořských ekosystémů	108
2.2.3.1. Dohody věnované mořským druhům přijaté v rámci Bonnské úmluvy	108
2.2.3.2. Úmluvy věnované mořským druhům přijaté mimo rámec Bonnské úmluvy	111
2.2.4. Úmluvy věnované hospodaření s (rybo)lovnými zdroji	113
2.2.4.1. Úmluvy věnované udržitelnému využívání mořských savců	113
2.2.4.2. Regionální rybářské úmluvy	115
2.3. Význam <i>soft law</i> pro ochranu mořské biodiverzity	118
2.3.1. „Koncepční“ dokumenty <i>soft law</i>	119
2.3.1.1. Stockholmská deklarace	119
2.3.1.2. Světová charta přírody	120
2.3.1.3. Dokumenty přijaté v Rio de Janeiru	120
2.3.1.4. Johannesburgský Implementační plán	122
2.3.2. Dokumenty <i>soft law</i> nahrazující právně závaznou úpravu	123
2.3.2.1. Využívání biologických zdrojů volného moře	124
2.3.2.2. Akční plány a strategie pro ochranu regionálních moří	126
2.3.2.3. Memoranda porozumění na ochranu určitých mořských druhů přijata v rámci Bonnské úmluvy	127
2.3.3. Dokumenty <i>soft law</i> „prováděcí“ povahy	129
2.3.3.1. Program CBD pro mořskou a pobřežní biodiverzitu	130
2.3.3.2. Podpora zodpovědného rybolovu na půdě FAO	131
2.3.3.3. „Prováděcí“ dokumenty <i>soft law</i> přijaté v mořských regionech	133
Shrnutí	136

3. Základní prostředky ochrany mořské biodiverzity v mezinárodním právu	139
3.1. Druhová ochrana	139
3.1.1. Ochrana využívaných druhů	140
3.1.1.1. Regulace využívání biologických mořských zdrojů v UNCLOS	140
3.1.1.2. Konkrétní opatření přijímaná v rámci rybářských fór	142
3.1.1.3. Ochrana využívaných druhů v regionálních mořských Úmluvách	145
3.1.2. Ochrana necílených druhů v rámci rybolovu	147
3.1.3. Ochrana ohrožených a vzácných druhů	150
3.2. Prostorová ochrana	153
3.2.1. Chráněné mořské oblasti <i>stricto sensu</i>	154
3.2.1.1. Úprava chráněných mořských oblastí v normativních textech na ochranu přírody	155
3.2.1.2. Zřizování chráněných mořských oblastí a UNCLOS	157
3.2.2. Další typy oblastí se zvláštním režimem	161
3.2.2.1. Oblasti uzavřené pro lov	161
3.2.2.2. Oblasti na ochranu podmořského kulturního dědictví	162
3.2.2.3. Zvláště citlivé mořské oblasti vyhlášené na půdě IMO	164
3.3. Úprava určitých lidských činností	168
3.3.1. Úprava činností přímo zaměřených na mořské biologické zdroje	168
3.3.1.1. Přístup k (rybo)lovu a zákaz používání určitých rybářských technik	168
3.3.1.2. Ochrana ohrožených druhů mořských organismů prostřednictvím regulace obchodu	171
3.3.1.3. Mořský vědecký výzkum a bioprospekce	174
3.3.2. Úprava činností s vedlejšími dopady na mořskou biodiverzitu	178
3.3.2.1. Znečišťování mořského prostředí	179
3.3.2.2. Introdukce nepůvodních druhů	185
3.3.2.3. Průzkum a využívání zdrojů nebiologické povahy z mořského dna	188
Shrnutí	190

4. Nejvýznamnější faktory podmiňující účinnost ochrany mořské biodiverzity a jejich mezinárodněprávní úprava	194
4.1. Věda a výzkum	194
4.1.1. Přínos a rizika vědy a výzkumu	195
4.1.2. Vyjádření významu vědeckého výzkumu v mezinárodních úmluvách	197
4.2. Ekosystémový přístup a předběžná opatrnost	201
4.2.1. Ekosystémový přístup jako základní strategie ochrany biodiverzity	201
4.2.1.1. Pojem ekosystémový přístup a jeho zakotvení v mezinárodním právu	202
4.2.1.2. Aplikace ekosystémového přístupu v mořském prostředí	205
4.2.2. Přístup předběžné opatrnosti jako nástroj umožňující čelit omezeným znalostem	208
4.2.2.1. Pojem a zakotvení předběžné opatrnosti v mezinárodním právu	209
4.2.2.2. Aplikace přístupu předběžné opatrnosti při řízení činností dotýkajících se oceánů a jejich zdrojů	210
4.3. Mezinárodní spolupráce	216
4.3.1. Pojem a zakotvení mezinárodní spolupráce v mezinárodním právu	216
4.3.2. Formy mezinárodní spolupráce významné pro ochranu mořské biodiverzity	219
4.3.2.1. Spolupráce v rámci vědeckého výzkumu a výměna vědeckých informací	220
4.3.2.2. Koordinace opatření	221
4.3.2.3. Spolupráce při prosazování přijatých opatření	223
4.3.2.4. Vzájemná informovanost a pomoc v případech naléhavých situací	226
4.3.2.5. Pomoc rozvojovým zemím	227
4.3.3. Zvláštní význam mezinárodní spolupráce pro ochranu biodiverzity na volném moři	228
Shrnutí	230

Závěr	.....	233
Doslov	.....	241
Seznam použité literatury	.....	243
Résumé	.....	251

POUŽITÉ ZKRATKY

ACAP	<i>Agreement on the Conservation of Albatrosses and Petrels</i> (Dohoda o ochraně albatrosů a buňáků)
ACCOBAMS	<i>Agreement on the Conservation of Cetaceans of the Black Sea, Mediterranean Sea and contiguous Atlantic Area</i> (Dohoda o ochraně kytovců Černého moře, Středozemního moře a přilehlé atlantské oblasti)
ACPB	<i>Agreement on the Conservation of Polar Bears</i> (Dohoda o ochraně ledních medvědů)
AEWA	<i>Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds</i> (Dohoda o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků)
AFDI	<i>Annuaire Français de Droit International</i> (Francouzská ročenka mezinárodního práva)
APFIC	<i>Asia-Pacific Fishery Commission</i> (Rybářská komise pro asijskou oblast Pacifiku)
ASCOBANS	<i>Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and North Seas</i> (Dohoda o ochraně malých kytovců Baltského a Severního moře)
ASEAN	<i>Association of South East Asian Nations</i> (Asociace národů jihovýchodní Asie)

ASMA	<i>Antarctic Specially Managed Area</i> (antarktická zvláště spravovaná oblast)
ASPA	<i>Antarctic Specially Protected Area</i> (antarktická zvláště chráněná oblast)
CBD	<i>Convention on Biological Diversity</i> (Úmluva o biologické rozmanitosti)
CCAMLR	<i>Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources</i> (Komise pro ochranu antarktických živých mořských zdrojů)
CCSBT	<i>Commission for the Conservation of Southern Bluefin Tuna</i> (Komise pro ochranu jižního modroploutvého tuňáka)
CITES	<i>Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora</i> (Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin)
COFI	<i>Committee on Fisheries</i> (Výbor pro rybolov, FAO)
COLREG	<i>Convention on the International Regulations for Preventing Collisions at Sea</i> (Úmluva o mezinárodních pravidlech pro předcházení kolizím na moři)
COP	<i>conference of the parties</i> (zasedání smluvních stran)
ČPŽP	České právo životního prostředí (odborný časopis)

EEZ	<i>exclusive economic zone</i> (výlučná ekonomická zóna)
EIA	<i>environmental impact assessment</i> (posuzování vlivů na životní prostředí)
FAD	<i>fish aggregating devices</i> (zařízení na shromažďování ryb)
FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i> (Organizace OSN pro výživu a zemědělství)
FSA	<i>Fish Stocks Agreement</i> (Dohoda o rybích hejnech)
GATT	<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> (Všeobecná dohoda o clech a obchodu)
GFCM	<i>General Fisheries Commission for the Mediterranean</i> (Všeobecná rybářská komise pro Středozemní moře)
HELCOM	<i>Helsinki Commission</i> (Helsinská komise)
ICCAT	<i>International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas</i> (Mezinárodní komise pro ochranu tuňáků Atlantiku)
ICES	<i>International Council for the Exploration of the Sea</i> (Mezinárodní rada pro výzkum moře)
ICRW	<i>International Convention for the Regulation of Whaling</i> (Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství)

IJMCL	<i>International Journal of Marine and Coastal Law</i> (Mezinárodní časopis pro mořské a pobřežní právo)
IMO	<i>International Maritime Organization</i> (Mezinárodní námořní organizace)
IOTC	<i>Indian Ocean Tuna Commission</i> (Komise pro tuňáky Indického oceánu)
IPCC	<i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i> (Mezivládní panel pro klimatické změny)
IPHC	<i>International Pacific Halibut Commission</i> (Mezinárodní tichomořská komise pro platýze obrovského)
IPOA	<i>international plan of action</i> (mezinárodní akční plán)
ISA	<i>International Seabed Authority</i> (Mezinárodní úřad pro mořské dno)
ITLOS	<i>International Tribunal for the Law of the Sea</i> (Mezinárodní tribunál pro mořské právo)
IUCN / UICN	<i>International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (World Conservation Union) / Union Internationale pour la Conservation de la Nature et des Ressources Naturelles (Union Mondiale pour la Nature)</i> (Světový svaz ochrany přírody)
IUU Fishing	<i>illegal, unregulated and unreported fishing</i> (nelegální, neregulovaný a nehlášený rybolov)

IWC	<i>International Whaling Commission</i> (Mezinárodní velrybářská komise)
MAP	<i>Mediterranean Action Plan</i> (Akční plán pro Středozemní moře)
MARPOL	<i>International Convention for the Prevention of Marine Pollution from Ships</i> (Mezinárodní úmluva o předcházení znečišťování moří z plavidel)
MEPC	<i>Marine Environment Protection Committee</i> (Výbor pro ochranu mořského prostředí, IMO)
MoU	<i>Memorandum of Understanding</i> (memorandum porozumění)
MPA	<i>marine protected area</i> (chráněná mořská oblast)
MSR	<i>marine scientific research</i> (mořský vědecký výzkum)
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NAFO	<i>Northwest Atlantic Fisheries Organization</i> (Rybářská organizace pro severozápadní Atlantik)
NAMMCO	<i>North Atlantic Marine Mammals Commission</i> (Severoatlantická komise pro mořské savce)
NASCO	<i>North Atlantic Salmon Conservation Organisation</i> (Organizace pro ochranu lososů severního Atlantiku)

NEAFC	<i>North East Atlantic Fisheries Commission</i> (Rybářská komise pro severovýchodní Atlantik)
OILPOL	<i>International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil</i> (Mezinárodní úmluva o předcházení znečišťování moří ropnými látkami)
OSN	Organizace spojených národů
OSPARCOM	<i>OSPAR Commission</i> (Komise „Oslo-Paříž“ zřízená Úmluvou na ochranu mořského prostředí severovýchodního Atlantiku)
PAME	<i>Protection of the Arctic Marine Environment</i> (Ochrana arktického mořského prostředí)
PICES	<i>North Pacific Marine Science Organization</i> (Organizace severního Pacifiku pro mořskou vědu)
PSSA	<i>Particularly Sensitive Sea Area</i> (zvláště citlivá mořská oblast)
RAC/SPA	<i>Regional Activity Centre for Specially Protected Areas</i> (Centrum regionální činnosti pro zvláště chráněné oblasti)
RECIEL	<i>Review of European Community and International Environmental Law</i> (Rozhledy evropského komunitárního a mezinárodního práva životního prostředí)
RFMO	<i>regional fisheries management organizations</i> (regionální rybářské hospodářské organizace)

RGDIP	<i>Revue générale du droit international public</i> (Všeobecné rozhledy mezinárodního veřejného práva)
RJE	<i>Revue juridique de l'environnement</i> (Právní rozhledy z oblasti životního prostředí)
ROPME	<i>Regional Organization for the Protection of the Marine Environment,</i> (Regionální organizace na ochranu mořského prostředí)
SBSTTA	<i>Subsidiary Body on Scientific, Technical and Technological Advice</i> (Pomocný orgán pro vědu, techniku a technologii, CBD)
SCAR	<i>Scientific Committee on Antarctic Research</i> (Vědecký výbor pro antarktický výzkum)
SEAFO	<i>Southeast Atlantic Fisheries Organization</i> (Rybářská organizace pro jihovýchodní Atlantik)
SOLAS	<i>International Convention for the Safety of Life at Sea</i> (Mezinárodní úmluva pro bezpečnost života na moři)
SPAMI	<i>Specially Protected Areas of Mediterranean Importance</i> (zvláště chráněné oblasti středomořského významu)
SPREP	<i>Pacific Regional Environment Programme</i> (Regionální program pro životní prostředí Pacifiku)
STCW	<i>International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers</i> (Mezinárodní úmluva o normách výcviku, kvalifikace a strážní služby námořníků)

SWIOFC	<i>South West Indian Ocean Fisheries Commission</i> (Rybářská komise pro jihozápadní Indický oceán)
UN	<i>United Nations</i> (Organizace spojených národů)
UNCED	<i>UN Conference on Environment and Development</i> (Konference OSN o životním prostředí a rozvoji)
UNCLOS	<i>United Nations Convention on the Law of the Sea</i> (Úmluva OSN o mořském právu)
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> (Program OSN pro životní prostředí)
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu)
UNU-IAS	<i>United Nations University – Institute of Advanced Studies</i> (Univerzita OSN – Institut pokročilých studií)
WECAFC	<i>Western Central Atlantic Fishery Commission</i> (Rybářská komise pro středozápadní Atlantik)
WSSD	<i>World Summit on Sustainable Development</i> (Světový summit udržitelného rozvoje)
WTO	<i>World Trade Organization</i> (Světová obchodní organizace)
WWF	<i>World Wildlife Fund for Nature</i> (Světový fond na ochranu přírody)

PŘEDMLUVA

„Proč se v České republice zabýváš mořskou biodiverzitou?“ Tuto otázku jsem slyšela během svého doktorského studia mnohokrát. Odpověď na ni je jednodušší, než by se mohlo na první pohled zdát, a zdaleka se neomezuje na můj osobní vztah k oceánům a fascinujícímu světu pod mořskou hladinou.

Oceány¹ pokrývají více než dvě třetiny² povrchu naší planety, ne zcela právem nazývané Země (označení „modrá planeta“ je v tomto směru mnohem přesnější). Skutečný rozsah mořského prostředí ve srovnání s pevninou však vynikne, teprve uvědomíme-li si jeho třetí rozměr: hloubku. Světový oceán, to je 1,3 miliardy kilometrů krychlových vody, tedy 97% jejích globálních zásob³, a 90% biosféry, což představuje zdaleka nejrozsáhlejší životní prostor na planetě.

Význam oceánů pro život na Zemi odpovídá jejich rozměrům. Díky chemickým a fyzikálním vlastnostem vody jsou základem pro koloběh uhlíku⁴, stejně jako vody v přírodě a pro celkovou tepelnou bilanci Země. Zásadním způsobem ovlivňují atmosférické jevy, a tím počasí na celém světě, jak v globálním, tak v lokálním měřítku. Mořské fotosyntetické organismy (fytoplankton a mořské řasy) zajišťují přes 50% roční světové produkce kyslíku. Oceány jsou bez přehánění základním stavebním kamenem života v podobě, v níž ho známe.

Jak je dostatečně prokázáno výzkumem pevninských ekosystémů, směřuje příroda k zaplnění každé ekologické niky vhodnou životní formou. Díky svým rozměrům a stabilitě poskytuje mořské prostředí evoluci široké pole působnosti. Přes naše omezené znalosti života v mořích

---

¹ Slovo „oceán“ je odvozeno od jména Titána Ókeana, syna bohyně Gaii (Země) a boha Úrana (Nebe). Dle řecké mytologie Ókeanos „jako řeka bez břehů oblévá celý svět“ (Kun, N.A.: *Starořecké báje*, Státní pedagogické nakladatelství, 1957, str. 15). Řecké mytologii i realitě by odpovídalo používání jednotného čísla, neboť všechny oceány (rozeznáváme čtyři hlavní – Tichý, Atlantský, Indický a Severní ledový – a jeden vedlejší – Jižní, nebo též Antarktický) a moře (tedy okrajové, více či méně oddělené oblasti jednotlivých oceánů) ve skutečnosti tvoří jeden „světový oceán“, masu mořské vody obrovského objemu a rozměrů. Ačkoliv ze striktně vědeckého pohledu je třeba pojmy „světový oceán“, „oceány“ a „moře“ odlišovat, používám všechny tři výrazy promiskue pro označení téhož.

² Přesně 70,8 %.

³ Sladká voda se na světových zásobách podílí pouze 2,8%, z nichž podstatná část (2,15%) je vázána ve formě sněhu a ledu v polárních a vysokohorských oblastech. Podzemní voda a půdní vlhkost představují 0,62% zásob vody a řeky a jezera pouhých 0,02%. Zbytek (0,01%) představuje voda v podobě vodní páry v atmosféře.

⁴ Drtivá většina oxidu uhličitého v oceánsko-atmosférickém systému se nachází v oceánu rozpuštěná ve vodě nebo uložená ve formě sedimentů na mořském dně. Oceány tak fungují jako úložiště (anglicky *sinks*) oxidu uhličitého a výrazně přispívají ke snížení jeho množství v atmosféře.

(výzkum vyžaduje speciální podmorskou techniku, a je proto značně nákladný) je zřejmé, že jejich biologické bohatství je nesmírné, a to jak z pohledu biomasy, tak rozmanitosti životních forem a vztahů mezi nimi. Obdobně jako na pevnině je však toto bohatství ohroženo nezodpovědným chováním člověka. Ačkoliv dogma o nevyčerpatelnosti a nezničitelnosti oceánů vzalo ve druhé polovině dvacátého století definitivně za své, prosazuje se změna přístupu v praxi jen velmi obtížně a pomalu. Mořské prostředí je dále znečišťováno, mořské biologické zdroje čerpány nad hranici své obnovitelnosti a stanoviště ničena nevhodnými rybářskými technikami či nekontrolovaným rozvojem pobřežních oblastí.

Z důvodu významu oceánů pro život na Zemi není možné se problematice jejich ochrany v rámci práva životního prostředí vyhnout, byť by nejbližší mořské pobřeží bylo jakkoli vzdálené. Oceány ovlivňují život každého z nás a my všichni se podílíme na využívání jejich zdrojů a rostoucí míře jejich ohrožení.⁵ Nelze také zapomínat, že podstatnou část oceánů tvoří mezinárodní prostory (Antarktida, volné moře, Oblast), na jejichž průzkum a využívání mají za splnění stanovených podmínek právo všechny státy světa.⁶

Přes výše uvedené je pochopitelné, že vnitrozemské státy, Českou republiku nevyjímaje, věnují oceánským problémům a jejich politickému a právnímu řešení pouze omezenou pozornost. Pro rozšiřování znalostí v tomto směru je proto na akademické úrovni neocenitelná spolupráce s univerzitami přímořských států, jež disponují odpovídajícími studijními materiály a renomovanými odborníky. Osobně jsem se zvolenému tématu do hloubky věnovat díky ročnímu studiu mořského a oceánského práva na Fakultě práva a politických věd Univerzity v Nantes (Francie) a následné úzké spolupráci s jejím specializovaným pracovištěm, Centrem pro mořské a oceánské právo (*Centre de Droit Maritime et Océanique*), a zejména jedním z předních francouzských odborníků v oblasti mezinárodního mořského práva a práva životního prostředí, profesorem Jean-Pierrem Beurierem. Nezbyvá mi, než vyjádřit naději, že tato spolupráce nebude přínosem jen pro mě osobně, ale také pro celý obor práva životního prostředí na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a případně též pro další studenty, kterým je toto téma blízké.

⁵ Nejvýznamnějším (nikoliv však jediným) „příspěvkem“ vnitrozemských států je vypouštění znečišťujících látek do ovzduší či vodních toků (vzhledem k propojenosti biosféry jich podstatná část skončí v mořích, případně na ně působí nepřímo jako například skleníkové plyny).

⁶ Reálné možnosti jednotlivých států těchto práv využívat jsou jinou otázkou, připomeňme nicméně, že Česká republika se podílí jak na vědeckých aktivitách v Antarktidě (česká polární stanice Johanna Gregora Mendla byla zřízena na ostrově Jamese Rosse, její provoz byl oficiálně zahájen v únoru 2007), tak na průzkumu minerálních zdrojů hlubokomořského dna (v rámci mezinárodní organizace *Interoceanmetal*, více informací na www.iom.gov.pl).

ÚVOD

Hranice mezi státy jen málokdy respektují ekologickou realitu a v případě oceánů to platí dvojnásob. Existence různých právních režimů uměle „implantovaných“ do mořského prostředí, volný pohyb velké části mořských organismů stejně jako naše omezené znalosti o ekologii oceánů činí z ochrany mořské biodiverzity jeden z nejobtížnějších environmentálních úkolů současnosti, v jehož řešení hraje mezinárodní spolupráce zásadní roli. Předložená práce se snaží posoudit, do jaké míry přispívá mezinárodní právo *de lege lata* k řešení tohoto složitého problému a naznačit možnosti *de lege ferenda*.

Mezinárodní právo ochrany mořské biodiverzity není samostatným právním odvětvím, ale rozsáhlým souborem norem, jejichž pojítkem je přímý či nepřímý vztah k mořskému prostředí a biologickým mořským zdrojům. Vzhledem k roli, již oceány hrají ve fungování biosféry a životě člověka, jsou tyto normy velmi různorodé a je prakticky nemožné je vymezit vyčerpávajícím způsobem. Určující pro ochranu mořské biodiverzity v obecné rovině je pochopitelně mezinárodní mořské právo. Velmi úzký vztah k ní má mezinárodní právo životního prostředí a mezinárodní rybářské právo, významnou úlohu hraje právo mezinárodní námořní dopravy a mezinárodního obchodu. Specifické postavení má v tomto směru antarktické právo (pro svůj zvláštní právní a ekologický charakter je antarktická oblast do značné míry „laboratoří“ pro výzkum, ochranu a trvalé využívání mořské biodiverzity) či tzv. rozvojové právo, jež od devadesátých let 20. století významným způsobem ovlivňuje celý mezinárodní systém.

Vzhledem k šíři problematiky a množství souvisejících otázek není možné pojednat o ochraně mořské biodiverzity vyčerpávajícím způsobem. Pro zpracování tématu v rozsahu dizertační práce se tak nabízely dva přístupy: na jedné straně povšechný, který by se ve stručnosti zmínil o všech relevantních otázkách, avšak byl by nutně poznamenán značnou mírou povrchnosti, a na druhé straně volba nejvýznamnějších z nich a jejich hlubší analýza, a to s daní v podobě opominutí některých více či méně důležitých souvislostí. Vzhledem k tomu, že se nejedná o učebnici, ale vědeckou práci, rozhodla jsem se pro přístup druhý, který považuji za zajímavější, ačkoliv jsem si vědoma, že konečný obraz není úplný a řada otázek zůstává nezodpovězena (doufám zároveň, že v budoucnosti budu mít možnost se k nim vrátit). Práce se tedy pouze v omezeném rozsahu zabývá ochranou mořského prostředí před znečišťováním,

kteřá přes svůj zásadní význam tvořív relativně samostatnou součást mezinárodního práva, odlišnou od ochrany biodiverzity *per se*. Z obdobných důvodů není větší pozornost věnována ani globálním klimatickým změnám a mezinárodněprávní regulaci činností k nim přispívajících či některým významným horizontálním institutům práva životního prostředí a jejich roli v ochraně mořské biodiverzity, jako jsou posuzování vlivů na životní prostředí (EIA), účast veřejnosti či ekologická odpovědnost. Až na výjimky se také vyhýbám odkazům na komunitární právo a národní právní řády (včetně českého). Ačkoliv analýza právní úpravy ochrany mořské biodiverzity na komunitární a vnitrostátní úrovni by byla bezpochyby zajímavá, odlišný charakter těchto právních systémů (zejména prostředků, jimiž disponují) ve srovnání s mezinárodním právem neumožňuje učinit tak v rozsahu jedné dizertační práce. Povrchní výtah či odkazy vytržené z kontextu, které by vedly ke srovnávání nesrovnatelného, nepovažuji v tomto smyslu za vhodné, ani účelné. Předmětem studie je tedy pouze mezinárodní právo a konkrétně ta jeho část, která se bezprostředně vztahuje k regulaci činností s přímými či nepřímými dopady na rozmanitost života v mořích, resp. její jednotlivé projevy. Soustředím se přitom především na právo hmotné, otázky procesní, institucionální a odpovědnostní jsou zmíněny jen v omezeném rozsahu, vyžadují-li to příslušné souvislosti.

Práce je rozdělena na čtyři základní části. První představuje úvod do problematiky věnovaný obecným věcným a právním souvislostem ochrany mořské biodiverzity, zabývá se samotným pojmem „biodiverzita“, rozdíly mezi biodiverzitou pevninskou a mořskou, významem mořské biodiverzity, formami jejího ohrožení a stručně rekapitučuje historický vývoj právní ochrany mořského prostředí a života v něm. Doplněna je rozbořem právního režimu, resp. režimů biologických mořských zdrojů, které jsou pro ochranu mořské biodiverzity určující. Druhá část je věnována formálním pramenům mezinárodního práva významným pro ochranu rozmanitosti života v mořích, zejména mezinárodním smlouvám, a to v základním rozdělení na globální a regionální a dále dle předmětu právní regulace. Analyzována je i úloha a nejdůležitější relevantní dokumenty tzv. *soft law*, které pro přehlednost výkladu s určitým zjednodušením dělím dle jejich převažující funkce na koncepční, nahrazující závaznou právní úpravu a prováděcí. Přestože časově často předcházejí přijetí mezinárodní úmluvy (případně se podílejí na vzniku obyčejového pravidla), zařazuji dokumenty *soft law* při analýze pramenů až na druhé místo, neboť je považují za doplňující pramen smíšené politicko-právní povahy. Třetí část shrnuje základní právní prostředky (nástroje, metody, „techniky“⁷) významné pro

⁷ V zahraniční literatuře je používán pojem „techniky ochrany“ (anglicky *conservation techniques*, francouzsky *techniques de conservation*), v českém právním prostředí však převládá výraz „prostředky“, popř. nástroje.

ochranu mořské biodiverzity, jmenovitě zvláštní právní regulaci věnovanou určitým druhům, určitým oblastem a určitým lidským činnostem. Ukazuje přitom, že se nejedná pouze o klasické „ochranářské“ prostředky, ale že jejich využití je mnohem širší a vedle přísné ochrany některých součástí přírody (druhů, resp. populací, či stanovišť) stále více směřuje k zajištění udržitelného využívání biodiverzity. Konečně čtvrtá část se zaměřuje na nejvýznamnější faktory podmiňující účinnost ochrany mořské biodiverzity a jejich mezinárodněprávní úpravu. Jedná se o vědu a výzkum jako základní zdroj informací a podkladů pro právní regulaci a primární předpoklad kvality přijatých opatření, zároveň však (z důvodu existence lidského faktoru) i zdroj potenciálního ohrožení mořské biodiverzity, ekosystémový přístup a přístup předběžné opatření, které se stále více prosazují jako nejvhodnější strategie ochrany přírody, přičemž v homogenním a stále málo známém mořském prostředí získávají punc nezbytnosti, a mezinárodní spolupráci jako obecný „operační“ princip pro řešení problémů přesahujících hranice států, které jsou pro oceány typické. Práci doplňuje závěr, jenž se snaží shrnout nejdůležitější poznatky a naznačit možnosti dalšího vývoje právní úpravy této složité problematiky.

Práce kombinuje metody ve vědecké práci obvyklé. Základem je přístup analytický a komparativní, využívány jsou též metody logická, jazyková a historická. Podkladem mi bylo velké množství textů, jak normativní, tak doktrinní povahy, vzhledem k tématu v naprosté většině cizojazyčných, hojně jsem využívala také internetové zdroje (zejména oficiální stránky příslušných mezinárodních fór). Pokud cituji, činím tak odlišným typem písma s příslušným odkazem v poznámce pod čarou, v zájmu přesnosti často doplňuji i originální znění textu. Obdobně v případě úvah a obecných vývodů, jejichž nejsem autorem, důsledně uvádím původní zdroj, výjimku tvoří pouze triviální a zřejmé závěry vyplývající z předložených informací. Poznámky pod čarou využívám nejen k odkazům, ale ve velké míře také k uvádění podrobností a věcných a právních souvislostí, jež by tříštily tok základního textu, ale které považuji za zajímavé a pro čtenáře se zájmem o pojednávané téma přínosné.

1. ČÁST

MOŘSKÁ BIODIVERZITA, VĚCNÉ A PRÁVNÍ SOUVISLOSTI JEJÍ OCHRANY

Předmětem této práce je zhodnotit, jakým způsobem přispívá mezinárodní právo k ochraně rozmanitosti života v mořích. Než přistoupím k podstatě problému, je však třeba učinit exkurz do světa přírodních věd, s nimiž je v této oblasti právo velmi úzce propojeno, do historie právní ochrany přírody a také do obecného mezinárodního mořského práva.

1.1. Biodiverzita (pojem, význam a ochrana)

Pojem biodiverzita

„ *The most striking feature of Earth is the existence of life, and the most striking feature of life is its diversity.*“⁸

Etymologie slova biodiverzita (*biodiversity*) není nijak složitá: jedná se o staženou formu anglického výrazu *biological diversity*, „biologická diverzita“, nebo-li česky „biologická rozmanitost“. Ačkoliv se tento koncept objevil již v sedmdesátých letech 20. století, pojem sám byl poprvé „oficiálně“ použit až v roce 1980.⁹ K jeho obecnému rozšíření pak došlo v souvislosti s podpisem Úmluvy o biologické rozmanitosti (*Convention on Biological Diversity*, dále též jen „CBD“) na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiru v roce 1992.¹⁰

---

⁸ „Nejvíce fascinujícím rysem planety Země je existence života a nejvíce fascinujícím rysem života je jeho rozmanitost.“ Viz Tilman, D.: *Causes, consequences and ethics of biodiversity*, in *Nature*, Vol. 405, 2000, str. 208.

⁹ Prvenství v použití pojmu *biological diversity* je připisováno kolektivu amerických biologů zabývajících se rozmanitostí života v lesích Spojených států amerických (Norse, E.A. et al.: *Conserving biological diversity in our national forests*, The Wilderness Society, Washington, 1980). Viz Dajoz, R.: *Précis d'écologie*, 7. vydání, Dunod, 2000, str. 433.

¹⁰ Lévêque, Ch.: *La biodiversité*, Presses Universitaires de France, 1997, str. 5.

Ačkoliv si většina lidí intuitivně představí, co slovo „biodiverzita“ znamená, uchopit tento dosti abstraktní pojem a definovat jej vyčerpávajícím způsobem (jak by si právníci přáli) je složité, ne-li nemožné. Nejčastěji je slovo biodiverzita používáno jako synonymum pro „rozmanitost života na Zemi“, přičemž tato poněkud vágní a tautologická „definice“ je doplňována výčtem dimenzí a úrovní, na nichž se tato rozmanitost projevuje.¹¹ Nejčastěji jsou rozeznávány tři úrovně biodiverzity: genetická, druhová a ekosystémová.¹² Z tohoto pojetí vychází i právní definice biologické rozmanitosti obsažená v čl. 2 Úmluvy o biologické rozmanitosti: „*Biodiverzita (biologická rozmanitost) znamená variabilitu všech žijících organismů včetně, mimo jiné, suchozemských, mořských a jiných vodních ekosystémů a ekologických komplexů, jejichž jsou součástí; zahrnuje diverzitu v rámci druhů, mezi druhy i diverzitu ekosystémů.*“¹³ Nejedná se tedy pouze o souhrn všech genů, druhů a ekosystémů, ale především o rozdíly mezi nimi, včetně rozdílných ekologických funkcí, které zastávají.¹⁴ Kvantitativní a kvalitativní hlediska se vzájemně prolínají a doplňují. Biodiverzita, tedy rozmanitost (*variety*) a proměnlivost (*variability*) živé přírody je výsledkem více než tří miliard let evoluce a jednou ze základních vlastností života na Zemi.¹⁵ Vlastností, která se projevuje tak nápadným způsobem a zdá se tak běžnou, že si ani neuvědomujeme její jedinečnost.

Jak již bylo zmíněno výše, zpravidla je hierarchicky rozlišována biodiverzita na třech úrovních, od genetické, přes druhovou, až po ekosystémovou. Nejedná se o komplexní výčet všech úrovní, na nichž je možné biodiverzitu zkoumat¹⁶, spíše o účelové vyzvednutí jejích nejvýznamnějších projevů.¹⁷ Jakkoli zjednodušující, z praktického pohledu je toto rozdělení

¹¹ Srov. přehled různých definic pojmu biodiverzita v Gaston, K.J.: *What is biodiversity?*, in Gaston, K.J. (ed.): *Biodiversity. A Biology of Numbers and Difference*, Blackwell Science, 2001, str. 1 a násl.

¹² Srov. např. Auroi, C.: *La diversité biologique. La vie en péril*, Collection „Dossiers de l'environnement“, Volume VII, Géorg Editeur, 1992, str. 15, Chauvet, M., Olivier, L.: *La biodiversité. Enjeu planétaire*, Editions Sang de la terre, 1993, str. 14. Z odlišných přístupů srov. např. Noss, R.F.: *Indicators for monitoring biodiversity: a hierarchical approach*, in *Conservation Biology*, č. 4, 1990, str. 355-364, citován Gaston, K.J., *op. cit.*, str. 3. Autor rozlišuje biodiverzitu v rovině *kompoziční* (identita a rozmanitost jednotlivých složek), *strukturální* (fyzická organizace či struktura složek) a *funkční* (ekologické a evoluční procesy).

¹³ České znění CBD viz sdělení MZV č. 134/1999 Sb.

¹⁴ Glowka, L. et al.: *Guide de la Convention sur la diversité biologique*, UICN Gland et Cambridge, 1996, str. 20.

¹⁵ Za vlastnosti typické pro živé organismy jsou považovány komplexita, uspořádanost, vzájemná různorodost (diverzita) a účelná přizpůsobenost životním podmínkám. Srov. Flegr, J., *Evoluční biologie*, Academia, 2005, str. 35.

¹⁶ Srov. např. Soulé, M.E.: *Conservation tactics for a constant crisis*, in *Science*, Vol. 253, 1991, str. 744-749, který rozlišuje pět úrovní biodiverzity: geny, populace, druhy, „soubory“ (spojení a komunity) a celé systémy na krajině či ekosystémové úrovni.

¹⁷ Srov. Gaston, K.J., *op. cit.*, str. 3, podle něhož jsou jakákoliv schémata pro dělení biodiverzity umělou konstrukcí vytvořenou člověkem, více či méně vhodnou a odpovídající realitě. Uvedené nejrozšířenější rozdělení na tři hierarchické úrovně se snaží spojit jak strukturální aspekt biodiverzity (rozdělení jednotlivých součástí živé

velmi užitečné, neboť dává širokému a abstraktnímu pojmu biodiverzita konkrétní, každému přístupný a srozumitelný obsah. Vytyčuje tři jasně definované úhly pohledu, z nichž každý je jiným – a nezastupitelným – způsobem významný pro pochopení zákonitostí nejvýznamnější vlastnosti života na Zemi, a v konečném důsledku tak i pro její ochranu.

Genetická rozmanitost, nebo-li slovy CBD „rozmanitost v rámci druhů“ (*genetic* nebo též *intraspecific diversity*), představuje rozdíly existující mezi jednotlivými populacemi¹⁸ téhož druhu a uvnitř každé populace mezi jedinci, z nichž se skládá. Za tuto rozdílnost jsou odpovědné geny, tedy genetické informace přenášené DNA¹⁹, jejichž soubor je u každého jedince individuální a činí tak z něj (přirozeným způsobem) neopakovatelný unikát.²⁰ Genetická rozmanitost je základní složkou celkové biodiverzity, je odpovědná za existující rozmanitost na vyšších úrovních a má zásadní roli pro schopnost živých organismů přizpůsobovat se změnám prostředí. Její zkoumání nám nejen dovoluje poznat rozdíly mezi jednotlivými organismy, druhy a jejich lokálními populacemi či vyššími taxonomickými jednotkami, ale pochopit evoluci jako takovou.

Druhá rozmanitost je historicky nejdéle studovaným aspektem biodiverzity. Odkazuje na celkový počet druhů²¹ živých organismů jako základních evolučních a taxonomických jednotek a na rozdíly mezi nimi. Ačkoliv jsou tyto rozdíly určovány na genové úrovni a

---

přírody, jejich popis a zařazení do kategorií podle míry vzájemné podobnosti), tak aspekt organizační, resp. funkční (uspořádání součástí živé přírody do souborů charakteristických více či méně spleťou sítí vzájemných vztahů).

¹⁸ „Lokální populaci“ rozumíme skupinu jedinců téhož druhu, u nichž je vysoká pravděpodobnost vzájemného křížení (jsou sympatričtí, tedy žijící na stejném území) a kteří se vyznačují velkou mírou shody v genotypu. Viz Mallet, J.: *The genetics of biological diversity: from varieties to species*, in Gaston, K.J., *op. cit.*, str. 14.

¹⁹ „Gen“ je tradičně chápán jako genetická informace, která ovlivňuje nějakou rozpoznatelnou vlastnost jedince, tj. výskyt určitého znaku nebo jeho konkrétní formu. Materiálním nosičem genetické informace je u dnešních organismů nukleová kyselina, v naprosté většině případů DNA. Genetická informace je v DNA zapsána do aperiodické sekvence čtyř druhů nukleotidů, jejichž základem jsou čtyři různé dusíkaté báze (adenin, guanin, cytosin a thymin). Flegr, J., *op. cit.*, str. 57 a násl.

²⁰ Nejvíce genů obsahují kvetoucí rostliny – více než 400 000, savci jich mají kolem 100 000 a bakterie méně než 1 000. Srov. Swanson, T.: *Conserving Biological Diversity*, in Pearce, D. (ed.): *Blueprint 2. Greening the World Economy*, Earthscan Publications, 1991, citován v Auroi, C., *op. cit.*, str. 16.

²¹ Přestože je druh základní taxonomickou jednotkou a jedním ze základních pojmů biologie, jeho jednoznačně vyhovující a obecně přijímaná definice neexistuje (a vzhledem ke složitosti přírody snad ani existovat nemůže). Většina vědců se shoduje na tom, že druhy jako základní evoluční jednotky v přírodě skutečně existují (na rozdíl od zastánců tzv. nominalistického pojetí druhu, které předpokládá, že druhy jsou kategorie uměle vytvořené člověkem), jejich přesné vymezení je však velice obtížné. Dnes již klasickou definici druhu předložil v polovině 20. století německý zoolog Ernst Mayr: je jím taková skupina jedinců, kteří se mezi sebou mohou vzájemně křížit a mají plodné potomstvo. V poslední době se však především z praktických důvodů prosazuje odlišné pojetí, tzv. fylogenetický druh, který je definován jako základní (nejmenší možný) soubor populací, mezi nimiž existují vztahy předek-potomek a který je rozlišitelný na základě nějakého diagnostického znaku od jiných takových souborů. Z bohaté literatury na toto téma srov. např. Zrzavý, J., Storch, D. a Mihulka, S., *Jak se dělá evoluce. Od sobeckého genu k rozmanitosti života*, Paseka, 2004, str. 227-231 či Flegr, J., *op. cit.*, str. 365 a násl.

rozmanitost mezi druhy by tak mohla být nahlížena jako určitá varianta rozmanitosti genetické, její význam jako samostatné kategorie je zásadní, a to z několika souvisejících důvodů.²² Za prvé, existence různých druhů – oddělených, relativně stabilních skupin organismů charakteristických vysokou mírou podobnosti – je nejhmatatelnějším projevem, přímo esencí rozmanitosti života na Zemi. Za druhé, jestliže biodiverzita je abstraktním, ve své šíři obtížně uchopitelným pojmem, pochopení druhové rozmanitosti nečiní problémy a odkazy na ni tak mohou být velmi účinně používány pro ilustraci významu a současné krize biodiverzity na socio-politické úrovni (ne náhodou je úbytek biodiverzity demonstrován na úbytku druhů). Za třetí, přes veškeré obtíže s tím spojené je druhová rozmanitost ze všech projevů biodiverzity nejlépe měřitelná. Ačkoliv je iluzorní představa, že je možné objevit a popsat veškeré druhy živých organismů obývajících Zemi²³, relativní odhady druhového bohatství, ať už na lokální, regionální či globální úrovni, jsou významným a tradičním podkladem pro hodnocení biodiverzity a jejího vývoje.²⁴ K významu studia rozmanitosti na úrovni druhů konečně přispívá také dlouhá historie systematické biologie a množství za tu dobu nashromážděných údajů.²⁵

Skutečnost, že druhy jsou pouze jedním článkem ve výrazně hierarchicky uspořádaném systému živých organismů (druhy tvoří společně vyšší taxonomické skupiny, jejichž příslušníci sdílejí některé společné vlastnosti, tyto skupiny opět vytvářejí vyšší taxonomické

---

²² Srov. Gaston, K.J.: *Species richness: measure and measurement*, in Gaston, K.J. (ed.): *Biodiversity. A Biology of Numbers and Difference*, Blackwell Science, 2001, str. 77.

²³ V současné době je popsáno asi 2 miliony druhů živých organismů (z důvodu roztržštěných a u řady druhů nepřesných údajů se jedná pouze o přibližný odhad), celkové druhové bohatství Země je však odhadováno minimálně na několik milionů (srov. např. Zrzavý, J., Storch, D. a Mihulka, S., *op.cit.*, str. 233), častěji však na několik desítek milionů (srov. např. *Biodiversité et environnement*, Rapport n° 33 de l'Académie des sciences, Technique & Documentation, 2. vydání, 1998, str. 24 nebo Chauvet, M., Olivier, L., *op. cit.*, str. 39). Je třeba podotknout, že odhady se u jednotlivých autorů poměrně výrazně liší, proto nepovažují za přínosné se jimi dále podrobněji zabývat. Postačuje konstatování, že skutečný počet druhů je mnohonásobně vyšší než počet druhů popsaných.

²⁴ Ačkoliv je druhové bohatství nejčastěji používaným a pravděpodobně nejvhodnějším měřítkem biodiverzity, není tato metoda bez problémů. Jedním z nich je často zmiňovaný příklad existence dvou blíže příbuzných druhů na straně jedné a dvou vzdáleně příbuzných na straně druhé. Který z těchto souborů je více „biologicky rozmanitý“ (*biodiverse*)? Logicky odpovíme, že druhý, avšak z pohledu druhového bohatství jsou oba stejně rozmanité. Obdobně nebere „druhové měřítko“ biodiverzity v úvahu genetickou rozmanitost uvnitř druhů ani biodiverzitu funkční (soubor většího počtu druhů vykonávajících v rámci systému obdobné ekologické funkce bude považován za rozmanitější než soubor méně druhů zastávajících řadu funkcí odlišných). Dalším problémem je neexistence jednotné definice druhu. Podrobněji srov. Gaston, K.J., *op. cit.*, str. 77 a násl.

²⁵ Jedním z otců systematické biologie a zakladatelem moderní nomenklatury byl v první polovině 18. století švédský přírodovědec Carl von Linné (1707-1778), který tak ukončil více než sto let trvající snahy o vytvoření jednotného systému klasifikace živých organismů (viz Auroi, C., *op. cit.*, str. 45, podrobný výklad o zrodu moderního způsobu klasifikace živých organismů viz Duris, P.: *Linné. Classer la nature*, in *Pour la science*, č. 26, únor-květen 2006, str. 33-120).

skupiny atd.)²⁶, vede některé autory k tomu, že kategorii druhové rozmanitosti nahrazují širší taxonomickou rozmanitostí (*taxonomic diversity*), tedy rozmanitostí jednotlivých taxonů na všech úrovních klasifikace živých organismů, druhovou nevyjímaje. Tento přístup se jeví vhodnější, neboť reflektuje rozmanitost mezi všemi taxony, aniž by druhové rozmanitosti ubíral její ústřední postavení. V jiné než vědecké literatuře se však toto pojetí zatím objevuje zřídka.²⁷

Přes nepopíratelný význam studia druhové rozmanitosti je třeba zdůraznit, že se jedná pouze o jeden z aspektů biodiverzity, byť ten nejvíce zpopularizovaný, který však nesmí být zaměňován s biodiverzitou jako takovou. Jeho největším přínosem (zejména v jeho „taxonomické“ modifikaci) je nalezení řádu v – na pohled neuspořádaném – světě živých organismů prostřednictvím jejich klasifikace a tvorba inventářů druhů (na lokální, regionální či globální úrovni), včetně početnosti a geografického rozmístění jednotlivých populací a sledování jejich změn. Druh jako základní taxonomická jednotka je nejen nejpoužívanějším měřítkem biodiverzity, ale také základem pro identifikaci organismů vyžadujících zvláštní péči.

Třetí, v uvedené hierarchii nejvyšší úrovni zkoumání biodiverzity je ekosystémová rozmanitost (*ecosystem diversity*).²⁸ Na rozdíl od předcházejících dvou kategorií, které jsou svou podstatou strukturální (zkoumají určité konkrétní projevy biodiverzity – geny, druhy – z hlediska jejich počtu a rozdílů mezi nimi), odráží ekosystémová úroveň především funkční²⁹ aspekt biodiverzity, tedy rozmanitost ekologických vztahů a procesů a jejich evoluci v čase.³⁰ Ekosystém je nejvyšší úrovní biologické organizace, založenou na interakcích složek, které ho

²⁶ Viz Flegr, J., *op. cit.*, str. 365.

²⁷ Srov. Gaston, K.J., *op. cit.*, str. 3. Pojem taxonomická diverzita poněkud odlišně definovaný jako „*relativní hojnost druhů náležejících do různých kategorií*“, přičemž touto kategorií může být velikost jedinců, místo v potravním řetězci, taxonomická skupina či morfologický typ, se objevuje také v průvodci k CBD vydaném IUCN (viz Glowka, L. *et al.*, *op. cit.*, str. 21).

²⁸ „Ekosystém“ je v CBD definován jako „*dynamický komplex společenstev mikroorganismů, rostlin a živočichů a jejich neživého prostředí působící ve vzájemných vazbách jako funkční jednotka*“ (čl. 2 CBD). Srov. i přesnější definice v ustanovení § 2 zák. č. 17/1992 Sb., o životním prostředí.

²⁹ „Ekosystémová funkce“ (*ecosystem function*) jako základní pojem této úrovně zkoumání biodiverzity představuje zpracování a dynamiku zdrojů (nutrientů, organických látek, biomasy) a energie uvnitř systému. Druhy, které se na těchto procesech podílejí, lze dělit do různých funkčních skupin (*functional groups*), funkční rozmanitost systému je pak určována počtem těchto skupin ve společenství. Mezi druhy téže funkční skupiny pravidla dochází k výraznému soupeření, zatímco interakce mezi druhy různých skupin jsou slabší. Viz Collins, S.L., Benning, T.L.: *Spatial and temporal patterns in functional diversity*, in Gaston, K.J. (ed.): *Biodiversity. A Biology of Numbers and Difference*, Blackwell Science, 2001, str. 254.

³⁰ Méně často je ekosystémová diverzita chápána pouze jako počet různých typů ekosystémů v dané oblasti (viz Auroi, C., *op. cit.*, str. 18).

tvoří.³¹ Nejedná se přitom o žádnou monotónní veličinu, rozmanitost fyzikálních podmínek v biosféře poskytuje prakticky nevyčíslitelné množství kombinací koexistence živých organismů v různých prostředích. Ačkoliv lze ekosystémy členit do určitých typů (les, louka, jezero, korálový útes, tropický prales), jejich hranice zpravidla nejsou nepropustné³²: sousedící ekosystémy spolu různým způsobem interagují a společně tvoří součást ekosystému vyšší úrovně. Studium ekosystémové rozmanitosti je ze všech tří úrovní nejmladší a nejsložitější, i přes omezené znalosti o složitých ekologických vazbách v přírodě však panuje všeobecná shoda o významu zachování integrity ekosystémů pro ochranu biodiverzity, a tím i života v současné podobě.^{33 34}

Jak bylo uvedeno výše, přestože má svůj základ v biologické realitě, je uvedené rozdělení biodiverzity na tři úrovně do značné míry umělou konstrukcí, která usnadňuje pochopení a výzkum této základní vlastnosti života. Geny, druhy a ekosystémy tvoří pouze jedny z mnoha projevů nekonečné rozmanitosti přírody, která je přes svou zdánlivou neuspořádanost organizovaným systémem, jehož žádná součást není zbytečná.

Na tomto místě je třeba upřesnit, že atraktivita pojmu biodiverzita a jeho „modernost“ (bez apelu na zachování biodiverzity se v současné době neobejde žádný významný projev či text se vztahem k ochraně přírody) vede k určité deformaci jeho významu.³⁵ Ačkoliv je zdůrazňováno, že se jedná o základní vlastnost života (v tomto smyslu ji definuje i CBD), pojem biodiverzita je často používán jako souhrnný název pro všechny její hmatatelné projevy a nahrazuje do určité míry slovo „příroda“. Tomuto chápání odpovídá i běžný výraz „složky biodiverzity“³⁶, kterým se nejčastěji rozumí právě tyto konkrétní, „hmotné“ části přírody (materiální projevy biodiverzity), jako jsou biologické zdroje³⁷ či jednotlivé

³¹ Celkově jsou rozeznávány následující základní úrovně biologické organizace: ekosystém, společenstvo, gilda (skupina druhů využívající podobné zdroje podobným způsobem), druh, organismus, gen (viz Wilson, E.O.: *Rozmanitost života*, Nakladatelství Lidové noviny, 1995, str. 166).

³² Výjimku tvoří některé do značné míry izolované ekosystémy, např. v jeskyních či okolí hydrotermálních vývěrů na hlubokomořském dně.

³³ Gaston, K.J., *op. cit.*, str. 6, Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 294.

³⁴ Pro úplnost je třeba uvést, že je někdy rozlišována jako zvláštní kategorie ještě rozmanitost krajinná (*landscape diversity*), která je chápána jako mozaika různých vzájemně působících ekosystémů určité oblasti. Popsat tuto rozmanitost lze v kategoriích rozlohy jednotlivých ekosystémů, vzdálenosti mezi nimi a charakteru „přechodných“ oblastí, propojení různých stanovišť, ale také podnebí, geomorfologie a vlivu člověka (např. fragmentace stanovišť). Srov. např. Dajoz, R., *op. cit.*, str. 433.

³⁵ Srov. v tomto smyslu Birnie, P., Boyle, A.: *International Law & The Environment*, Oxford University Press, 2nd edition, 2002, str. 549.

³⁶ Srov. např. čl. 4 písm. a), čl. 7 písm. a) či čl. 9 písm. a) CBD.

³⁷ „Biologické zdroje“ zahrnují „genetické zdroje, organismy nebo jejich části, populace nebo jakoukoli jinou biotickou složku ekosystémů se skutečným nebo možným využitím nebo hodnotou pro lidstvo“ (čl. 2 CBD).

ekosystémy.³⁸ S vědomím jisté nepřesnosti používá pojem biodiverzita v tomto dvojitým smyslu i tato práce.

Biodiverzita není statickou veličinou, její projevy se v čase mění: druhy mizí a objevují se nové, ekosystémy se přizpůsobují měnícím se podmínkám. Vymírání druhů (extinkce) je normálním jevem, součástí evoluce³⁹, v některých obdobích však druhy vymírají z různých důvodů rychleji než v jiných. Intervaly, v nichž dochází k dočasnému dramatickému vzestupu rychlosti vymírání, označujeme jako hromadné extinkce (na rozdíl od tzv. průběžného vymírání). V historii života na Zemi bývá rozlišováno celkem pět období hromadného vymírání druhů, pravděpodobně způsobených přírodními katastrofami velkého rozsahu.⁴⁰ S odstupem řádově deseti milionů let došlo po všech těchto událostech k obnovení původní biodiverzity, přestože se často drasticky změnilo druhové složení společenstev. Od počátku třetihor (přesněji od konce posledního hromadného vymírání) celková biodiverzita vyjádřená jako počet současně žijících druhů v průběhu času mírně stoupá.⁴¹

Výzkumy vývoje biologické rozmanitosti ukazují, že její míra je v současné době nejvyšší v dlouhé historii života na Zemi, zároveň se však zdá, že se naše doba stává šestým obdobím hromadného vymírání, tentokrát nikoliv v důsledku přírodních katastrof, ale činnosti jednoho úspěšného dominantního druhu, který svou činností ohrožuje existenci všech ostatních.⁴² Vymírání není na první pohled příliš nápadné, neboť se zatím týká především menších a méně známých druhů, případně druhů, které ještě dokonce vůbec nebyly objeveny. Jeho hlavními příčinami jsou znečištění životního prostředí, fragmentace a ničení přírodních stanovišť,

---

„Genetické zdroje“ znamenají „jakýkoliv materiál rostlinného, živočišného, mikrobiálního nebo jiného původu“ („genetický materiál“) „obsahující funkční jednotky dědičnosti“ (ibid.).

³⁸ Méně často je pojem „složky biodiverzity“ používán pro označení tří základních úrovní, na nichž se projevuje. Srov. Glowka, L. *et al.*, *op. cit.*, str. 20.

³⁹ Odhaduje se, že počet v současnosti žijících druhů představuje řádově jedno promile až jedno procento počtu druhů vyhynulých (viz Flegr, J., *op. cit.*, str. 408). Vymírání se samozřejmě týká i vyšších taxonů, i když v mnohem menší míře než druhů (platí zde logická nepřímá úměra: čím vyšší taxon, tím menší hrozba extinkce).

⁴⁰ K hromadným vymíráním došlo v následujících geologických obdobích: na konci ordoviku (před 440 miliony let), v pozdním devonu (před 365 miliony let), na konci permu (před 245 miliony let), triasu (před 210 miliony let) a křídý (před 66 miliony let). Jen pro zajímavost uveďme, že při katastrofě v permu vyhynulo dle odhadů 77 až 96 procent mořských živočichů. Viz Wilson, E.O.: *op. cit.*, str. 35-36.

⁴¹ Viz Zrzavý, J., Storch, D. a Mihulka, S., *op. cit.*, str. 271; Flegr, J., *op. cit.*, str. 419.

⁴² Počet druhů, které mizí, nelze vyjádřit v absolutních číslech, protože ani řádově nevíme, kolik druhů vlastně na Zemi žije. Odhaduje se, že rychlost vymírání dnes zhruba 1 000krát převyšuje obvyklou rychlost průběžného vymírání (viz Flegr, J., *op. cit.*, str. 426), dle některých autorů dokonce 10 000krát (viz Dajoz, R., *op. cit.*, str. 487). Ke konkrétním příkladům vymírání srov. např. Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 263 a násl.

nezodpovědné využívání biologických zdrojů a introdukce nepůvodních druhů. Jakkoli je současná krize biodiverzity vážná, není pravděpodobné, že by sama o sobě ohrozila přežití lidského druhu či dokonce život na Zemi.⁴³ Není však pochyb o tom, že její úbytek je negativním jevem, který může výrazným způsobem přispět ke snížení kvality života člověka, resp. zabránit jejímu zvýšení.

Význam biodiverzity

„*La question souvent posée est «à quoi sert la biodiversité?» La réponse la plus pertinente est que la biodiversité sert à la vie elle-même.*“⁴⁴

Světová charta přírody (*World Charter for Nature*), přijatá deset let před CBD⁴⁵, v preambuli slavnostně prohlašuje, že „*každá forma života je jedinečná a hodná respektu bez ohledu na její hodnotu pro člověka*“. Jakkoli se s touto myšlenkou nelze než ztotožnit, realitou zůstává, že hodnota (význam) pro člověka je v oblasti ochrany přírody stále hlavním, ne-li jediným účinným argumentem. Důvodů, proč usilovat o zachování co možná největší části biodiverzity, je v tomto smyslu celá řada. Dle jejich charakteru je lze rozdělit do několika skupin.⁴⁶

Největší váhu mají tradičně důvody ekonomické povahy, resp. tzv. instrumentální význam biodiverzity. Příroda ve své rozmanitosti zajišťuje významné – ačkoliv pouze částečně využívané – zdroje potravy⁴⁷, surovin pro průmyslové využití či konstrukčních materiálů. Je také bezedným rezervoárem genů, které mohou prostřednictvím šlechtění či genového

⁴³ V hodnocení současné krize biodiverzity se postoje různých autorů liší. Zatímco někteří ji považují za alarmující (např. Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 250 a násl.), jiní autoři ji do určité míry relativizují, srov. např. Zrzavý, J., Storch, D. a Mihulka, S., *op. cit.*, str. 277, podle nichž „...[p]okud vůbec něco znamená módní pojem „ekologická krize“, pak nikoli nějaké zásadní a bezprecedentní ohrožení biosféry (zpupná představa, že člověk dokáže zničit biosféru, je jenom novodobou reinkarnací někdejšího poroučení větrům a dešťům), ale prostě mizení světa, který známe a ve kterém se cítíme doma.“

⁴⁴ „Často je kladena otázka ‘k čemu biodiverzita slouží?’ Nejvhodnější odpověď zní, že biodiverzita slouží samotnému životu.“ Viz Auroi, C., *op. cit.*, str. 23.

⁴⁵ Charta byla přijata Valným shromážděním OSN v roce 1982 (A/RES/37/7).

⁴⁶ K rozlišení instrumentální (*instrumental*), imateriální (*inherent*) a vnitřní (*intrinsic*) hodnoty součástí přírody srov. např. Bowman, M.: *The Nature, Development and Philosophical Foundations of the Biodiversity Concept in International Law*, in Bowman, M., Regwell, C. (ed.): *International Law and the Conservation of Biological Diversity*, Kluwer Law International, 1995, str. 15 a násl.

⁴⁷ Dnešní zemědělství a chov hospodářských zvířat využívá jen zlomek celkové druhové rozmanitosti. Ačkoliv kolem 30 000 známých rostlinných druhů má jedlé části, pouze dvacet z nich poskytuje 90% veškeré potravy a pouhé tři (pšenice, kukuřice a rýže) více než polovinu. Existuje i řada divokých zvířat, které by bylo možné chovat jako zdroj potravy, velký potenciál má zejména akvakultura, tedy chov vodních organismů (viz Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 292 a násl.).

inženýrství dodat žádoucí vlastnosti zemědělským plodinám či hospodářským zvířatům (zvýšená odolnost proti nemocem, vyšší výnos, otužilost proti chladu, schopnost celoročního růstu apod.)⁴⁸, řada živých organismů produkuje účinné chemické látky využitelné v humánním lékařství.⁴⁹ Rostoucí ekonomický potenciál spojený s hmotnými projevy biodiverzity má turistika, především v oblastech s nedotčenou (či téměř nedotčenou) přírodou.

Druhá skupina důvodů se opírá o hodnotu imateriální povahy. Rozmanitost přírody je zdrojem poznání, rozšiřování vědomostí o světě, jehož jsme součástí, její studium nám pomáhá pochopit složité otázky původu a vývoje života na Zemi. Každý druh, který z přírody zmizí, představuje nenávratně ztracenou informaci, potenciálně velmi cennou. Biodiverzita má také vysokou hodnotu estetickou a rekreační, je zdrojem inspirace pro umělce a významnou součástí kultur původních obyvatel celého světa.

Dalším argumentem pro ochranu biodiverzity jsou důvody ekologické. Funkce, které rozmanitost přírody plní, možná nemají přímo vyjádřenou hodnotu v ekonomickém (tržním) slova smyslu, jejich význam pro život na Zemi v jeho stávající podobě je však zcela zásadní.⁵⁰ V první řadě, biodiverzita je podmínkou procesu evoluce. Díky nesmírné variabilitě genů se živé organismy dokáží přizpůsobit měnícím se podmínkám prostředí, vznikají nové druhy či se vytvářejí charakteristické znaky populací. Vztah prostředí – organismy však platí i naopak: často jsou to organismy, kdo ovlivňuje prostředí (např. les vodní poměry či dokonce klima v oblasti).⁵¹ Fungování řady ekosystémů je založeno na jednom či několika tzv. klíčových druzích (*keystone species*), jejichž odstranění má zásadní vliv na řadu ostatních taxonů a může vést k hluboké proměně celého ekosystému.⁵² Ekosystémy samotné zajišťují celou řadu pro člověka nezbytných „služeb“ (*ecosystem services*): úrodnost půdy, bránění šíření škodlivých organismů a snižování znečištění, regulace hydrologického cyklu, produkce zdrojů (potravin,

⁴⁸ S genetickou modifikací živých organismů je samozřejmě spojena celá řada problémů etického a environmentálního charakteru (jako nepůvodní druhy mohou v případě úniku výrazným způsobem narušit přirozené ekosystémy a v konečném důsledku tak vést ke snížení biodiverzity), které je třeba vždy zvažovat.

⁴⁹ Účinné látky více než 40% používaných léků byly získány z živých organismů (rostlin, živočichů, mikroorganismů), přičemž prozkoumáno bylo pouze mizivé procento potenciálně zajímavých druhů. Viz Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 294 a násl.

⁵⁰ Kunin, W.E., Lawton, J.H.: *Does biodiversity matter? Evaluating the case for conserving species*, in Gaston, K.J. (ed.): *Biodiversity. A Biology of Numbers and Difference*, Blackwell Science, 2001, str. 295.

⁵¹ Organismy s výrazným vlivem na okolní prostředí, které „přímo či nepřímo ovlivňují dostupnost zdrojů (jiných než jsou samy) pro jiné druhy tím, že působí fyzické změny v biotickém a abiotickém prostředí, čímž mění, udržují a / nebo vytvářejí stanoviště“ jsou označovány jako „ekosystémoví inženýři“ (*ecosystem engineers*). Viz Kunin, W.E., Lawton, J.H., *op. cit.*, str. 296. Typickými ekosystémovými inženýry jsou stromy, ale též například bobr či v mořském prostředí posidonie.

⁵² Anglické slovo *keystone*, které znamená „svorník klenby“, je v tomto smyslu velmi příhodnou metaforou: odstraněním klíčového druhu se původní ekosystém zhroutí obdobně jako klenba při odstranění svorníku.

surovin), v globálním kontextu pak udržování fyzikálně-chemické rovnováhy biosféry, především prostřednictvím koloběhu uhlíku a kyslíku.⁵³ Ačkoliv v otázce, jaká míra biodiverzity (vyjádřená ve formě druhového bohatství) je nezbytná pro udržení ekosystémových služeb, nepanuje mezi biology shoda⁵⁴, není sporu o tom, že odolnost ekosystémů je na jejich rozmanitosti přímo závislá.⁵⁵ Čím větší je počet druhů sdílejících tutéž funkční skupinu, tím větší je pravděpodobnost, že v případě náhlých změn prostředí, ať už přírodního nebo antropogenního původu, alespoň jeden z nich bude schopen na tuto změnu reagovat a udržet stávající charakteristiky ekosystému. Obdobná závislost se projevuje i na úrovni genů a populací: čím je lokální populace určitého druhu početnější⁵⁶ (tedy čím větší je její rozmanitost na genové úrovni), tím větší má šanci, že přežije v měnících se podmínkách či tváří v tvář tlaku ze strany člověka.⁵⁷

Vraťme se však k výše uvedené preambuli Světové charty přírody. Ačkoliv je jeho přesvědčovací moc a politická váha omezená, zůstává v morální rovině zásadním argumentem pro ochranu biodiverzity prosté konstatování její existence. Na rozdíl od předchozích důvodů, vycházejících více či méně z přínosu biodiverzity pro člověka, nehraje kategorie hodnoty v tomto argumentu žádnou roli.⁵⁸ Rozmanitost života a veškeré její projevy si zaslouží náš

⁵³ Lévêque, Ch., *op. cit.*, str. 6.

⁵⁴ Existují v zásadě tři hypotézy. První, tzv. hypotéza nadbytečnosti druhů (*redundant species hypothesis*), předpokládá, že existuje určitá minimální míra rozmanitosti nezbytná pro řádné fungování ekosystému, avšak nad tuto hranici je druhové bohatství nadbytečné a jeho snižování nemá na fungování ekosystému žádný nebo pouze zanedbatelný vliv. Druhá, tzv. „nýtová“ hypotéza (*rivet hypothesis*), vychází z myšlenky nenahraditelného příspěvku každého druhu k fungování ekosystému a předpovídá, že s úbytkem jednotlivých „nýtů“ (druhů), které ekosystém drží pohromadě, dojde k redukci poskytovaných služeb a postupně až k jeho úplnému zhroucení. Třetí, tzv. hypotéza idiosynkratické reakce (*idiosyncratic response hypothesis*), je založena na předpokladu, že tolik nezáleží na počtu druhů, jako spíše na jejich individuálním příspěvku k fungování ekosystému. Dle této hypotézy se funkce ekosystémů mění se změnou rozmanitosti, rozsah a podstata těchto změn jsou však nepředpověditelné, neboť role jednotlivých druhů jsou komplexní a rozmanité. Viz Kunin, W.E., Lawton, J.H., *op. cit.*, str. 297. Autoři dále dodávají, že všechny tři hypotézy jsou do jisté míry pravdivé: soubor více druhů je v principu „výkonnější“ než soubor s malým počtem druhů, v každém ekosystému plní některé druhy významnější funkce než jiné a s růstem počtu druhů roste pravděpodobnost, že některé budou z funkčního pohledu nadbytečné. Jako metaforu používají křídlo letadla: některé nýty, ačkoliv mají svůj účel, mohou být odebrány, pokud je zajištěno, že jiné zůstanou na místě. S každým dalším odebraným nýtem však roste pravděpodobnost, že se celá konstrukce zhroutí.

⁵⁵ Srov. např. Kunin, W.E., Lawton, J.H., *op. cit.*, str. 298; Chapin, F.S. *et al.*: *Consequences of changing biodiversity*, in *Nature*, Vol. 405, 2000, str. 238.

⁵⁶ Podstatná je tzv. efektivní velikost populace, tedy počet dospělých jedinců obou pohlaví schopných náhodného páření.

⁵⁷ Srov. Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 243 a násl. Typickým příkladem jsou plodiny pěstované ve velkém pro lidskou spotřebu: důraz je kladen na zvýraznění určitého znaku v populaci (např. velikosti plodů), čímž však dochází ke snížení její celkové genetické rozmanitosti a tím odolnosti vůči environmentálním stresům. Celá populace pak může být zničena v důsledku jediného negativního faktoru (např. vysoké teplotní výkyvy, parazit) což by v divoké přírodě bylo vysoce nepravděpodobné. Srov. též Caron, D.A., Gast, R.J.: *Probing Biodiversity. Molecular Techniques Offer Powerful New Tools*, in *Oceanus*, Vol. 38, No. 2, 1995, str. 14.

⁵⁸ V anglosaské literatuře je tento argument označován jako vnitřní hodnota biodiverzity (*intrinsic value*, viz např. Kunin, W.E., Lawton, J.H., *op. cit.*, str. 302, Bowman, M., *op. cit.*, str. 15 a násl.).

respekt prostě jen proto, že jsou produktem stejného dlouhého a obdivuhodného procesu evoluce jako my sami. Nemáme právo ničit něco, co jsme nestvořili, naopak jako druh, který ovládl planetu a je schopen myšlení, máme morální a etickou odpovědnost chránit všechny ostatní formy života, se kterými sdílíme svůj životní prostor.

Ochrana biodiverzity

Obdobně jako péče o jiné složky životního prostředí, byla i ochrana přírody a jejích součástí až do nedávné doby do značné míry podmíněna jejich zhoršujícím se stavem a s tím souvisejícími negativními důsledky pro člověka. První mezinárodní úmluvy věnované ochraně divoké fauny se objevují již v 19. století jako reakce na úbytek populací některých „užitečných“ druhů.⁵⁹ Ke změně tohoto přístupu, resp. k jeho doplnění, dochází od třicátých let dvacátého století přijetím prvních regionálních úmluv na ochranu přírody.⁶⁰ Po druhé světové válce pokračoval vývoj v obou směrech, jak v oblasti ochrany využívaných zdrojů (především ryb a mořských savců), tak v oblasti ochrany přírody obecně. Zlomovou se stala první konference OSN o životním prostředí konaná v roce 1972 ve Stockholmu, na níž bylo v politické rovině vyslyšeno varovné volání vědců celého světa upozorňujících na zhoršující se stav biosféry a která spustila vlnu mezinárodní smluvní normotvorby v oblasti ochrany životního prostředí a využívání přírodních zdrojů jak na globální, tak na regionální úrovni.⁶¹ Jakkoli však byla aktivita v tomto směru výrazná a její přínos nepochybný, zůstávaly úmluvy poměrně úzce zaměřeny na určité více či méně izolované ohrožené části přírody (stanoviště, druhy) či na určitou (potenciálně) nebezpečnou činnost (mezinárodní obchod, rybolov). Složitě ekologické vazby v přírodě byly brány v úvahu jen výjimečně. Tento klasický přístup

⁵⁹ Většina těchto úmluv se týkala regulace lovu určitých druhů, resp. populací, s cílem zajistit jeho udržitelnost (např. Úmluva o regulaci rybolovu v Severním moři z roku 1882 či Úmluva mezi Spojenými státy, Velkou Británií, Ruskem a Japonskem o zachování a ochraně kožešinových tuleňů z roku 1911, viz *infra*, str. 49 a násl.), patří sem však i první velká multilaterální úmluva věnovaná ochraně druhů přímo nevyužívaných – pařížská Mezinárodní úmluva o ochraně ptáků užitečných pro zemědělství (*International Convention for the Protection of Birds usefull to Agriculture*) přijatá v roce 1902.

⁶⁰ Úmluva o uchování fauny a flóry v přírodním stavu (*Convention Relative to the Preservation of Fauna and Flora in the Nature State*) přijatá koloniálními mocnostmi pro území Afriky v roce 1933 a Úmluva o ochraně přírody a zachování divoké fauny a flóry na západní hemisféře přijatá v roce 1940 (viz *infra*, str. 91).

⁶¹ Co se ochrany přírody týká, byly v sedmdesátých letech přijaty čtyři úmluvy globálního charakteru: Úmluva o mokřadech mezinárodního významu, zejména jako stanoviště vodního ptactva (Ramsar, 1971), Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (Paříž, 1972), Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (Washington, 1973) a Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (Bern, 1979). Spolu s CBD jsou dnes tyto úmluvy často prezentovány jako „velká pětka“ v oblasti ochrany biodiverzity. Ke všem úmluvám viz *infra*, str. 75 a násl.

„ad hoc“⁶² je do značné míry pochopitelný a odůvodněný: ohrožené druhy a stanoviště potřebují zvláštní ochranu a (potenciálně) nebezpečné činnosti zvláštní regulaci, pro účinnou ochranu rozmanitosti života na Zemi však nepostačuje. Od osmdesátých let minulého století se proto začíná prosazovat snaha o jeho doplnění, či lépe řečeno zastřešení (nikoliv tedy nahrazení) přístupem novým, který se snaží obsáhnout život na planetě jako takový: ochranou biologické rozmanitosti. Kvalitativně se jedná o zcela nové nazírání přírody, jehož cílem již není pouze ochrana ohroženého druhu či stanoviště, ale ochrana veškerých živých organismů, a to v rámci ekosystémů, jejichž jsou součástí. V teoretické rovině se tak nečiní rozdíl mezi jednotlivými druhy, všechny jsou stejně cenné a měly by být uchráněny před vyhynutím.⁶³ Bez přehánění lze mluvit o globalizaci ochrany divoké přírody⁶⁴, neboť život na Zemi je tu chápán jako velice složitá a nekonečně rozmanitá síť vztahů mezi různými živými organismy navzájem a mezi nimi a jejich abiotickým prostředím, jejíž zachování musí být konečným cílem ochrany jejích dílčích částí. Je kladeno rovnítko mezi ochranu života a ochranu biodiverzity jako jeho základní vlastnosti a podmínky existence ve stávající podobě. V politické rovině byl tento nový přístup etablován přijetím Úmluvy o biologické rozmanitosti.⁶⁵

Jestliže potřeba ochrany biologické rozmanitosti je zřejmá a v politické rovině v současné době nezpochybňovaná, účinný způsob, resp. způsoby, kterými tak učinit, jsou stále předmětem diskusí. Z otázek „co“, „proč“ a „jak“ chránit, je ta poslední bezpochyby nejobtížněji zodpověditelná. Pojem biodiverzita je natolik abstraktní, že činí z právní normy, jež obsahuje povinnost k její ochraně bez dalšího upřesnění, pouhou proklamaci. Obdobně jako jiné hodnoty, např. svobodu člověka, lze biodiverzitu chránit pouze prostřednictvím ochrany jejích konkrétních projevů.⁶⁶ Tato zdánlivě jednoduchá pravda však naráží na naše – přes veškeré vědecké úsilí stále velmi omezené – znalosti života na Zemi. Nejasnosti týkající se celkového počtu druhů jsou příznačné, mnohem závažnější jsou ale mezery ve znalostech fungování ekosystémů. Je však zřejmé, že nelze čekat, až naše znalosti budou úplné, v té době

⁶² Srov. Kiss, A., Beurier, J.-P.: *Droit international de l'environnement*, 2. vydání, Pedone, 2000, str. 234 a násl., kteří rozlišují tuto „klasickou“ ochranu divoké přírody od ochrany biodiverzity. K *ad hoc* přístupu v mezinárodní ochraně přírody srov. také Birnie, P., Boyle, op. cit., str. 554 a násl.

⁶³ Tato myšlenka je vyjádřena již ve výše zmíněné Světové chartě ochrany přírody (bod 2): „*Genetická rozmanitost na Zemi nesmí být ohrožena; stavy populací všech forem života, divokých i domestikovaných, musí být minimálně dostatečné pro jejich přežití, za tím účelem musí být také zachována jejich stanoviště.*“

⁶⁴ Srov. Kiss, A., Beurier, J.-P., op. cit., str. 305.

⁶⁵ Je třeba podotknout, že pojetí hodnoty biologické rozmanitosti prošlo během jednání o konečné podobě úmluvy výraznou změnou od idealistického světového dědictví lidstva po utilitární zdroj zisku pro „státy původu“.

⁶⁶ Srov. Glowka, L., op. cit., str. 5.

– pokud vůbec kdy nastane – by již mohlo být pozdě. Na mezinárodní úrovni byla nezbytnost rychlé reakce tváří v tvář erozi biodiverzity vyjádřena ve **Strategickém plánu Úmluvy o biologické rozmanitosti** (*Strategic Plan for the Convention of Biological Diversity*)⁶⁷ přijatém na šestém zasedání smluvních stran v Haagu v roce 2002 stanovením cíle „významného snížení stávající míry úbytku biodiverzity do roku 2010“.⁶⁸ Přestože lze vyjádřit určitou skepsi ohledně možnosti splnění tohoto cíle⁶⁹, je jeho stanovení důkazem pozornosti věnované tomuto problému na mezinárodní úrovni.

Přes mezery ve znalostech se vědci shodují, že biodiverzita je natolik komplexním jevem, že ji nelze efektivně chránit pouze péčí o ohrožené druhy a vymezením přírodních rezervací.⁷⁰ Obdobně ochrana *ex situ* má pouze doplňující charakter, neboť zajišťuje zachování jen zlomku druhové rozmanitosti přírody s velmi omezenou variabilitou na genové úrovni, nemluvě o minimálně značně zredukovaných ekosystémových vazbách. Má-li být účinná, je proto k ochraně biodiverzity třeba přistupovat skutečně holisticky, omezováním znečišťování životního prostředí počínaje. Jestliže je obecně přijímán význam genetické rozmanitosti jako „základního kamene“ biodiverzity a podmínky dlouhodobého přežití druhů, resp. jejich lokálních populací⁷¹, jako nejúčinnější, resp. jediná možná cesta k udržení její vysoké míry se stále více prosazuje tzv. ekosystémový přístup⁷², který by měl být obsažen v jakémkoli konkrétním úsilí směřujícím na ochranu přírody či některé její složky. Jen budou-li brány

⁶⁷ Rozhodnutí VI/26, Strategický plán tvoří jeho přílohu.

⁶⁸ Bod 11 Strategického plánu. Tento cíl byl převzat i do Implementačního plánu přijatého na Světovém summitu o udržitelném rozvoji (*World Summit on Sustainable Development*) konaném v Johannesburgu v roce 2002 (srov. bod 44 Implementačního plánu).

⁶⁹ Vedle nepřesnosti pojmu „významné snížení“ (*significant reduction*) je především otázkou, jakým způsobem vůbec plnění tohoto cíle kontrolovat vzhledem k omezeným znalostem o skutečné míře biodiverzity a jejím úbytku.

⁷⁰ Srov. Vane-Wright, R.I.: *Identifying priorities for the conservation of biodiversity: systematic biological criteria within a socio-political framework*, in Gaston, K.J. (ed.): *Biodiversity. A Biology of Numbers and Difference*, Blackwell Science, 2001, str. 310.

⁷¹ Míra genetické rozmanitosti potřebná pro přežití populace je podmíněna její dostatečnou efektivní velikostí, která se u jednotlivých druhů liší. Biologové vyjadřují odhady genetického zdraví populací jako „pravidlo 50-500“, podle něhož populace 50 jedinců a více dostačuje pro krátké období (nehrozí deprese z *inbreedingu*, neboli pokrevního křížení), k dlouhodobému udržení druhu při plném zdraví je potřeba alespoň 500 jedinců (tzv. genetický drift, tedy náhodné změny zastoupení genů, se neprojevuje natolik silně, aby některé geny eliminoval, a tím redukoval proměnlivost populace jako celku). Viz Wilson, E.O., *op. cit.*, str. 245. Udržení potřebné míry genetické rozmanitosti je i jedním z cílů českého zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Realizován je prostřednictvím ochrany všech druhů rostlin a živočichů „před zničením, poškozováním, sběrem či odchycem, který vede nebo by mohl vést k ohrožení těchto druhů na bytí nebo k jejich degeneraci, k narušení rozmnožovacích schopností druhů, zániku populace druhů nebo zničení ekosystému, jehož jsou součástí“ (§ 5 odst. 1).

⁷² K charakteristice ekosystémového přístupu srov. např. rozhodnutí VI/6 (*Ecosystem approach*) přijaté na pátém zasedání smluvních stran CBD v Nairobi v roce 2000.

v úvahu složité ekologické vazby, jež jsou podmínkou existence každého živého organismu, může být snaha o ochranu života na Zemi úspěšná.

1.2. Mořská biodiverzita

V životě lidí hrály oceány odpradáвна velmi významnou roli, ať už jako dopravní cesta, zdroj potravy a surovin či bezedné úložiště odpadů, až do relativně nedávné doby však zůstávaly zahaleny tajemstvím. Teprve rozvoj vědy a techniky po druhé světové válce umožnil systematický výzkum mořského prostředí a přinesl poznatky o skutečném významu oceánů pro život na planetě, jejich biologickém bohatství a zranitelnosti tváří v tvář lidské rozpínavosti.

Cesta do hlubin oceánů

Přestože se v historii objevovaly význačné expedice zaměřené na biologii oceánů⁷³, zaostával výzkum v této oblasti po velmi dlouhou dobu za studiem života na pevnině.⁷⁴ Příčinou byla především relativní nepřístupnost mořského prostředí a z ní vyplývající technická a finanční náročnost výzkumu. Oceány tak byly velmi dlouhou dobu považovány za biologicky relativně chudé prostředí, v němž jsou bohaté pobřežní ekosystémy (korálové útesy, mangrovové porosty) pouhými „oázami v poušti“. S rozvojem technologií podmořského průzkumu – vyvíjených ve své většině původně za účelem studia geologického či geografického charakteru mořského dna – však došlo v posledních třiceti letech k nečekaným objevům, jež takřka ze dne na den vyvrátily některá zažitá dogmata tradiční biologie, zejména nemožnost života bez přístupu světelné energie.

Přes ohromující množství nových poznatků je systematický výzkum oceánů teprve na svém začátku. Již dnes však víme, že život v oceánech se zdaleka neomezuje jen na pobřežní oblasti. Ačkoliv hypotéza o jeho ubývání s přibývajícím hloubkou se částečně potvrdila, platí

---

⁷³ Slavnou se stala například expedice *HMS Challenger*, která se uskutečnila od prosince 1872 do května 1876. Expedice byla velmi pečlivě připravována a přinesla ohromné množství nových poznatků o biologických, batymetrických, geologických, fyzikálních a chemických vlastnostech moří v různých oblastech světa. Podařilo se shromáždit kolem třinácti tisíc exemplářů různých mořských živočichů a rostlin, stovky vzorků mořské vody a minerálů a sedimentů mořského dna. S konečnou platností bylo potvrzeno, že život existuje v hloubkách přesahujících pět tisíc metrů. Výsledky expedice byly publikovány ve zvláštní zprávě (*Report on the scientific results of the voyage of HMS Challenger during the years 1873-1876*) čítající téměř padesát svazků. Viz Geistdoerfer, P.: *La vie dans les mers*, Presses Universitaires de France, 1997, str. 7.

⁷⁴ K historii výzkumu mořských hlubin srov. např. Geistdoerfer, P., *op. cit.*, str. 6-9.

pouze pro množství biomasy, tedy celkové množství organické hmoty. Složitost hlubokomořských ekosystémů a rozmanitost organismů, které je tvoří, si naproti tomu v ničem nezadají s bohatstvím korálových útesů. Přestože hlubokomořské dno obecně se vyznačuje překvapivě velkou druhovou rozmanitostí⁷⁵, přitahují v současné pozornost vědců zejména tři zvláštní typy hlubokomořských ekosystémů: podmořské hory, hluboké korálové útesy a hydrotermální vývěry.⁷⁶

a) Podmořské hory

Podmořské hory (*sea-mounts*) jsou úvary vulkanického původu, kónického tvaru, zvedající se poměrně příkře z mořského dna, jejichž vrchol však zůstává ponořen.⁷⁷ Jako první se o ně zajímali geologové, biologové k nim obrátili svou pozornost teprve v osmdesátých letech minulého století. Bohatý život spojený s podmořskými horami je možný díky „hře“ oceánského proudění: vodní proudy se zachytávají o strukturu hor, vytvářejí víry a zpětné vlny, a umožňují tak přisedlým organismům zachytit dostatečné množství částic organické hmoty jimi nesených. Plankton, který tyto organismy produkují, přitahuje živočichy z vyšších příček potravního řetězce a v konečném důsledku velké pelagické predátory, jako jsou žraloci, tuňáci či mečouni. Díky množství potravy využívá podmořských hor také řada migrujících druhů na svých cestách.

b) Hluboké korálové útesy

Pro většinu lidí představují korálové útesy „podmořské zahrady“ v mělkých vodách tropického pásma, celá řada druhů korálů však dává přednost životu v relativní tmě a chladu.

---

⁷⁵ V sedimentu hlubokomořského dna žije překvapivě množství různých druhů drobných bezobratlých živočichů. Výsledky průzkumu provedeného již v osmdesátých letech v západní části Atlantského oceánu v hloubkách mezi 600 a 3 500 metry přivedly některé autory ke srovnání hlubokomořského dna s deštným pralesem: z mořského dna bylo na různých místech vyzvednuto celkem 556 vzorků oceánského sedimentu (celkem byla dotčena plocha přibližně 7x7 metrů, deset centimetrů do hloubky), v nichž bylo nalezeno 1 597 různých druhů organismů. Viz. Snelgrove, P.V.R., Grassle, J.F.: *The Deep Sea: Desert AND Rainforest. Debunking the Desert Analogy*, in *Oceanus*, Vol. 38, No. 2, 1995, str. 25.

⁷⁶ Mezi další hlubokomořské oblasti zajímavé z vědeckého a komerčního hlediska patří hlubokomořské příkopy (*deep-sea trenches*), pole manganových, resp. polymetalických kongrecí (*polymetallic nodules*), studené průsaky (*cold seeps*), plynné hydráty (*gaz hydrates*) či podmořské kaňony (*submarine canyons*). K jejich významu a zdrojů ohrožení srov. Baker, C.M., Bett, B.J., Billett, D.S.M and Rogers, A.D., *An environmental perspective*, in *The status of natural resources on the high seas*, WWF/IUCN, 2001, str. 9 a násl.

⁷⁷ Hloubky, v nichž se vrcholy podmořských hor nacházejí, jsou různé. Zpravidla se jedná o několik stovek metrů, ale existují i případy hor s vrcholy v hloubce jen několik desítek metrů či naopak několik kilometrů. Zvláštním typem podmořských hor s plochým vrcholem jsou tzv. guyoty, objevené v Aljašském zálivu americkým geologem a oceánografem, profesorem Harrym Hammondem Hessem (1906-1969) ve čtyřicátých letech minulého století. Jejich zvláštní tvar byl způsoben erozí v době, kdy hladina oceánů byla nižší a vrcholy vynořené.

Ačkoliv jejich existence je známa již více než sto padesát let⁷⁸, teprve moderní podmořský výzkum pomohl odhalit masivní kolonie korálů ve velkých hloubkách⁷⁹ a rozmanitost společenstev s nimi spojených.⁸⁰ Obdobně jako společenstva podmořských hor jsou i hluboké korálové útesy závislé na zachycování živin přinášených oceánskými proudy, vytvářejí se proto tam, kde nepravidelný reliéf dna narušuje jejich plynulost.

Vedle biologů jsou podmořské hory a hluboké korálové útesy lákavým cílem pro rybáře, neboť se kolem nich zdržuje řada vysoce ceněných druhů ryb.

c) Hydrotermální vývěry

Ekosystémy hydrotermálních vývěrů (*hydrothermal vents*) patří bezpochyby mezi nejzajímavější přírodní fenomény, které člověk zná. Jejich objev v roce 1977⁸¹ byl pro přírodovědce nepředvídanou a velmi překvapující událostí, mnohými označovanou za biologický objev století.⁸² Hydrotermální vývěry jsou důsledkem permanentní sopečné činnosti probíhající na oceánských hřbetech.⁸³ Bohatá společenstva s nimi spojená jsou zcela nezávislá na sluneční energii a fotosyntéze, jejich základem je chemosyntéza, konkrétně

⁷⁸ Řada exemplářů chladnomilných korálů byla vylovena během expedice *HMS Challenger*, již v roce 1860 však byl ve Středozemním moři zdokumentován nález osamocené korálu přichycené na podmořském kabelu vytaženém za účelem opravy z hloubky 2 180 metrů. Viz Geistdoerfer, P.: *Des organismes d'une beauté plus exquise*, in *La Recherche*, n°355, 2002, str. 18.

⁷⁹ Útes objevený v roce 2002 poblíž ostrova Røst v norském souostroví Lofoty je 35 km dlouhý a 3 km široký. Jeho základ tvoří dva druhy chladnomilných korálů: *Lophelia pertusa* a *Madrepora oculata*.

⁸⁰ Obdobně jako jejich protějšky z mělkých vod představují i hluboké korálové útesy třírozměrné struktury poskytující ideální podmínky pro život celé řady druhů mořské fauny. Při výzkumu útesů severovýchodního Atlantiku bylo napočítáno více než 880 druhů, řada z nich nových. Viz Gubbay, S.: *Protecting the Natural Resources of the High Seas*, Scientific Background Paper, IUCN/WCPA/WWF High Seas Marine Protected Areas Workshop, Malaga, leden 2003, str. 8.

⁸¹ První hydrotermální vývěry byly objeveny v hloubce přesahující 2 500 metrů americkými geology při jejich průzkumu hydrotermální aktivity na oceánském hřbetu nedaleko Galapág.

⁸² Ačkoliv existenci života ve velkých hloubkách prokázaly oceánské expedice, zejména slavná výprava *HMS Challenger*, panovalo obecné přesvědčení, že je tento život velmi omezený a závislý na „spadu“ živin z mělkých vod. Teprve objev společenstev hlubokomořských vývěrů prokázal, že život – a to velmi bohatý – může být založen i na jiném primárním zdroji energie, než je světlo.

⁸³ Tzv. globální středooceánský hřbet je souvislý systém rozlámaného pohoří táhnoucí se napříč všemi oceánskými pánvemi (pokrývá 23% povrchu Země a se svými 75 tisíci kilometrů představuje její nejdelší pohoří). Jeho šířka je různá, průměrně se pohybuje okolo tisíce kilometrů, nad okolním mořským dnem se zvedá v průměru do výšky 2,5 kilometru. Hřben je tvořen tzv. centrálním riftovým údolím s mnoha trhlinami a zlomy, které je centrem podmořské vulkanické aktivity. Hydrotermální vývěry vznikají prosakováním vody těmito trhlinami do oceánské kůry, jejím ohřátím ve styku s podpovrchovým magmatem a následném opětovném vystoupání skrz mořské dno. Teplota vody vycházející z daného hydrotermálního jícnu určuje jeho vzhled: vývěry s teplou vodou (pod 30°C) jsou obvykle bezbarvé, vyšších teplot (30-350°C) dosahují tzv. bílí kuřáci (bílá barva je důsledkem srážení světla zbarvených sloučenin) a nejvyšších (více než 350°C) tzv. černí kuřáci (černou barvu způsobují vysrážené tmavé sulfidy kovů zahrnujících železo, nikl, měď a zinek). Jednotlivé typy často koexistují na jednom místě, přičemž činnost nejteplejších vývěrů mohou na mořském dně vznikat až třicet metrů vysoké komínovité struktury. Viz Thurman, H.V., Trujillo, A.P.: *Oceánografie. Tajemný svět moří a oceánů*, Computer Press, 2005, str. 82-83.

tvorba organických látek z oxidu uhličitého a vody za pomoci energie získané oxidací sirovodíku, prováděná všudypřítomnými archebakteriemi⁸⁴, které tak plní roli primárních producentů v běžných ekosystémech zastávanou zelenými rostlinami.⁸⁵

Více než čtvrtstoletí výzkumu zaměřeného na hydrotermální vývěry a jejich společenstva ukázalo, že se jedná o poměrně běžný, časově však omezený⁸⁶ jev vyskytující se ve všech částech světového oceánu. Průzkum pouhých několika desítek vývěrů s sebou přinesl cenné nové poznatky o životě na planetě Zemi, včetně objevení několika stovek nových druhů.⁸⁷ Přes nepochybný pokrok v porozumění těmto fascinujícím ekosystémům však mnohé otázky zůstávají zatím nezodpovězeny.⁸⁸

Všechny tři výše popsané typy hlubokomořských ekosystémů se vyznačují několika společnými rysy, jak biologického, resp. ekologického charakteru (velká biomasa a hustota živých organismů ve srovnání s relativní prázdnotou okolního hlubokomořského dna⁸⁹, vysoká míra endemismu, omezení na poměrně malý prostor, citlivost vůči vnějším zásahům), tak charakteru ekonomického (reálné či potenciální využívání člověkem) a právního (většina z nich se nachází za hranicemi národní jurisdikce, což významným způsobem ovlivňuje možnosti jejich využívání a ochrany).

⁸⁴ Bakteriím podobné jednobuněčné organismy skupiny *Archaea*.

⁸⁵ *Ibid.*, str. 432.

⁸⁶ Sopečná aktivita je nepravidelná a nepředvídatelná a životnost hydrotermálních vývěrů se pohybuje od několika let po několik desetiletí. Živočichové žijící v okolí vývěrů jsou však jejich nestálé povaze přizpůsobeni, většina má například rychlý metabolismus a krátkou generační dobu, takže dospívají a množí se v době, kdy je vývěr aktivní. Do okolní vody navíc při rozmnožování vypouští velké množství planktonních larev, čímž zvyšují pravděpodobnost přežití alespoň některých z nich. Doposud však není zcela jasné, jakým způsobem se tyto larvy dostávají na jiné vývěry, vzdálené většinou několika stovek kilometrů. *Ibid.*, str. 436.

⁸⁷ V roce 1984 znali biologové kolem šedesáti druhů spojených s hydrotermálními vývěry (viz Laubier, L., Desbruyeres, D.: *Les oasis du fond des océans*, in *La Recherche*, n°161, 1984, str. 1511), na konci devadesátých minulého století jich bylo již více než 350, z nichž 93% bylo pro vědu zcela nových (viz Re, P.: *Deep-Sea Hydrothermal Vents 'Oases of the Abyss'*, in Beurrier, J.-P., Kiss, A., Mahmoudi, S. (ed.): *Nouvelles technologies et droit de l'environnement marin*, Kluwer Law International, 2000, str. 70) a v roce 2003 přes 450 (viz Zaï, F., Jollivet, D.: *Les colons des vallées sous-marines*, in *La Recherche*, n°11 hors série, 2003, str. 42).

⁸⁸ Jen pro ilustraci lze uvést některé z nejzajímavějších otázek spojených s hydrotermálními vývěry. Patří mezi ně například už výše zmíněná schopnost planktonních larev překonat při cestě za novými vývěry stovky kilometrů ve studeném, z hlediska biomasy pustém prostředí či přizpůsobení archebakterií extrémním podmínkám vývěrů (teplota daleko přesahující 100°C, tlak více než 20 MPa). Z hlediska evoluční biologie je velmi zajímavá hypotéza, že hydrotermální vývěry představují „kolébku života“ na planetě (srov. např. Zaï, F.: *Les sources abyssales, berceau de la vie?*, in *La Recherche*, n°355, 2002, str. 22-25).

⁸⁹ Co se týká druhové biodiverzity, není ve srovnání s okolním prostředím nijak výrazná (jak je uvedeno výše, je hlubokomořské dno domovem překvapivě velkého množství různých druhů drobných živočichů). Zejména hydrotermální vývěry jsou charakteristické poměrně nízkou druhovou rozmanitostí (alespoň dle současných poznatků), neboť jen málo druhů je schopno žít v tak extrémních podmínkách. Viz. Snelgrove, P.V.R., Grassle, J.F., *op. cit.*, str. 27.

Přes skok, který věda učinila v posledních desetiletích, jsou naše znalosti života v mořích stále velmi omezené. Ačkoliv se na první pohled může zdát, že „na mapě světa již nejsou bílá místa“⁹⁰, co se mořského prostředí týká, můžeme za prozkoumanou označit jen jeho nepatrnou část, jak z pohledu kvantitativního⁹¹, tak kvalitativního.⁹² Pouze asi 15% známých druhů živých organismů připadá na druhy mořské (přibližně 300 000 druhů živých organismů), více než 90% z nich přitom tvoří druhy bentické⁹³ žijící v mělkých, relativně snadno dostupných oblastech pobřežních vod. Jestliže biologové předpokládají, že skutečný počet druhů obývajících planetu mnohonásobně převyšuje počet druhů známých, shodují se zároveň v tom, že značná část z těch dosud neobjevených připadá právě na mořské prostředí.⁹⁴ Tento předpoklad se opírá mimo jiné o velkou rozmanitost životních forem, tedy vyšších systematických skupin (taxonů) živých organismů, jež zatím průzkum moří odhalil, a která je mnohem vyšší než u organismů pevninských.⁹⁵

Význam mořské biodiverzity

Jakkoli je život v mořích ve svých konkrétních projevech specifický, řídí se stejnými obecnými pravidly jako život na pevnině. Rozmanitost je jeho nejvýznačnější charakteristikou a podmínkou jeho existence, základem fungování mořských ekosystémů a zárukou jejich životaschopnosti v měnících se podmínkách. Vedle hodnoty *per se* a významu ekologického⁹⁶ a imateriálního⁹⁷ má mořská biodiverzita velmi vysokou hodnotu ekonomickou, resp. instrumentální, tedy z pohledu přímého využívání člověkem.

⁹⁰ Srov. Rémond-Gouilloud, M.: *Du droit de détruire. Essai sur le droit de l'environnement*, Presses Universitaires de France, 1989, str. 57. Podle autorky jsme v době „konce dobyvatelů“, protože „[à] terre comme en mer tout espace est désormais visité, mesuré, exploité...[s]ur les cartes, les blancs disparaissent“ („na souši, stejně jako v moři, každý prostor je dnes navštíven, změřen, využit... bílá místa na mapách mizí“).

⁹¹ IUCN uvádí, že prozkoumáno je pouze 1% mořského dna, viz www.iucn.org/en/news/archive/2006/01/06_deep_sea_fishing.htm.

⁹² Pouhý popis určitého místa, doplněný případně výčtem živých organismů, které se na něm podařilo zaznamenat, ještě neopravňuje k tvrzení, že jej „známe“, tím méně, že mu „rozumíme“.

⁹³ Mořské organismy dělíme na organismy bentické, tj. žijící na dně (z řeckého *benthos*, hloubka), a pelagické, tj. žijící ve vodním sloupci (z řeckého *pelagos*, otevřené moře). Mezi pelagickými organismy pak rozeznáváme plankton (organismy unášené proudy, bez schopnosti – či s omezenou schopností – autonomního pohybu) a nekton (organismy schopné pohybovat se vlastními silami). Pro upřesnění je třeba říci, že řada bentických organismů prochází v rané fázi života pelagickou formou a naopak.

⁹⁴ Obdobně jako u celkového počtu druhů se i u počtu druhů mořských jedná pouze o odhady, které se u různých autorů liší, často řádově. Shoda však panuje v tom, že jejich podstatnou část tvoří drobní bezobratlí živočichové žijící v sedimentu hlubokomořského dna.

⁹⁵ Příčinou tohoto bohatství ve srovnání s pevninou je pravděpodobně ekologická stabilita mořského prostředí. Viz Dajoz, R., *op. cit.*, str. 99.

⁹⁶ Oceánský ekosystém plní velmi významné funkce v globálním měřítku. Příkladem za všechny je produkce kyslíku: ne zcela přesně bývají lesy (někdy nesprávně tropické pralesy), resp. zelené suchozemské rostliny, nazývány „plícemi planety“, ve skutečnosti přibližně polovinu světové produkce kyslíku zajišťují jednobuněčné

Tradiční a kvantitativně nejvýznamnější je bezpochyby poskytování obnovitelných zdrojů potravy, zejména ryb, ale také jiných druhů mořských organismů (měkkýšů, korýšů, mořských savců a želv či mořských řas).⁹⁸ Ačkoliv člověk není mořským druhem, stal se v řadě případů součástí mořských potravních řetězců. Dle statistik Mezinárodní organizace pro výživu a zemědělství (*Food and Agricultural Organization*, FAO) dosahují úlovky mořských ryb kolem 82 milionů tun ročně⁹⁹ a u velké části světové populace tvoří významnou část příjmu proteinů.¹⁰⁰ Vývoj technik rybolovu ve druhé polovině dvacátého století přitom umožnil využívání nejen zdrojů v mělkých pobřežních oblastech, ale také rybích hejn vyskytujících se ve velkých hloubkách či migrujících daleko na otevřené moře. Je zřejmé, že rostoucí světová populace si vyžádá další zvýšení přísunu proteinů z mořských zdrojů, je však nepravděpodobné, že se tak stane zvýšením objemu světového rybolovu.¹⁰¹ Stoupá proto význam umělých chovů mořských živých organismů (*mariculture*)¹⁰², pro které jsou volně žijící organismy nezbytné.¹⁰³

---

planktonní organismy (fytoplankton) žijící v horních vrstvách mořské vody. Srov. Fuhrman, J.: *Genome sequences from the sea*, in *Nature*, Vol. 424, 2003, str. 1001.

⁹⁷ Obdobně jako příroda na pevnině jsou i oceány zdrojem poznání pro vědu, inspirací pro umělce a významným faktorem v řadě domorodých kultur.

⁹⁸ Práce dále používá souhrnný pojem „rybolovné zdroje“ pro všechny mořské živočichy lovené člověkem pro přímé využití, primárně pro alimentární účely. S vědomím jisté nepřesnosti pod něj pro zjednodušení zahrnuje i populace druhů náležejících k jiným taxonům než ryby, zejména mořské savce.

⁹⁹ Srov. poslední zpráva FAO o stavu světového rybolovu a akvakultury, FAO Fisheries Department: *The State of World Fisheries and Aquaculture*, FAO, 2004, str. 3. Od konce devadesátých let se úlovky pohybují mezi 80 a 87 miliony tun ročně. Celková spotřeba mořských organismů dosahuje ročně kolem 100 milionů tun, rozdíl tvoří umělé chovy mořských organismů.

¹⁰⁰ Celkově představují ryby (včetně sladkovodních) nejméně 20% průměrného příjmu proteinů pro více než 2,6 miliardy lidí (*ibid.*). Nelze opomenout ani sociální aspekt problému: rybolov a akvakultura zajišťují přímo práci téměř 38 milionům osob (*ibid.*, str. 22), nemluvě o dalších desítkách milionů při zpracování a distribuci úlovků na pevnině.

¹⁰¹ Světový rybolov čelí značným problémům a výše úlovků přes zvyšující se investice do rybářského průmyslu již několik let stagnuje či dokonce klesá. Je pravděpodobné, že bylo dosaženo maximální hranice „výnosnosti“ oceánů, s jejímž výrazným zvýšením nelze počítat, spíše naopak.

¹⁰² Od konce devadesátých let světová produkce mořských organismů z umělých chovů kontinuálně stoupá, v roce 2003 dosahovala 16,7 milionů tun oproti 12 milionům tun v roce 1998. *Ibid.*, str. 3.

¹⁰³ Volně žijící organismy jsou – obdobně jako je tomu u zemědělsky využívaných plodin na pevnině – zdrojem žádoucích vlastností, a potenciál využití biotechnologií v oblasti umělých chovů mořských organismů je proto značný. Přestože pro velkou nákladnost zatím převládají tradiční techniky selektivního chovu (reprodukce jedinců vykazujících žádoucí vlastnosti), v budoucnosti je využití genových manipulací více než pravděpodobné. Byla již uskutečněna řada pokusů s cílem vložit do uměle chovaných jedinců geny pro rychlejší růst, odolnost vůči chladu, zvláštní barvu masa atd. Nejdále zatím došla americká společnost *Aqua Bounty Technologies*, která geneticky upravila lososa obecného (*Salmo salar*) vložením genu pro produkci hormonu zajišťujícího rychlý růst z jiného druhu lososovitých (*Oncorhynchus tshawytscha*, tzv. chinook losos). Výsledkem je ryba, která roste dvakrát rychleji než běžný losos. Od roku 2000 společnost usiluje o povolení uvedení této geneticky modifikované ryby na trh. Srov. Reichhardt, T.: *Will souped up salmon sink or swim?*, in *Nature*, Vol. 406, 2000, str. 10-12. Viz též Weintraub, A.: *Salmon that grow up fast*, článek publikovaný v on-line verzi časopisu *Businessweek*, 16. ledna 2006 (www.businessweek.com/magazine/content/06_03/b3967111.htm).

Vedle potravy představují mořské ekosystémy také cenný zdroj surovin pro průmyslové využití.¹⁰⁴ Typickým příkladem jsou mořské řasy, které poskytují polysacharidy používané v potravinářském, kosmetickém a chemickém průmyslu či jako krmivo a hnojivo v zemědělství.¹⁰⁵ V pobřežních oblastech subtropického a tropického pásma je jako konstrukční materiál a palivo využíváno dřevo mangrovových porostů, tanin získávaný z některých druhů je využíván v kožedělném průmyslu. Významným zdrojem surovin jsou také mořští živočichové, například koráli (využití ve stavebnictví¹⁰⁶) či korýši, z jejichž krunýřů je izolován chitin pro potřeby zemědělství, průmyslového čištění odpadních vod, potravinářského, farmaceutického a kosmetického průmyslu.

Fascinující možnosti, zejména pro farmaceutický průmysl, skýtá nesmírná biochemická rozmanitost života v mořích.¹⁰⁷ Z relativně malého počtu známých mořských řas, živočichů a mikrobů bylo doposud izolováno více než 16 000 nových chemických sloučenin.¹⁰⁸ Řada těchto látek vykazuje z lékařského hlediska žádoucí účinky (protizánětlivé, protinádorové, analgetické a další), a představuje tak velmi slibný zdroj pro vývoj nových účinných léčiv na přírodní bázi.¹⁰⁹

Velmi slibný z hlediska průmyslového využití je také průzkum hlubokomořských ekosystémů, zejména hydrotermálních vývěrů. Naprostá odloučenost těchto ekosystémů od okolního světa a extrémní prostředí vedly k vytvoření specifických vlastností a mechanismů, jež živým organismům pomáhají přežít. Předmětem výzkumu jsou jak látky těmito organismy produkované, tak například jejich schopnost snášet extrémně vysoké teploty, v přírodě výjimečná.

¹⁰⁴ Srov. např. Norse, E.A. (ed.): *Global Marine Biological Diversity: A Strategy for Building Conservation into Decision Making*, Island Press, 1993, str. 23-25.

¹⁰⁵ K různým typům využití mořských řas srov. např. FAO Fisheries Department, *op. cit.*, str. 103 a násl. Více informací viz též www.seaweed.ie.

¹⁰⁶ V Indii a některých ostrovních státech Indopacifiku (Sri Lanka, Indonésie, Filipíny a další) je pálením korálů, resp. jejich schránek, získáváno vápno, případně je materiál z jejich schránek přidáván do stavební směsi. Norse, E.A. (ed.), *op. cit.*, str. 25.

¹⁰⁷ Produkci unikátních chemických látek v rámci svých obranných mechanismů jsou známy zejména organismy žijící přichycené na mořském dně.

¹⁰⁸ Údaje převzaté z popisu k monografii Bhakuni, D.S., Rawat, D.S.: *Bioactive Marine Natural Products*, Springer, 2005, 400 str., na stránkách nakladatele (www.springer.com).

¹⁰⁹ Ke konkrétním příkladům srov. např. Norse, E.A. (ed.), *op. cit.*, str. 20-23. Dosud žádný lék založený na účinných látkách izolovaných z mořských organismů nebyl uveden na trh, nicméně významné farmaceutické společnosti se velmi intenzivně věnují výzkumu a některé projekty jsou již ve fázi klinických testů (srov. www.bioaqua.net). Ekonomické souvislosti tohoto typu využívání mořské biodiverzity – jak na straně nákladů, tak případných zisků – jsou zřejmé.

Vzhledem k velikosti světového oceánu a specifickým podmínkám, v nichž se zde život vyvíjel, je pravděpodobnost výskytu mnoha dalších, pro člověka užitečných vlastností mořských organismů značná. Rozvoj technologií podmořského výzkumu na jedné straně a biotechnologií na druhé poskytuje nástroje nezbytné pro jejich objevení a využití. Stejně velké jako tento potenciál je však také riziko ztráty značné části biologických mořských zdrojů v důsledku lidské činnosti, a to v mnoha případech dokonce dříve, než se nám podaří je vůbec poznat.

Formy ohrožení mořské biodiverzity

Díky svým rozměrům byly oceány dlouhou dobu považovány za nevyčerpatelné a nezničitelné. Ačkoliv je dnes nesprávnost tohoto předpokladu zřejmá, jeho dlouhodobé přežívání je do značné míry pochopitelné. Relativní odloučenost mořského prostředí od člověka, jeho rozlehlost, homogenní charakter a samočisticí schopnosti, stejně jako vlastnosti biologických mořských organismů skutečně dlouho oceány chránily před výraznými negativními dopady antropogenních činností. Docházelo-li k jejich projevům, dělo se tak zpravidla v lokálním, resp. regionálním měřítku.¹¹⁰ Růst světové populace a rozvoj vědy a techniky ve druhé polovině dvacátého století však dopady lidských činností několikanásobně zvětšily.

Zájem vědců o oceány s sebou v posledních letech vedle nových fascinujících objevů přinesl také alarmující údaje o stavu mořského prostředí a jeho biologických zdrojů. Zatížení oceánů lidskou činností v mnoha ohledech překračuje meze únosnosti.¹¹¹ Mizí cenná stanoviště a druhy, mění se struktura potravních řetězců a ekologické vazby. Změny jsou pozvolné, odehrávají se „*out of sight*“, v prostoru, na nějž nejsou zaměřeny hledáčky kamer, veřejnost proto až na výjimky zatím příliš neznepokojují. Přesto jsou velmi vážné. Život v mořích ohrožují jak činnosti přímo zaměřené na biologické zdroje oceánů (zejména rybolov), tak „vedlejší“ dopady řady jiných činností (lodní doprava, rozvoj pobřežních oblastí, těžba surovin z mořského dna).

---

¹¹⁰ Srov. úbytek kožešinových lachtanů v Beringově moři v důsledku nekontrolovaného lovu, který byl důvodem prvního významného mezinárodního sporu v oblasti užívání sdílených biologických mořských zdrojů. Více viz *infra*, str. 50.

¹¹¹ Srov. § 5 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, podle něhož je únosným zatížením území „*takové zatížení území lidskou činností, při kterém nedochází k poškození životního prostředí, zejména jeho složek, funkcí ekosystémů nebo ekologické stability*“.

Ohrožení mořské biodiverzity lze rozdělit do tří kategorií.¹¹² První z nich představuje **znečišťování mořského prostředí**¹¹³ z nejrůznějších zdrojů s přímými či nepřímými dopady na mořské druhy a stanoviště.¹¹⁴ Mediálně nejvděčnějším je bezpochyby havarijní znečištění z lodí, zejména ropných tankerů, jehož dopady jsou však ve skutečnosti relativně malé.¹¹⁵ Nejzávažnějším typem znečištění, jak co se týká rozsahu, tak nebezpečnosti znečišťujících látek¹¹⁶, je znečištění pevninské, které představuje asi 80% veškerého znečištění moří. Zvláštním a zejména z kvalitativního hlediska velmi závažným typem znečištění moří je biologické, resp. genetické znečištění, k němuž dochází vnášením nepůvodních druhů do mořského prostředí dané oblasti.¹¹⁷ Typicky k němu dochází prostřednictvím přepravy jedinců nepůvodních druhů v balastu či na trupech lodí, hrozbu však představují i ojedinělé úmyslné introdukce¹¹⁸ či geneticky modifikované mořské organismy z umělých chovů.¹¹⁹

Další hrozbou pro mořskou biodiverzitu je – obdobně jako na pevnině – **poškození a ztráta přírodních stanovišť**, které jsou buď cílené (pro potřeby rozvoje pobřeží či například umístění umělých chovů mořských organismů), nebo doprovázejí jako nezbytný negativní

¹¹² Srov. např. Agardy, T.: *An Environmentalist's Perspective on Responsible Fisheries: the Need for Holistic Approaches*, in Sinclair, M., Valdimarsson, G. (ed.): *Responsible Fisheries in the Marine Ecosystem*, FAO a CABI Publishing, 2003, str. 73.

¹¹³ Znečišťováním mořského prostředí rozumí Úmluva OSN o mořském právu „přímé či nepřímé vnášení látek či energie člověkem do mořského prostředí, včetně ústí řek, které má či pravděpodobně bude mít škodlivé účinky jako poškození biologických zdrojů a života v mořích, ohrožení lidského zdraví, bránění ve výkonu činností spojených s mořem, včetně rybolovu a jiných legitimních způsobů jeho využívání, zhoršení kvality využívané mořské vody a snížení možnosti využívání moře pro přijemnější života“ („*pollution of the marine environment means the introduction by man, directly or indirectly, of substances or energy into the marine environment, including estuaries, which results or is likely to result in such deleterious effects as harm to living resources and marine life, hazards to human health, hindrance to marine activities, including fishing and other legitimate uses of the sea, impairment of quality for use of sea water and reduction of amenities*“, srov. čl. 1 odst. 1(4) UNCLOS).

¹¹⁴ Ke kategorizaci znečišťování mořského prostředí viz *infra*, str. 179.

¹¹⁵ Dopady tohoto typu znečištění jsou omezené jak prostorově, tak časově. V případě úniku velkého množství znečišťující látky však mohou být důsledky pro lokální ekosystémy a ekonomiku dotčených pobřežních oblastí velmi vážné. Srov. např. havárie ropných tankerů *Amocco Cadiz* (1978), *Exxon Valdez* (1989), *Erika* (1999) či *Prestige* (2002).

¹¹⁶ Zdroje z pevniny jsou odpovědné za vnášení vysoce nebezpečných chemických látek do mořského prostředí, zejména tzv. persistentních organických polutantů, jež se hromadí v mořských organismech (bioakumulace), a mají tak závažné dopady zejména pro živočichy na vyšších příčkách potravního řetězce.

¹¹⁷ Problémy spojené s introdukcemi nepůvodních organismů jsou dvojího druhu. Jednak hrozí proměna lokálního ekosystému v důsledku rozšíření takového organismu, jednak jsou nepůvodní organismy často nositeli choroboplodných zárodků. Na celém světě byl v posledních letech vědecky dokumentován nárůst epidemií s masovou úmrtností v důsledku vnášení patogenních činitelů do mořského prostředí. Viz Harvell, C.D. *et al.*: *Emerging Marine Diseases – Climate Links and Anthropogenic Factors*, in *Science*, Vol. 285, 1999, str. 1505-1510.

¹¹⁸ Srov. např. Gozlan, R.E. *et al.*: *Disease threat to European fish*, in *Nature*, Vol. 435, 2005, str. 1046. Článek dokumentuje případ, kdy infekční patogen přenášený úmyslně rozšířeným nepůvodním druhem ryb způsobil zvýšenou úmrtnost a snížené reprodukční schopnosti u druhu původního. Jednalo se však o případ sladkovodních ryb, v mořském prostředí jsou úmyslné introdukce výjimečné.

¹¹⁹ O možných ekologických dopadech úniku lososů geneticky modifikovaných vložením genu zajišťujícího rychlejší růst na divoké populace srov. např. Reichhardt, T., *op. cit.*, str. 11-12.

důsledek lidskou činností na mořském dně (rybolov bentických organismů pomocí vlečných sítí, těžba surovin, ukládání pevných odpadů, podmořský vědecký výzkum). Většinu riziku jsou vystavena snáze přístupná, a proto zranitelnější stanoviště v mělkých pobřežních vodách, uchráněna však nejsou ani stanoviště hlubokomořská.

Konečně třetí kategorii ohrožení mořské biodiverzity představuje **nezodpovědné nakládání s živými mořskými zdroji**¹²⁰, tedy zásahy do společenstev, resp. populací mořských organismů způsoby a v míře, jež ohrožují udržení jejich přirozeného stavu, jak z hlediska kvantitativního (počet jedinců), tak kvalitativního (druhové, příp. věkové a pohlavní složení). Spadá sem přitom jak přímé využívání populací biologických mořských zdrojů (lov a sběr za účelem přímé spotřeby, pro akvarijní průmysl či biotechnologie), tak vedlejší, náhodné úlovky (*by-catch*)¹²¹ či jiné zásahy do populací necílených druhů v rámci přímého využívání. Globálně méně závažné, avšak v konkrétních případech potenciálně velmi škodlivé jsou i rušivé zásahy způsobené na první pohled neškodnými činnostmi, například na život v mořích zaměřenou turistikou (potápění, pozorování velryb¹²²) či vědeckým výzkumem.¹²³

Jeden typ lidské činnosti přitom může mořskou biodiverzitu ohrožovat více způsoby. Příkladem je ukládání pevných odpadů, při němž se ničení stanovišť kombinuje se znečišťováním mořského prostředí, či bentický rybolov (tj. lov mořských živočichů vázaných na mořské dno), kdy dochází zároveň k fyzickému ničení stanovišť a nezodpovědnému využívání mořských zdrojů nadměrným a neselektivním lovem.¹²⁴

Všechny typy negativních vlivů pak mají společný důsledek, kterým je narušování přirozeného fungování mořských ekosystémů. Dochází často k hlubokým změnám ve složení

---

¹²⁰ Zdůrazňováno bývá zejména nadměrné využívání, „drancování“ (*over-exploitation*) mořských rybolovných zdrojů, které je však pouze jedním z aspektů problému. Nezodpovědné zásahy do mořských společenstev mají mnoho podob a pouhé snížení množství úlovků, jakkoli v řadě případů nezbytné, samo o sobě k vyřešení zhoršující se situace nepostačuje.

¹²¹ Vedlejší úlovky se dotýkají celé škály mořských organismů, od hospodářsky nezajímavých ryb po chráněné druhy mořských či na moře vázaných živočichů, zejména mořských savců, ptáků a želv.

¹²² Tzv. *whale-watching*, jehož popularita stále stoupá.

¹²³ Vedle poškození stanoviště je hrozbou například i světlo. Srov. Herring, P.J. et al.: *Are vent shrimps blinded by science?*, in *Nature*, Vol. 398, 1998, str. 116.

¹²⁴ Rybolov pomocí sítí vlečených po mořském dně (*bottom trawling*) je v současné době největší hrozbou pro ekosystémy podmořských hor a hlubokých korálových útesů. V závislosti na intenzitě a použitých technikách lovu dochází ke zničení až 98% korálového „porostu“ a souvisejícímu takřka úplnému „vylovení“ hejn cenných pelagických druhů. Viz Gianni, M.: *High seas bottom trawl fisheries and their impacts on the biodiversity of vulnerable deep-sea ecosystems: options for international action*, IUCN, 2004, str. 15.

společenstev a s ním souvisejících ekologických vztazích mezi jednotlivými jejich členy, poklesu biodiverzity, v nejhorším případě k jejich zániku.

Při výčtu ohrožení mořské biodiverzity lidskou činností nelze opomenout vliv **klimatických změn** (tzv. globální oteplování¹²⁵). Ačkoliv jejich antropogenní podmíněnost, skutečný rozsah a konkrétní dopady jsou stále předmětem diskusí¹²⁶, většina vědců se shoduje, že se jedná o jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících budoucí fungování přírodních systémů, a tím i život člověka.¹²⁷ Vzhledem k tomu, že světový oceán je s atmosférou úzce propojen, jsou potenciální dopady značné. Stoupající hladina moří¹²⁸, zvyšující se teplota¹²⁹ a kyselost¹³⁰ mořské vody, změna v oceánském proudění a míře pronikajícího ultrafialového záření, všechny tyto projevy klimatických změn představují závažné riziko pro mořské ekosystémy. Lze očekávat změny nejen v geografickém rozšíření mořských organismů (přesuny do vyšších

¹²⁵ S ohledem na přesnost se jeví vhodnější používání neutrálního výrazu „klimatické změny“, neboť některé studie dokazují, že konečným důsledkem narůstání množství tzv. skleníkových plynů v atmosféře může být paradoxně výrazné ochlazení planety nebo alespoň některých jejích částí (viz např. Bard, E.: *Le climat peut-il basculer?*, in *La Recherche*, N°373, 2004, str. 30-37).

¹²⁶ Někteří autoři odmítají teorii „globálního oteplování“ jako nepodloženou, ba nebezpečnou. Viz Crichton, M.: *Nebezpečí zpolitizované vědy*, esej publikovaný v Lidových novinách 30. září 2006, příloha Orientace, str. V.

¹²⁷ Dle zprávy publikované Světovou bankou (*World Bank*) v říjnu 2006 utrpěl svět v roce 2005 rekordní ekonomické ztráty v důsledku přírodních katastrof: celkem se jich událo 360, zemřelo více než 90 tis. lidí, život více než 150 milionů byl postižen a škody se vyšplhaly na 159 miliard dolarů. Mezi nejvýznamnější příčiny patří dle zprávy degradace životního prostředí a klimatické změny. Viz. *World Bank: Natural Disaster Hotspots. Case Studies*, Disaster Risk Management Series No. 6, 2006, str. xiii.

¹²⁸ V případě zvýšení hladiny moří o půl metru bude zaplaveno 32% pláží využívaných v Karibské oblasti chráněnými druhy mořských želv. Viz Robinson, R.A. et al.: *Climate change and migratory species*, BTO Research Report 414, 2005, str. 19.

¹²⁹ Např. známé „blednutí korálů“ (*coral bleaching*), jehož příčinou je narušení symbiotického vztahu korálů a jednobuněčných řas *zooxanthellae* v důsledku působení stresových faktorů (koráli jsou velice citliví na změny v teplotě a chemickém složení vody či v míře pronikajícího ultrafialového záření, jsou-li jim vystaveni po delší dobu, vypuzují řasy, s nimiž za normálních okolností žijí v symbióze; nedojde-li k brzkému obnovení symbiotického vztahu, koráli hynou). Do osmdesátých let minulého století téměř neznámý fenomén se stal jednou z nejzávažnějších hrozeb pro světové korálové útesy. Zatím nejvýraznější blednutí korálů doprovázelo klimatický jev známý jako „El Niño“ v letech 1998 a 2002. Studie provádějící srovnání těchto dvou událostí dokazuje extrémní citlivost korálů na zvyšování teploty vody: při zvýšení o pouhý 1°C trvajícím alespoň tři dny zasáhne blednutí 82% korálových útesů, při zvýšení o 2°C až 97% a při 3°C celých 100% korálových útesů (viz Berkelmans, R. et al.: *A comparison of the 1998 and 2002 coral bleaching events on the Great Barrier Reef: spatial correlation, patterns and predictions*, in *Coral Reefs*, Vol. 23, N. 1, 2004, str. 74-83).

¹³⁰ Oceány působí jako významné „propady“ (*sinks*) oxidu uhličitého vyskytujícího se v atmosféře (dle odhadů se v oceánech rozpustila téměř polovina oxidu uhličitého vyprodukovaného lidskou činností od roku 1800, viz Sabine, Ch.L. et al.: *The Oceanic Sink for Anthropogenic CO₂*, in *Science*, Vol. 305, 2004, str. 367-371). Vzhledem k tomu, že emise skleníkových plynů stoupají, zvyšuje se i podíl rozpuštěného CO₂ a s ním stoupá kyselost mořské vody, jejímž důsledkem je rozpouštění uhličitánu vápenatého využívaného řadou mořských organismů (zejména koráli, ale též další organismy, například korýši, ježovky či hvězdice, ale i některé planktonní organismy). Budou-li emise skleníkových plynů stoupat dle scénáře předpokládaného Mezivládním panelem pro klimatické změny (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC), může dojít ke snížení rychlosti růstu těchto organismů o 20-50%, u korálů dokonce k rozpadu jejich vápenitých schránek a úhynu (viz Feely, R.A. et al.: *Impact of anthropogenic CO₂ on the CaCO₃ system in the oceans*, in *Science*, Vol. 305, 2004, str. 362-366).

zeměpisných šířek či větších hloubek v důsledku stoupající teploty vody¹³¹), ale také v celkové produktivitě oceánů; imunní proti dopadům klimatických změn nejsou ani hlubokomořské ekosystémy.¹³² Přestože tyto změny mohou být velmi závažné, je třeba říci, že míra určitosti při jejich předpovídání je velmi malá. Zpravidla se jedná pouze o teoretické modely, které neberou a nemohou brát v úvahu všechny proměnné vstupující do hry. Je velmi pravděpodobné, že na schopnost mořských organismů, resp. obecněji ekosystémů vyrovnat se se změnami klimatu má značný vliv míra jejich oslabení negativními dopady jiných lidských činností. Jen budoucnost ukáže, jakým způsobem skutečně zasáhne tato nejvýznamnější globální změna způsobená člověkem do nejrozsáhlejšího a nejstabilnějšího životního prostředí na planetě. Vzhledem k rostoucímu tempu rozvoje některých zemí třetího světa je iluzorní představa, že se trend zvyšování emisí skleníkových plynů podaří v nejbližší době zvrátit.¹³³ Bylo by nicméně v souladu s moderními principy ochrany životního prostředí usilovat o zachování integrity mořských ekosystémů tak, aby byla v co nejširším rozsahu zachována jejich schopnost se s případnými změnami vyrovnat.

Ochrana života v mořích

Přes roli, které oceány odpradávná hrají v životě člověka, byla jejich ochraně věnována až donedávna velmi malá pozornost. Omezené znalosti byly hlavní příčinou, svou roli však také hrál – a do určité míry stále hraje – psychologický aspekt problému: člověk je bytost suchozemská, pro kterou je moře cizím, životu nevhodným, ba nebezpečným prostředím, které využívá, ale jež nedokáže ovládnout. Potřeba poznávat a chránit se tu projevuje v mnohem menší míře, než je tomu u přírody na pevnině. Pozornost veřejnosti se zaměřuje především na atraktivní symboly života v mořích – korálové útesy mělkých tropických vod a některé charizmatické druhy, jako jsou velryby, delfíni či mořské želvy. Rozlehlost světového oceánu navíc svádí k pohodlné domněnce o jeho nezničitelnosti. Růst znalostí o mořských ekosystémech však pomalu náš pohled na oceány a život v nich mění: pomáhá nám pochopit nejen jejich skutečný význam pro člověka, ale také jejich zranitelnost. Od pochopení rizik

¹³¹ Výzkum provedený na 36 druzích mořských organismů Severního moře prokázal přesun 13 z nich v posledních dvaceti pěti letech. Viz Towie, N.: *North Sea species are moving towards the Arctic to dodge climate change*, publikováno on-line 12. května 2005, www.nature.com, obdobně též Francoual, M.: *Les poissons de mer du Nord partent vers des eaux plus fraîches*, in *Le Marin*, 3. června 2005, str. 13.

¹³² Viz. Ruhl, H. A., Smith, K.K.: *Shifts in deep-sea community structure linked to climate and food supply*, in *Science*, Vol. 305, 2004, str. 513-515.

¹³³ Ze základních fyzikálních zákonů týkajících se rozpouštění plynů v kapalinách je navíc zřejmé, že i kdyby došlo k okamžitému zastavení veškerého spalování fosilních paliv, množství oxidu uhličitého v atmosféře by nekleslo ještě několik desítek let, neboť by docházelo k jeho neustálému „doplňování“ uvolňováním z oceánů.

k účinným krokům však v oblasti ochrany životního prostředí bývá dlouhá cesta a oceány bohužel nejsou výjimkou.

Ve srovnání s přírodou na pevnině vykazuje život v mořích jistá specifika vyplývající z charakteru mořského prostředí. Světový oceán, to je obrovská, jednodílná masa vody, v níž je existence nepropustných ekologických hranic výjimečná. Rozsáhlost a relativní homogennost je však zároveň jeho výhodou i slabinou: přestože samozřejmě existují prostorově omezená mořská stanoviště, voda je médiem, které je spojuje, a umožňuje tak volný pohyb nejen živých organismů, ale také znečišťujících látek na velké vzdálenosti. Z charakteru mořského prostředí pak přímo či nepřímo vyplývají další specifika, které ochranu života v mořích komplikují. Prvním z nich jsou obtíže spojené se získáváním vědeckých poznatků, které jsou nezbytné pro pochopení ekologie oceánů a podkladem pro přijetí účinných opatření. Ačkoliv podmořský výzkum v posledních letech výrazně pokročil, zůstává stále technicky složitou a nákladnou záležitostí. Dalším důsledkem je nezbytnost široké mezinárodní spolupráce, má-li být ochrana účinná: oceány a jejich zdroje jsou přímo využívány většinou států světa a jsou také konečným příjemcem podstatné části znečišťujících látek vypuštěných do vodních toků či ovzduší. Nezodpovědné chování i pouze malé skupiny států tak může mít pro mořské ekosystémy dalekosáhlé důsledky. Charakter mořského prostředí je konečně i základní příčinou mezinárodního právního režimu oceánů, který je pro hledání konkrétních metod ochrany a jejich uplatnění v praxi určující.

Současný **právní režim oceánů** je výsledkem historického střetu dvou protichůdných tendencí: snahy o zachování moře jako prostoru přístupného všem národům bez rozdílu, tedy Grotiova „svobodného moře“ (*mare liberum*)¹³⁴, a snahy některých států (námořních mocností či pobřežních států) určité jeho části „ovládnout“ (nikoliv fakticky, ale politicky a právně).¹³⁵

---

¹³⁴ Hugo Grotius (1583-1645, vlastním jménem Huig de Groot) byl holandským právníkem, který v roce 1609 publikoval pod názvem *Mare liberum* (Svobodné moře) pojednání, které se stalo základem konceptu tzv. svobody moří, který pro část světového oceánu platí – s určitými omezeními – dodnes. Politickým pozadím jeho pojednání byly monopolní nároky Portugalska na mořskou plavbu do východní Indie. Grotius naproti tomu tvrdil, že svoboda moří je klíčovým faktorem umožňujícím spojení lidí a národů. Proti monopolizaci využívání oceánů jednou či několika mocnostmi argumentoval nemožností okupace v důsledku jejich rozlehlosti a „předurčenosti“ oceánů k obecnému (společnému) užívání všemi lidmi, obdobně jako je tomu například v případě vzduchu. Srov. Grotius, H.: *The Freedom of the Seas or the Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade*, překlad Ralph Van Deman Magoffin, Oxford University Press 1916, vydalo nakladatelství Batoche Books Limited, 2000, 63 str. V elektronické formě k dispozici na <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3113/grotius/Seas.pdf>.

¹³⁵ Známým zastáncem teorie o suverénních právech mocností nad určitou částí mořského prostoru je anglický právník John Selden (1584-1654), který v roce 1635 vydal v reakci na Grotiovo *Mare liberum* pojednání *Mare clausum: Of the Dominion, Or, Ownership of the Sea* (Uzavřené moře: O panství nad či vlastnictví moře),

Kompromis, který se nakonec prosadil, jako první rozebral holandský právník Cornelius Van Bynkershoek ve svém díle *De dominio maris dissertatio* (Rozprava o vlastnictví moře) z roku 1703: dvěma pilíři mezinárodního mořského práva se staly princip svobody volného moře a „suverenita“ pobřežního státu nad úzkým pásem vod, tzv. teritoriálním mořem, přiléhajícím k jeho území.¹³⁶ Svoboda moře přitom nacházela své konkrétní vyjádření především ve dvou činnostech, a to námořní plavbě a rybolovu. Jediným sporem pak velmi dlouhou dobu zůstávala šíře teritoriálních vod, na níž se ještě na Haagské kodifikační konferenci konané pod záštitou Společnosti národů v roce 1930 nebyly státy schopny dohodnout.¹³⁷ K zásadní změně tohoto dualistického přístupu však došlo ve druhé polovině 20. století v souvislosti s masivním rozvojem rybolovu a odhalením nerostného bohatství mořského dna, které vyvolaly renesanci středověkých snah pobřežních států o ovládnutí mořských prostorů přiléhajících k jejich pevninskému území. Vývoj mezinárodního mořského práva, jehož milníky byly tři konference OSN o mořském právu¹³⁸, byl dovršen přijetím **Úmluvy OSN o mořském právu** (*United Nations Convention on the Law of the Sea*, UNCLOS) v roce 1982 v Montego Bay na Jamajce.¹³⁹ Ačkoliv do značné míry kodifikovala obyčejové právo, jedná se o jednu z nejvýznamnějších mezinárodních úmluv vůbec. Světový oceán je na jejím základě „rozparcelován“ na různé typy prostorů, v nichž pobřežní a ostatní státy požívají různých práv a jejichž hranice jsou vytvořeny uměle, dle kritérií přijatých mezinárodním konsenzem. Nadále existují dvě základní kategorie mořských prostorů – prostory spadající pod jurisdikci pobřežního státu a prostory za touto hranicí – avšak uvnitř těchto kategorií

---

v němž obhajoval nároky Anglie na suverenitu nad mořem, které ji obklopuje. Tvrdil přitom, že nad mořským prostorem lze nabýt vlastnických práv obdobně jako nad pevninou.

¹³⁶ Ovládnutí těchto „teritoriálních“ vod bylo odůvodněno potřebou obrany, Van Bynkershoek proto jejich šířku odvozoval od vzdálenosti, na kterou bylo možno vystřelit z děla umístěného na pobřeží, která počátkem 18. století činila tři námořní míle (jedna námořní míle se rovná 1852 m).

¹³⁷ Většina námořních mocností se klonila k třímílovému pásnu, některé státy však prosazovaly jinou šířku (nejčastěji šest či čtyři míle).

¹³⁸ Výsledkem první konference, konané v Ženevě v roce 1958, bylo přijetí čtyř úmluv týkajících se mořského prostoru a jeho zdrojů: Úmluvy o teritoriálních vodách a přilehlé zóně (*Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone*), Úmluvy o pevninské mělčině (*Convention on the Continental Shelf*), Úmluvy o volném moři (*Convention on the High Seas*) a Úmluvy o rybolovu a ochraně biologických zdrojů volného moře (*Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas*). Úmluvy měly však jen omezený počet signatářů, neboť řada pobřežních států s nimi nesouhlasila a odmítla k nim přistoupit. Za účelem vyřešení sporů byla pouhé dva roky poté svolána do Ženevy druhá konference, která však pro příliš silné rozpory mezi zúčastněnými státy skončila bez jakéhokoli výsledku. Zásadní pro současný právní režim oceánů tak byla třetí konference OSN o mořském právu, trvající neuvěřitelných devět let (1973-1982, každý rok probíhalo jedno až dvě zasedání v délce přibližně jednoho měsíce), jejímž výsledkem bylo přijetí UNCLOS.

¹³⁹ V platnost úmluva vstoupila teprve v roce 1994 z důvodu nesouhlasu vyspělých států s úpravou právního režimu hlubokomořského dna a jeho zdrojů (Část XI UNCLOS). Rozpory se podařilo odstranit přijetím v roce 1994 Dohody o provádění části XI Úmluvy OSN o mořském právu (*Agreement relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982*). Vice viz Ondřej, J.: *Právní režimy mezinárodních prostorů*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004, str. 143 a násl.

dochází k dalšímu dělení.¹⁴⁰ Z hlediska ochrany biologických mořských zdrojů je nejvýznamnější změnou, k níž ve druhé polovině 20. století došlo, vytvoření konceptu **výlučné ekonomické zóny** (*exclusive economic zone*, EEZ), jejíž šířka může dosahovat až 200 námořních mil od pobřeží¹⁴¹, v níž pobřežní stát vykonává svrchovaná práva za účelem průzkumu, využívání a ochrany přírodních zdrojů, jak živých, tak neživých, nacházejících se ve vodním sloupci, na mořském dně či v jeho podzemí, a obecně ve vztahu k jakýmkoliv činnostem s hospodářským podtextem.¹⁴²

Mezinárodněprávní rozdělení oceánů komplikuje ochranu mořské biodiverzity ve dvou směrech. Prvním z nich je samo vymezení jednotlivých mořských prostorů: hranice mezi nimi jsou politické, uměle vytvořené na základě určitých funkčních kritérií (vzdálenost od pobřeží, resp. základních linií¹⁴³, mořské dno nebo vodní sloupec), aniž by byla respektována ekologie oceánů (na jeden ekosystém se tak můžou vztahovat různé právní režimy¹⁴⁴). Druhý problém

¹⁴⁰ Prostor národní jurisdikce se dále dělí na prostory, na něž se vztahuje státní suverenita a jež jsou považovány za součást státního území (zahrnují tedy nejen vody, ale také mořské dno a podzemí a vzdušný prostor, viz Potočný, J., Ondřej, J.: *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, 4. vydání, C.H.Beck, 2003, str. 102), a prostory, v nichž má pobřežní stát určitá svrchovaná (výlučná) práva, resp. jurisdikci v určitých otázkách. Do první skupiny patří **vnitřní vody**, nazývané též národní (*internal waters*, čl. 8 UNCLOS), **teritoriální vody (moře)**, nazývané též pobřežní či výsoštné (*territorial sea*, část II UNCLOS) a **souostrovňové vody** souostrovňového státu (*archipelagic waters*, čl. 49 UNCLOS), do druhé pak **přilehlá zóna**, nazývaná též ochranná (*contiguous zone*, čl. 33 UNCLOS), **výlučná ekonomická zóna**, nazývaná též hospodářská (*exclusive economic zone*, část V UNCLOS) a **kontinentální šelf**, resp. pevninská mělčina (*continental shelf*, část VI UNCLOS). Právní režim výlučné ekonomické zóny a kontinentálního šelfu se do značné míry překrývají, zatímco výlučnou ekonomickou zónu však musí pobřežní stát vyhlásit, kontinentální šelf existuje *ipso facto et ab initio* jako přirozené prodloužení pevninského území pobřežního státu, a jeho případné vyhlášení tak má pouze deklaratorní charakter. Za hranicemi národní jurisdikce existují dva tzv. mezinárodní prostory, v nichž všechny státy světa požívají stejných práv, a to **volné moře** (*high seas*, čl. VII UNCLOS) a tzv. **Oblast** (*Area*, část IX UNCLOS), jejichž režim platí na jedné straně pro vodní sloupec, na druhé pro mořské dno a podzemí za hranicemi národní jurisdikce. K právním režimům jednotlivých prostorů srov. např. Potočný, J., Ondřej, J., *op. cit.*, str. 127 a násl.; Daillier, P., Pellet, A.: *Droit international public*, 6. vydání, L.G.D.J. (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence), 1999, str. 1089 a násl.; Seidl-Hohenveldern, I.: *Mezinárodní právo veřejné*, ASPI, 2001, str. 210 a násl.

¹⁴¹ Přesněji od základních linií. Srov. čl. 57 UNCLOS.

¹⁴² Čl. 56 odst. 1 UNCLOS. Maximální šířka EEZ výrazně přesahuje průměrnou šířku kontinentálního šelfu (70 kilometrů), nad nímž se díky relativně malým hloubkám (hranice šelfu se nachází v průměrné hloubce 135 m) a související hojnosti potravy vyskytuje většina hospodářsky využívaných biologických mořských zdrojů. Vzhledem k tomu, že k vyhlášení výlučných ekonomických zón přistoupily téměř všechny pobřežní státy světa, dostalo se hospodaření s naprostou většinou těchto zdrojů do jejich výlučné pravomoci (v oblastech do 200 námořních mil od pobřeží se uskutečňuje více než 90% úlovků světového rybolovu).

¹⁴³ Jedinou přirozenou hranicí respektovanou mezinárodním mořským právem je za určitých okolností vnější hranice kontinentálního okraje. Dle čl. 76 UNCLOS zahrnuje právní pojem kontinentální šelf dno a podzemí přirozeného prodloužení pevninského území pobřežního státu, a to až po vnější hranici kontinentálního okraje (spadá sem tedy kontinentální šelf v oceánografickém slova smyslu, kontinentální svah a pevninské úpatí; k členění mořského dna viz Thurman, H.V., Trujillo, A.P., *op. cit.*, str. 69 a násl.). Pro upřesnění je však třeba dodat, že i zde je v některých případech používána hranice umělá založená na kritériu vzdálenosti (srov. čl. 76 odst. 1 a 5 UNCLOS).

¹⁴⁴ Typickým příkladem jsou hlubokomořské ekosystémy v prostorech za hranicemi národní jurisdikce, kdy se na abiotické prostředí (mořské dno a podzemí) vztahuje zásadně jiný režim než na živé organismy. Viz *infra*, str. 64 a násl.

vyplývá z právního režimu jednotlivých mořských prostorů, resp. z práv, která v nich státy požívají. V oblastech spadajících pod národní jurisdikci disponují pobřežní státy výlučnými právy na využívání přírodních zdrojů, obdobně jako je tomu na pevnině. Politické hranice v oceánech jsou však pouze „čáry na mapách“ a mořské organismy, typicky rybí hejna, se tak velmi často pohybují v prostorech spadajících pod jurisdikci různých států, případně migrují mezi těmito prostory a volným mořem. Zajistit jejich spravedlivé využívání, které by zároveň nepřekročilo únosnou míru, není z pochopitelných důvodů snadnou záležitostí. Konečně zvláštní obtíže z pohledu ochrany mořské biodiverzity vyplývají z právního režimu volného moře, s určitými omezeními poslední „bašty“ tradičního principu svobody moří.¹⁴⁵ Přístupná všem státům bez rozdílu a při absenci autority, která by mohla regulovat její využívání, je tato část světového oceánu obzvláště zranitelná.¹⁴⁶ Režimu volného moře přitom podléhají veškeré organismy mořského dna za hranicemi národní jurisdikce, které je rostoucím počtem vědců považováno za největší rezervoár biodiverzity na planetě.

Kvantitativně a kvalitativně významná mezinárodní spolupráce v oblasti ochrany života v mořích je záležitostí konce dvacátého století, ojedinělé pokusy se však objevovaly již před více než sto lety. Prvotním účelem této spolupráce, který díky významu mořského rybolovu dodnes neztratil nic na své aktuálnosti, byla snaha ochránit mořské biologické zdroje před nadměrným lovem s cílem zajistit udržitelnost jejich využívání.¹⁴⁷ Prvními příspěvky k rozvoji mezinárodního práva v této oblasti byly Úmluva o regulaci rybolovu v Severním moři (*Convention for Regulating the Police of the North Sea Fisheries*) z roku 1882¹⁴⁸ a

¹⁴⁵ Volné moře, tedy vody (nikoliv mořské dno) za hranicemi národní jurisdikce, zabírá více než 60% plošné rozlohy moří. Z hlediska hospodářského, či přesněji rybolovného využití je však méně významné, pochází z něj méně než 10% světových úlovků.

¹⁴⁶ Je třeba říci, že volné moře je prostor natolik rozsáhlý a vyhledávání a využívání jeho živých zdrojů natolik technicky obtížné, že této možnosti využívá pouze velmi omezená skupina států (platí to přitom jak pro rybolov, tak pro bioprospekci zaměřenou na hlubokomořské ekosystémy). V roce 2001 například 95% úlovků získaných za pomoci vláčení sítí po mořském dně (*bottom trawling*) v oblasti volného moře připadlo na plavidla pouze 11 zemí (Dánsko, Estonsko, Island, Japonsko, Litva, Lotyšsko, Norsko, Nový Zéland, Portugalsko, Rusko, Španělsko). I tato malá skupina však představuje pro hlubokomořské ekosystémy značné riziko. Srov. Gianni, M.: *High Sea Bottom Trawl Fisheries and their Impacts on the Biodiversity of Vulnerable Deep-Sea Ecosystems: Options for International Action*, IUCN, 2004, str. vii-xi.

¹⁴⁷ Je třeba si uvědomit, že až do 50. let dvacátého století bylo moře za hranicemi zpravidla třímilového pásma teritoriálních vod považováno za volné moře, jehož využívání nebylo žádným způsobem omezeno. První pokusy o regulaci lovu na volném moři byly motivovány snahou o udržení tohoto lovu a jeho spravedlivé rozdělení mezi zúčastněné státy.

¹⁴⁸ Úmluva se vztahovala pouze na volné moře (regulace rybolovu v teritoriálních vodách byla ve výlučné pravomoci smluvních stran) a stanovila základní pravidla spolupráce, jejichž cílem bylo přijetí opatření zabráňujících rybolovu v rozsahu poškozujícím využívané populace.

arbitrážní rozhodnutí z roku 1893 ve sporu týkajícím se lachtanů Beringova moře mezi USA a tehdejší Britskou Kolumbií (dnešní Kanada), resp. Velkou Británií¹⁴⁹, na které v roce 1911 navázala ve Washingtonu přijatá Úmluva mezi Spojenými státy, Velkou Británií, Ruskem a Japonskem o zachování a ochraně kožešinových ploutvonožců (*Convention between the United States, Great Britain, Russia and Japan for the Preservation and Protection of Fur Seals*).¹⁵⁰ Udržitelnost lovu byla původně i cílem první globální úmluvy týkající se mořské fauny, dodnes platné Mezinárodní úmluvy o regulaci velrybářství (*International Convention for the Regulation of Whaling*), přijaté ve Washingtonu v roce 1946 v reakci na katastrofální důsledky průmyslových metod lovu pro kdysi hojné populace cílených druhů těchto mohutných mořských savců.¹⁵¹

Zásadním podnětem k rozvoji mezinárodního práva v oblasti ochrany živých mořských zdrojů byl masivní rozvoj rybolovu po druhé světové válce.¹⁵² Na globální úrovni se potřeba regulovat tlak na populace cílených druhů projevila nejdříve přijetím již výše zmíněné Úmluvy o rybolovu a ochraně živých zdrojů volného moře (*Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas*) na první konferenci o mořském právu konané v Ženevě v roce 1958.¹⁵³ Omezení absolutní svobody rybolovu provedené touto úmluvou však bylo pouze symbolické, vymezené „rozumným ohledem na zájmy ostatních

---

¹⁴⁹ Arbitrážní tribunál potvrdil zásadu svobody (rybo)lovu na volném moři, zároveň však uznal potřebu jeho regulace a sestavil – ovlivněn severomořskou úmluvou – na svou dobu velmi pokrokový plán opatření pro ochranu lachtaních populací, která se stala základem moderních pravidel hospodaření s rybolovnými zdroji. Uplatňování těchto opatření však bylo podřízeno výslovnému přijetí zúčastněnými státy a zásada svobody volného moře byla zájmům na ochranu lachtaních populací nadřazena. Více k tomuto rozhodnutí viz Birnie, P., Boyle, A.: *International Law and the Environment*, 2. vydání, Oxford University Press, str. 649-650.

¹⁵⁰ Cílem úmluvy bylo zajištění obnovy lovem zdecimovaných populací kožešinových ploutvonožců a stanovení pravidel umožňujících jejich udržitelný lov (zejména byl zakázán tzv. pelagický lov, tj. lov na otevřeném moři). Platnost Úmluvy vypršela v roce 1941. V roce 1957 byla nahrazena Prozatímní úmluvou o ochraně kožešinových ploutvonožců severního Pacifiku (*Interim Convention on Conservation of North Pacific Fur Seals*, Washington 1957), jejíž platnost skončila v roce 1984.

¹⁵¹ Původně byla tato tzv. velrybářská úmluva typickým utilitárním nástrojem a přijímání ochranných opatření v jejím rámci pouhým prostředkem k zajištění udržitelnosti lovu, pod tlakem veřejného mínění však postupně došlo k využití mechanismů úmluvy k zastavení komerčního lovu a orientaci tohoto mezinárodního fóra na přísnou ochranu velrybích populací. V posledních letech však roste tlak na částečnou obnovu lovu. Viz *infra*, str. 83 a násl.

¹⁵² Zatímco v roce 1938 činily roční světové úlovky mořských ryb 15 milionů tun, na konci 50. let již bylo toto množství dvojnásobné a o dvacet let později se blížilo 70 milionům tunám. Strmý nárůst pokračoval až do počátku 90. let, v jejichž průběhu se světové úlovky ustálily. V posledních deseti letech se množství vylovených ryb pohybuje (s menšími či většími odchylkami) kolem 83 milionů tun ročně. Srov. FAO Fisheries Department, *op. cit.*, str. 3.

¹⁵³ Připomeňme, že koncept výlučné ekonomické zóny byl v té době teprve ve stádiu zrodu (viz známá *Deklarace ze Santiago de Chile* z roku 1952, v níž tři jihoamerické státy – Chile, Ekvádor a Peru – trvaly na rozšíření své svrchovanosti na pásmo o šířce 200 námořních mil od pobřeží); právnímu režimu volného moře, včetně svobody rybolovu, tak podléhaly veškeré mořské vody za hranicemi teritoriálních vod.

států při užívání svobody volného moře.¹⁵⁴ Ačkoliv uznala „zvláštní zájem“ (*special interest*) pobřežních států na zachování produktivity biologických zdrojů v oblastech volného moře přilehlých k jejich teritoriálním vodám¹⁵⁵ a stanovila určitá pravidla pro ochranu tohoto zájmu¹⁵⁶, většinou pobřežních států byla tato úprava považována za nedostatečnou a k úmluvě nepřistoupily. Masivní účasti se dočkala teprve Úmluva OSN o mořském právu, která posvětila existenci výlučné ekonomické zóny a stanovila základní pravidla pro využívání biologických mořských zdrojů, jak v tomto prostoru svrchovaných práv pobřežního státu, tak na volném moři, včetně zvláštních ustanovení pro některé skupiny mořských živočichů vyžadující vyšší míru spolupráce.¹⁵⁷

Vývoj mezinárodního mořského práva v souvislosti s přijetím UNCLOS a téměř bezvýjimečné vyhlášení výlučných ekonomických zón pobřežními státy mělo pro světový rybolov významné důsledky. Vzhledem k tomu, že jeho naprostá většina se uskutečňuje v těchto oblastech, staly se pobřežní státy hlavními aktéry hospodaření s rybolovnými zdroji. Předpoklad, že tímto způsobem bude zajištěno jejich racionální využívání, se však brzy ukázal jako mylný, zejména u populací druhů migrujících mezi výlučnými ekonomickými zónami různých států, resp. mezi výlučnými ekonomickými zónami a volným mořem.¹⁵⁸ Alarmující snížení stavů populací těchto druhů v důsledku nedostatečné koordinace a prosazování opatření uplatňovaných jednotlivými pobřežními státy a absence účinných pravidel pro jejich lov na volném moři si v devadesátých letech vynutil změnu přístupu směrem k užší spolupráci zúčastněných států a „kolektivnímu“ hospodaření s těmito (sdílenými) zdroji. Mezinárodní právní režim stanovený UNCLOS byl doplněn především „prováděcí“ Dohodou OSN o rybích hejnech (*United Nations Fish Stocks Agreement*)¹⁵⁹,

¹⁵⁴ Srov. čl. 2 Úmluvy o rybolovu a ochraně živých zdrojů volného moře.

¹⁵⁵ Bez prostorového vymezení těchto oblastí. Srov. čl. 6 odst. 1 Úmluvy o rybolovu a ochraně živých zdrojů volného moře.

¹⁵⁶ Povinnost rybářských států, tj. států, jejichž příslušníci se věnují rybolovu v těchto oblastech, spolupracovat s pobřežním státem na přijetí opatření pro ochranu využívaných biologických zdrojů, ve výjimečných případech možnost pobřežního státu přijmout taková opatření jednostranným aktem, řešení sporů mezi rybářskými a pobřežními státy zvláštní komisí atd.

¹⁵⁷ Více k UNCLOS viz *infra*, str. 70 a násl.

¹⁵⁸ Populace těchto druhů jsou vystaveny většímu tlaku jednak z důvodu úbytku rybolovných zdrojů v oblastech blíže pobřeží, jednak z důvodu neschopnosti mnoha států (především rozvojových) zajistit účinnou kontrolu často velmi rozlehlých mořských oblastí spadajících pod jejich jurisdikci. Ilegální rybolov je jednou z nejvýznamnějších příčin úbytku populací velkých pelagických druhů. Na téma neschopnosti některých zemí zajistit kontrolu svých výlučných ekonomických zón srov. např. Voelckel, M.: *Les zones économiques exclusives et leur surveillance: le droit de la mer entre normativité et effectivité*, in *Annuaire du droit de la mer*, Tome IV, 1999, str. 9-29.

¹⁵⁹ Dohoda k provedení ustanovení Úmluvy OSN o mořském právu z 10. prosince 1982 týkajících se ochrany a hospodaření s rybími hejny, která se pohybuje jak uvnitř výlučných ekonomických zón, tak na volném moři, a s rybími hejny vysoce migrujících druhů (*United Nations Agreement for the Implementation of the Provisions of*

kteřá stanovila pravidla pro využívání migrujících rybích hejn a stala se prvním univerzálním textem, který právně závazným způsobem vtělil do hospodaření s rybolovnými zdroji moderní zásady ochrany životního prostředí (předběžná opatrnost, ochrana biodiverzity, ekosystémový přístup aj.), a to částečně na úkor tradičně široce chápané zásady svobody rybolovu na volném moři.¹⁶⁰ Požadavky a pravidla, jejichž cílem je zajistit udržitelnost rybolovu, se vedle toho staly součástí řady právně nezávazných dokumentů (*soft law*)¹⁶¹ jak obecné povahy (zejména Agenda 21), tak věnovaných výlučně této problematice. Nejvýznamnějším aktérem podpory „zodpovědného“ rybolovu se na globální úrovni stala Organizace pro výživu a zemědělství (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*, dále též jen „FAO“)¹⁶², na jejíž půdě byl v roce 1995 přijat Kodex zodpovědného rybolovu (*Code of Conduct for Responsible Fisheries*), rozsáhlý dokument *soft law*¹⁶³, který se komplexním způsobem snaží postihnout všechny aspekty rybolovu důležité pro jeho udržitelnost.¹⁶⁴

---

the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, Washington 1995). Více viz *infra*, str. 85 a násl.

¹⁶⁰ Na toto téma srov. např. Le Hardy, M.: *Que reste-t-il de la liberté de la pêche en haute mer? De l'exploitation individuelle à la gestion collective. Essai sur le régime juridique de l'exploitation des ressources biologiques de la haute mer*, Pedone, Paříž 2002, 427 str.; Scovazzi, T.: *La liberté de la mer: vers l'affaiblissement d'un principe vénérable*, in *Annuaire du droit de la mer* 1998, Tome III, Pedone, str. 13-29.

¹⁶¹ Aby právní norma mohla účinně plnit svou funkci, musí splňovat určité požadavky jak na kvalitu obsahu, tak formy. Jako tzv. měkké právo, neboli *soft law*, tak lze obecně označit případy, kdy některý z těchto dvou znaků normy není dostatečně kvalitní, tedy kdy norma vykazuje právně nedokonalý obsah či formu (srov. Malenovský, J.: *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část*, 3. vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1993, str. 143 a násl.). V doktríně však převládá označení *soft law* pro pravidla bez náležité právní formy a v tomto smyslu jej používá i tato práce. Obsahově nedokonalé normy (povinnosti jsou stanoveny neurčité či různými způsoby zmírněny), ač vyjádřeny v odpovídající právní formě (např. obsažené v mezinárodních smlouvách), označují v souladu s profesorem Malenovským „programovým právem“ (srov. *ibid.*). Typický je tento „typ“ práva např. pro Úmluvu o biologické rozmanitosti (viz *infra*, str. 75 a násl.).

¹⁶² FAO byla založena v roce 1945 jako přidružená organizace OSN, jejímž posláním je přispívat ke zlepšování úrovně výživy v celosvětovém i lokálním měřítku a k ochraně a racionálnímu využívání biologických zdrojů, které jsou toho předpokladem. Za tím účelem zejména shromažďuje a šíří informace týkající se výživy a zemědělství (za zemědělství jsou přitom považovány i rybolov a lesní hospodářství) a prosazuje a podporuje národní a mezinárodní akce v této oblasti (srov. čl. 1 Smlouvy o založení FAO). Činnost FAO v oblasti ochrany rybolovných zdrojů je nezastupitelná. Vydává pravidelné zprávy o stavu a vývoji světového rybolovu a umělých chovů mořských organismů, podporuje zkvalitňování technik rybolovu a jejich uplatňování v praxi a přijímání opatření pro ochranu populací lovených druhů, zajišťuje technickou, právní a finanční pomoc rozvojovým zemím, je aktivní v oblasti výzkumu a vzdělání zaměřených na udržitelný rybolov atd. Velmi významnou úlohu plní FAO také ve sféře tvorby mezinárodních smluv. Dle čl. XIV Smlouvy o založení FAO jsou konference smluvních stran, a za určitých podmínek i Rada FAO, oprávněny schvalovat a předkládat členským státům smlouvy a dohody týkající se otázek výživy a zemědělství. Na základě tohoto ustanovení byla na půdě FAO přijata řada mezinárodních dokumentů věnovaných rybolovným zdrojům a jejich ochraně před nadměrným lovem. Přípravu těchto dokumentů zajišťuje Výbor pro rybolov (*Committee on Fisheries*), poradní orgán Rady FAO pro otázky rybolovu a akvakultury vytvořený v roce 1965. Více informací na www.fao.org.

¹⁶³ Je třeba upřesnit, že ačkoliv uplatňování požadavků kodexu je v zásadě dobrovolné, některá jeho ustanovení jsou právně závazná. Více viz *infra*, str. 131 a násl.

¹⁶⁴ Kodex se vztahuje na veškerý rybolov, sladkovodní i mořský, prováděný jak v oblastech spadajících pod národní jurisdikci států, tak na volném moři. Jeho význam podtrhuje skutečnost, že byl konferencí smluvních stran FAO po několika letech přijat jednomyslně.

Jakkoli je globální úprava využívání mořských živých zdrojů významná, pro jejich skutečně účinnou ochranu je nezbytná spolupráce na regionální úrovni, mezi státy, které se účastní lovu v dané oblasti. V ochraně rybolovných zdrojů tak hrají zcela zásadní roli tzv. **regionální rybářské orgány a organizace** (*regional fisheries bodies and organizations*)¹⁶⁵ s působností pro jednotlivé části světového oceánu, vytvářené v souvislosti s expandujícím rybolovem po druhé světové válce. Do devadesátých let 20. století vzniklo více než třicet takových orgánů a organizací velmi různorodého charakteru. Z řady kritérií používaných pro jejich dělení¹⁶⁶ je z právního hlediska nejvýznamnější kritérium právních prostorů, pro něž mají působnost (zejména zda zasahují do oblasti volného moře), a dále kritérium závaznosti jimi přijímaných opatření.^{167 168}

„Rybářské právo“ (*fisheries law*), tedy regulace lovu biologických mořských zdrojů, však představuje pouze část mezinárodního práva významného pro ochranu mořské biodiverzity. Paralelně s ním se zejména od sedmdesátých let 20. století rozvíjí skupina norem mezinárodního práva označovaná jako „ochranářské právo“ (*conservation law*), jehož prvotním cílem je zajistit přísnou ochranu některých ohrožených druhů či stanovišť. Téměř všechny významné úmluvy přijaté v oblasti ochrany přírody jak na globální¹⁶⁹, tak na regionální úrovni¹⁷⁰ se ve větším či menším rozsahu vztahují i na mořské ekosystémy, resp.

¹⁶⁵ Slovy Dohody o rybích hejnech „regionální mechanismy spolupráce“.

¹⁶⁶ Klasické je dělení podle teritoriální (dotčená mořská oblast) a věcné (dotčené mořské biologické zdroje) působnosti.

¹⁶⁷ Více viz *infra*, str. 115 a násl.

¹⁶⁸ Mezinárodněprávní charakter rybářských orgánů a organizací se případ od případu liší. Řada rybářských komisí, které bychom měli tendenci považovat dle jejich označení za orgány, vykazuje spíše znaky mezinárodních organizací (zřízení mezinárodní smlouvou, mezinárodněprávní subjektivita, členství smluvních stran, plnění úkolů trvalé povahy). Obecně k mezinárodním organizacím srov. např. Daillier, P., Pellet, A., *op. cit.*, str. 565 a násl., k rozdílu mezi pojmy „orgán“ a „organizace“ srov. Potočný, M., Ondřej, J., *op. cit.*, str. 223 a násl.

¹⁶⁹ Jedná se zejména o čtyři globální úmluvy přijaté v sedmdesátých letech 20. století: Úmluvu o mokřadech mezinárodního významu, zejména jako stanoviště vodního ptactva (*Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*, Ramsar 1971), Úmluvu o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (*Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, UNESCO, Paříž 1972), Úmluvu o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*, CITES, Washington 1973) a Úmluvu o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (*Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals*, Bonn 1979), které spolu s Úmluvou o biologické rozmanitosti tvoří „velkou pětku“ úmluv se vztahem k ochraně biodiverzity. Více k roli jednotlivých úmluv pro ochranu mořské biodiverzity viz *infra*, str. 78 a násl.

¹⁷⁰ Regionální úmluvy pro ochranu přírody obecného charakteru (tedy nikoliv zaměřené na konkrétní stanoviště či taxon živých organismů) se vždy vztahují alespoň na pobřeží a teritoriální vody smluvních stran. Z nejvýznamnějších je možné jmenovat Úmluvu o ochraně přírody v jižním Pacifiku (*Convention on Conservation of Nature in the South Pacific*, Apia 1976), Úmluvu o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (*Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*, Bern 1979) či nedávno přijatou „Alžírskou úmluvu II“, tedy Africkou úmluvu o ochraně přírody a přírodních zdrojů (*African*

některé jejich části (druhy, stanoviště). Na mořskou biodiverzitu se samozřejmě vztahuje i **Úmluva o biologické rozmanitosti** (*Convention on Biological Diversity*, dále též jen „CBD“) podepsaná v Rio de Janeiru v roce 1992.¹⁷¹ Jakkoli jsou pro ochranu života v mořích důležité, jsou však úmluvy z oblasti ochrany přírody primárně „pevninského“ charakteru. Zatímco ochranu využívaných živých mořských zdrojů (ryb, mořských savců) si vynutila snaha zajistit udržitelnost jejich lovu, o životě v mořích a negativním vlivu lidských činností na něj bylo až donedávna tak málo informací, že se neprojevila potřeba chránit ho významnějším způsobem. „Klasické“ mezinárodní právo ochrany přírody se tak mořským druhům a stanovištím věnuje až na výjimky¹⁷² jaksi mimochodem, v zásadě jako doplňku ochrany pevninských ekosystémů. Přestože od devadesátých let 20. století dochází pod vlivem narůstajících vědomostí k rozšiřování ochrany na stále významnější část života v mořích, v centru zájmu stále zůstávají především tzv. charismatické taxony (kytovci), resp. ekosystémy (korálové útesy).

Pevninský charakter úmluv z oblasti ochrany přírody je kompenzován specificky „mořskými“ právními úpravami na regionální úrovni. Nejvýznamnější je v tomto smyslu institucionalizovaná spolupráce pobřežních států v rámci tzv. **regionálních moří** (*regional seas*), která představují určité jednotky jak z hlediska ekologického¹⁷³, tak politického.¹⁷⁴ Idea spolupráce pobřežních států za účelem ochrany „společného“ moře se zrodila z potřeby rychlé reakce v případě havarijního znečištění, typicky při ztroskotání ropného tankeru¹⁷⁵, účinnost této spolupráce pak byla příčinou jejího rychlého rozšíření v prostorovém i věcném smyslu.

Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources, Maputo 2003). Více k roli regionálních „pevninských“ úmluv pro ochranu mořské biodiverzity viz *infra*, str. 90 a násl.

¹⁷¹ Úmluva byla přijata dne 22. května 1992 závěrečným aktem Konference pro přijetí odsouhlaseného textu Úmluvy o biologické rozmanitosti (*Final Act of the Conference for the Adoption of the Agreed Text of the Convention on Biological Diversity*) konané v ústředí Programu OSN pro životní prostředí v Nairobi (Keňa), z politických důvodů však byla otevřena k podpisu dne 5. června 1992 v průběhu Konference OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiru.

¹⁷² Z globálních úmluv je takovou výjimkou především bonnská Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů, která se vztahuje na celou řadu pelagických mořských živočichů.

¹⁷³ Zpravidla zahrnují jednotlivá regionální moře zároveň jeden nebo více tzv. velkých mořských ekosystémů (*Large Marine Ecosystems*). K tomuto konceptu viz informační portál na www.lme.noaa.gov/Portal/.

¹⁷⁴ Myšlena je jednotka ve smyslu mezinárodního fóra, v jehož rámci jsou řešeny společné problémy a jež se v daných souvislostech (ochrana mořského prostředí) prezentuje jednotně navenek. Co se týká vnitrostátního politického zřízení či ekonomické situace, můžou být mezi jednotlivými pobřežními státy samozřejmě velice významné rozdíly.

¹⁷⁵ První mezinárodní smlouvou tohoto typu byla Dohoda o spolupráci při zdolávání znečištění Severního moře ropnými látkami (*Agreement for Co-operation in dealing with Pollution of the North Sea by Oil*) přijatá 9. června 1969 v Bonnu, později nahrazená Dohodou o spolupráci při zdolávání znečištění Severního moře ropnými a jinými škodlivými látkami (*Agreement for Cooperation in dealing with Pollution of the North Sea by Oil and other Harmful Substances*) z 13. září 1983. Obě dohody jsou známé pod názvem „Bonnská dohoda“ (*Bonn Agreement*). Více informací viz www.bonnagreement.org.

Modelem se stala Helsinská úmluva na ochranu Baltského moře z roku 1974¹⁷⁶, která jako první upravila v jednom textu znečišťování téže oblasti z různých zdrojů; myšlenku poté převzal Program OSN pro životní prostředí (*United Nations Environment Programme*, dále též jen „UNEP“), který „laboratoři“ svého nového Programu pro regionální moře (*Regional Seas Programme*) učinil v roce 1975 oblast Středozevního moře.¹⁷⁷ V současné době existuje celkem osmnáct těchto regionálních fór zaměřených na komplexní ochranu moře a pobřeží dané oblastí, včetně ochrany přírody. Většina z nich je zastřešena UNEP¹⁷⁸, pět oblastí funguje zcela samostatně a má statut „nezávislých partnerů“ programu.¹⁷⁹ Celkem pro čtrnáct z uvedených oblastí byly přijaty smluvní nástroje na ochranu mořského prostředí (zpravidla ve formě rámcové úmluvy a prováděcích protokolů), spolupráce ve čtyřech zbývajících se prozatím opírá o nástroje *soft law*.¹⁸⁰ Ačkoliv primárním cílem těchto úmluv je boj proti znečišťování moří, většina z nich obsahuje i obecná ustanovení směřující na ochranu živých mořských zdrojů, resp. regionálního mořského ekosystému. V některých oblastech se ochrana živé přírody stala předmětem zvláštního smluvního nástroje (protokolu či přílohy k příslušné regionální úmluvě).¹⁸¹ Modelovým příkladem spolupráce pobřežních států v tomto směru je

---

¹⁷⁶ Úmluva na ochranu mořského prostředí oblasti Baltského moře (*Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area*) přijatá 22. března 1974 sedmi baltskými státy a později nahrazena úmluvou stejného názvu z roku 1992.

¹⁷⁷ V roce 1975 byl na podnět a pod záštitou UNEP přijat 16 středomořskými státy a Evropským hospodářským společenstvím Středomořský akční plán (*Mediterranean Action Plan*, MAP), který se stal vzorem pro přijetí obdobných plánů v dalších 12 mořských oblastech.

¹⁷⁸ Regionální moře zastřešená speciálním programem UNEP se dále dělí na dvě skupiny, a to na oblasti přímo spravované UNEP (vykonává funkci sekretariátu) a oblasti, jejichž správa včetně finanční je na UNEP nezávislá. Do první skupiny spadají Karibská oblast (*Caribbean Region*), východoasijská moře (*East Asian Seas*), oblast východní Afriky (*Eastern Africa Region*), Středozevního moře (*Mediterranean Region*), severozápadního Pacifiku (*North-West Pacific Region*) a západní Afriky (*Western Africa Region*), do druhé oblast Černého moře (*Black Sea Region*), severovýchodního Pacifiku (*North-East Pacific Region*), Rudého moře a Adenského zálivu (*Red Sea and Gulf of Aden*), tzv. oblast ROPME (*ROPME Sea Area*, název je zkratkou anglického *Regional Organization for the Protection of the Marine Environment*, Regionální organizace na ochranu mořského prostředí, oblast zahrnuje Perský záliv, Ománský záliv a část Arabského moře), jihoasijská moře (*South Asian Seas*), oblast jihovýchodního Pacifiku (*South-East Pacific Region*) a Pacifiku, resp. jižního Pacifiku (*Pacific Region*). Řada oblastí má své vlastní webové stránky, souhrnné informace a odkazy viz www.unep.org/regionalseas/default.asp.

¹⁷⁹ Nezávislá fóra zahrnují arktickou oblast (*Arctic Region*), antarktickou oblast (*Antarctic Region*), Baltské moře (*Baltic Sea*), Kaspické moře (*Caspian Sea*) a oblast severovýchodního Atlantiku (*North-East Atlantic Region*).

¹⁸⁰ Mezinárodní smlouvou dosud nejsou pokryty oblast Arktidy (spolupráce pobřežních států probíhá v rámci tzv. Arktické rady, *Arctic Council*), východoasijská moře (relevantním dokumentem je Akční plán pro ochranu a rozvoj mořských a pobřežních oblastí východoasijských moří, *Action Plan for the Protection and Development of the Marine and Coastal Areas of the East Asian Region*, přijatý v roce 1981, přepracovaný v roce 1994), severozápadní Pacifik (relevantním dokumentem je Akční plán pro ochranu, péči a rozvoj mořského a pobřežního prostředí oblasti severozápadního Pacifiku, *Action Plan for the Protection, Management and Development of the Marine and Coastal Environment of the North-West Pacific Region*, přijatý v roce 1994) a jihoasijská moře (relevantním dokumentem je Akční plán pro jihoasijská moře, *South Asian Seas Action Plan*, přijatý v roce 1995).

¹⁸¹ Zvláštní protokoly byly přijaty pro oblast Středozevního moře, východní Afriky, jihovýchodního Pacifiku, Karibiku a Černého moře, předmětem přílohy se biodiverzita stala v rámci smluvní ochrany severovýchodního

Protokol týkající se zvláště chráněných oblastí a biologické rozmanitosti ve Středomoří (*Protocol Concerning Specially Protected Areas and Biological Diversity in the Mediterranean*) přijatý v Barceloně v roce 1995, který svou komplexní a ambiciózní úpravou představuje jeden z nejvýznamnějších normativních textů, jež v oblasti ochrany mořské biodiverzity v současné době existují.

Vedle úmluv se širokým tématickým záběrem, které jsou charakteristické pro institucionalizovanou spolupráci v regionálních mořích, existují na regionální úrovni i smluvní nástroje zaměřené pouze na ochranu určitých ohrožených druhů mořské fauny. Všechny tyto dohody se týkají migrujících druhů, u nichž je spolupráce států výskytu nezbytnou podmínkou, je proto pochopitelné, že většina z nich byla uzavřena v rámci Úmluvy o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (mořští savci, ptáci).¹⁸² Samostatné úmluvy jsou spíše výjimkou odůvodněnou specifickým charakterem oblasti¹⁸³ či historickým vývojem.¹⁸⁴

Obdobně jako je tomu v oblasti rybolovu, hrají i v ochraně mořských druhů a stanovišť, resp. mořské biodiverzity obecně, významnou roli dokumenty *soft law*, které lze v nejrůznějších formách nalézt jak na globální, tak na regionální úrovni. V mnoha případech nahrazují neexistující právní úpravu, případně pouze obecnou právní úpravu doplňují a upřesňují.

Atlantiku. Velmi propracovanou úpravu ochrany mořské fauny a flóry lze dále nalézt v rámci tzv. antarktického systému. Více viz *infra*, str. 104 a násl.

¹⁸² Čtyři ze šesti dohod uzavřených od roku 1990 pro ochranu druhů uvedených v příloze II bonnské úmluvy se týkají mořských, resp. na moře vázaných druhů: Dohoda o ochraně tuleňů Waddenského moře (*Agreement on the Conservation of Seals in the Wadden Sea*, Bonn 1990), Dohoda o ochraně malých kytovců Baltského a Severního moře (*Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and North Seas*, ASCOBANS, New York 1992), Dohoda o ochraně kytovců Černého moře, Středoziemního moře a přilehlé atlantské oblasti (*Agreement on the Conservation of Cetaceans of the Black Sea, Mediterranean Sea and contiguous Atlantic Area*, ACCOBAMS, Monako 1996) a Dohoda o ochraně albatrosů a buňňáků (*Agreement on the Conservation of Albatrosses and Petrels*, Canberra 2001).

¹⁸³ Zmínit lze především Meziamerickou úmluvu o ochraně a zachování mořských želv (*Inter-American Convention for the Protection and Conservation of Sea Turtles*, Caracas 1996).

¹⁸⁴ Nadměrný lov si ještě před přijetím Bonnské úmluvy vynutil zvláštní ochranu na moři závislých savců z polárních oblastí: ploutvonožců v Antarktidě (Úmluva o ochraně antarktických ploutvonožců, *Convention for the Conservation of Antarctic Seals*, Londýn 1972) a ledních medvědů v Arktidě (Dohoda o ochraně ledních medvědů, *Agreement on the Conservation of Polar Bears*, Oslo 1973).

Na mezinárodní úrovni se tak ve druhé polovině 20. století postupně vyvinuly dvě na sobě relativně nezávislé skupiny norem významné pro ochranu mořské biodiverzity¹⁸⁵: „rybářské“ právo, zaměřené na mořské organismy, avšak do značné míry ignorující požadavky ochrany přírody, a „ochranářské“ právo, jehož cílem je ochrana ohrožených ekosystémů, resp. některých jejich částí, které však jen v omezeném rozsahu bere v potaz specifika mořského prostředí, jak z pohledu ekologického, tak hospodářského a právního. Je zřejmé, že ani jedna z těchto skupin norem nemůže sama o sobě zajistit ochranu mořské biodiverzity tváří v tvář rostoucímu tlaku ze strany člověka.

Další nedostatek existující právní úpravy – společný rybářskému právu i právu ochrany přírody – je do značné míry charakteristický pro mezinárodní právo obecně a vyplývá z obvyklého chování států: reakce na problémy přichází teprve v okamžiku, kdy je jejich hrozba bezprostřední, a v takovém rozsahu, který znamená pro stát minimální možné omezení.¹⁸⁶ Nedostatek znalostí o fungování mořských ekosystémů a dopadech lidských činností na ně tak byly po dlouhou dobu záminkou pro vlašnou reakci států na volání vědců a nevládních ekologických organizací po regulaci nejvýznamnějších rizik. Normy byly přijímány *ad hoc*, dle okamžité potřeby, s cílem udržet, resp. zvýšit stavy lovených populací na straně jedné a ochránit některé charismatické druhy na straně druhé, aniž by ovšem byly brány v úvahu složité ekologické vztahy života v mořích. Výsledkem tak byly pouze dílčí úspěchy jednotlivých úmluv, zcela zastíněné pokračujícím zhoršováním stavů naprosté většiny sledovaných parametrů (stavů využívaných populací, kvality stanovišť atd.). K postupné změně přístupu dochází od 90. let 20. století, zejména po Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji konané v Rio de Janieru v roce 1992. Obdobně jako na pevnině se myšlenkovým základem nového přístupu k ochraně a využívání živých mořských zdrojů stává zachování biodiverzity, tedy rozmanitosti mořského života ve všech jeho formách a na všech úrovních, při respektování vzájemných vazeb mezi jednotlivými částmi ekosystému. Nezbytným důsledkem tohoto holistického přístupu je postupné stírání původně ostré hranice mezi tradičními „rybářskými“ a „ochranářskými“ úmluvami. Ačkoliv stále existují jako dvě relativně samostatné skupiny norem – a jim odpovídajících mezinárodních fór – je zřetelná

---

¹⁸⁵ Velmi významné jsou samozřejmě i normy, jejichž cílem je ochrana mořského prostředí před znečištěním. Vzhledem k tématu práce se však o této problematice zmíním pouze ve stručnosti v části věnované právní úpravě některých činností představujících hrozbu pro mořské ekosystémy. Viz *infra*, str. 179 a násl.

¹⁸⁶ Ve francouzštině je pro toto chování států používán výraz *à chaud et à minima* („za tepla a v minimálním rozsahu“).

snaha o užší spolupráci, vzájemné doplňování a aplikaci moderních zásad ochrany přírody a jejich zdrojů, zejména ekosystémového přístupu.¹⁸⁷

Ochrana života v mořích je však složitější, než je tomu u přírody na pevnině. Snahy o komplexní řešení existujících problémů naráží na nechuť států vzdát se možnosti využívat v maximální možné míře zdrojů, k nimž mají přístup, ať už v oblastech spadajících pod národní jurisdikci či na volném moři. Nejedná se přitom pouze o tradiční způsoby, jako je lov a sběr mořských organismů za účelem konzumace, použití v tradičním lékařství nebo pro ornamentální účely; netušené možnosti zejména v oblasti farmacie odhaluje také výzkum na genové, resp. molekulární úrovni. Právní režim mořské bioprospekce, tedy vyhledávání z komerčního hlediska hodnotných sloučenin, látek nebo genetického materiálu obsažených v mořských organismech, a obecně využívání mořských genetických zdrojů představují vzhledem k mezerovité úpravě jedny z nejzajímavějších témat současného mezinárodního práva.

1.3. Právní režim biologických mořských zdrojů¹⁸⁸

Právní režim biologických zdrojů oceánů – konkrétních projevů mořské biodiverzity – je pro možnosti jejich ochrany určující. Mezinárodní právo se nezabývá otázkou právní kvalifikace či vlastnictví (v občanskoprávním smyslu) jednotlivých zdrojů¹⁸⁹, upravuje však práva na

¹⁸⁷ K souvislostem mezi rybolovem a mořskou biodiverzitou viz např. de Klemm, C.: *Fisheries conservation and management and the conservation of marine biological diversity*, in Hey, E. (ed.): *Developments in International Fisheries Law*, Kluwer Law International 1999, str. 423-500.

¹⁸⁸ Výrazy „biologické mořské zdroje“, resp. „biologické zdroje oceánů“ používám obecně pro označení jakýchkoli mořských organismů, případně jejich částí, bez ohledu na to, jaká je v konkrétním případě jejich skutečná hodnota pro člověka. Opírám se přitom o definici „biologických zdrojů“ obsaženou v čl. 2 CBD, podle níž tyto zdroje zahrnují „genetické zdroje, organismy nebo jejich části, populace nebo jakoukoli jinou biotickou složku ekosystémů se skutečným nebo možným využitím pro lidstvo.“ Tato velmi široká definice ve skutečnosti zahrnuje všechny součásti živé přírody či jejich soubory, neboť při současném stavu vědy a techniky nelze u žádných z nich s jistotou vyloučit potenciální využití či hodnotu pro člověka. Ačkoliv v zahraniční, především anglosaské odborné literatuře je z důvodu tradice zpravidla používán pojem „živé mořské zdroje“ (*marine living resources*), dávám z důvodu snahy o přesnost a jasnost výkladu ve většině případů přednost slovu „biologické“ (srov. v tomto smyslu i anglické a francouzské znění UNCLOS: zatímco v prvním je používán tradiční výraz, francouzština upřednostňuje spojení „biologické zdroje“, *ressources biologiques*). Adjektivum „živé“ je používáno v totožném významu, a to především pro odlišení biotických (živých) a abiotických (neživých) složek přírody, resp. zdrojů (spadají pod něj tedy veškeré zdroje biologického původu, včetně částí mrtvých mořských organismů).

¹⁸⁹ Problematika právní povahy jednotlivých součástí mořské (a nejen mořské) biodiverzity, ať už se jedná o části organismů, jedince volně žijících živočichů či jejich ekologické „soubory“ (organismy žijící v symbióze, jako jsou koráli a jejich symbiotické řasy, ale i volnější uskupení, jako například rybí hejna), je nesmírně zajímavá, její rozbor však přesahuje rámec této práce. Právní doktrína, zejména zahraniční, jí nicméně věnuje poměrně značnou pozornost. Z nedávné doby srov. např. příspěvek k právní povaze mořských ryb Proutière-

jejich využívání. Právní režim mořských biologických zdrojů se odvíjí od právního režimu prostorů, v nichž se nachází, je proto odlišný v oblastech spadajících pod národní jurisdikci (pravomoc) pobřežních států a v oblastech za jejími hranicemi.

Co se týká oblastí národní jurisdikce, je třeba rozlišovat mezi prostory, které jsou považovány za součást státního území¹⁹⁰ a nad nimiž pobřežní stát vykonává svou suverénní moc (vnitřní, teritoriální a případně souostrovní vody zahrnující jak vodní sloupec, tak mořské dno a podzemí), a prostory, v nichž vykonává „pouze“ určitá práva (kontinentální šelf, výlučná ekonomická zóna). Ačkoliv v obou případech má pobřežní stát svrchovaná práva za účelem exploatace přírodních zdrojů, je původ těchto práv odlišný: v prvním případě jsou projevem jeho územní suverenity, ve druhém se jedná na jedné straně o zvláštní práva spojená s pojetím mořského dna jako přirozeného prodloužení pevninského území, tedy jakéhosi kvazi státního území (kontinentální šelf), na druhé straně o určitá „privilegia“ pobřežního státu, jež vykryštovala během složitých jednání na třetí konferenci OSN o mořském právu v letech 1973-1982 (výlučná ekonomická zóna).

Využívání biologických zdrojů v mořských oblastech zahrnutých do státního území je podřízeno jednomu ze základních principů mezinárodního práva, a to principu svrchovaného práva každého státu využívat „své“ přírodní bohatství. Na mezinárodní úrovni bylo toto právo potvrzeno několika rezolucemi Valného shromáždění OSN přijatými v době politického boje národů za sebeurčení a vytváření nových států v padesátých a šedesátých letech 20. století. Nejčastěji zmiňovanou je pravděpodobně **rezoluce 1803 (XVII)** z roku 1962, nazvaná „Trvalá suverenita nad přírodními zdroji“ (*Permanent sovereignty over natural resources*), která byla svým způsobem dovršením první etapy vývoje tohoto mezinárodního principu.¹⁹¹ O

Maulion, G.: *L'évolution de la nature juridique du poisson de mer. Contribution à la notion juridique de bien*, in *Recueil Le Dalloz*, N° 43 / 7008°, 2000, str. 647-652.

¹⁹⁰ Územím státu se rozumí třídimenzionální prostor vymezený hranicemi státu na zemském povrchu vertikálně prodlouženými nad a pod něj. Mořské hranice státu končí na vnější hranici teritoriálních vod. Viz Potočný, M., Ondřej, J., *op. cit.*, str. 102 a násl.

¹⁹¹ Rezoluce 1803 (XVII) přijatá 14. prosince 1962 potvrdila trvalost a nezczitelnost práva všech států volně nakládat se svým přírodním bohatstvím a zdroji, již v předcházejících letech však bylo přijato několik rezolucí na obdobné téma, srov. např. rezoluce 523 (VI) z 12. ledna 1952 (právo „nerozvinutých“ zemí svobodně určovat využívání svých přírodních zdrojů), rezoluce 626 (VII) z 21. prosince 1952 (právo národů svobodně využívat své bohatství a přírodní zdroje jako inherentní součást suverenity), rezoluce 1314 (XIII) z 12. prosince 1958 (doporučení týkající se mezinárodního uznání práv obyvatelstva a národů na sebeurčení, jehož základní součástí je trvalá suverenita nad přírodním bohatstvím a zdroji) či rezoluce 1515 (XV) z 15. prosince 1960 (v rámci rezoluce zabývající se společnou akcí pro hospodářský rozvoj nejméně rozvinutých zemí bylo doporučeno uznání suverénního práva každého státu volně nakládat se svým přírodním bohatstvím a zdroji). Pro upřesnění dodejme, že rezoluce přijímané v této době hovoří často bez dalšího vysvětlení o suverénních právech jak „států“ (*States*), tak „obyvatelstva a národů“ (*peoples and nations*), což je matoucí, avšak vzhledem k tehdejší

deset let později byla Valným shromážděním přijata rezoluce 3016 (XXVII), jedna z posledních na téma trvalé suverenity států nad jejich přírodními zdroji, která výslovně stanovila, že toto právo se vztahuje na všechny přírodní zdroje, které se nacházejí uvnitř jejich mezinárodních hranic na pevnině a jejich národní jurisdikce, pokud jde o mořské dno a podzemí a vody nad nimi.¹⁹² Vzhledem k právnímu režimu moře platnému v té době¹⁹³ byla trvalá suverenita takto *expressis verbis* potvrzena pro zdroje vnitřních a teritoriálních vod, včetně jejich dna a podzemí, a dále pro zdroje mořského dna a podzemí za vnější hranicí teritoriálních vod po izobatu 200 metrů, nebo za ni až po hranici, kde hloubka vody ještě umožňuje využívání jejich přírodních zdrojů.¹⁹⁴ S dalším vývojem mezinárodního mořského práva došlo k rozšíření principu svrchovaných práv států na využívání vlastního přírodního bohatství i na zdroje výlučné ekonomické zóny, hospodářského prostoru *sui generis*.

Od sedmdesátých let 20. století se princip svrchovaných práv států na využívání vlastních přírodních zdrojů stal standardní součástí mezinárodních normativních textů z oblasti ochrany životního prostředí a rozvoje, jejich nezbytným protipólem je přitom povinnost států zajistit, aby činnosti spadající přímo či nepřímo pod jejich kontrolu nepůsobily škody na životním prostředí jiných států či v mezinárodních prostorech. Jako první jej v této komplexní podobě formulovala deklarace přijatá na první konferenci OSN o životním prostředí¹⁹⁵ konané ve Stockholmu v roce 1972 (tzv. Stockholmská deklarace), jejíž zásada 21¹⁹⁶ se stala vzorem pro

---

mezinárodní situaci, charakterizované bojem řady národů za právo na sebeurčení, pochopitelné. V pozdějších letech se již v této souvislosti hovoří zpravidla o státech (*States*), resp. zemích (*countries*). Z rezolucí potvrzujících trvalou suverenitu států nad jejich přírodními zdroji srov. např. rezoluce 2158 (XXI) z 25. listopadu 1966, rezoluce 2386 (XXIII) z 19. listopadu 1968 nebo rezoluce 2692 (XXV) z 11. prosince 1970.

¹⁹² Viz rezoluce 3016 (XXVII) z 18. prosince 1972, bod 1. Přestože rezoluce je nazvána „Trvalá suverenita nad přírodními zdroji rozvojových zemí“ (*Permanent Sovereignty over Natural Resources of Developing Countries*), je obecného charakteru a týká se všech států. Obdobná rezoluce přijatá o rok později (rezoluce 3171 (XXVIII) ze 17. prosince 1973) byla poslední na toto téma. Co se výslovného uvedení mořských prostorů týká, dodejme, že již rezoluce 1803 (XVII) z roku 1962 se implicitně vztahovala i na přírodní zdroje teritoriálních vod jako oblasti státní suverenity.

¹⁹³ V souladu s úmluvami přijatými na první konferenci OSN o mořském právu konané v Ženevě v roce 1958 byla hranicí národní jurisdikce pobřežního státu vnější hranice teritoriálních vod (srov. čl. 1 a 2 Úmluvy o teritoriálních vodách a přílehlé zóně), resp. kontinentálního šelfu (srov. čl. 2 Úmluvy o kontinentálním šelfu).

¹⁹⁴ Srov. čl. 1 Úmluvy o kontinentálním šelfu. Toto značně nepřesné a neobjektivní vymezení vnější hranice kontinentálního šelfu bylo v UNCLOS nahrazeno velmi podrobnou úpravou (srov. čl. 76 UNCLOS).

¹⁹⁵ Konference OSN o životním prostředí člověka (*United Nations Conference on the Human Environment*) byla svolána ve dnech 5. až 15. června 1972 v reakci na narůstající problémy spojené s kvalitou životního prostředí ve všech částech světa. Byla prvním významným setkáním nejvyšších představitelů států na toto téma a mezníkem ve vývoji mezinárodněprávní ochrany životního prostředí. Více ke konferenci srov. např. Damohorský, M. a kol.: *Právo životního prostředí*, C.H.Beck, 1. vydání, 2003, str. 89 a násl.

¹⁹⁶ Zásada 21 Stockholmské deklarace stanoví, že „[s]táty mají v souladu s Chartou OSN a principy mezinárodního práva svrchované právo využívat své vlastní zdroje dle své environmentální politiky a povinnost zajistit, že činnosti spadající pod jejich jurisdikci či kontrolu nezpůsobí škody na životním prostředí jiných států nebo oblastí za hranicemi národní jurisdikce“.

další mezinárodněprávní dokumenty.¹⁹⁷ Princip suverenity nad vlastními zdroji je zakotven také v obou pro ochranu mořské biodiverzity nejvýznamnějších úmluvách globálního charakteru: Úmluvě OSN o mořském právu¹⁹⁸ a Úmluvě o biologické rozmanitosti¹⁹⁹; v obou je přitom omezen, v prvním případě povinností chránit a uchovávat mořské prostředí, ve druhém požadavkem nepůsobilosti „přeshraniční“ environmentální škody.

Přes uznání svrchovaných práv států na využívání zdrojů v oblastech spadajících pod jejich národní jurisdikci existují v právním režimu biologických zdrojů jednotlivých mořských prostorů určité rozdíly, které je vhodné uvést. Jak již bylo uvedeno výše, jsou vnitřní, souostrovň a teritoriální vody, včetně dna a podzemí a vzdušného prostoru nad nimi, považovány za součást státního území. Pobřežní stát požívá v těchto prostorech nejsilnějších možných práv vyplývajících z jeho územní suverenity; využívání biologických zdrojů je zcela v jeho pravomoci a UNCLOS mu v tomto smyslu nestanoví žádná omezení.^{200 201}

Obdobně silná práva má pobřežní stát ve vztahu k přírodním zdrojům kontinentálního šelfu, přestože se nejedná o oblast státní suverenity. Tato část mořského dna a podzemí za vnější hranicí teritoriálních vod²⁰² je považována za přirozené prodloužení pevninského území pobřežního státu, práva na využívání jeho zdrojů tak vyplývají ze samotné jeho existence a jsou nezávislá na jakékoliv formě okupace či výslovného prohlášení (existují *ipso facto et ab initio*).²⁰³ Důsledkem „teritoriálního“ charakteru těchto práv je také jejich výlučnost: žádný jiný stát, resp. jeho příslušníci, nesmí provádět průzkum kontinentálního šelfu ani využívat

¹⁹⁷ Z oblasti *soft law* srov. zejména zásada 2 Deklarace z Rio de Janeira z roku 1992, která téměř doslovně přebírá formulaci použitou ve Stockholmské deklaraci.

¹⁹⁸ Srov. čl. 193 UNCLOS.

¹⁹⁹ Srov. čl. 3 CBD: „Státy mají, v souladu s Chartou OSN a principy mezinárodního práva, suverénní právo využívat své vlastní zdroje v souladu s vlastní politikou ochrany životního prostředí; mají odpovědnost za zajištění toho, aby aktivity v rámci jejich jurisdikce nebo jimi kontrolované nezpůsobily škody životnímu prostředí jiných států nebo území za hranicemi národní jurisdikce.“

²⁰⁰ Výjimkou tvoří čl. 51 UNCLOS, podle kterého je souostrovň stát povinen respektovat tradiční práva rybolovu (tedy existující před přijetím UNCLOS) vztahující se na určité oblasti v jeho souostrovňích vodách.

²⁰¹ Přílehlá zóna, ačkoliv je upravena ve stejné části UNCLOS jako teritoriální vody (část II, čl. 33), není oblastí státní suverenity, ale prostorem, v němž jsou pobřežnímu státu přiznána určitá práva za účelem ochrany jeho ekonomických zájmů, bezpečnosti a veřejného zdraví. Naproti tomu zde pobřežní stát nepožívá žádných práv ve vztahu k využívání přírodních zdrojů (což ovšem ani není potřeba, neboť v případě vyhlášení EEZ bude tento prostor její součástí).

²⁰² K určení vnější hranice kontinentálního šelfu srov. čl. 76 UNCLOS.

²⁰³ Čl. 77 odst. 3 UNCLOS. Skutečnost, že tato práva přímo vyplývají z charakteru kontinentálního šelfu jako přirozeného prodloužení státního území, dokazuje i subtilní rozdíl ve formulaci příslušných ustanovení UNCLOS: zatímco u práv na využívání přírodních zdrojů kontinentálního šelfu hovoří úmluva o právem nad kontinentálním šelfem (*over the continental shelf*) (čl. 77 odst. 1 UNCLOS), v případě výlučné ekonomické zóny jde o práva ve výlučné ekonomické zóně (*in the exclusive economic zone*). Viz Daillier, P., Pellet, A., *op. cit.*, str. 1141.

jeho zdroje bez výslovného souhlasu pobřežního státu, a to i v případě, že pobřežní stát sám tyto činnosti neprovádí.²⁰⁴ Jakkoli široká, práva spojená s přírodními zdroji kontinentálního šelfu jsou zároveň přísně účelová: vztahují se na průzkum a využívání přírodních zdrojů, přičemž za přírodní zdroje jsou považovány veškeré nebiologické zdroje a z biologických tzv. přisedlé druhy (*sedentary species*), kterými jsou organismy, jež ve stádiu vývoje, kdy jsou využívány, jsou buď nepohyblivé na dně či pod ním nebo nejsou schopny se pohybovat jinak než ve stálém fyzickém kontaktu s mořským dnem či podzemím.²⁰⁵ ²⁰⁶ Je třeba říci, že uvedená definice, zejména její druhá část, přináší v praxi značné problémy, především z důvodu nejasností spojených s výkladem pojmu „stálý fyzický kontakt“.²⁰⁷ Rizikem, které s sebou nese existence kontinentálního šelfu jako právního prostoru, je však především možná nejednotnost právního režimu jednoho a téhož ekologického společenstva v případech, kdy vody nad ním mají status volného moře. Zajištění ekosystémového přístupu v hospodaření s biologickými zdroji je v takovém případě nesmírně obtížné.

Výlučná ekonomická zóna – spolu s Oblastí (tedy hlubokomořským dnem a podzemím za hranicemi národní jurisdikce) bezpochyby nejoriginálnější koncept moderního mořského práva – měla být kompromisem mezi snahami pobřežních států ovládnout co nejrozsáhlejší pásmo přilehlých vod a obránci tradičního konceptu svobody moří. Právní režim, který pro ni byl nakonec přijat, však přináší více výhod prvně jmenovaným. Ačkoliv se nejedná o oblast státní suverenity, jsou práva přiznaná pobřežnímu státu velmi široká. Především má „svrchovaná práva“ (*sovereign rights*) za účelem průzkumu, využívání, ochrany a hospodaření s přírodními zdroji, jak živými, tak neživými, ať už se nacházejí ve vodním sloupci, na mořském dně nebo v jeho podzemí, a obecně ve vztahu k jakýmkoliv činnostem směřujícím k hospodářskému využití tohoto mořského prostoru.²⁰⁸ Vedle toho přiznává úmluva pobřežnímu státu „jurisdikci“ (pravomoc) nad určitými dalšími činnostmi, konkrétně

²⁰⁴ Čl. 77 odst. 2 UNCLOS.

²⁰⁵ „[O]rganisms which, at the harvestable stage, either are immobile on or under the seabed or are unable to move except in constant physical contact with the seabed or the subsoil“ (čl. 77 odst. 4 UNCLOS).

²⁰⁶ Pro úplnost dodejme, že pobřežní stát má v oblasti kontinentálního šelfu také výlučnou pravomoc ve vztahu k umělým ostrovům a jakýmkoliv jiným zařízením a dílům (čl. 80 UNCLOS), stejně jako k vrtům do mořského dna, ať už je jejich účel jakýkoliv (čl. 81 UNCLOS).

²⁰⁷ Totožná definice obsažená v úmluvě z roku 1958 (srov. čl. 2 odst. 4 Úmluvy o kontinentálním šelfu) byla v letech 1962-63 příčinou francouzsko-brazílského sporu nazývaného „válka o langusty“. Podstatou sporu byl lov langust prováděný francouzskými rybáři u brazilských břehů v prostoru, kde vodní sloupec měl statut volného moře, zatímco dno a podzemí bylo brazilským kontinentálním šelfem. Francie ve sporu tvrdila, že langusty nejsou přisedlým druhem, a vztahuje se proto na ně režim volného moře, Brazílie je naopak považovala za organismy pohybující se ve „stálém fyzickém kontaktu s mořským dnem“ a vyhradovala si výlučné právo na jejich lov. Přestože po vytvoření konceptu výlučné ekonomické zóny tento problém ztratil částečně na významu, přetrvává v případech, kdy kontinentální šelf přesahuje její vnější hranici

²⁰⁸ Čl. 56 odst. 1 písm. a) UNCLOS.

umístováním a využíváním umělých ostrovů a jakýchkoli jiných zařízení a struktur, mořským vědeckým výzkumem a ochranou mořského prostředí.²⁰⁹ Kvalitativní rozdíl mezi právy přiznanými pobřežnímu státu pod těmito dvěma pojmy (svrchovaná práva a jurisdikce) není příliš zřejmý: v obou případech je autoritou oprávněnou ke stanovení pravidel výkonu příslušných činností, kontrole jejich provádění a případnému ukládání sankcí. Ostatním státům zůstalo ve výlučné ekonomické zóně zachováno „pouze“ tradiční právo užívání moře jako spojnice mezi lidmi a národy, platí zde tedy svoboda plavby, přeletu, pokládání podvodních kabelů a potrubí a jakýchkoli souvisejících činností.²¹⁰

Základem právního režimu biologických zdrojů výlučné ekonomické zóny jsou tedy „svrchovaná práva“ pobřežního státu. V zájmu ochrany těchto zdrojů, jakož i zájmu sousedních států, a ve snaze naplnit proklamaci, podle níž je cílem UNCLOS přispět ke spravedlivému mezinárodnímu ekonomickému řádu, který bere v úvahu zvláštní potřeby rozvojových zemí²¹¹, je však výkon těchto práv předmětem určitých omezení. V první řadě nejsou práva na využívání biologických zdrojů výlučná v tom smyslu, že pobřežní stát je za určitých okolností povinen umožnit k nim přístup i jiným státům, zejména rozvojovým.²¹² Dále je povinen při hospodaření s nimi dodržovat některé povinnosti, ať už obecného charakteru (přijmout opatření bránící nadměrné exploataci cílených druhů, dbát vlivů na druhy doprovodné a závislé)²¹³, či ve vztahu k některým skupinám mořských živočichů charakteristických tím, že se během svého života vyskytují (či mohou vyskytovat) v oblastech spadajících pod jurisdikci různých států, případně též na volném moři.²¹⁴ *De iure* jsou tedy

²⁰⁹ Čl. 56 odst. 1 písm. b) UNCLOS.

²¹⁰ Čl. 58 odst. 1 UNCLOS.

²¹¹ Srov. preambule UNCLOS, odst. 4 („Recognizing the desirability of establishing through this Convention, with due regard for the sovereignty of all States, a legal order for the seas and oceans which will facilitate international communication, and will promote the peaceful uses of the seas and oceans, the equitable and efficient utilization of their resources, the conservation of their living resources, and the study, protection and preservation of the marine environment“) a 5 („Bearing in mind that the achievement of these goals will contribute to the realization of a just and equitable international economic order which takes into account the interests and needs of mankind as a whole and, in particular, the special interests and needs of developing countries, whether coastal or land-locked“).

²¹² UNCLOS vychází z myšlenky „optimálního využívání živých zdrojů“ (*optimum utilization of the living resources*, srov. čl. 62 odst. 1) a pro případ, že pobřežní stát nemá dostatečnou kapacitu pro takové využívání, ukládá mu umožnit přístup k „přebytku“ jiným státům (srov. čl. 62 odst. 2). Zvláštní pozornost má přitom věnovat rozvojovým zemím patřícím do kategorie vnitrozemských států (*land-locked States*, čl. 69) či států geograficky znevýhodněných (*geographically disadvantaged States*, čl. 70). Dodejme, že v praxi se tato možnost téměř neuplatňuje, pobřežní státy si rezervují biologické zdroje své výlučné ekonomické zóny pro své státní příslušníky a přístup třetích států umožňují pouze na komerčním základě.

²¹³ Srov. čl. 61 UNCLOS nazvaný „Ochrana biologických zdrojů“ (*Conservation of the living resources*).

²¹⁴ Čl. 63-67 UNCLOS, více viz *infra*, str. 140 a násl.

Práva spojená s využíváním biologických zdrojů výlučné ekonomické zóny užší než obdobná práva spojená s oblastmi státní suverenity či kontinentálním šelfem.²¹⁵

Zcela odlišný právní režim platí pro biologické zdroje v mezinárodních prostorech, za vnější hranici výlučné ekonomické zóny, resp. kontinentálního šelfu. Tyto prostory mají povahu *res communis*: nepodléhají suverénní moci žádného státu a žádný stát si je nemůže přivlastnit (ani jejich část) a zároveň všechny státy, ať už pobřežní či vnitrozemské, mají právo je za stanovených podmínek využívat.²¹⁶ Přestože oba mezinárodní mořské prostory – volné moře (vodní sloupec) a Oblast (mořské dno a podzemí) – tuto základní charakteristiku splňují, jejich právní režim je odlišný. Biologických mořských zdrojů se však tato dualita netýká, neboť právní režim Oblasti je vymezen nejen *ratione loci*, ale též *ratione materiae*, tedy charakterem zdrojů, na něž se vztahuje.

Volné moře²¹⁷ je prostorem tradičních svobod spojených s oceány (tedy práv na určitý způsob jejich využívání²¹⁸), mezi nimiž významné místo zaujímá svoboda rybolovu.²¹⁹ Tak jako žádná jiná svoboda zaručená právem, není ani tato absolutní, její výkon je omezen jednak obecně, obdobnou svobodou ostatních států²²⁰, jednak zvláštními ustanoveními UNCLOS věnovanými ochraně a hospodaření s biologickými zdroji volného moře.²²¹ Každý stát má právo, aby se jeho příslušníci věnovali rybolovu na volném moři, je však povinen respektovat své smluvní závazky, jakož i práva a zájmy pobřežních států, a dále přijmout opatření nezbytná pro ochranu těchto zdrojů a spolupracovat za tím účelem s ostatními státy, jejichž příslušníci loví v této oblasti.²²² Ustanovení, jimiž UNCLOS omezuje svobodu rybolovu na

²¹⁵ V té souvislosti je třeba dodat, že ve vztahu k mořskému dnu a podzemí EEZ vykonává pobřežní stát svá práva v souladu s ustanoveními platnými pro kontinentální šelf (srov. čl. 56 odst. 3 UNCLOS). Přisedlé druhy (viz *supra*, str. 62) jsou pak z režimu biologických zdrojů EEZ zcela vyloučeny (čl. 68 UNCLOS); práva pobřežního státu na jejich využívání jsou výlučná a neomezená.

²¹⁶ Zákaz přivlastnění a právo na jejich využívání všemi státy jsou dva základní znaky mezinárodních prostorů, které je odlišují jak od oblastí státní suverenity, tak od prostorů určitých účelových práv pobřežních států (EEZ, kontinentální šelf). Srov. Ondřej, J., *op. cit.*, str. 9.

²¹⁷ Připomeňme, že volné moře je vymezeno negativně jako „všechny části moře, které nejsou zahrnuty ve výlučné ekonomické zóně, v pobřežních nebo vnitřních vodách pobřežního státu, nebo v souostrovňácích vodách souostrovňáckého státu“ (čl. 86 UNCLOS).

²¹⁸ Srov. Ondřej, J., *op. cit.*, str. 91.

²¹⁹ K demonstračnímu výčtu práv, jež mají všechny státy na volném moři, srov. čl. 87 UNCLOS (svoboda rybolovu viz čl. 87 odst. 1 písm. e)).

²²⁰ Srov. čl. 87 odst. 2 UNCLOS, podle něhož dbá každý stát při výkonu svobod spojených s volným mořem zájmů ostatních států.

²²¹ Část VII, Oddíl 2, čl. 116-120 UNCLOS (*Conservation and management of the living resources of the high seas*).

²²² Srov. čl. 116-118 UNCLOS.

volném moři, jsou však velmi obecná a až na určité regionální výjimky bez zásadního dopadu na praxi států.

Jak již bylo zmíněno výše, přes relativně malý podíl rybolovu v prostoru volného moře na celosvětových úlovcích má jeho minimální regulace závažný dopad na populace některých cílených druhů, zejména migrujících predátorů z nejvyšších příček potravního řetězce a druhů sdružujících se kolem podmořských hor. Ve snaze čelit této situaci byla v roce 1995 přijata „prováděcí“ Dohoda o rybích hejnech, která svobodu rybolovu na volném moři podřizuje řadě pravidel.²²³ Přes tuto tendenci k omezování svobodného přístupu k rybolovným zdrojům zůstává volné moře prostorem otevřeným všem státům za stejných podmínek, v němž jsou možnosti kontroly plnění mezinárodním právem stanovených povinností velmi omezené.²²⁴

Jestliže tedy volné moře jako prostor má povahu – s určitými výhradami – *res communis*, jeho biologické zdroje zůstávají stále *res nullius*, přestože u některých z nich (migrující rybí hejna) lze v mezinárodním právu vysledovat zřejmou tendenci k určité „kolektivizaci“ hospodaření.

Ačkoliv kvantitativně nejvýznamnější, nejsou rybolovné zdroje jedinými biologickými zdroji volného moře. S rozvojem podmořského výzkumu a zejména bioprospekce se stále častěji stávají předmětem zájmu organismy žijící v extrémních podmínkách mořských hlubin, ať už se pohybují volně ve vodním sloupci, nebo jsou vázány na mořské dno či podzemí.

Právní režim mořského dna a podzemí za hranicemi národní jurisdikce vychází z odlišného přístupu než režimy ostatních prostorů charakteristické hledáním rovnováhy mezi zájmy pobřežních států a zastánci svobody moří. Tzv. Oblast (*Area*) a její zdroje jsou *res communis* v pravém slova smyslu: mají status společného dědictví lidstva (*common heritage of mankind*)²²⁵ a k řízení a kontrole činností s nimi souvisejících je zřízen zvláštní orgán,

²²³ Více viz *infra*, str. 85 a násl.

²²⁴ Volné moře není v tomto smyslu dokonalou *res communis*, neboť jeho užívání není podřizováno žádnému kolektivnímu, celosvětovému řádu, nad jehož dodržováním by bděla mezinárodní organizace s globální působností, ani není předmětem trvalé mezinárodní spolupráce. Pravidla jeho využívání jsou stanovena pouze v minimálním rozsahu a pravomoc státu vlajky téměř neomezená. Srov. Daillier, P., Pellet, A., *op. cit.*, str. 1143 a násl.

²²⁵ K přijetí tohoto konceptu vyzval jako první Arvid Pardo, maltský zástupce na konferenci Valného shromáždění OSN, v memorandu předneseném v roce 1967. Na jeho základě byl rezolucí 2340 (XXII) zřízen *ad hoc* Výbor pro studium otázek spojených s mírovým využíváním mořského a oceánského dna za hranicemi národní jurisdikce (*Ad Hoc Committee to Study the Peaceful Uses of the Sea-Bed and the Ocean Floor beyond the Limits of National Jurisdiction*). V roce 1970 byla pak rezolucí 2749 (XXV) přijata deklarace zásad platných pro tento mořský prostor včetně jeho podzemí (*Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean*

Mezinárodní úřad pro mořské dno (*International Seabed Authority*, ISA, dále též jen „Úřad“).²²⁶ Nejedná se přitom o pouhou proklamaci, společné dědictví lidstva je v tomto případě skutečně zvláštním právním institutem s významnými právními důsledky.²²⁷ „Subjektem“ práv spojených se zdroji Oblasti je lidstvo jako celek²²⁸ a veškeré činnosti v ní včetně mořského vědeckého výzkumu jsou prováděny v jeho zájmu.²²⁹ Projevem tohoto kolektivního charakteru je mimo jiné spravedlivé a nediskriminační rozdělování (sdílení) jakéhokoli finančního či jiného hospodářského prospěchu z těchto činností (*benefit sharing*)²³⁰ a v případě výzkumu povinnost zajistit šíření jeho výsledků.^{231 232}

Myšlenka zahrnutí mořského dna za hranicemi národní jurisdikce pod režim společného dědictví lidstva byla mezinárodnímu společenství představena v době, kdy byl tento prostor považován za poušť bez života²³³ zajímavou pouze výskytem cenných nerostných surovin.²³⁴ Dodnes platným důsledkem této neznalosti je omezení tohoto originálního režimu pouze na

---

Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of the National Jurisdiction), které se staly základem jeho budoucího právního režimu (srov. odst. 9 rezoluce, který předpokládá přijetí mezinárodní úmluvy upravující tyto otázky). Více k tomuto tématu viz např. Ondřej, J., *op. cit.*, str. 118 a násl.

²²⁶ ISA je mezinárodní organizací, jejímiž členy jsou *ipso facto* všechny smluvní strany UNCLOS. Její sídlo je na Jamajce. Základními orgány úřadu jsou shromáždění (*Assembly*), rada (*Council*) a sekretariát (*Secretariat*), zvláštním orgánem určeným k průzkumu a využívání zdrojů Oblasti je Podnik (*Enterprise*). Viz čl. 156 a násl. UNCLOS. Webové stránky úřadu: www.isa.org.jm.

²²⁷ Ke „společnému dědictví lidstva“ jako zásadě mořského a kosmického práva srov. Ondřej, J., *op. cit.*, str. 141-142.

²²⁸ UNCLOS používá formulaci „veškerá práva na zdroje Oblasti náleží lidstvu jako celku“ („[a]ll rights in the resources of the Area are vested in mankind as a whole...“), srov. čl. 137 odst. 2 UNCLOS. K zajímavé otázce povahy lidstva jako subjektu mezinárodního práva srov. Ondřej, J., *op. cit.*, str. 127 a násl.

²²⁹ Srov. čl. 140 odst. 1 a čl. 143 odst. 1 UNCLOS.

²³⁰ Spravedlivé rozdělování prospěchu zajišťuje Úřad (viz čl. 140 odst. 2 UNCLOS).

²³¹ Tato povinnost je uložena Úřadu, případně smluvním stranám, které výzkum provádí (srov. čl. 143 odst. 2 a odst. 3 písm. c) UNCLOS).

²³² Dodejme, že právní režim Oblasti a jejích zdrojů upravený v části XI UNCLOS byl pro řadu rozvinutých zemí nepřijatelný. Ve snaze zajistit její vstup v platnost byl proto tento režim v roce 1994 modifikován Dohodou o provádění části XI Úmluvy OSN o mořském právu (*Agreement relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea*), která vyšla vstříc námitkám rozvinutých zemí a „vzala v úvahu politické a ekonomické změny včetně tržně-orientovaných přístupů ovlivňující provádění části XI“ („[n]oting the political and economic changes, including market-oriented approaches, affecting the implementation of Part XI“, odst. 5 preambule dohody).

²³³ Jak již bylo uvedeno výše, koncem šedesátých let 20. století se všeobecně předpokládalo, že z biologického hlediska je hlubokomořské dno velmi chudé. Ačkoliv první hydrotermální vývěry byly objeveny v roce 1977, skutečné biologické bohatství tohoto nejrozsáhlejšího prostoru na planetě a jeho potenciální význam pro člověka začaly být doceňovány teprve díky soustavnějšímu výzkumu v devadesátých letech.

²³⁴ Tzv. manganové, nebo též polymetalické konkrce (v angličtině je používán název *polymetallic nodules*) jsou kulovité útvary typicky o průměru několika centimetrů obsahující významné koncentrace cenných kovů, jako jsou mangan, nikl, měď a kobalt. Hojně se vyskytují na některých místech oceánského dna, v hloubkách přesahujících 2 000 metrů, nejrozsáhlejší naleziště jsou v Tichém oceánu. Ačkoliv jejich těžba je technicky možná, není zatím ekonomicky rentabilní.

„činnosti zaměřené na průzkum a využívání zdrojů Oblasti“²³⁵, přičemž zdroji se rozumí „všechny pevné, kapalné nebo plynné minerální zdroje...včetně manganových konkrací“.²³⁶ Jakkoli ve světle tehdejších znalostí pochopitelné, má vyjmutí, resp. nezahrnutí biologických zdrojů do právního režimu Oblasti z hlediska jejich ochrany závažné důsledky. Při absenci zvláštních ustanovení pro ně platí režim zdrojů volného moře, tedy svoboda využívání omezená pouze velmi obecnými požadavky mezinárodního mořského práva. Vzniká tak paradoxní situace, kdy jediné zdroje mezinárodního prostoru hlubokomořského dna, jejichž využití je v současné době reálné, nepodléhají režimu pro tento prostor zvláště vytvořenému.²³⁷

Shrnutí

Biodiverzita, neboli biologická rozmanitost, je pojem, který se na mezinárodní politické scéně objevil v osmdesátých letech 20. století a rychle se stal základem moderního slovníku práva životního prostředí. Její právní definici přinesla v roce 1992 Úmluva o biologické rozmanitosti, podle které představuje „variabilitu všech žijících organismů včetně, mimo jiné, suchozemských, mořských a jiných vodních ekosystémů a ekologických komplexů, jejichž jsou součástí; zahrnuje diverzitu v rámci druhů, mezi druhy i diverzitu ekosystémů.“ Úmluva tak odkazuje na tři obecně uznávané úrovně biodiverzity: genetickou, druhovou a ekosystémovou, z nichž každá má svůj zvláštní význam v jejím poznávání a ochraně.

Význam biodiverzity jako jedné ze základních vlastností života na Zemi je zcela zásadní, plní nenahraditelné ekologické funkce a má výraznou hodnotu ekonomickou, ale též imateriální. Stávající vysoká míra biodiverzity je však ohrožena činností člověka, přičemž základními příčinami jejího úbytku jsou ničení a fragmentace stanovišť, nezodpovědné využívání přírodních zdrojů, znečišťování životního prostředí a introdukce nepůvodních druhů. Na

²³⁵ Srov. definici pojmu „činnosti v Oblasti“, kterými se rozumí „veškeré činnosti zaměřené na průzkum a využívání [jejích] zdrojů“ („activities in the Area' means all activities of exploration for, and exploitation of, the resources of the Area“, čl. 1 odst. 1(3) UNCLOS).

²³⁶ Viz definici pojmu „zdroje“ v čl. 133 písm. a) UNCLOS: „Pro účely této části...se 'zdroji' rozumí všechny pevné, kapalné nebo plynné minerální zdroje, které se nacházejí v Oblasti na mořském dně nebo pod ním včetně manganových konkrací...“ („For the purposes of this Part... 'resources' means all solid, liquid or gaseous mineral resources in situ in the Area at or beneath the seabed, including polymetallic nodules...“).

²³⁷ K tomuto tématu srov. např. Glowka, L. : *Beyond the Deepest of Ironies : Genetic Resources, Marine Scientific Research and International Seabed Area*, in Beurier, J.-P., Kiss, A., Mahmoudi, S. (ed.) : *New Technologies and Law of the Marine Environment*, Kluwer Law International, 2000, str. 75-93

mezinárodní úrovni byla nezbytnost rychlé reakce tváří v tvář erozi biodiverzity vyjádřena ve Strategickém plánu Úmluvy o biologické rozmanitosti přijatém na šestém zasedání smluvních stran v roce 2002 stanovením cíle „významného snížení stávající míry úbytku biodiverzity do roku 2010.“

Rozlehlost a relativní nepřístupnost oceánů byly dlouhou dobu důvodem omezeného zájmu člověka o život v nich, poslední desetiletí však díky moderním technologiím podmořského průzkumu přinesla fascinující poznatky o jeho bohatství, jak z hlediska kvantitativního, tak zejména kvalitativního, a to v celém mořském prostoru, včetně na první pohled nehostinného prostředí hlubokomořského dna. Život v mořích, jakkoli je ve svých konkrétních projevech specifický, se řídí stejnými obecnými pravidly jako život na pevnině, i zde je rozmanitost jeho nejvýznačnější charakteristikou a podmínkou jeho existence. Přínos mořské biodiverzity pro člověka je obdobný jako u biodiverzity pevninské, mimo jiné je významným zdrojem potravy a řady chemických látek a surovin pro průmyslové využití. Obdobně závažné jsou i hrozby, jimž mořská biodiverzita čelí, ačkoliv negativní dopady lidských činností jsou v mořském prostoru ve srovnání s pevninou až na výjimky méně viditelné.

Naopak výrazné rozdíly mezi biodiverzitou mořskou a pevninskou existují v oblasti ochrany. Na rozdíl od pevniny, kde je relativně snadné vymezit prostor, v němž je třeba zasáhnout, a kde územní suverén disponuje širokými možnostmi právní regulace a jejího následného prosazování, ekologická a právní specifika oceánů možnosti přijetí a prosazení účinných opatření značně komplikují. Homogenní mořské prostředí umožňuje jak volný pohyb řady mořských organismů, tak neomezený transport znečišťujících látek. Z právního hlediska jsou oceány uměle „rozparcelovány“ na několik typů prostorů s různými právními režimy, sahajícími od kvazi-suverenity pobřežního státu, přes jeho svrchovaná práva v určitých otázkách, až po stejná práva všech států v mezinárodních prostorech. Z důvodu tradičních svobod jsou obzvláště zranitelné ekosystémy volného moře, resp. hlubokomořského dna, a biologické zdroje, které se zde nacházejí, ať už trvale, či v průběhu svých migračních cest. Rozlehlost oceánů a silná pozice státu vlajky navíc ztěžují možnosti kontroly a případné ukládání sankcí. Zásadním problémem a rozdílem oproti pevnině jsou konečně doposud velmi omezené znalosti fungování mořských ekosystémů, opatření tak často vycházejí z nedostatečných či nepřesných údajů, případně nejsou přijímána vůbec.

2. ČÁST

PRAMENY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA OCHRANY MOŘSKÉ BIODIVERZITY

Prameny mezinárodního práva ochrany mořské biodiverzity rozumíme v kontextu této práce pouze tzv. prameny formální, tedy vnější formy, jež na sebe právo bere a z nichž jej jeho subjekty poznávají.²³⁸ „Tradičními“ prameny mezinárodního práva²³⁹ jsou formy definované čl. 38 odst. 1 Statutu Mezinárodního soudního dvora: mezinárodní smlouvy (úmluvy), mezinárodní obyčej, obecné zásady právní uznávané civilizovanými národy a jako podpůrný prostředek soudní rozhodnutí a učení nejkvalifikovanějších znalců veřejného práva různých národů. V oblasti ochrany mořské biodiverzity – ostatně obdobně jako v oblasti mezinárodního práva životního prostředí obecně – jsou zdaleka nejvýznamnějším pramenem mezinárodní úmluvy; ostatní tradiční prameny se uplatňují spíše nepřímě.²⁴⁰ Úmluvy globálního charakteru jsou v analýze pramenů nepominutelné, přestože jejich konkrétní přínos je omezen řadou faktorů. Významnější z tohoto pohledu je ochrana biodiverzity v rámci regionálních fór. Stále také roste význam „nových“ pramenů, zejména tzv. měkkého práva, neboli *soft law*, tedy dokumentů přijímaných mezinárodními orgány a organizacemi, jež sice nejsou formálně právně závazné, avšak v procesu tvorby závazných pravidel často hrají zásadní roli.

²³⁸ Obecně k širokému pojmu „prameny práva“ srov. např. Malenovský, J., *op. cit.*, str. 100 a násl.

²³⁹ K rozdělení pramenů mezinárodního práva srov. např. Beurier, J.-P., Kiss, A., *op. cit.*, str. 47 a násl., z české literatury obdobně Šturma, P. a kol.: *Mezinárodní právo životního prostředí*, I. část (obecná), IFEC, 2004, str. 62 a násl.

²⁴⁰ Například se v ochraně mořské biodiverzity uplatňuje zásada nepůsobit využíváním svého státního území škodu za jeho hranicemi, ať už na území jiných států či v oblastech nespádajících pod jurisdikci žádného státu. Srov. zásada 21 Stockholmské deklarace či zásada 2 Deklarace z Rio de Janeira. K významu této zásady v mezinárodním právu životního prostředí a jejímu charakteru obecné zásady právní ve smyslu 38 odst. 1 písm. c) Statutu Mezinárodního soudního dvora srov. např. Ondřej, J.: *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století*, in *Mezinárodní právo na přelomu tisíciletí*, AUC – Iuridica, 3-4/1998, str. 75 a násl., k diskutované otázce její povahy jako obyčejového pravidla mezinárodního práva srov. Šturma, P. a kol., *op. cit.*, I. část (obecná), IFEC, 2004, str. 71 a násl.

2.1. Úmluvy globálního charakteru

Celá řada globálních úmluv se nějakým způsobem dotýká ochrany života v mořích, jejich přínos je však až na výjimky z různých důvodů limitován. Platí to jak o úmluvách tvořících základní právní rámec ochrany mořské biodiverzity, tak o ostatních, povětze sektorových úmluvách globálního charakteru.

2.1.1. Úmluvy tvořící základní právní rámec ochrany mořské biodiverzity

Obecný právní rámec ochrany mořské biodiverzity tvoří dvě z nejvýznamnějších úmluv přijatých v posledních desetiletích 20. století: Úmluva OSN o mořském právu a Úmluva o biologické rozmanitosti. Přestože jejich přijetí dělí téměř deset let, v platnost vstoupily s méně než ročním odstupem²⁴¹ a během poměrně krátké doby se jejich stranami stala naprostá většina mezinárodního společenství.²⁴² Zatímco první upravuje velmi komplexně právní režim moří, druhá se snaží nastolit spravedlivý mezinárodní režim ochrany a využívání biodiverzity jako nejcennějšího bohatství planety. Přestože se vzájemně do značné míry doplňují, zůstává v základním právním rámci ochrany mořské biodiverzity řada bílých míst.

2.1.1.1. Úmluva OSN o mořském právu (UNCLOS)

Úmluva OSN o mořském právu, jeden z vůbec nejrozsáhlejších a nejvýznamnějších textů mezinárodního práva, byla přijata po dlouhých devíti letech složitých jednání, jejichž cílem bylo nalézt kompromis mezi zájmy pobřežních, především mladých rozvojových zemí a tradičních námořních mocností. Řada pravidel, jež upravuje, se stala součástí mezinárodního obyčejového práva. Obsah úmluvy odpovídá znalostem a požadavkům doby, v níž se rodila, není proto překvapující, že pojem biologická rozmanitost se v ní neobjevuje. Přesto má pro ochranu života v mořích zásadní význam, jak obecně, svým charakterem „Ústavy pro

²⁴¹ UNCLOS 16. listopadu 1994, CBD 29. prosince 1993.

²⁴² K 8. únoru 2007 měly UNCLOS 153 a CBD 190 smluvních stran, obě včetně Evropského společenství, avšak s výraznou výjimkou Spojených států amerických. Pro Českou republiku UNCLOS vstoupila v platnost v roce 1996, srov. sdělení MZV č. 240/1996 Sb., CBD v roce 1994, srov. sdělení MZV č. 134/1999 Sb.

oceány“²⁴³, tak konkrétními ustanoveními týkajícími se ochrany mořského prostředí a biologických zdrojů.

Veškeré činnosti prováděné v mořském prostoru musí respektovat pravidla stanovená v UNCLOS a práva států jí zaručená. Teorie i praxe mezinárodního práva samozřejmě zná konflikt norem, tedy situace, kdy ustanovení dvou následně přijatých úmluv jsou v rozporu²⁴⁴, UNCLOS se snaží obdobným problémům předcházet výslovnou úpravou svého výsadního postavení v hierarchii mezinárodních norem. Práva a povinnosti vyplývající z jiných mezinárodních smluv zůstávají zachovány, pouze jsou-li v souladu s UNCLOS.²⁴⁵ Možnost smluvních stran omezit nebo vyloučit platnost některého ustanovení v jejich vzájemných vztazích je limitována požadavkem slučitelnosti takového opatření s účinným naplňování účelu UNCLOS, jejími základními principy a právy ostatních smluvních stran.²⁴⁶ Smluvní strany dále výslovně vyjadřují souhlas s nezměnitelností principu společného dědictví lidstva pro Oblast a její zdroje a zavazují se neúčastnit se žádné dohody, která by s ním nebyla v souladu.²⁴⁷ Ačkoliv teoreticky je změna právního režimu oceánů kodifikovaného UNCLOS možná²⁴⁸, jeví se v současné době velmi nepravděpodobnou. Všechny významné, následně přijaté mezinárodní dokumenty z tohoto režimu vycházejí, často ho i explicitně potvrzují.²⁴⁹ UNCLOS je v tomto smyslu skutečnou „ústavou“ a základním pramenem mezinárodního mořského práva.

Skutečnost, že se jedná o základní pramen, který má přednost před případně protichůdnými ustanoveními jiných mezinárodních úmluv, však neznamená, že by UNCLOS vylučovala jakékoliv modifikace a upřesnění. Právě naopak, přes svůj rozsah nemůže (ani by to nebylo účelné) UNCLOS pokrýt veškeré otázky spojené s využíváním světového oceánu v jejich prostorových a časových proměnách, a v mnoha směrech tak má charakter rámcové úmluvy stanovící základní pravidla a principy, jejichž „dodání“ je v rukou smluvních stran.

---

²⁴³ Ve svých 320 člancích a devíti přílohách upravuje UNCLOS téměř všechny zásadní otázky týkající se právního režimu moří. „Ústavou pro oceány“ ji nazval prezident třetí konference OSN o mořském právu Tommy T.B. Koh. Viz *'A Constitution for the Oceans'. Remarks by Tommy T.B. Koh, of Singapore, President of the Third United Nations Conference on the Law of the Sea*, k dispozici v elektronické formě na www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/koh_english.pdf. Srov. i první odstavec preambule UNCLOS, podle něhož jsou smluvní strany vedeny „*přáním uspořádat...veškeré otázky týkající se mořského práva*“ („*Prompted by the desire to settle...all issues relating to the law of the sea...*“).

²⁴⁴ K této složité problematice srov. např. Daillier, P., Pellet, A., *op. cit.*, str. 263 a násl.

²⁴⁵ Čl. 311 odst. 2 UNCLOS.

²⁴⁶ Čl. 311 odst. 3 UNCLOS.

²⁴⁷ Čl. 311 odst. 6 UNCLOS.

²⁴⁸ Srov. čl. 312-314 UNCLOS.

²⁴⁹ Srov. např. čl. 22 odst. 2 CBD. Více ke vztahu obou úmluv viz *infra*, str. 77.

Úmyslem tvůrců UNCLOS jistě nebylo „zakonzervování“ mezinárodního mořského práva na úrovni znalostí sedmdesátých letech 20. století, ale přijetí životaschopné úmluvy, umožňující státům reagovat na nové potřeby. Ačkoliv tedy UNCLOS neobsahuje žádná ustanovení týkající se *expressis verbis* ochrany biodiverzity, nejenže s tímto moderním přístupem k ochraně živé přírody není v rozporu, ale v mnoha ohledech obsahuje jeho zárodky. Výklad ve smyslu široké aplikovatelnosti UNCLOS na ochranu života v oceánech obecně je v souladu i s Vídeňskou úmluvou o smluvním právu, podle níž je účel smlouvy jedním z interpretačních kritérií²⁵⁰, a potvrzuje jej i mezinárodní praxe. Po roce 1992 byla v oblasti ochrany rozmanitosti přírody přijata řada smluv globálního i regionálního charakteru, jakož i dokumentů *soft law*, obsahujících výslovné odkazy na UNCLOS.²⁵¹ Pojem „biodiverzita“ a potřeba její ochrany se staly běžnou součástí slovníku mezinárodního mořského práva, jehož je UNCLOS základem.

Při hledání ustanovení se vztahem k ochraně života v mořích je možno začít hned v preambuli, která podporu ochrany biologických zdrojů a mořského prostředí zmiňuje jako jeden z účelů právního řádu moří a oceánů kodifikovaného UNCLOS. Toto obecné prohlášení dále rozvíjí celá řada konkrétních ustanovení úmluvy. S určitým zjednodušením je lze rozdělit na ustanovení zabývající se ochranou biologických zdrojů a ustanovení týkající se ochrany mořského prostředí před znečišťováním.

V souladu s potřebami a poznatky doby přijetí UNCLOS spadá do první skupiny především úprava hospodaření s rybolovnými zdroji, která byla ve stručnosti popsána výše v části věnované právnímu režimu živých mořských zdrojů.²⁵² Připomeňme, že využívání zdrojů oblastí, na něž se vztahuje státní suverenita, stejně jako kontinentálního šelfu, je zcela v pravomoci pobřežního státu, zatímco pro oblastí výlučné ekonomické zóny a volného moře

---

²⁵⁰ Srov. čl. 31 odst. 1 Vídeňské úmluvy o smluvním právu (*Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1969), který stanoví, že smlouvu je třeba vykládat „v dobré víře, v souladu s obvyklým významem, který je dáván výrazům ve smlouvě v jejich celkové souvislosti, a rovněž s přihlédnutím k předmětu a účelu smlouvy“ ve spojení s odstavcem 4 preambule UNCLOS, podle něhož je přáním smluvních stran vytvoření právního režimu oceánů, který by podporoval mimo jiné ochranu jejich biologických zdrojů, jakož i ochranu a uchování mořského prostředí.

²⁵¹ Významná je z tohoto pohledu zejména „prováděcí“ Dohoda o rybích hejnech z roku 1995, která v sedmém odstavci preambule zdůrazňuje nutnost zachování biodiverzity a integrity mořských ekosystémů a ochranu biodiverzity považuje za jeden z obecných principů udržitelného hospodaření s migrujícími rybími hejny (srov. čl. 5 písm. g) Dohody o rybích hejnech). Srov. v této souvislosti ustanovení čl. 31 odst. 3 písm. a) Vídeňské úmluvy o smluvním právu, podle něž má být při výkladu smlouvy spolu s celkovou souvislostí brán zřetel na „každou pozdější dohodu týkající se výkladu smlouvy nebo provádění jejích ustanovení, k níž došlo mezi stranami“.

²⁵² Viz *supra*, str. 58 a násl.

stanoví UNCLOS určitá omezení. Primárním cílem těchto pravidel je zajištění dlouhodobé udržitelnosti a určité mezistátní spravedlivosti využívání biologických zdrojů oceánů, důraz je přitom kladen na dosahování maximálních možných výnosů.²⁵³ Jakkoli diskutabilní z důvodu omezených znalostí fungování mořských ekosystémů, je tento utilitární přístup do značné míry pochopitelný, neboť odráží zájmy naprosté většiny mezinárodního společenství. Z hlediska ochrany biodiverzity je významné zejména ustanovení, které státům ukládá brát v úvahu dopady opatření přijatých za účelem hospodaření s biologickými zdroji na druhy doprovodné a závislé na druzích využívaných (*species associated with or dependent upon harvested species*), a to s cílem udržet, případně obnovit stavy populací těchto druhů nad úroveň, při níž by mohlo dojít k závažnému ohrožení jejich reprodukce. Přes svůj – v kontextu UNCLOS – sekundární charakter, představuje toto ustanovení důležitý základ, o který je možné se opřít při tvorbě dalších mezinárodních pravidel, a zárodek požadavku ekosystémového přístupu²⁵⁴ při využívání biologických zdrojů oceánů.

Samostatná část UNCLOS se týká „Ochrany a uchování mořského prostředí“ (*Protection and preservation of the marine environment*)²⁵⁵, což odpovídá významu, který byl již v době třetí konference OSN o mořském právu přikládán znečišťování moří. Přestože se naprostá většina ustanovení této části zabývá touto problematikou, lze zde najít i pravidla obecného charakteru, která jsou vzhledem k neoddělitelnosti mořského prostředí od jeho živých obyvatel významná i pro ochranu biologické rozmanitosti. V první řadě je jím sama obecná povinnost států chránit a uchovávat mořské prostředí upravená v čl. 192 UNCLOS. Je zřejmé, že obsahem této povinnosti není pouze omezování znečišťování moří, ale také například používání takových technologií, které nepoškozují mořská stanoviště. Účelem této povinnosti je pak udržení kvalitního (tedy nepoškozeného) mořského prostředí jako základní podmínky fungování mořských ekosystémů.²⁵⁶ Vzhledem ke svému obecnému charakteru omezuje tato povinnost výkon všech práv přiznaných státům v mořském prostoru, včetně využívání

²⁵³ Srov. čl. 61 odst. 3 a čl. 119 odst. 1 písm. a) UNCLOS, podle nichž mají opatření přijatá státy směřovat na udržení (či obnovení) stavů populací využívaných druhů na úrovních, které zajišťují jejich maximální stálou výnosnost (*maximum sustainable yield*), a čl. 62 UNCLOS, který ukládá pobřežnímu státu podporovat optimální využívání (*optimum utilization*) biologických zdrojů a k případným přebytkům, tedy té části celkových možných úlovků, které sám není z důvodu nedostatečné kapacity schopen využívat (*surplus of the allowable catch*), umožnit přístup ostatním státům.

²⁵⁴ K ekosystémovému přístupu více viz *infra*, str. 202 a násl.

²⁵⁵ Část XII, čl. 192-237.

²⁵⁶ Srov. i definice pojmu „znečišťování mořského prostředí“ *supra*, pozn. pod čarou č. 113.

biologických zdrojů²⁵⁷, a zavazuje je i ve vztahu k činnostem provozovaným na pevninské části jejich území, jež mohou mít negativní vliv na mořské prostředí. Obdobně jako řada jiných ustanovení tak představuje základní pravidlo, z něhož je možné vycházet při formulaci konkrétních povinností nejen v samotné UNCLOS, ale i v dalších mezinárodních úmluvách.

Vedle obecné povinnosti chránit a uchovávat mořské prostředí upravuje UNCLOS ve dvanácté části celou řadu specifických pravidel, jejichž cílem je prevence a omezování znečišťování moří. Z hlediska ochrany biodiverzity nejvýznamnější ustanovení je však ukryto v pátém odstavci čl. 194, nazvaného „Opatření pro předcházení, snižování a kontrolu znečištění mořského prostředí“²⁵⁸, který stanoví, že „opatření přijatá dle této části zahrnují ta, která jsou nezbytná pro ochranu a zachování vzácných nebo citlivých ekosystémů, stejně jako stanovišť druhů a jiných forem mořského života, u nichž došlo k závažnému snížení početních stavů, či které jsou ohrožené“²⁵⁹. Vzhledem k tomu, že ustanovení odkazuje na opatření přijatá „dle této části“, nikoliv „dle tohoto článku“, má širší dosah, než by se mohlo na první pohled zdát, a doplňuje tak obecnou povinnost stanovenou v čl. 192.

Konečně důležité z hlediska ochrany biodiverzity je i ustanovení čl. 196 odst. 1 („Používání technologií nebo introdukce nepůvodních a nových druhů“²⁶⁰), které ukládá státům přijmout „všechnu nezbytná opatření pro předcházení, omezování a kontrolu úmyslné či náhodné introdukce do určité části mořského prostředí nepůvodních či nových druhů, které by v něm mohly vyvolat významné a škodlivé změny“²⁶¹. Představuje základ mezinárodní právní úpravy boje proti tzv. genetickému znečištění, které představuje jednu z nejzávažnějších hrozeb pro mořské ekosystémy.²⁶²

²⁵⁷ Ustanovení čl. 193 UNCLOS, podle něhož mají státy suverénní práva na využívání svých přírodních zdrojů v souladu se svou politikou ochrany životního prostředí a ve shodě s povinnostmi chránit a uchovávat mořské prostředí, je v tomto smyslu pouze zdůrazněním tohoto pravidla.

²⁵⁸ *Measures to prevent, reduce and control pollution of the marine environment.*

²⁵⁹ „The measures taken in accordance with this Part shall include those necessary to protect and preserve rare or fragile ecosystems as well as the habitat of depleted, threatened or endangered species and other forms of marine life.“ (čl. 194 odst. 5 UNCLOS).

²⁶⁰ *Use of technologies or introduction of alien or new species.*

²⁶¹ „States shall take all measures necessary to prevent, reduce and control ... the intentional or accidental introduction of species, alien or new, to a particular part of the marine environment, which may cause significant and harmful changes thereto.“ (čl. 196 odst. 1 UNCLOS).

²⁶² Nejvýznamnějším zdrojem introdukce nepůvodních druhů je lodní doprava, neboť nákladní lodě využívají mořské vody pro zatížení při absenci nákladu (hovoří se o tzv. balastu, resp. balastní vodě). Ohromná množství mořské vody jsou tímto způsobem přepravována každý den po světových oceánech a vypouštěna daleko od místa, kde došlo k jejich načerpání. Většina organismů obsažených v balastní vodě v novém prostředí uhynie, v určitých případech zde však najdou vhodné podmínky pro život a dochází k jejich rozšíření, jehož důsledkem je zpravidla hluboká proměna místního ekosystému. Ve snaze snížit rizika introdukce nepůvodních druhů spojená s lodní dopravou byla proto na půdě Světové námořní organizace přijata v roce 2004 Mezinárodní

Povinnost chránit a uchovávat mořské prostředí, stejně jako povinnosti týkající se mořských ekosystémů a ohrožených druhů a boje proti introdukci nepůvodních druhů nejsou prostorově omezeny. Vztahují se na veškeré činnosti s dopady na mořské prostředí, ať už jsou prováděny v oblastech spadajících pod jurisdikci pobřežních států, v mezinárodních prostorech, či dokonce na pevninské části státního území smluvních stran.

Obecný charakter většiny výše uvedených pravidel vyžadující upřesnění dalšími normami mezinárodního práva je pochopitelný: UNCLOS je v mnoha směrech pouze rámcovou úmluvou, která přijetí „prováděcích“ pravidel na řadě míst sama předpokládá. Přestože z hlediska ochrany biodiverzity není a ani nemůže být ideální (důvody a okolnosti jejího přijetí neměly s touto problematikou mnoho společného), představuje UNCLOS solidní základ pro mezinárodní aktivitu v této oblasti, samozřejmě najde-li se dostatečná politická vůle.

2.1.1.2. Úmluva o biologické rozmanitosti (CBD)

Jestliže UNCLOS je pro mezinárodněprávní ochranu mořské biodiverzity určující *ratione loci*, tedy z důvodu, že upravuje právní režim mořského prostoru, má CBD obdobný význam *ratione materiae*, jako jediná globální úmluva věnovaná výlučně a relativně komplexně problematice biologické rozmanitosti.²⁶³

Univerzální působnost CBD je zřejmá již z definice biologické rozmanitosti, kterou se dle čl. 2 rozumí „*variabilita žijících organismů jakéhokoli původu, včetně, mimo jiné, suchozemských, mořských a jiných vodních ekosystémů a ekologických komplexů, jejichž jsou součástí; zahrnuje rozmanitost v rámci druhů, mezi druhy a rozmanitost ekosystémů.*“ Výslovně ji pak upravuje čl. 4, podle něhož ustanovení CBD platí ve vztahu ke každé smluvní straně jednak na složky biodiverzity v oblastech spadajících pod její národní jurisdikci²⁶⁴, jednak na procesy a činnosti prováděné v rámci její jurisdikce či kontroly, a to jak v oblastech

---

úmluva o kontrole a řízení balastové vody a sedimentů z plavidel (*International Convention for the Control and Management of Ships Ballast Water and Sediments*). Více viz *infra*, str. 186 a násl.

²⁶³ Záměrně používám pojem „problematice“, nikoliv „ochraně“, neboť oproti původní verzi zpracované IUCN ustupuje v platném znění CBD aspekt ochrany do pozadí a důraz je kladen na využívání biologického bohatství. K rozboru textu CBD a jeho srovnání s původními návrhy viz např. Hermitte, M.-A.: *La Convention sur la diversité biologique*, in AFDI, XXXVIII-1992, str. 844-870.

²⁶⁴ Čl. 4 písm. a) CBD.

spadajících pod její národní jurisdikci, tak za hranicemi národní jurisdikce, bez ohledu na to, kde se projeví jejich účinky.²⁶⁵

Přestože se vztahuje na veškeré biologické zdroje oceánů a činnosti prováděné v mořském prostoru včetně jeho mezinárodních částí, nevěnuje CBD mořské biodiverzitě zvláštní pozornost; pro její ochranu a udržitelné využívání jejích konkrétních projevů tedy platí v zásadě stejné cíle a principy jako pro biodiverzitu pevninskou.²⁶⁶ Problémem je, že oceány jsou od pevniny velmi odlišné, a to jak z hlediska ekologického, tak právního. Specifika mořského prostředí a na moře vázaných ekosystémů si sice poměrně záhy vyžádala vytvoření samostatného tématického okruhu věnovaného mořské a pobřežní biologické rozmanitosti, který je pravidelně diskutován hlavními orgány²⁶⁷, přímá aplikovatelnost CBD v tomto ohledu je však pouze omezená. Ačkoliv jedním z cílů CBD je ochrana biologické rozmanitosti, její nejvýznamnější ustanovení jsou utilitárního charakteru: týkají se využívání genetických zdrojů a rozdělování přínosů z tohoto využívání. Tato ustanovení jsou však použitelná pouze pro mořské oblasti spadající pod národní jurisdikci pobřežních států, mezinárodní prostory a jejich biologické bohatství, velmi slibné z hlediska komerčního využití, nejsou těmito pravidly dotčeny.

Povýtce pevninský charakter CBD je však pouze částečným důvodem jejího omezeného významu pro ochranu biodiverzity v mořích. Důležitější z tohoto pohledu jsou velmi mírné formulace použité v úmluvě při ukládání povinností smluvním stranám.²⁶⁸ Naprostá většina z nich je podmíněna jejich „možností a vhodností“²⁶⁹, případně souladem se „specifickými

²⁶⁵ Čl. 4 písm. b) CBD.

²⁶⁶ Připomeňme, že CBD si vytyčuje tři cíle: ochranu biologické rozmanitosti, udržitelné využívání jejích složek a spravedlivé a rovnoměrné rozdělování (sdílení) přínosů plynoucích z využívání genetických zdrojů, které zahrnuje mimo jiné poskytnutí odpovídajícího přístupu ke genetickým zdrojům na jedné straně a k příslušným technologiím na druhé, při respektování práv spojených s těmito zdroji a technologiemi, a zajištění vhodných způsobů financování (čl. 1 CBD). Základním principem je pak již jednou zmiňované suverénní právo států využívat své vlastní zdroje v souladu s vlastní politikou ochrany životního prostředí, doplněné povinností zajistit, aby činnosti spadající pod jejich jurisdikci či kontrolu nepůsobily škody životnímu prostředí jiných států nebo v oblastech za hranicemi národní jurisdikce (čl. 3 CBD). K analýze CBD srov. např. Glowka, L. a kol.: *Guide de la Convention sur la diversité biologique*, IUCN, Environmental Policy and Law Paper No. 30, 1996, 193 str., z české literatury Stejskal, V.: *Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost*, Linde Praha, 2006, str. 160 a násl.

²⁶⁷ K tzv. Jakartskému mandátu a navazujícímu pracovnímu programu pro mořskou a pobřežní biologickou rozmanitost viz *infra*, str. 130 a násl.

²⁶⁸ Pravidla stanovená jakoukoli mezinárodní úmluvou mohou být z hlediska jejich právní síly rozdělena do tří kategorií: konkrétní povinnosti (*concrete obligations*), obecné povinnosti (*general obligations*) a „měkké povinnosti“, resp. stimulační ustanovení (*soft obligations, incentives*). V CBD se konkrétní povinnosti téměř nevyskytují. Srov. Koester, V.: *The Five Global Biodiversity-Related Conventions: A Stocktaking*, RECIEL 11(1), 2002, str. 100.

²⁶⁹ Srov. např. čl. 5, čl. 7-11, čl. 14 CBD.

podmínkami“ každé smluvní strany.²⁷⁰ Je zřejmé, že plnění stanovených povinností ve vztahu k mořskému prostředí je administrativně a finančně náročnější než je tomu na pevnině. nemluvě o nedostatečných znalostech o složení a fungování mořských ekosystémů, včetně ekosystémů mělkých pobřežních vod. Omezená pozornost věnovaná na národní úrovni péči o mořskou biodiverzitu je tak snadno zdůvodnitelná. Rozvojové země, z hlediska biodiverzity (jak pevninské, tak mořské) velmi bohaté, jsou navíc „zproštěny“ plnění svých závazků v případě, že rozvinuté země nesplní své povinnosti týkající se poskytování finančních prostředků a technologií.²⁷¹ „Měkkost“ povinností uložených úmluvou je vzhledem k silné vyjednávací pozici rozvojových zemí do značné míry pochopitelná (bohužel je bezpochyby i jedním z důvodů téměř okamžitého přijetí CBD naprostou většinou mezinárodního společenství), neodpovídá však volání po skutečně účinné reakci tváří v tvář (v dějinách člověka) bezprecedentnímu úbytku biologické rozmanitosti. CBD je bezpochyby velmi významným fórem, v jehož rámci je diskutována celá řada otázek souvisejících s ochranou a udržitelným využíváním biologické rozmanitosti. Přispívá k identifikaci problémů a navrhování jejich řešení, jako ideová základna je nenahraditelná, avšak je příliš „shovívavá“ a snaží se vyhovět příliš mnoha zájmům a obsáhnout příliš mnoho témat²⁷² na to, aby dokázala sama naplnit cíle, které si vytyčila.

Z výše uvedené analýzy je zřejmé, že základní mezinárodněprávní rámec ochrany mořské biodiverzity, tvořený UNCLOS a CBD je velmi široký a velmi obecný. Co se jejich vzájemného vztahu týká, mladší CBD výslovně dává přednost UNCLOS, když stanoví, že „[s]mluvní strany provádějí tuto Úmluvu ve vztahu k mořskému prostředí v souladu s právy a povinnostmi států vyplývajícími z mořského práva“.²⁷³ Vzhledem k tomu, že v oblasti ochrany biologických zdrojů oceánů se cíle obou úmluv nevyklučují, ba naopak, není však tento rámec konfliktní a je možné se o něj opřít při formulaci konkrétních povinností. Jakkoli jsou obě úmluvy významné, skutečností zůstává, že pro ochranu biologické rozmanitosti moří nejsou dostatečné, UNCLOS z důvodu relativního „stáří“, CBD kvůli podmíněnosti jí uložených

²⁷⁰ Čl. 5 CBD.

²⁷¹ „Rozsah, v němž strany patřící k rozvojovým zemím účinně splní své závazky podle této Úmluvy, bude záviset na účinném naplňování závazků této Úmluvy stranami z rozvinutých zemí ve vztahu k finančním zdrojům a převodu technologií a bude plně odrážet skutečnost, že hospodářský a sociální rozvoj a odstranění chudoby jsou prvními a převažujícími prioritami stran z rozvojových zemí.“ (čl. 20 odst. 4 CBD).

²⁷² K problému „kořatosti“ CBD a jejímu „rozbředlému“ naplňování srov. Stejskal, V., *op. cit.*, str. 177-178.

²⁷³ Čl. 22 odst. 2 CBD.

povinností, obě pak pro svou přílišnou obecnost (u úmluv takto širokého záběru nicméně pochopitelnou).

2.1.2. Ostatní globální úmluvy významné pro ochranu mořské biodiverzity

Pro účinnou ochranu rozmanitosti života v mořích je nezbytné „vyplnit“ obecný rámec vymezený UNCLOS a CBD konkrétními povinnostmi, což se však na globální úrovni děje pouze *ad hoc*, částečně úmluvami „ochranářskými“, částečně „rybářskými“.²⁷⁴

2.1.2.1. Úmluvy z oblasti ochrany přírody

Všechny čtyři úmluvy tvořící s CBD „velkou pětku“ globálních úmluv vztahujících se k ochraně biologické rozmanitosti jsou více či méně významné i pro její mořské složky. Přestože jejich působnost je omezená, jednak samotným jejich předmětem, jednak jejich zaměřením primárně na přírodu na pevnině, představují oproti CBD výhodu spočívající ve větším množství konkrétně formulovaných povinností, jejichž plnění smluvními stranami je v rámci dané úmluvy kontrolováno.²⁷⁵

Ramsarská úmluva o mokřadech

Přestože se **Úmluva o mokřadech mezinárodního významu, zejména jako stanoviště vodního ptactva** (*Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*)²⁷⁶ vztahuje na mořské prostředí pouze v omezeném rozsahu, má pro ochranu mořské biodiverzity značný význam. Mokřadem totiž úmluva rozumí „*území s močály, slatinami, rašeliništi a vodami přirozenými nebo umělými, trvalými nebo dočasnými, stojatými i tekoucími, sladkými, brakickými nebo slanými, včetně území s mořskou vodou, jejíž*

²⁷⁴ Všechny uvedené mezinárodní úmluvy jsou rozebírány pouze s ohledem na svou relevanci pro ochranu mořské biodiverzity.

²⁷⁵ Samozřejmě i tyto úmluvy obsahují řadu povinností obecného charakteru a stimulačních ustanovení, nicméně zastoupení konkrétních povinností je v nich vyšší. Srov. Koester, V., *op. cit.*

²⁷⁶ Přijata 2. února 1971 v Ramsaru (Irán), vstup v platnost 21. prosince 1975, 154 smluvních stran, webové stránky: www.ramsar.org.

hloubka při odlivu nepřesahuje 6 metrů“.²⁷⁷ Z pobřežních ekosystémů sem spadají například tzv. mořské louky (mělké vody s porosty mořských rostlin), delty řek, pobřežní krasové systémy, mangrovové porosty či korálové útesy.²⁷⁸ Pobřežní mokřady jsou důležitým stanovištěm pro řadu mořských živočichů, zejména v chudších zemích jsou však vystaveny značnému tlaku z důvodu potřeb územního rozvoje pobřeží. Přestože je na Seznamu mokřadů mezinárodního významu (*List of Wetlands of International Importance, Ramsar List*) v současné době zapsána celá řada oblastí tvořených zcela nebo částečně plochami mořské či brakické vody, většina typů pobřežních ekosystémů je zastoupena v menší míře, než by vzhledem ke svému významu měla být. Strategický plán Ramsarské úmluvy pro období 2003-2008 (*Strategic Plan 2003-2008*) proto vyzývá strany, aby těmto typům mokřadů věnovaly zvláštní pozornost.²⁷⁹

Úmluva UNESCO o ochraně světového dědictví

Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (*Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*)²⁸⁰ má vzhledem ke svému specifickému účelu (zajistit ochranu prostorově vymezeného kulturního či přírodního dědictví výjimečné univerzální hodnoty pro lidstvo²⁸¹) pro ochranu života v mořích význam pouze okrajový. Na Seznamu světového dědictví (*World Heritage List*) nicméně figurují některé charizmatické mořské, resp. pobřežní oblasti.²⁸²

²⁷⁷ Čl. 1 odst. 1 Ramsarské úmluvy. Významným z pohledu ochrany mořských ekosystémů je i ustanovení čl. 2 odst. 1, které stanoví povinnost stran určit „vhodné mokřady na svém území k zařazení do Seznamu mezinárodně významných mokřadů (dále jen "Seznam")...“, přičemž „[h]ranice každého mokřadu budou přesně popsány a vymezeny na mapě a mohou zahrnovat i k mokřadům přiléhající pobřežní a přibřežní pásma, včetně ostrovů a útvarů s mořskou vodou, jejichž hloubka při odlivu přesahuje 6 metrů, rozprostírajících se uvnitř mokřadu...“.

²⁷⁸ Viz Klasifikace typů mokřadů, na které se vztahuje Ramsarská úmluva (*Ramsar Classification System for Wetland Type*) schválená doporučením 4.7 přijatým na čtvrtém zasedání smluvních stran v roce 1990.

²⁷⁹ Výslovně jsou uvedeny korálové útesy, mořské louky, mangrovové porosty a přílivové mokřiny; ochrana pobřežních a mořských oblastí má být navíc příspěvkem ke splnění globálního závazku k vytvoření do roku 2012 reprezentativní sítě chráněných mořských oblastí vyhlášeného na Světovém summitu pro trvale udržitelný rozvoj v Johannesburgu v roce 2002. Srov. operační cíle, bod 10.1.2. a 10.1.3 Strategického plánu.

²⁸⁰ Přijata 16. listopadu 1972 v Paříži pod záštitou UNESCO, vstup v platnost 17. prosince 1975. 183 smluvních stran, webové stránky: <http://whc.unesco.org/>.

²⁸¹ Definice kulturního a přírodního dědictví srov. čl. 1 a 2 Úmluvy o ochraně světového dědictví.

²⁸² Např. Velký bariérový útes (*Great Barrier Reef*) či Záliv žraloků (*Shark Bay*) v Austrálii, korálové útesy v Belize (*Belize Barrier Reef Reserve System*), atlantské pobřežní lesní porosty v Brazílii (*Discovery Coast Atlantic Forest Reserves*), souostroví Galapágy v Ekvádoru, Kokosový ostrov v Kostarice (*Cocos Island National Park*), fjord Ilulissat (*Ilulissat Icefjord*) v Dánsku, resp. Grónsku, velrybí rezervace *El Vizcaino* v Mexiku, subantarktické ostrovy Nového Zélandu (*New Zealand Sub-Antarctic Islands*, zahrnuje pět skupin v ostrovů), souostroví Vega (*Vegaøyan*) v Norsku, korálový útes Tubbataha (*Tubbataha Reef Marine Park*) na Filipínách, delta Dunaje v Rumunsku, atol Aldabra na Seychelách a další. Viz <http://whc.unesco.org/en/list>.

CITES

Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*, CITES)²⁸³ je jednou z nejvýznamnějších a neúčinnějších mezinárodních multilaterálních úmluv v oblasti ochrany přírody. Jejím cílem je chránit ohrožené druhy rostlin a živočichů regulováním mezinárodního obchodu²⁸⁴ s jedinci těchto druhů. Přestože suchozemské organismy jsou pro svou relativně snazší dostupnost ohroženy ve větší míře, dotčena mezinárodním obchodem je i celá řada druhů mořských, žádaných nejen za účelem konzumace, ale také pro potřeby dekorativní (např. akvaristika) či jiné (např. tradiční asijské léčitelství). Pro některé populace, často oslabené jinými negativními vlivy (znečištění mořského prostředí, ničení stanovišť, rybolov), může být mezinárodní obchod významným faktorem ohrožujícím jejich přežití. Přestože se na seznamech CITES zatím objevují především charismatické druhy mořské fauny (zejména mořští savci) či tzv. ornamentální druhy (akvariijní)²⁸⁵, stále častěji je diskutována možnost zapojení CITES jako doplňujícího prostředku ochrany k hospodaření s rybolovnými zdroji.²⁸⁶ Ačkoliv nelze očekávat okamžité výrazné zvýšení počtu mořských druhů na seznamech CITES, je nepochybné, že její úloha v tomto směru poroste.

Při rozboru významu CITES pro ochranu mořských druhů je třeba se pozastavit u pojmu „introdukce (vnesení) z moře“, kterým se rozumí „dovoz exemplářů kteréhokoliv druhu ulovených v mořských vodách nespádajících pod jurisdikci žádného státu“²⁸⁷, a jeho zahrnutí do definice obchodu. Úmluva se tak vztahuje nejen na jedince ohrožených mořských druhů pocházející z vod spadajících pod národní jurisdikci, ale také na jedince ulovené na volném

²⁸³ Přijata 3. března 1973 ve Washingtonu, vstup v platnost 1. července 1975, 169 smluvních stran, webové stránky: www.cites.org.

²⁸⁴ Za „obchod“ je považován vývoz, opětovný vývoz (reexport), dovoz a introdukce z moře (čl. I písm. c) CITES).

²⁸⁵ V příloze I CITES figurují více než dvě desítky druhů, resp. vyšších taxonů kytovců (např. delfinovec čínský, vorvaň obrovský, delfín tuponosý, sviňucha hladkohřbetá, plejtvákovec šedý, plejtvák obrovský, keporkak, velryba grónská), dále např. vydra mořská, lachtan guadelupský, tulení šedí, dva druhy kapustňáků (jihoamerický a širokonosý), z mořských ptáků tučňák Humboldtův, albatros kadeřavý či terej Abottův, z želv karetovití či kožatka velká, z ryb latimérie či smuha MacDonaldova. Do přílohy II pak spadají veškeré v příloze I neuvedené druhy kytovců a vyder, dále např. rypouš sloní, kapustňák senegalský, z mořských ptáků tučňák brýlový a mořští dravci nezařazení v přílohách I a III, z želv karetky novoguinejská, z paryb některé druhy žraloků (žralok obrovský, žralok lidožravý, tj. „velký bílý“, *carcharodon carcharias*, a žralok veliký), z ryb mořský koníček, pyskoun obrovský, z měkkýšů zévovití, z korálnatců korálnatec modrý či trnací („černí koráli“) a větevníci („tvrdí koráli“), z polypovců žahavkovití („žahaví koráli“) a pakorálovití.

²⁸⁶ Viz Cochrane, K.: *Fisheries: finding the right balance*, in *World Conservation Journal*, 3/2002, IUCN, str. 22-23.

²⁸⁷ Srov. čl. I písm. e) CITES.

moří. Introdukce na území smluvní strany CITES jedince druhu zapsaného v přílohách I či II získaného tímto způsobem vyžaduje předběžné vydání potvrzení příslušným orgánem daného státu.²⁸⁸

Povinností uložených úmluvou ve vztahu k obchodu s mořskými druhy zapsanými v příloze II jsou zproštěny státy, které byly v okamžiku jejího vstupu v platnost smluvní stranou jiné mezinárodní smlouvy přiznávající těmto druhům ochranu. Předpokladem je, že jedinci těchto druhů jsou uloveni plavidly plujícími pod vlajkou dané smluvní strany v souladu s příslušnou mezinárodní smlouvou. K případnému vývozu daného jedince pak postačuje potvrzení, že k ulovení jedince došlo odpovídajícím způsobem.²⁸⁹

Zvláštní charakter mořských organismů se projevuje také v proceduře změn příloh I a II CITES korespondenčním způsobem v období mezi zasedáními konference smluvních stran. V případě, že se navržená změna týká mořského druhu, je Sekretariát povinen zaslat návrh ostatním stranám a konzultovat příslušné mezinárodní mezivládní orgány a organizace za účelem získání vědeckých údajů o daném druhu a koordinace opatření na jeho ochranu. Spolu s informacemi a stanovisky takto získanými pak zasílá smluvním stranám své vlastní závěry a doporučení.²⁹⁰

Bonnská úmluva

Vzhledem k migračnímu způsobu života řady pelagických mořských druhů je **Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů** (*Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals*, dále též jen „Bonnská úmluva“) nejvíce „mořskou“ ze

²⁸⁸ Obdobně jako vývozní a dovozní povolení v případě jedinců pocházejících z oblastí národní jurisdikce musí toto potvrzení splňovat určité podmínky. Vždy je to sdělení příslušného vědeckého orgánu, že introdukcí nebude ohroženo přežití daného druhu. U druhů z přílohy I je navíc – vedle obecného požadavku na povolení obchodu pouze ve výjimečných případech – třeba důkaz, že jedinec nebude využit k převážně komerčním účelům, a v případě živého jedince důkaz, že příjemce je náležitě vybaven pro jeho přijetí a péči o něj (čl. III odst. 5 CITES). U druhů z přílohy II je to pak důkaz, že s živým jedincem bude zacházeno takovým způsobem, aby nebezpečí jeho zranění, onemocnění či týrání bylo sníženo na nejmenší možnou míru. V případě kladného vyjádření vědeckého orgánu vydaného po konzultaci s obdobnými orgány jiných států, případně s mezinárodním vědeckým orgánem, je u těchto druhů možné vydání potvrzení na celkový počet jedinců, které je možné vnést na území daného státu za období nepřesahující jeden rok (čl. IV odst. 6 a 7 CITES).

²⁸⁹ Čl. XIV odst. 4 a 5 CITES. Takovou mezinárodní smlouvou je např. Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství.

²⁹⁰ Čl. XV odst. 2 písm. b) CITES.

všech pěti nejvýznamnějších globálních úmluv na ochranu přírody.²⁹¹ Rozsah působnosti úmluvy vyplývá z definice pojmu „areálový stát“²⁹² a je koncipován obdobně jako v CBD: kombinací teritoriální jurisdikce (úmluva se vztahuje na veškerý prostor, který podléhá jurisdikci smluvních stran) a jurisdikce státu vlajky (v prostorech za hranicemi národní jurisdikce, tedy na volném moři)²⁹³. Mořské druhy jsou chráněny jak v rámci přílohy I (ohrožené stěhovavé druhy)²⁹⁴, tak jako druhy, jejichž ochrana by měla být předmětem regionálních dohod, resp. spolupráce dle článku IV (stěhovavé druhy uvedené v příloze II a populace dalších druhů volně žijících živočichů, jež periodicky překračují jednu či více hranic národní jurisdikce).²⁹⁵ Ve směrnících pro uzavírání dohod pro stěhovavé druhy uvedené v příloze II obsahuje Bonnská úmluva zvláštní ustanovení týkající se řádu *Cetacea* (kytovců): dohoda musí minimálně zakázat jakýkoliv lov či odchyt jedinců těchto druhů, který není povolen na základě jiné mezinárodní smlouvy, a dále umožnit přístup států, které nejsou areálovými státy těchto druhů.²⁹⁶

Do dnešního dne bylo v rámci Bonnské úmluvy uzavřeno několik regionálních dohod a memorand porozumění²⁹⁷ týkajících se ochrany některých mořských druhů, resp. jejich geograficky samostatných populací.²⁹⁸

²⁹¹ Přijata 23. června 1979 v Bonnu, vstup v platnost 1. listopadu 1983, 99 smluvních stran, webové stránky: <http://www.cms.int/>.

²⁹² „*Areálový stát*“ ve vztahu k určitému stěhovavému druhu označuje jakýkoli stát... který vykonává jurisdikci nad kteroukoli částí areálu stěhovavého druhu, nebo stát, pod jehož vlajkou plující lodě se zabývají lovem tohoto stěhovavého druhu mimo hranice státní jurisdikce“ (čl. I odst. 1 písm. h) Bonnské úmluvy). „Areálem“ stěhovavého druhu se přitom rozumí „všechny suchozemské či vodní plochy, které stěhovavý druh obývá, v nichž se dočasně zdržuje, které překračuje či přelétá v kterékoli době na své normální migrační cestě“ (čl. I odst. 1 písm. f) Bonnské úmluvy).

²⁹³ Smluvní strany jsou povinny informovat Sekretariát o plavidlech plujících pod jejich vlajkou, které se věnují lovu stěhovavých druhů uvedených v přílohách I a II na volném moři (srov. čl. VI odst. 2 Bonnské úmluvy).

²⁹⁴ Příloha I zahrnuje mimo jiné jedenáct druhů kytovců (např. vorvaň, plejtvák sejal, velryba černá či keporkak), tuleně středomořského, několik druhů mořských ptáků a želv či žraloka lidožravého. K povinnostem smluvních stran ve vztahu k druhům uvedeným v příloze I viz čl. III odst. 4 a 5 Bonnské úmluvy.

²⁹⁵ Připomeňme, že čl. IV Bonnské úmluvy upravuje dva typy mezinárodních smluv, o jejichž uzavření by smluvní strany měly usilovat: „Dohody“ (*Agreements, ACCORDS*) týkající se druhů uvedených v příloze II (čl. IV odst. 3) a „dohody“ (*agreements, accords*) týkající se „jakékoli populace nebo jakékoli geograficky samostatné části populace kteréhokoli druhu nebo nižšího taxonu volně žijících živočichů, jejichž příslušníci periodicky překračují hranice jurisdikce jednoho či více států“ (čl. IV odst. 4), nečiní tak však cyklicky a předvídatelně, a nenaplnují tak definici stěhovavého druhu dle čl. I odst. 1 písm. a). Jen pro zajímavost uvedme, že co se týká formálního odlišení obou typů v textu úmluvy, je pro mezinárodní smlouvy uzavírané pro druhy uvedené v příloze II výraz „Dohoda“ psán s velkým počátečním písmenem (anglické znění), případně celý velkými písmeny (francouzské, německé, španělské a ruské znění).

²⁹⁶ Čl. V odst. 4 písm. f) Bonnské úmluvy.

²⁹⁷ Ačkoliv cílem Bonnské úmluvy je uzavření pro stěhovavé druhy uvedené v příloze II „Dohod“ ve smyslu formálně právně závazných mezinárodních smluv (srov. definici pojmu „Dohoda“ dle čl. I odst. 1 písm. j): „*Dohoda*“ označuje mezinárodní dohodu, jež se vztahuje k ochraně jednoho či více druhů stěhovavých živočichů, jak ustanovují články IV a V této úmluvy“, pro řadu druhů byla uzavřena pouze tzv. memoranda živočichů, jak ustanovují články IV a V této úmluvy“, pro řadu druhů byla uzavřena pouze tzv. memoranda porozumění (*Memorandum of Understanding, MoU*) mezi příslušnými administrativami jednotlivých států. Tato memoranda nejsou z pohledu mezinárodního práva formálně závazná (spadají do kategorie *soft law*), představují

2.1.2.2. Úmluvy zaměřené na regulaci (rybo)lovu

Vedle mezinárodních úmluv z oblasti ochrany přírody přispívají k ochraně mořské biodiverzity i globální úmluvy věnované hospodaření s biologickými zdroji oceánů.

Velrybářská úmluva (ICRW)

Nejstarší v současné době platnou úmluvou globálního charakteru zabývající se hospodařením s biologickými mořskými zdroji je **Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství** (*International Convention for the Regulation of Whaling*, ICWR, dále též jen „velrybářská úmluva“).²⁹⁹ Zajímavostí tohoto mezinárodního fóra je rozpor mezi jeho původním určením vyjádřeným v textu úmluvy (regulace lovu s cílem zajistit jeho trvalou udržitelnost) a jeho působením *de facto* v posledních dvou desetiletích (snaha tomuto lovu zabránit).

Úmluva se vztahuje na všechna plavidla, letadla a pozemní stanice zúčastněné na vyhledávání, lovu či zpracování velryb podřízené jurisdikci smluvních stran a na všechny vody, v nichž tyto lodě a stanice působí.³⁰⁰ Jejím cílem dle preambule je zajistit optimální stavy populací velryb prostřednictvím regulace jejich lovu, aniž by byly vážným způsobem ohroženy zájmy výživy a zájmy ekonomické. Největším přínosem úmluvy bylo na svou dobu velmi pokrokové zřízení Mezinárodní velrybářské komise (*International Whaling Commission*, IWC, dále též jen „velrybářská komise“)³⁰¹, složené ze zástupců smluvních stran (za každou stranu jeden), které byla svěřena hlavní úloha v přijímání opatření pro regulaci lovu.

---

však pro zúčastněné státy významný závazek morální. Často jsou také důležitou etapou v procesu vedoucím k přijetí právně závazných pravidel, a lze je tak považovat za plnění povinnosti smluvních stran „*usilovat o uzavření Dohody*“ (čl. IV odst. 3), resp. „*činit kroky směřující k uzavření dohody*“ (čl. IV odst. 4).

²⁹⁸ Viz *infra*, str. 108 a násl. (regionální právně závazné dohody), resp. str. 127 a násl. (memoranda porozumění).

²⁹⁹ Přijata 2. prosince 1946 ve Washingtonu, vstup v platnost 10. listopadu 1948, 72 smluvních stran, webové stránky: www.iwcoffice.org.

³⁰⁰ Čl. I odst. 2. Úmluva nedefinuje pojem „velryba“, za spadající do její působnosti jsou však tradičně považovány nejen tzv. pravé velryby, ale také ostatní druhy podřádu kosticovců (*Mysticeti*). V posledních letech se objevuje snaha zahrnout do působnosti ICRW i tzv. malé kytovce (kytovce z podřádu ozubených, *Odontoceti*). Ačkoliv právní názory na tuto otázku nejsou mezi smluvními stranami jednotné, jsou opatření pro ochranu malých kytovců pravidelně diskutována na zasedáních orgánů úmluvy (Mezinárodní velrybářské komise a Vědeckého výboru).

³⁰¹ Čl. III ICRW. Velrybářská komise se tak stala jedním z prvních mezinárodních rybářských orgánů vůbec.

Vedle funkcí v oblasti výzkumu a studia života velryb, vlivu lovu na stavy velrybích populací a metod jejich ochrany³⁰² má komise zejména právo měnit **přílohu** úmluvy, která obsahuje konkrétní opatření na ochranu a racionální využívání velrybích populací. Tato opatření musí splňovat určité požadavky (být odůvodněna zájmem na ochraně a optimálním využívání velryb, vycházet z vědeckých údajů, nebýt diskriminační a respektovat zájmy konzumentů produktů z velryb a velrybářského průmyslu)³⁰³, možnost uvážení komise je však velmi široká.³⁰⁴

Ačkoliv opatření přijatá velrybářskou komisí jsou pro regulaci lovu velryb zásadní (v posledních dvaceti letech převládá pod vlivem nevelrybářských států snaha o jeho maximální omezení), existují způsoby, jak provozovat lov mimo ně. V první řadě, změny přílohy úmluvy jsou závazné pouze pro smluvní strany, které proti nim nevznesly ve stanovené době námitku.³⁰⁵ Za druhé, každá smluvní strana má právo udělit svým příslušníkům zvláštní povolení pro lov pro vědecké účely (v takovém případě nemusí být respektována opatření přijatá komisí).³⁰⁶ Poslední výjimku pak představují komisí tradičně udělovaná povolení k lovu určitého počtu kusů velryb pro alimentární účely některým domorodým komunitám severních polárních oblastí.

Od svého založení prošla velrybářská komise výrazným vývojem. Původně byla typickým „rybářským“ orgánem, jehož cílem bylo čelit prostřednictvím mezinárodní regulace kritickému snížení stavů populací některých lovených druhů velryb, postupem času k ní však pod tlakem veřejného mínění svých občanů přistupovaly státy, které se lovu velryb nevěnují, a to s cílem tento lov úplně zastavit.³⁰⁷ Příloha velrybářské úmluvy byla pravidelně měněna směrem k většímu omezování lovu: v roce 1979 došlo k zákazu lovu v Indickém oceánu a

---

³⁰² Čl. IV ICRW.

³⁰³ Čl. V odst. 2 ICWR.

³⁰⁴ Komise je oprávněna přijímat opatření týkající se: a) chráněných a nechráněných druhů, b) povolených a zakázaných období lovu, c) oblastí otevřených a uzavřených pro lov, včetně vytyčení oblastí trvale chráněných, d) minimálních lovných velikostí pro každý druh, e) konkrétní doby, způsobů a intenzity loveckých výprav (včetně maximálního množství úlovků), f) druhu a vlastností nástrojů, které mohou být k lovu použity, g) postupů pro měření velikosti ulovených jedinců, h) zavedení výkazů o úlovcích a dalších dokumentů statistického či biologického charakteru, a i) metod kontroly (čl. V odst. 1 ICWR).

³⁰⁵ Čl. V odst. 3 ICWR.

³⁰⁶ Čl. VIII odst. 1 ICRW. Daná smluvní strana je povinna informovat komisi o všech takto udělených povoleních a předat jí informace o výsledcích takového výzkumu. Této možnosti často využívají tradiční velrybářské státy, zejména Japonsko, které v rámci svých vědeckých programů ulovilo v letech 2005-2006 více než 1200 jedinců různých druhů velryb (viz <http://www.iwcoffice.org/conservation/permits.htm#recent>).

³⁰⁷ V současné době je smluvní stranou ICWR 72 států. Česká republika k ní přistoupila 26. ledna 2005.

jeho vyhlášení „velrybí rezervací“ (*whale sanctuary*)³⁰⁸, v osmdesátých letech k trvalému zákazu lovu určitých druhů a zákazu užívání některých „zvláště krutých“ způsobů lovu, v roce 1994 k vyhlášení Jižního (ledového) oceánu velrybí rezervací (potvrzeno v roce 2004).³⁰⁹ Nejvýznamnějším krokem však bylo v roce 1982 vyhlášení **moratoria**, tedy pozastavení jakéhokoliv lovu pro komerční účely (právně provedeno stanovením nulových úlovků v příloze), na dobu čtyř let s platností od sezóny 1985/6. Moratorium bylo až do dnešní doby pravidelně obnovováno. Situace však není zdaleka jednoznačná, neboť velrybářské státy (zejména Japonsko, Norsko a Island) prosazují obnovení lovu některých druhů velryb na základě údajů o dostatečných stavech jejich populací. Jejich poměrně výrazný vliv na některé smluvní strany se projevuje na každém zasedání velrybářské komise, a do budoucna tak nelze částečné obnovení lovu vyloučit.^{310 311}

Dohoda o rybích hejnech (Fish Stocks Agreement, FSA)

Dohoda k provedení ustanovení Úmluvy OSN o mořském právu z 10. prosince 1982 týkající se ochrany a hospodaření s rybími hejny, která se pohybují jak uvnitř výlučných ekonomických zón, tak na volném moři, a s rybími hejny vysoce migrujících druhů³¹² (*United Nations Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks*, dále též jen

³⁰⁸ Původně na deset let, od té doby již dvakrát prodlouženo.

³⁰⁹ Japonsko na každoročních zasedáních komise již několik let předkládá návrh na zrušení velrybí rezervace v Jižním oceánu, zatím však nikdy jeho návrh nezískal potřebnou tříčtvrtinovou většinu (na posledním, 58. zasedání, byl odmítnut 33 hlasy proti 28, 4 členové se hlasování zdrželi). Naopak se zatím nepodařilo získat potřebnou tříčtvrtinovou většinu pro vyhlášení velrybí rezervací jižního Tichého a jižního Atlantského oceánu.

³¹⁰ Rozbor činnosti velrybářské komise a protichůdných zájmů velrybářských a nevelrybářských států viz např. Burns, W.C.G., Wandesforde-Smith, G.: *The International Whaling Commission and the Future of Cetaceans in a Changing World*, in RECIEL, 11(2), 2002, str. 199-210.

³¹¹ Tento trend potvrdilo i 58. zasedání Mezinárodní velrybářské komise, konané od 16. do 20. června 2006 na ostrově Svatý Kryštof v Karibském moři (Federace Svatý Kryštof a Nevis, *Federation of Saint Kitts and Nevis*, je jedním z členů komise). Na základě japonského návrhu byl do jednání zařazen bod „Normalizace Mezinárodní velrybářské komise“ (*Normalizing the International Whaling Commission*, dokument IWC/58/12), jehož výchozím bodem bylo tvrzení, že velrybářská komise neplní své funkce uložené jí ICRW (zajistit ochranu velrybích populací, a umožnit tak rozvoj velrybářského průmyslu), stala se pouhým jevištěm emocionálních a politických sporů a nedojde-li ke změně, ztratí *raison d'être* své existence jako organizace pro hospodaření s přírodními zdroji (dokument IWC/58/12, str. 1). Po složitých jednáních byl tento bod uzavřen přijetím „Deklarace ze Sv. Kryštofa a Nevis“ (*St. Kitts and Nevis Declaration*) ve formě rezoluce IWC 2006-1, v níž členové komise „vyjadřují své znepokojení nad tím, že IWC neplní své povinnosti dle ICRW“ a „prohlašují své odhodlání normalizovat působení IWC v souladu s ICRW a dalším relevantním mezinárodním právem, které by bylo založeno na respektování kulturní rozmanitosti a tradic pobřežních národů, základních zásadách udržitelného využívání zdrojů a potřebě vědecky podloženého přístupu a určování pravidel, uznávaných jako celosvětový standard při hospodaření s mořskými zdroji“. (Deklarace je k dispozici v elektronické formě na http://www.iwcoffice.org/_documents/commission/IWC58docs/Resolution2006-1.pdf).

³¹² Připomeňme, že se jedná o druhy upravené čl. 63 a 64 UNCLOS.

„Dohoda o rybích hejnech“³¹³ je moderní mezinárodní úmluvou, která se snaží účinně reagovat na kritickou situaci, v níž se na konci 20. století ocitl světový rybolov.³¹⁴ Jejím cílem je dlouhodobá ochrana a udržitelné využívání rybích hejn migrujících mezi oblastmi spadajícími pod národní jurisdikci pobřežních států a volným mořem a zlepšení spolupráce států za tímto účelem.³¹⁵ V principu se vztahuje pouze na rybí hejna pelagických druhů³¹⁶ vyskytující se na volném moři, vzhledem k nezbytnosti komplexního přístupu však zavazuje pobřežní státy uplatňovat některé základní zásady *mutatis mutandis* i v oblastech spadajících pod jejich národní jurisdikci.

Moderní charakter dohody je zřejmý již z úpravy „obecných zásad“ (*General principles*)³¹⁷: vedle tradičních povinností, které se objevují již v UNCLOS (přijímání a uplatňování opatření zajišťujících dlouhodobou udržitelnost využívání rybolovných zdrojů, vycházení z nejvěrohodnějších vědeckých údajů, podpora vědeckého výzkumu), upravuje i zásady charakteristické pro „post-Rio“ úmluvy v oblasti ochrany biologických zdrojů, jako jsou přístup založený na předběžné opatření³¹⁸, ekosystémový přístup (vyjádřený mimo jiné povinností hodnocení vlivů rybolovu nejen na cílené druhy, ale i na ostatní druhy náležející ke stejnému ekosystému, a přijímání opatření na ochranu populací těchto primárně necílených druhů) či ochrana mořské biodiverzity.

Obecné zásady dohoda rozvíjí v celé řadě konkrétních ustanovení. Velmi podrobně se věnuje slučitelnosti opatření přijímaných pro ochranu cílených druhů pobřežními státy a státy, jejichž příslušníci se věnují jejich rybolovu na volném moři³¹⁹, a spolupráci států zúčastněných na

³¹³ Přijata 4. prosince 1995 v New Yorku, vstup v platnost 11. prosince 2001, 64 smluvních stran, více informací na: www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_fish_stocks.htm. Vzhledem k velmi dlouhému názvu dohody je v anglosaské literatuře běžně používán výraz *Fish Stocks Agreement* (FSA), Dohoda o rybích hejnech.

³¹⁴ Obecně k Dohodě o rybích hejnech viz např. Hayashi, M.: *The 1995 Agreement on the conservation and management of straddling and highly migratory fish stocks: significance for the Law of the Sea Convention*, in *Ocean & Coastal Management*, Vol. 29, Nos 1-3, 1995, str. 51-69 a Speer, L., Chasis, S.: *The Agreement on the conservation and management of straddling and highly migratory fish stocks: an NGO perspective*, in *Ocean & Coastal Management*, Vol. 29, Nos 1-3, 1995, str. 71-77. Druhy, na něž se dohoda vztahuje (např. tuňáci, mečouni či některé druhy žraloků), tvoří asi 20% celosvětových úlovků mořských ryb a patří mezi ekologicky i ekonomicky velmi významné.

³¹⁵ Srov. preambule a čl. 2 Dohody o rybích hejnech.

³¹⁶ Srov. definice pojmu „ryba“ v čl. 1 odst. 1 písm. c) Dohody o rybích hejnech.

³¹⁷ Čl. 5 Dohody o rybích hejnech.

³¹⁸ Dohoda se neomezuje na pouhé konstatování nezbytnosti přístupu předběžné opatření mezi obecnými zásadami, ale stanoví konkrétní způsoby jeho aplikace s ohledem na nedostatečné či nespolehlivé znalosti týkající se rybích hejn. Srov. čl. 6 Dohody o rybích hejnech.

³¹⁹ Čl. 7 Dohody o rybích hejnech. Dohoda nijak nezpochybuje výlučnou pravomoc pobřežních států ve vztahu k regulaci rybolovu ve vlastní EEZ. Dotčené státy jsou povinny spolupracovat za účelem přijetí opatření zajišťujících jednotné hospodaření s těmito druhy, a to v rozumných lhůtách, přičemž pro dobu, než se tak stane,

lovu v oblasti volného moře. Za hlavní fóra mezinárodní spolupráce v ochraně rybolovných zdrojů přitom považuje organizace či jiné mechanismy hospodaření s rybolovnými zdroji na regionální či subregionální úrovni (*subregional or regional fisheries management organization or arrangement*)³²⁰, tedy regionální rybářské orgány a organizace, k nimž musí mít přístup (za stejných podmínek) všechny státy mající skutečný zájem (*real interest*) na rybolovu v dotčených lovištích.³²¹ Skutečně revolučním – s ohledem na historickou nedotknutelnost principu svobody volného moře – je pak ustanovení, které omezuje přístup k rybolovným zdrojům volného moře pouze na státy, které jsou účastníky takového regionálního mechanismu spolupráce, či se zavážou aplikovat jím stanovená opatření.³²²

Pro zajištění účinného uplatňování opatření na ochranu rybolovných zdrojů stanoví dohoda celou řadu povinností státu vlajky, tedy státu, v němž jsou registrovány lodě, které se věnují rybolovu na volném moři.³²³ Tento stát je povinen řídit účast „svých“ lodí na rybolovu prostřednictvím řady administrativních nástrojů (povolení lovu, označování lodí, zajištění sdělování údajů o úlovcích a jejich ověřování, dohled a kontrola nad dodržováním stanovených pravidel lovu atd.) a vést jejich registr, k němuž mají ostatní zainteresované státy za stanovených podmínek přístup. Pokud stát vlajky není schopen dostát svým povinnostem, je povinen lov v oblastech volného moře svým příslušníkům nepovolit.

„Průkopnického“ charakteru jsou také ustanovení věnovaná kontrole dodržování stanovených opatření a stíhání jejich případných porušení.³²⁴ Přestože dohoda přiznává v souladu

---

mají učinit vše, co je v jejich silách, aby se dohodly na opatřeních dočasného charakteru. V případě, že se státy nejsou schopny dohodnout, má kterýkoli z nich právo zahájit proceduru řešení sporů upravenou v části VIII Dohody o rybích hejnech (dohoda zde odkazuje na procedury řešení sporů dle UNCLOS) a domáhat se stanovení předběžných opatření soudem, jejichž účelem je zabránit škodám na dotčených rybích hejnech při zachování práv všech účastníků sporu do doby, než se jím podaří dospět k dohodě.

³²⁰ Část III Dohody o rybích hejnech. Dohoda výslovně stanoví, že státy splní svou povinnost spolupracovat tím, že se stanou členy takového regionálního mechanismu či se zavážou aplikovat opatření jím stanovená (čl. 8 odst. 3 Dohody o rybích hejnech).

³²¹ Čl. 8 odst. 3 Dohody o rybích hejnech. Přístup států, které takový zájem nemají, může být příslušným regionálním mechanismem vyloučen.

³²² Čl. 8 odst. 4 Dohody o rybích hejnech. Stát, který se daného regionálního mechanismu spolupráce neúčastní, či nepřijme jím stanovená opatření, se nezbavuje povinnosti spolupracovat ve smyslu dohody a UNCLOS na ochraně dotčených rybolovných zdrojů, zejména je povinen nepovolit lodím plujícím pod jeho vlajkou účast na jejich lovu (čl. 17 Dohody o rybích hejnech). Toto omezení přístupu k rybolovným zdrojům výrazným způsobem modifikuje dosud široce chápanou zásadu svobody volného moře, jejíž součástí je i svoboda rybolovu, a představuje jeden z nejvýznamnějších posunů ve vývoji mezinárodního mořského práva od přijetí UNCLOS. K tématu rybolovu v oblasti volného moře srov. např. Le Hardy, M.: *Que reste-il de la liberté de la pêche en haute mer? De l'exploitation individuelle à la gestion collective*, Editions A. PEDONE, 2002, 427 str.

³²³ Čl. 18 Dohody o rybích hejnech.

³²⁴ Část VI Dohody o rybích hejnech.

s mezinárodním právem hlavní roli v těchto otázkách státu vlajky³²⁵, jeho jurisdikce ve vztahu k vlastním lodím na volném moři není výlučná a významné kontrolní pravomoci mají také další státy, které se účastní regionálních mechanismů spolupráce.³²⁶

Právo a povinnost přijmout opatření zajišťující účinné uplatňování pravidel rybolovu stanovených na globální nebo regionální úrovni má i stát přístavu³²⁷, zejména může kontrolovat dokumentaci, rybářské náčiní a úlovky na palubě lodí, které se dobrovolně nacházejí v jeho přístavu či terminálu na otevřeném moři.

Zajímavým ustanovením je stanovení odpovědnosti smluvních stran za ztráty a škody, které jim lze v souvislosti s dohodou přičítat.³²⁸ V teoretické rovině umožňuje požadovat náhradu po státu, který porušením svých povinností způsobil škodu na rybolovných zdrojích (např. nespolupracoval odpovídajícím způsobem na přijetí opatření k jejich ochraně nebo nezajistil dodržování přijatých opatření plavidly plujícími pod svou vlajkou). Vzhledem k absenci jakýchkoli dalších pravidel pro uplatnění této odpovědnosti se však praktická aplikace tohoto ustanovení jeví nanejvýš obtížnou.

Pro zhodnocení vlastní účinnosti upravuje dohoda povinnost svolat tzv. revizní konferenci (*review conference*), a to čtyři roky po svém vstupu v platnost. Jejím cílem by mělo být posílení obsahu dohody a její aplikace tak, aby bylo možno lépe čelit případným přetrvávajícím problémům spojeným s ochranou a racionálním využíváním rybolovných zdrojů volného moře.³²⁹ Ačkoliv samozřejmě není zaručeno, že revizní konference sama o

³²⁵ Srov. čl. 19 Dohody o rybích hejnech.

³²⁶ V oblasti působnosti daného mechanismu mají všechny státy, které se ho účastní, právo provádět inspekci lodí plujících pod vlajkou jakéhokoli jiného smluvního státu dohody (bez ohledu na to, zda je tento stát, či nikoliv, členem daného mechanismu) za účelem zjištění dodržování opatření daným mechanismem stanovených. Tuto inspekci provádějí prostřednictvím řádně určených inspektorů podle pravidel stanovených dohodou (srov. čl. 21 odst. 2 a čl. 22 Dohody o rybích hejnech) a příslušným mechanismem a mají právo vyžadovat plnou spolupráci kapitána plavidla. V případě, že je po provedené inspekci důvod se domnívat, že došlo k závažnému porušení stanovených opatření (co je považováno za „závažné porušení“, je stanoveno v čl. 21 odst. 11 Dohody o rybích hejnech), shromáždí kontrolující stát (tj. stát, jehož je inspektor státním příslušníkem) případné důkazy a informuje stát vlajky, který – pokud tak neučiní sám – ho může zmocnit k provedení vyšetřování, případně i k použití odpovídajících donucovacích prostředků. Pokud stát vlajky nespolupracuje, jsou inspektori oprávněni zůstat na palubě a případně požadovat, aby se loď odebrala do nejbližšího přístavu (resp. přístavu určeného pravidly příslušného regionálního mechanismu spolupráce), o němž kontrolující stát bez prodlení informuje stát vlajky, který má kdykoliv právo převzít vyšetřování. Veškerá opatření přijatá jinými státy než státem vlajky musí být v souladu s mezinárodním právem a přiměřená závažnosti porušení povinností daným plavidlem, jinak tyto státy odpovídají za způsobenou škodu (čl. 21 odst. 18 Dohody o rybích hejnech).

³²⁷ Čl. 23 Dohody o rybích hejnech A.

³²⁸ Čl. 35 Dohody o rybích hejnech.

³²⁹ Čl. 36 Dohody o rybích hejnech. Dohoda vstoupila v platnost 11. prosince 2001, revizní konference se konala v New Yorku ve dnech 22.-26. května 2006 za účasti delegátů reprezentujících jak smluvní strany, tak státy,

sobě napraví případné nedostatky v provádění dohody, je její konání vzhledem k neexistenci tradičního zasedání (konference) smluvních stran jednoznačně pozitivním (ne-li nezbytným) krokem. Za určitý nedostatek pak lze považovat absenci ustanovení o konání obdobných konferencí v pravidelných intervalech i v budoucnosti.³³⁰

Dohoda o dodržování opatření rybářskými plavidly na volném moři

Pro úplnost je třeba mezi globálními úmluvami věnovanými některým aspektům hospodaření s biologickými mořskými zdroji zmínit i **Dohodu o podpoře dodržování mezinárodních opatření v oblasti ochrany rybolovných zdrojů a hospodaření s nimi rybářskými plavidly na volném moři** (*Agreement to Promote Compliance with International Conservation and Management Measures by Fishing Vessels on the High Seas*)³³¹, která tvoří součást Kodexu zodpovědného rybolovu (*Code of Conduct for Responsible Fisheries*) přijatého na půdě FAO.³³² Dohoda se vztahuje na všechna plavidla registrovaná na území smluvních stran³³³, která se věnují nebo jsou určena k rybolovu na volném moři, a jejím cílem je přispět k dodržování opatření přijatých na mezinárodní úrovni (zejména v rámci příslušných regionálních rybářských fór) pro ochranu rybolovných zdrojů. Ukládá smluvním stranám povinnosti týkající se jednak kontroly vlastních rybářských plavidel, jednak spolupráce s ostatními smluvními stranami.³³⁴ Význam této, z hlediska předmětu velmi

---

kteřé by se smluvními stranami mohly stát, a zástupců řady mezivládních a nevládních organizací v roli pozorovatelů. Informace o konferenci včetně oficiální zprávy (dokument A/CONF.210/2006/15) viz http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/review_conf_fish_stocks.htm.

³³⁰ Potřeba pravidelného konání obdobných konferencí, případně prokládaných méně formálními setkáními zainteresovaných států, byla zdůrazněna i delegáty revizní konference (srov. dokument A/CONF.210/2006/15 bod 129). Absence příslušného ustanovení v dohodě byla nakonec vyřešena dosti originálním způsobem: rozhodnutím účastníků konference změnit závěrečný bod programu z „Ukončení konference“ (*Closure of the Conference*) na „Přerušení konference“ (*Suspension of the Conference*) s tím, že k jejímu pokračování dojde nejpozději v roce 2011 (*ibid.*, bod 134).

³³¹ Přijata 24. listopadu 1993 v Římě, vstup v platnost 24. dubna 2003, 35 smluvních stran, více informací na: www.fao.org/fi/default.asp.

³³² Viz *infra*, str. 131 a násl.

³³³ Při splnění stanovených podmínek může smluvní strana vyloučit z aplikace dohody loď pod 24 m délky. O takovém vyloučení je povinna informovat FAO, které danou informaci předá ostatním smluvním stranám (čl. II odst. 2 a čl. VI odst. 7).

³³⁴ Smluvní strany jsou především povinny zajistit, že rybářské plavidlo plující pod jejich vlajkou nesnižuje svou činnost účinnost mezinárodních opatření v oblasti ochrany rybolovných zdrojů (čl. III, Odpovědnost státu vlajky). Rybolov na volném moři musí být podmíněn získáním příslušného oprávnění, musí být zajištěna kontrola dodržování podmínek v tomto oprávnění uvedených a sankcionováno jejich případné porušení. Každá smluvní strana je povinna vést podrobný registr všech plavidel, kterým bylo oprávnění uděleno. V případě, že plavidlo ztratí právo plout pod vlajkou dané smluvní strany, její oprávnění k rybolovu na volném moři zaniká. Dohoda obsahuje také pravidla ztěžující získání oprávnění pro plavidla, která svou činností narušila účinnost mezinárodních opatření v době, kdy byla registrována na území jiné smluvní strany. Vedle obecné povinnosti států spolupracovat při provádění dohody, zejména při identifikaci plavidel podezřelých z porušování příslušných mezinárodních opatření (čl. V), je detailně upravena také výměna informací (prostřednictvím FAO)

zajímavé, úmluvy je poněkud relativizován jejím omezeným přijetím rybářskými státy, stejně jako existencí Dohody o rybích hejnech z roku 1995 věnované komplexně hospodaření s rybolovnými zdroji na volném moři.

2.2. Nejvýznamnější úmluvy regionálního charakteru

Spolupráce na regionální úrovni má pro ochranu přírody zásadní význam, neboť umožňuje zaměřit se na konkrétní problémy dané oblasti a stanovit povinnosti s větší mírou určitosti než je tomu na úrovni globální. Pozitivní roli při jednáních hraje i menší počet účastníků a jejich vztah k dané oblasti. Regionální úmluvy významné pro ochranu mořské biodiverzity lze rozdělit do čtyř skupin. První tvoří úmluvy z oblasti ochrany přírody, které jsou primárně „pevninského“ charakteru. Druhá skupina zahrnuje úmluvy souhrnně označované jako „smlouvy pro regionální moře“ (*regional seas conventions*). Tyto úmluvy se zabývají relativně komplexně ochranou mořského prostředí v dané oblasti, a představují tak jakýsi mořský protipól regionálních pevninských úmluv. Zbylé dvě skupiny jsou tvořeny úmluvami zaměřenými na určité konkrétní částí mořských ekosystémů, a to na ohrožené druhy či významná stanoviště na jedné a rybolovné zdroje na druhé straně.

2.2.1. „Pevninské“ úmluvy z oblasti ochrany přírody

Všechny hlavní „pevninské“ regionální úmluvy, jejichž smluvními stranami jsou pobřežní státy, se alespoň částečně vztahují i na ochranu života v mořích, v některých případech k ní přitom přispívají poměrně významným způsobem. Vzhledem k propojenosti pevninských a mořských ekosystémů, zejména v pobřežních oblastech, již pouhá existence opatření na ochranu prvních prospívá druhým. Většina z těchto úmluv navíc obsahuje i „mořský prvek“, zpravidla v podobě zahrnutí některých mořských druhů mezi druhy zvláště chráněné či druhy, jejichž využívání musí být regulováno, nebo v podobě povinnosti zřizovat chráněné oblasti i v mořském prostoru.

---

o plavidlech oprávněných k rybolovu na volném moři a případném porušení mezinárodních opatření těmito plavidly (smluvní strany jsou povinny hlásit stanovené údaje a veškeré jejich změny FAO, která je pravidelně distribuuje ostatním smluvním stranám či na žádost individuálně jakékoliv z nich, srov. čl. VI).

Panamerická úmluva (západní polokoule)

Úmluva o ochraně přírody a zachování divoké fauny a flóry na západní hemisféře (*Convention on Nature Protection and Wild Life Preservation in the Western Hemisphere*)³³⁵ patří v oblasti ochrany přírody mezi nejstarší mezinárodní smlouvy vůbec, čemuž odpovídá její relativní stručnost a absence moderních environmentálních principů. Zajímavé je nicméně ustanovení prvního odstavce preambule úmluvy, ve kterém strany vyjadřují odhodlání zachovat v jejich přirozených stanovištích všechny druhy „své“ divoké fauny a flóry (tj. druhy vyskytující se v oblastech spadajících pod jejich jurisdikci). Z článků úmluvy pak vyplývá, že tak má být činěno především zřizováním různých kategorií chráněných oblastí. Úmluva neupravuje svou prostorovou působnost (je třeba si uvědomit, že v době jejího zrodu bylo uznáváno pouze teritoriální moře o šířce 3 námořních mil, ostatní mořský prostor byl považován za volné moře), bezpochyby se však vztahuje na pobřežní oblasti smluvních stran.

Africká úmluva

Africká úmluva o ochraně přírody a přírodních zdrojů (*African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources*, dále též jen „Alžírská úmluva“)³³⁶ zavazuje smluvní strany k takové péči o vodní prostředí, včetně brakických a pobřežních vod, která bude minimalizovat nepříznivé účinky lidských činností na vodní stanoviště³³⁷, upravuje způsoby lovu biologických zdrojů, včetně rybolovu³³⁸ a předpokládá vytváření chráněných oblastí v pobřežních vodách smluvních stran.³³⁹ Vedle toho vyjmenovává v Seznamu chráněných druhů (*List of Protected Species*), který tvoří přílohu úmluvy, několik druhů mořských živočichů.³⁴⁰ Státy jsou povinny zajistit zvláštní ochranu těchto druhů, zejména zakázat, až na stanovené výjimky, jejich lov či odchyt.³⁴¹

³³⁵ Přijata 12. října 1940 ve Washingtonu, vstup v platnost 1. května 1942, 18 smluvních stran (Spojené státy americké a sedmnáct zemí Střední a Jižní Ameriky). Úmluva byla přijata na půdě tehdejší Unie amerických republik (*Union of American Republics*), přeměněnou v roce 1948 na Organizaci amerických států (*Organization of American States*, OAS), která je současným deponitářem úmluvy.

³³⁶ Přijata 15. září 1968 v Alžíru, vstup v platnost 16. června 1969, 30 smluvních stran z 53 členských států Africké unie (*African Union*), která je deponitářem úmluvy.

³³⁷ Čl. VII odst. 1 písm. b) Alžírské úmluvy.

³³⁸ Čl. VII odst. 2 Alžírské úmluvy.

³³⁹ Čl. X Alžírské úmluvy.

³⁴⁰ Např. tuleň středomořský, dugong, kapustňák senegalský, všechny druhy mořských želv.

³⁴¹ Čl. VIII Alžírské úmluvy.

V roce 2003 byla na půdě Africké unie přijata nová úmluva stejného názvu (*African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources*, dále též jen „Maputská úmluva“)³⁴², která by se svým vstupem v platnost měla nahradit úmluvu z roku 1968. Maputská úmluva vychází z moderních zásad ochrany přírody, a je proto mnohem komplexnější než její dosud platná předchůdkyně. Vztahuje se jak na všechny oblasti, tak i činnosti, které spadají pod jurisdikci smluvních stran (tedy i na výlučnou ekonomickou zónu a kontinentální šelf pobřežních států, případně činnosti vykonávané na volném moři).³⁴³

Apijská úmluva (jižní Pacifik)

Úmluva o ochraně přírody v jižním Pacifiku (*Convention on Conservation of Nature in the South Pacific*, dále též jen „Apijská úmluva“)³⁴⁴, přijatá na půdě Tichomořského společenství (*Pacific Community*)³⁴⁵, obsahuje pouze obecná ustanovení týkající se zřizování chráněných oblastí (národních parků a různých typů národních rezervací)³⁴⁶ a ochrany původních druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin především před nerozumným využíváním a dalšími hrozbami, které by mohly způsobit jejich vyhynutí.³⁴⁷ Zvláštní pozornost má být věnována migrujícím druhům a druhům ohroženým, jejichž seznamy mají pro svá území jednotlivé smluvní strany vytvořit. S ohledem na geografickou polohu smluvních stran je zřejmé, že ochrana mořských ekosystémů je v této oblasti zcela zásadní, Apijská úmluva má v tomto směru však pouze omezený přínos.

Bernská úmluva (Evropa)

Úmluva o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (*Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*)³⁴⁸ byla přijata v rámci Rady Evropy (*Council of Europe*) s cílem zajistit ochranu divoké přírody, a to především těch jejích částí

³⁴² Přijata 11. července 2003 v Maputu (Mozambik), dosud nevstoupila v platnost.

³⁴³ Čl. I Maputské úmluvy. Více k Maputské úmluvě (též označované „Alžírská úmluva II“) srov. např. Doumbé-Billé, S.: *La nouvelle Convention africaine de Maputo sur la conservation de la nature et des ressources naturelles*, in RJE, 1/2005, str. 5-17.

³⁴⁴ Přijata 12. června 1976 v Apii (Samoa), vstup v platnost 26. června 1990, 5 smluvních stran z 22 členských států Tichomořského společenství.

³⁴⁵ Původně Komise jižního Pacifiku (*South Pacific Commission*).

³⁴⁶ Čl. I – IV Apijské úmluvy.

³⁴⁷ Čl. V Apijské úmluvy.

³⁴⁸ Přijata 19. září 1979 v Bernu, vstup v platnost 1. června 1982, 45 smluvních stran včetně čtyř afrických států (Burkina Faso, Maroko, Senegal, Tunisko), více informací na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=104&CM=12&DF=1/21/2007&CL=ENG>.

(druhů, stanovišť), které jsou zranitelné či ohrožené nebo jejichž účinná ochrana vyžaduje mezinárodní spolupráci (se zvláštní pozorností věnovanou migrujícím druhům). Ačkoliv se mořskými ekosystémy výslovně nezabývá, řada mořských druhů, zástupců velkého množství vyšších taxonů, figuruje v jejich přílohách I-III.³⁴⁹

Dohoda ASEAN (jihovýchodní Asie)

Dohoda o ochraně přírody a přírodních zdrojů (*Agreement on the Conservation of Nature and Natural Resources*, dále též jen „Dohoda ASEAN“)³⁵⁰ byla přijata na půdě Asociace národů jihovýchodní Asie (*Association of South East Asian Nations*, ASEAN). Strany se v ní zavazují udržet co největší genetickou rozmanitost, a to přijetím odpovídajících opatření pro ochranu živočišných a rostlinných druhů, ať již suchozemských, sladkovodních či mořských, přičemž jako první z těchto opatření je zmíněna ochrana stanovišť, mimo jiné i pobřežních a mořských.³⁵¹ Případné využívání biologických zdrojů by se mělo opírat o vědecky podložené plány péče beroucí v úvahu vliv na ekologicky související druhy.³⁵² Co se týká flóry, strany by měly zajistit zachování v co největším rozsahu svých přirozených lesních porostů, zejména mangrovů, s cílem udržet co nejširší druhovou diverzitu.³⁵³ Obdobně jako v případě Alžírské úmluvy, i zde je výslovně předvídáno vytváření pobřežních a mořských chráněných oblastí (v prostorech národní jurisdikce smluvních stran, tedy až po vnější hranici výlučné ekonomické zóny, resp. kontinentálního šelfu).³⁵⁴ Mezi ohrožené druhy vyjmenované v příloze I, kterým jsou strany povinny zajistit zvýšenou ochranu, patří i některé druhy mořské.³⁵⁵

³⁴⁹ V příloze I (Přísně chráněné druhy rostlin) je to např. vocha (*Zostera marina*) či několik druhů středomořských řas; v příloze II (Přísně chráněné druhy živočichů) mrož, tři druhy tuleňů (středomořský, saimenský a kroužkováný), tři desítky druhů kytovců (např. narval, delfín obecný, kosatky dravá a černá, sviňucha obecná, vorvaň, plejtvák obrovský, keporkak, velryba grónská), řada mořských ptáků (buřňáci, racci, rybáci), želva (např. kareta obecná, kožatka velká, želva kaspická) a ryb, resp. paryb (např. žralok veliký a lidožravý, mihule, koníček mořský, rejnok manta), několik druhů korýšů, měkkýšů (přilipky, tritonky, kyjovka), ostnokožců (hvězdice, ježovka), žahavců a mořských hub; v příloze III (Chráněné druhy živočichů) např. všechny druhy kytovců neuvedené v příloze II, několik druhů tuleňů (vousatý, grónský, obecný), všechny druhy mořských ptáků a plazů neuvedené v příloze II (s výjimkou tří druhů racků), z ryb, resp. paryb, např. žraloci sled'ový a modravý, polorejnok křídlatý, rejnok, několik druhů mihulí, sled'ů, lososovitých, parem, jehel, další druhy korýšů (humr obecný, langusta), měkkýšů, ostnokožců, žahavců a mořských hub.

³⁵⁰ Přijata 9. července 1985 v Kuala Lumpur (Malajsie), dosud nevstoupila v platnost.

³⁵¹ Čl. 3 Dohody ASEAN.

³⁵² Čl. 4 odst. 1 Dohody ASEAN.

³⁵³ Čl. 6 odst. 2 písm. f) Dohody ASEAN.

³⁵⁴ Čl. 13 Dohody ASEAN.

³⁵⁵ Např. některé druhy delfinů, plejtvák myšok či kožatka velká.

Dohoda ASEAN bývá považována za jednu z nejpropracovanějších úmluv na ochranu přírody na světě a jsou to pravděpodobně právě vysoké nároky kladené na smluvní strany, které způsobují, že dosud nevstoupila v platnost.

2.2.2. „Mořské“ environmentální úmluvy

Jak již bylo zmíněno v úvodu, existuje celkem osmnáct oblastí, tzv. regionálních moří, (*regional seas*) s institucionalizovanou spoluprací pobřežních států, z nichž ve čtrnácti byly přijaty úmluvy na ochranu mořského prostředí (zpravidla ve formě rámcové úmluvy a prováděcích protokolů).³⁵⁶ Ačkoliv primárním cílem těchto úmluv je boj proti znečišťování moří, většina z nich obsahuje i obecná ustanovení, jejichž cílem je ochrana živých mořských zdrojů, příp. jiných součástí regionálního mořského ekosystému.³⁵⁷ Zvláštní protokoly provádějící tato ustanovení byly doposud přijaty pro východní Afriku, jihovýchodní Pacifik, Karibskou oblast, Středozemní a Černé moře; v rámci partnerských fór (fungujících mimo Program pro regionální moře UNEP) existuje zvláštní právní úprava pro oblast severovýchodního Atlantiku a Antarktidy.

³⁵⁶ Viz webové stránky Programu pro regionální moře (*Regional Seas Programme*): www.unep.org/regionalseas/.

³⁵⁷ Srov. čl. 15 (Ochrana přírody a biodiverzity) Úmluvy o ochraně mořského prostředí Baltského moře (*Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area*, Helsinky 1992); čl. XIII (Ochrana mořských živých zdrojů) Úmluvy o ochraně Černého moře před znečišťováním (*Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution*, Bukurešť 1992); čl. 14 (Ochrana, zachování, obnova a racionální využívání mořských živých zdrojů) Rámcové úmluvy o ochraně mořského prostředí Kaspického moře (*Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea*, Teherán 2003); čl. 10 (Zvláště chráněné oblasti) Úmluvy o ochraně, péči a rozvoji mořského a pobřežního prostředí východoafrické oblasti (*Convention for the Protection, Management and Development of the Marine and Coastal Environment of the Eastern African Region*, Nairobi, Keňa 1985); čl. 10 (Zachování biologické rozmanitosti) Úmluvy o ochraně mořského prostředí a pobřežní oblasti Středozemního moře (*Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean*, Barcelona 1995); čl. 10 (Integrovaná péče a udržitelný rozvoj mořského a pobřežního prostředí) Úmluvy o spolupráci v oblasti ochrany a udržitelného rozvoje mořského a pobřežního prostředí severovýchodního Pacifiku (*Convention for Cooperation in the Protection and Sustainable Development of the Marine and Coastal Environment of the Northeast Pacific*, Antigua Guatemala 2002); čl. 1 odst. 1 (definice pojmu „ochrana mořského prostředí“) ve spojení s čl. III (Obecné povinnosti) Regionální úmluvy o ochraně prostředí Rudého moře a Adenského zálivu (*Regional Convention for the Conservation of the Red Sea and Gulf of Aden Environment*, Jeddah, Saudská Arábie 1982); čl. 14 (Zvláště chráněné oblasti a ochrana fauny a flóry) Úmluvy o ochraně přírodních zdrojů a prostředí oblasti jižního Pacifiku (*Convention for the Protection of Natural Resources and Environment of the South Pacific Region*, Noumea, Nová Kaledonie 1986); čl. 11 (Zvláště chráněné oblasti) Úmluvy o ochraně, péči a rozvoji mořského a pobřežního prostředí oblasti střední Afriky (*Convention for Cooperation in the Protection and Development of the Marine and Coastal Environment of the West and Central African Region*, Abidjan, Pobřeží slonoviny 1981); čl. 10 (Zvláště chráněné oblasti) Úmluvy o ochraně a rozvoji mořského prostředí širší Karibské oblasti (*Convention for the Protection and Development of the Marine Environment of the Wider Caribbean Region*, Cartagena de Indias, Kolumbie 1983).

2.2.2.1. Zvláštní ochrana biodiverzity v regionálních mořích zastřešených UNEP

Nairobský protokol (východoafrická oblast)

Protokol týkající se chráněných oblastí a divoké fauny a flóry východoafrické oblasti (*Protocol Concerning Protected Areas and Wild Fauna and Flora in the Eastern African Region*) byl přijat spolu s rámcovou Úmluvou o ochraně, péči a rozvoji mořského a pobřežního prostředí východoafrické oblasti (*Convention for the Protection, Management and Development of the Marine and Coastal Environment of the Eastern African Region*).³⁵⁸ Obdobně jako sama úmluva se i protokol vztahuje na oblast Indického oceánu spadající pod jurisdikci smluvních stran, jeho prostorová působnost zahrnuje nicméně i pevninské pobřežní oblasti a vnitřní vody smluvních stran ekologicky související s pobřežním a mořským prostředím.³⁵⁹ Strany se obecně zavazují přijmout opatření nezbytná pro udržení ekologických procesů a život podporujících systémů (*life support systems*), uchování genetické diverzity a zajištění udržitelného využívání přírodních zdrojů. Zvláště se pak mají snažit chránit a uchovat vzácné či citlivé ekosystémy, stejně jako vzácné či ohrožené druhy divoké fauny a flóry a jejich stanoviště.³⁶⁰ Tento obecný závazek je dále konkretizován ustanoveními týkajícími se zvláštní ochrany rostlinných druhů uvedených v příloze I (Chráněné rostlinné druhy), živočišných druhů uvedených v příloze II (Živočišné druhy vyžadující zvláštní ochranu), využitelných živočišných druhů uvedených v příloze III (Využitelné živočišné druhy vyžadující ochranu) a stěhovavých druhů uvedených v příloze IV (Chráněné stěhovavé druhy).³⁶¹ Strany jsou dále povinny zakázat introdukci nepůvodních druhů, které by mohly ve východoafrické oblasti způsobit významné či škodlivé změny³⁶², a zřizovat chráněné oblasti.³⁶³

³⁵⁸ Oba texty byly přijaty 21. června 1985 v Nairobi (Keňa), v platnost vstoupily 30. května 1996 a mají 10 smluvních stran.

³⁵⁹ Čl. 1 písm. a) Nairobského protokolu ve spojení s čl. 2 písm. a) Nairobské úmluvy.

³⁶⁰ Čl. 2 Nairobského protokolu.

³⁶¹ Čl. 3-6 Nairobského protokolu.

³⁶² Čl. 7 Nairobského protokolu.

³⁶³ Čl. 8 Nairobského protokolu. V dalších ustanoveních nalezneme demonstrativní výčet opatření, která by strany měly přijmout pro ochranu vyhlášených oblastí (čl. 10), úpravu zřizování ochranných pásem (*buffer zones*, čl. 11) a přeshraničních chráněných oblastí (čl. 13) či ochranu tradičních činností původních obyvatel (čl. 12).

Paipský protokol (jihovýchodní Pacifik)

Protokol o ochraně a péči o chráněné mořské a pobřežní oblasti jihovýchodního Pacifiku (*Protocol for the Conservation and Management of Protected Marine and Coastal Areas of the South-East Pacific*) k Úmluvě o ochraně mořského prostředí a pobřežních oblastí jihovýchodního Pacifiku (*Convention for the Protection of the Marine Environment and Coastal Areas of the South-East Pacific*)³⁶⁴ se vztahuje na mořskou oblast po vnější hranici výlučné ekonomické zóny smluvních stran, případně též na oblast kontinentálního šelfu, která tuto hranici přesahuje, a na pobřežní oblasti, v nichž je „*patrná ekologická interakce mezi pevninou, mořem a atmosférou*“, určené smluvními stranami.³⁶⁵ Strany se zavazují, samostatně či na základě dvou- či vícestranné spolupráce, přijímat opatření za účelem ochrany a zachování citlivých, zranitelných či z přírodního nebo kulturního hlediska jedinečných ekosystémů, se zvláštní pozorností věnovanou ohroženým rostlinným a živočišným druhům, a provádět studie směřující k obnovení populací těchto druhů. Hlavním nástrojem pro splnění stanovených povinností je i zde zřizování chráněných oblastí, založených na integrované péči. Upraveno je provádění některých činností v těchto oblastech, předcházení a snižování jejich znečišťování, zřizování ochranných pásem či EIA.³⁶⁶

Kingstonský protokol (širší Karibská oblast)

Protokol týkající se zvláště chráněných oblastí a divoké fauny a flóry k Úmluvě o ochraně a rozvoji mořského prostředí širší Karibské oblasti (*Protocol Concerning Specially Protected Areas and Wildlife to the Convention for the Protection and Development of the Marine Environment of the Wider Caribbean Region*)³⁶⁷ se vztahuje na mořskou oblast definovanou úmluvou³⁶⁸, dále na mořské vody náležející ke vnitřním vodám smluvních stran, na vodní toky až po hranici sladké vody a konečně na ekologicky související pevninské

³⁶⁴ Úmluva byla přijata v Limě (Peru) 12. listopadu 1981, vstoupila v platnost 19. května 1986; protokol byl přijat v Paipě (Kolumbie) 21. září 1989, vstoupil v platnost 17. října 1994; oba mají 5 smluvních stran. Více informací na stránkách Stálé komise pro jižní Pacifik (*Permanent Commission for the South Pacific*) www.cpps-int.org.

³⁶⁵ Čl. I Paipského protokolu.

³⁶⁶ Čl. II-VIII Paipského protokolu.

³⁶⁷ Úmluva byla přijata 24. března 1983 v Cartagena de Indias (Kolumbie), v platnost vstoupila 11. října 1986 a má 21 smluvních stran; protokol byl přijat 18. ledna 1990, v platnost vstoupil 18. června 2000 a má 13 smluvních stran. Více informací na www.cep.unep.org.

³⁶⁸ Tedy na Mexický záliv, Karibské moře a přilehlou oblast Atlantského oceánu do vzdálenosti 200 námořních mil od pobřeží smluvních stran (čl. 2 odst. 1 Cartagenské úmluvy).

oblasti určené smluvními stranami.³⁶⁹ Základní povinností stran je přijmout nezbytná opatření pro ochranu a péči o oblasti zvláštní hodnoty a ohrožené rostlinné a živočišné druhy. Za tím účelem jsou povinny regulovat a případně zakázat činnosti, které mohou mít negativní vliv na tyto oblasti a druhy, a spolupracovat s ostatními stranami na prosazování takových opatření. Vedle této zvláštní prostorové a druhové ochrany jsou strany v mezích svých možností povinny obecně pečovat o rostlinné a živočišné druhy takovým způsobem, aby se nestaly druhy ohroženými.³⁷⁰ Pozornost je dále věnována zřizování chráněných oblastí, včetně přeshraničních, a péče o ně³⁷¹ a opatřením pro ochranu ohrožených druhů rostlin a živočichů, přijímaným jak na národní, tak na regionální či subregionální úrovni.³⁷² Protokol vychází z obvyklého systému příloh: příloha I obsahuje přísně chráněné druhy rostlin, příloha II přísně chráněné druhy živočichů a příloha III druhy rostlin a živočichů, jejichž využívání má být regulováno; jednotlivým přílohám pak odpovídají různě přísná opatření, která jsou strany povinny přijmout. Upravena je možnost udělování výjimek z regulovaných činností ve prospěch tradičních činností původních obyvatel.³⁷³ Strany mají také povinnost zakázat introdukci nepůvodních či geneticky modifikovaných druhů, která by mohla mít negativní dopady na flóru, faunu či jiné charakteristické součásti širší Karibské oblasti.³⁷⁴

Barcelonský protokol (Středozevní moře)

Protokol týkající se zvláště chráněných oblastí a biologické rozmanitosti ve Středomoří (*Protocol Concerning Specially Protected Areas and Biological Diversity in the Mediterranean*) byl přijat na základě³⁷⁵ a ve stejný den jako zmodernizovaná verze Barcelonské úmluvy (Úmluva o ochraně mořského prostředí a pobřežní oblasti Středomoří, *Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean*).³⁷⁶ Svým vstupem v platnost v roce 1999³⁷⁷ nahradil Protokol týkající se

³⁶⁹ Čl. 2 odst. 1 ve spojení s čl. 1 písm. c) Kingstonského protokolu.

³⁷⁰ Čl. 3 Kingstonského protokolu.

³⁷¹ Čl. 4-9 Kingstonského protokolu.

³⁷² Čl. 10-11 Kingstonského protokolu.

³⁷³ Čl. 14 Kingstonského protokolu.

³⁷⁴ Čl. 12 Kingstonského protokolu.

³⁷⁵ Srov. čl. 10 (Ochrana biologické rozmanitosti) Barcelonské úmluvy z roku 1995, ve kterém se strany zavazují chránit a uchovávat biologickou rozmanitost, vzácné a zranitelné ekosystémy, stejně jako ohrožené rostlinné a živočišné druhy a jejich stanoviště.

³⁷⁶ Úmluva i protokol byly přijaty 10. června 1995 v Barceloně. Dnem svého vstupu v platnost (9. července 2004) nahradila úmluva původní Barcelonskou úmluvu (Úmluva o ochraně Středomoří před znečištěním, *Convention for the Protection of the Mediterranean against Pollution*) z roku 1976. Smluvními stranami úmluvy je 21 středomořských států a Evropské společenství, protokol má zatím 14 smluvních stran. Více informací na www.unepmap.org.

středomořských zvláště chráněných oblastí (*Protocol Concerning Mediterranean Specially Protected Areas*) přijatý v Ženevě v roce 1982. Protokol vychází z moderních principů ochrany přírody a živých zdrojů a představuje jeden z nejpracovanějších právně závazných textů, které v této oblasti na mezinárodní úrovni existují. Obdobně jako Kingstonský protokol pro Karibskou oblast se středomořský protokol vztahuje nejen na mořský prostor definovaný rámcovou úmluvou³⁷⁸ včetně mořského dna, ale také na vnitřní mořské vody stran a vodní toky až po hranici sladké vody a případně též pobřežní pevninské oblasti určené stranami.³⁷⁹ I zde je základní povinností stran³⁸⁰ přijmout opatření nezbytná pro ochranu a péči o oblasti zvláštní přírodní či kulturní hodnoty a ohrožené druhy rostlin a živočichů, vedle toho se však strany zavazují k ochraně biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání živých zdrojů středomořské oblasti. Za tím účelem jsou povinny sestavit přehledy (*inventories*) významných složek biologické rozmanitosti, provádět pravidelnou kontrolu jejich stavu a identifikovat procesy a činnosti, které by na ně mohly mít výrazný negativní vliv. Konkrétní opatření pro ochranu biologické rozmanitosti by měla být rozpracována v národních programech a strategiích a integrována do příslušných sektorových a mezisektorových politik. Podrobně je pak upravena zvláštní územní, resp. prostorová, a druhová ochrana.

Co se týká **prostorové ochrany**³⁸¹, rozeznává protokol dvě kategorie chráněných oblastí: zvláště chráněné oblasti vytvářené stranami v oblastech spadajících pod jejich jurisdikci a **tzv. zvláště chráněné oblasti středomořského významu** (*Specially Protected Areas of Mediterranean Importance*, SPAMI), které mohou být vytvářeny jak v oblastech spadajících pod jurisdikci smluvních stran, tak zcela či částečně na volném moři.³⁸² Zatímco první kategorie je běžným nástrojem ochrany přírody a její úprava se až na větší propracovanost v zásadě neliší od obdobných ustanovení jiných úmluv³⁸³, SPAMI představují v jistém smyslu revoluční krok směrem k větší ochraně zvláště významných součástí regionálního

³⁷⁷ Přesně 12. prosince 1999.

³⁷⁸ Tedy celé Středozemní moře, včetně jeho okrajových moří a zálivů, ohraničené na západě poledníkem procházejícím majákem na mysu Spartel v Gibraltarské úžině a na východě jižním okrajem Dardanelské úžiny mezi majáky Mehmetcik a Kumkale (srov. čl. 1 odst. 1 Barcelonské úmluvy 1995).

³⁷⁹ Čl. 2 Barcelonského protokolu.

³⁸⁰ Čl. 3 Barcelonského protokolu.

³⁸¹ Část II, čl. 4-10 Barcelonského protokolu.

³⁸² Pobřežní státy Středozemního moře jako jedny z mála států světa nepřistoupily k vyhlášení výlučných ekonomických zón v této oblasti, především z důvodu možných konfliktů kvůli jejich vnějším hranicím (tvar a rozměry Středozemního moře neumožňují vytyčení EEZ ve standardní šířce 200 námořních mil), velká část má tak statut volného moře.

³⁸³ Protokol upravuje cíle, které má zřizování zvláště chráněných oblastí sledovat, spolupráci v případě (přes)hraničních chráněných oblastí, ochranná opatření, která strany mají přijmout, a plánování a péči o vyhlášené oblasti.

ekosystému. Smluvní strany se zavazují respektovat opatření vztahující se na oblasti zapsané do **Seznamu zvláště chráněných oblastí středomořského významu** (*List of Specially Protected Areas of Mediterranean Importance, SPAMI List*) a nepovolit činnosti, které by mohly být v protikladu s cíli, pro které byla oblast vyhlášena. Mezinárodnímu charakteru SPAMI odpovídá poměrně složitá procedura jejich vyhlášení. Navrhovaná oblast musí především splňovat velmi podrobná kritéria stanovená v příloze I protokolu (Společná kritéria pro výběr chráněných mořských a pobřežních oblastí, které mohou být zahrnuty do Seznamu zvláště chráněných oblastí středomořského významu). Návrh na zápis do seznamu, doplněný podrobnou zprávou o dané oblasti, podává dotčená strana či strany (v případě oblastí nacházejících se zcela či částečně na volném moři) a posuzují ho příslušné národní orgány všech smluvních stran.³⁸⁴ Splňuje-li navrhovaná oblast požadovaná kritéria, je návrh předložen ke schválení konferenci smluvních stran, přičemž v případě, že se nachází zcela či částečně na volném moři, je k zápisu nutný konsenzus všech smluvních stran.³⁸⁵ Vzhledem k tomu, že respekt opatření na ochranu SPAMI vyhlášených na volném moři je velmi těžko vymahatelný na státech, které nejsou smluvními stranami protokolu a které v těchto oblastech požívají všech práv vyplývajících z UNCLOS, resp. mezinárodního obyčejového práva, předvídá protokol prosazení těchto opatření vůči třetím státům cestou spolupráce a vyjednávání na mezinárodní úrovni.³⁸⁶

Druhová ochrana³⁸⁷ upravená Barcelonským protokolem vychází jednak z obecné ochrany rostlinných a živočišných druhů, jejímž cílem je zajištění příznivého zachovného statusu (*favourable state of conservation*) všech druhů, jednak ze zvláštní ochrany ohrožených druhů (strany jsou povinny sestavit přehledy takových druhů a přijmout příslušná opatření na jejich ochranu). Upravena je spolupráce států v ochraně stěhovavých druhů, resp. druhů, jejichž areál výskytu zasahuje do oblastí spadajících pod jurisdikci více států, reprodukce ohrožených druhů *ex situ* a navrácení protiprávně držených jedinců zpět do jejich přirozeného prostředí. Spolupráce stran a koordinace příslušných opatření je zvláště vyžadována u druhů uvedených v příloze II (Seznam ohrožených druhů) a příloze III (Seznam druhů, jejichž využívání je

³⁸⁴ Návrh je předkládán zvláštnímu stálému orgánu Barcelonské úmluvy, Centru regionální činnosti pro zvláště chráněné oblasti (*Regional Activity Centre for Specially Protected Areas*).

³⁸⁵ Obdobná procedura platí pro případ změn v geografickém vymezení či právním statusu zapsané oblasti či pro její vyjmutí ze seznamu (čl. 10 Barcelonského protokolu).

³⁸⁶ Srov. čl. 28 Barcelonského protokolu (Vztahy se třetími stranami).

³⁸⁷ Část III, čl. 11-13 Barcelonského protokolu.

regulováno)³⁸⁸ protokolu (obdobně jako u SPAMI se i zde jedná o jakési „společné“ středomořské druhy, u nichž existuje kolektivní zájem na jejich zachování a tedy potřeba mezinárodní ochrany). Udělování výjimek je možné pouze pro stanovené účely a za předpokladu, že tím nebude ohroženo přežití dané populace či jakéhokoliv jiného druhu. Strany jsou povinny regulovat introdukci nepůvodních a geneticky modifikovaných druhů, resp. ji zakázat v případě, že by mohla mít negativní vliv na ekosystémy, stanoviště či druhy středomořské oblasti (pokud k takové introdukci již došlo, mají se strany pokusit provést opatření pro vymýcení těchto organismů).

Společná ustanovení pro územní a druhovou ochranu³⁸⁹ se týkají změn příloh, sestavování přehledů chráněných oblastí a ohrožených druhů, vytváření společných směrnic a kritérií (pro zápis oblastí do Seznamu SPAMI, identifikaci ohrožených středomořských druhů a péči o zvláště chráněné oblasti), hodnocení vlivů na životní prostředí, integraci tradičních činností původních obyvatel do péče o chráněné oblasti a druhy (výjimky mohou být udělovány, nesmí však ohrozit středomořské ekosystémy a populace), osvěty, výzkumu, spolupráce a vzájemné pomoci a pravidelných zpráv o provádění protokolu předkládaných stranami.

Sofijský protokol (oblast Černého moře)

Nejmladší z protokolů zabývajících se ochranou biologické rozmanitosti přijatých v rámci Programu pro regionální moře UNEP, **Protokol o ochraně biodiverzity a krajiny v oblasti Černého moře** (*Black Sea Biodiversity and Landscape Conservation Protocol*) k Úmluvě o ochraně Černého moře před znečištěním (*Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution*)³⁹⁰, vychází přes svou určitou neuspořádanost z komplexního přístupu a principů Barcelonského protokolu, na rozdíl od něj se však věnuje i ochraně krajiny a krajinné rozmanitosti.³⁹¹ Cílem Protokolu je zachování, resp. dosažení dobrého ekologického stavu

³⁸⁸ Příloha I obsahuje více než sto rostlinných (např. posidonie, vocha či některé druhy mořských řas) a živočišných druhů (zástupci bezobratlých i obratlovců, např. mořský koníček, kareta obecná, řada mořských ptáků a devatenáct druhů mořských savců), kterým jsou strany povinny zajistit přísnou ochranu, příloha II pak téměř tři desítky živočišných druhů, jejichž exploatace je možná, ale musí být regulována.

³⁸⁹ Část IV, čl. 14-23 Barcelonského protokolu.

³⁹⁰ Úmluva byla přijata 21. dubna 1992 v Bukurešti, vstoupila v platnost 15. ledna 1994, má 6 smluvních stran. Protokol byl přijat 14. června 2002 v Sofii, dosud nevstoupil v platnost. Více informací na www.blacksea-commission.org.

³⁹¹ Skutečnost, že se Sofijský protokol vztahuje na ochranu krajiny se vzhledem k jeho „mořskému“ charakteru jeví poněkud zvláštní. Krajina je totiž definována v souladu s Evropskou úmluvou o krajině (*European Landscape Convention*, Florencie 2000) jako určitá „oblast, tak jak je vnímána člověkem, jejíž charakter je

(*good ecological state*) ekosystému Černého moře a příznivého stavu jeho krajiny a zajištění ochrany a udržitelného využívání biologické a krajinné diverzity. Ve spojení s Bukurešťskou úmluvou by měl být právním nástrojem pro tvorbu, harmonizaci a provádění příslušných environmentálních politik, strategií a opatření přijímaných smluvními stranami. Strany se zavazují přijmout nezbytná opatření pro ochranu a péči o oblasti zvláštní biologické a krajinné hodnoty, především formou zřizování chráněných oblastí dle přílohy I³⁹², pro udržení příznivého zachovného statusu druhů vyskytujících se v oblasti Černého moře a ochranu jejich stanovišť, pro udržitelné využívání ekonomicky významných druhů, zejména živých mořských zdrojů, pro obnovu poškozených oblastí a udržení, resp. obnovení dobrého stavu krajiny vysoké přírodní, historické, kulturní a estetické hodnoty.³⁹³ Obecnou povinností stran je dále činit kroky, ať už přímo či ve spolupráci s příslušnými mezinárodními organizacemi, k ochraně a udržitelnému využívání biologické a krajinné rozmanitosti.³⁹⁴ Za tím účelem se zavazují sestavit do tří let od vstupu protokolu v platnost přehledy jejich složek a identifikovat ty z nich, které jsou zvláště významné. Ve stejné lhůtě by měl být přijat jako příloha II protokolu Seznam druhů významných pro oblast Černého moře (*List of Species of Black Sea Importance*), které by mohly být ohroženy nebo jsou důležité z důvodu své role pro fungování ekosystémů či jinak významné z regionálního pohledu³⁹⁵ a na něž se budou vztahovat zvláště přísná ochranná opatření uvedená v příloze III. Sama tato příloha pak předvídá vytvoření přílohy IV, která bude obsahovat Seznam druhů, jejichž využívání by mělo být regulováno (také ve tříleté lhůtě od vstupu protokolu v platnost).³⁹⁶ Dalšími dokumenty, které se strany zavazují v této lhůtě přijmout, jsou seznam krajinných prvků a stanovišť významných pro oblast Černého moře (*List of landscapes and habitats of the Black Sea importance*)³⁹⁷ a

---

výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů“ (srov. čl. 2 písm. e) Sofijského protokolu a čl. 1 písm. a) Evropské úmluvy o krajině) a jako taková je pevninskou, nikoliv mořskou kategorií. V rámci prostorové působnosti Sofijského protokolu je ochrana krajiny představitelná pouze pro vymezené pobřežní oblasti (srov. čl. 3, podle něhož se protokol vztahuje na mořské prostředí, vodní toky po hranici sladké vody a pobřežní oblasti určené stranami).

³⁹² Čl. 4 odst. 1 písm. a) Sofijského protokolu. Příloha I upravuje cíle, které by chráněné oblasti měly sledovat, tvorbu společných kritérií, spolupráci stran v případě (přes)hraničních oblastí, opatření pro zajištění integrity a udržitelného rozvoje chráněných oblastí, jejich institucionální a finanční zajištění a další.

³⁹³ Čl. 4 odst. 1 písm. b)–e) Sofijského protokolu.

³⁹⁴ Čl. 4 odst. 5 Sofijského protokolu.

³⁹⁵ Čl. 4 odst. 3 Sofijského protokolu. V současné době tvoří přílohu II Prozatímní seznam druhů významných pro oblast Černého moře (*Provisional List of Species of the Black Sea Importance*), který obsahuje 126 rostlinných a živočišných druhů.

³⁹⁶ Příloha III (*Conservation of Species and Management of Their Habitats*) má ve skutečnosti širší dosah, neboť se obecně zabývá opatřeními na ochranu druhů a jejich stanovišť. Na prvním místě je stanovena obecná povinnost pečovat o (veškeré) druhy flóry a fauny s cílem udržet jejich příznivý zachovný status, podrobněji se pak příloha věnuje identifikaci a ochraně ohrožených druhů a druhů významných pro fungování ekosystémů a zachování druhů uvedených v přílohách III a IV.

³⁹⁷ Čl. 4 odst. 4 Sofijského protokolu.

regionální Strategický akční plán (*Strategic Action Plan for the Black Sea Biodiversity and Landscape Conservation Protocol*), na jehož základě budou následně vytvořeny příslušné národní strategie a plány pro ochranu biologické a krajinné rozmanitosti a udržitelné využívání mořských a pobřežních biologických zdrojů.³⁹⁸ Stručně se protokol věnuje opatřením pro předcházení a kontrolu introdukce nepůvodních druhů a geneticky modifikovaných organismů, případně jejich vymýcení či snížení jejich stavů, hodnocení vlivů na životní prostředí, integrované péči o pobřežní oblasti, výjimkám udělovaným s ohledem na tradiční činnosti původních obyvatel (nesmí ohrozit esteticky významné krajinné prvky, chráněné ekosystémy či biologické procesy, způsobit významné snížení stavu populací rostlinných či živočišných druhů a nevratně poškodit krajinné prvky významné pro oblast Černého moře), osvětě, spolupráci stran na výzkumu atd.

2.2.2.2. Zvláštní ochrana biodiverzity v rámci nezávislých partnerů UNEP

Úmluva OSPAR (severovýchodní Atlantik)

Úmluva na ochranu mořského prostředí severovýchodního Atlantiku (*Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic*, dále též jen „Úmluva OSPAR“)³⁹⁹ neobsahuje žádné zvláštní ustanovení, které by se přímo týkalo biodiverzity či biologických zdrojů oceánů. Mezi prvními z obecných povinností však strany zavazuje přijmout nezbytná opatření na ochranu mořského prostředí proti negativním dopadům lidských činností s cílem ochránit lidské zdraví a zachovat mořské ekosystémy, případně též obnovit, kde je to možné, oblasti, které byly poškozeny.⁴⁰⁰ Na základě tohoto ustanovení přijaly smluvní strany úmluvy v roce 1998 **přílohu V**, která se zabývá **Ochranou a zachováním ekosystémů a biologické rozmanitosti mořské oblasti** (*Protection and Conservation of the Ecosystems and Biological Diversity of the Maritime Area*).⁴⁰¹ Ve

³⁹⁸ Čl. 4 odst. 6 a 7.

³⁹⁹ Přijata v Paříži 22. září 1992, vstup v platnost 25. března 1998, 16 smluvních stran. Název „OSPAR“ vznikl spojením názvů Oslo a Paříž, úmluva totiž nahradila dvě samostatné úmluvy ze 70. let 20. století, a to Úmluvu o předcházení znečišťování moří ukládáním odpadů z plavidel a letadel (*Convention for the Prevention of Marine Pollution by Dumping from Ships and Aircraft*, Oslo 1974) a Úmluvu o předcházení znečišťování moří z pevninských zdrojů (*Convention for the Prevention of Marine Pollution from Land-Based Sources*, Paříž 1978). Více informací na www.ospar.org.

⁴⁰⁰ Čl. 2 odst. 1 písm. a) Úmluvy OSPAR.

⁴⁰¹ Příloha V byla přijata 23. července 1998 v Sintře (Portugalsko), vstoupila v platnost 30. srpna 2000. „Mořskou oblastí“, tedy geografickou oblastí, na niž se vztahuje, Úmluva OSPAR rozumí mořské vody Atlantského a Severního ledového oceánu mající status vnitřních vod, včetně vodních toků po až po hranici sladké vody, teritoriální vody, vody za hranicemi teritoriálních vod, na které strany v souladu s mezinárodním

srovnání s protokoly přijatými pro regionální moře spadající pod UNEP je příloha Úmluvy OSPAR velmi stručná. Co se týká definic pojmů „biologická diverzita“, „ekosystém“ a „stanoviště“, odkazuje na Úmluvu o biologické rozmanitosti z roku 1992.⁴⁰² Strany pak mají pouze obecnou povinnost přijmout opatření pro ochranu a zachování biologické rozmanitosti, případně též pro obnovu oblastí zasažených lidskou činností, a spolupracovat při regulaci potenciálně škodlivých činností identifikovaných na základě kritérií uvedených v dodatku 3 (*Appendix 3*).⁴⁰³ Podrobněji se příloha zabývá rolí Komise (dále též jen „OSPARCOM“)⁴⁰⁴, která je zejména povinna vytvořit příslušné programy pro kontrolu a regulaci činností identifikovaných dle dodatku 3; v té souvislosti je povolána určit prostředky neodporující mezinárodnímu právu pro ochranu, zachování a obnovu stanovených oblastí, druhů či stanovišť, zvážit možné dopady národních strategií na udržitelné využívání zdrojů mořské oblasti a podoblastí a snažit se o aplikaci integrovaného ekosystémového přístupu.⁴⁰⁵

Jako jedna z mála mezinárodních úmluv zabývajících se obecnou ochranou přírody určitého mořského regionu předchází Úmluva OSPAR kompetenčním problémům výslovným vyloučením možnosti přijímání dle přílohy opatření, která by se dotýkala hospodaření s rybolovnými zdroji či námořní dopravy. Komise je však povinna upozornit příslušnou mezinárodní autoritu či orgán, pokud dojde k názoru, že přijetí opatření v těchto oblastech by bylo vhodné.^{406 407}

---

právem rozšířily svou jurisdikci (tedy výlučné ekonomické zóny), volné moře, včetně mořského dna a podzemí všech těchto vod, které se nachází v oblasti na sever od 36° severní šířky mezi 42° západní délky a 51° východní délky, s výjimkou Baltského a Středozemního moře, a v oblasti na sever od 59° severní šířky mezi 44° a 42° západní délky (srov. čl. 1 písm. a) Úmluvy OSPAR).

⁴⁰² Čl. 1 přílohy V.

⁴⁰³ Čl. 2 přílohy V. Dle dodatku 3 jsou těmito kritérii především rozsah, intenzita a trvání dané činnosti, její skutečný a potenciální negativní vliv na specifické druhy, společenstva a stanoviště či na ekologické procesy a případná nevratnost, resp. trvání těchto vlivů.

⁴⁰⁴ Komise (tzv. komise OSPAR či OSPARCOM) byla zřízena čl. 10 Úmluvy OSPAR jako její výkonný orgán. V rámci své činnosti má právo vydávat rozhodnutí a doporučení, přičemž rozhodnutí jsou za stanovených podmínek závazná pro smluvní strany (srov. čl. 13 Úmluvy OSPAR).

⁴⁰⁵ Čl. 3 přílohy V.

⁴⁰⁶ Čl. 4 přílohy V. Příloha tu vychází z principu uvedeného v preambuli Úmluvy OSPAR, že otázky týkající se hospodaření s rybolovnými zdroji jsou odpovídajícím způsobem řešeny v rámci příslušných regionálních a subregionálních fór. Problematikou námořní dopravy se zabývá Mezinárodní námořní organizace (*International Maritime Organization*, IMO).

⁴⁰⁷ Stručná právní úprava ochrany biologické rozmanitosti a mořských ekosystémů v příloze V Úmluvy OSPAR je kompenzována výraznou aktivitou Komise v této oblasti. Více viz *infra* v části věnované *soft law*, str. 134.

Antarktida

Mezi partnery Programu pro regionální moře UNEP patří i antarktická oblast, jejíž právní režim vychází z několika úmluv tvořících tzv. **antarktický systém**, resp. systém smlouvy o Antarktidě (*Antarctic Treaty System*).⁴⁰⁸ Ochranou biologických zdrojů, vzhledem ke klimatickým podmínkám Antarktidy téměř výlučně mořských či na moře úzce vázaných, se zabývá **Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě** (*Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty*, dále též jen „Madridský protokol“)⁴⁰⁹ a **Úmluva o ochraně antarktických živých mořských zdrojů** (*Convention for Conservation of Antarctic Marine Living Resources*, dále též jen „Canberrská úmluva“).⁴¹⁰ Ekologická a právní specifika Antarktidy⁴¹¹ se odrážejí ve velmi přísných pravidlech pro výkon činností potenciálně škodlivých antarktickému ekosystému obecně a biologickým zdrojům zvláště.⁴¹²

Madridský protokol navazuje na základní myšlenku Smlouvy o Antarktidě o mírovém využívání „posledního“ kontinentu a svobodě výzkumu⁴¹³ ustanovením, podle kterého se smluvní strany zavazují ke komplexní ochraně životního prostředí Antarktidy a jejich

⁴⁰⁸ „Systém antarktické smlouvy“ znamená „Smlouvu o Antarktidě, platná opatření přijatá dle této smlouvy, platné přidružené samostatné mezinárodní nástroje a platná opatření přijatá dle těchto nástrojů“ (srov. čl. 1 písm. e) Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě), v současné době jej tedy tvoří Smlouva o Antarktidě a její Protokol o ochraně životního prostředí, Úmluva o ochraně antarktických ploutvonožců z roku 1972 a Úmluva o ochraně antarktických živých mořských zdrojů z roku 1980. K právnímu režimu a ochraně životního prostředí Antarktidy srov. např. Potočný, M., Ondřej, J., *op. cit.*, str. 139 a násl., Damohorský, M. a kol., *op. cit.*, str. 122 a násl., Ondřej, J., *op. cit.* či velmi přehledně a komplexně zpracovanou monografii Vícha, O.: *Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy*, in ČPŽP, č. 9, 2003, 276 str. Ze zahraniční literatury srov. např. Joyner, Ch.C.: *Antarctica and the Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 1992, 302 str.; Verhoeven, J., Sands, P., Bruce, M. (ed.): *The Antarctic Environment and International Law*, Graham & Trotman, 1992, 228 str.; Stokke, O.S., Vidas, D. (ed.): *Governing the Antarctic. The effectiveness and legitimacy of the Antarctic Treaty System*, Cambridge University Press, 1996, 464 str.

⁴⁰⁹ Smlouva o Antarktidě byla přijata 1. prosince 1959 ve Washingtonu, vstoupila v platnost 23. června 1961, má 46 smluvních stran. Protokol o ochraně životního prostředí byl přijat 4. října 1991 v Madridu, vstoupil v platnost 14. ledna 1998, má 32 smluvních stran. Více informací na www.ats.aq. Připomeňme, že Madridský protokol nahradil tzv. Dohodnutá opatření na ochranu antarktické fauny a flóry (*Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora*) přijatá na třetím konzultativním zasedání smluvních stran Smlouvy o Antarktidě konaném v Bruselu v roce 1964 (*Recommendation III-8*). K obsahu Dohodnutých opatření srov. Vícha, O., *op. cit.*, str. 76 a násl.

⁴¹⁰ Přijata v Canbeře 20. května 1980, vstup v platnost 7. dubna 1982, 34 smluvních stran, více informací na www.ccamlr.org.

⁴¹¹ Připomeňme, že Antarktida je mezinárodním prostorem, veškeré územní nároky byly „zmrazeny“ Smlouvou o Antarktidě.

⁴¹² Za vnější hranici antarktického mořského ekosystému je považována tzv. antarktická konvergence (též „polární fronta“), což je linie, kde se setkávají severně tekoucí studené antarktické vody s teplými vodami jižně tekoucích subantarktických proudů. Tento „pás“ kolem Antarktidy, široký několik desítek kilometrů, se pohybuje kolem 55° jižní šířky s odchylkami severním i jižním směrem. Antarktická konvergence je ekologickou i geografickou hranicí Jižního oceánu. Srov. čl. I Canberrské úmluvy.

⁴¹³ Srov. čl. I-III Smlouvy o Antarktidě.

ekosystémů a vyhláší jí přírodní rezervaci zasvěcenou míru a vědě (*natural reserve devoted to peace and science*).⁴¹⁴ Na toto prohlášení navazuje výčet zásad, které jsou strany při své činnosti v Antarktidě povinny dodržovat, s cílem zajistit minimalizaci jejich případných negativních vlivů.⁴¹⁵ Zakázána je jakákoliv činnost spojená s nerostnými zdroji, s výjimkou vědeckého výzkumu.⁴¹⁶ V zásadě u všech ostatních činností by mělo být prováděno předběžné hodnocení jejich dopadů na životní prostředí Antarktidy⁴¹⁷, u některých z nich⁴¹⁸ však strany musí dodržovat zvláštní postup stanovený přílohou I protokolu, jehož součástí je – pokud je pravděpodobné, že zamýšlená činnost bude mít více než malý nebo přechodný dopad (*more than a minor or transitory impact*) – zveřejnění komplexního environmentálního hodnocení (*Comprehensive Environmental Evaluation*) takové činnosti a jeho posouzení smluvními stranami, Výborem pro ochranu životního prostředí (*Committee for Environmental Protection*)⁴¹⁹ a konzultativním zasedáním.⁴²⁰ Podrobně je upravena spolupráce a vzájemná informovanost smluvních stran, a to jednak obecně při výkonu a plánování činností v Antarktidě, jednak specificky pro případ mimořádných situací (*emergency*)⁴²¹, a provádění inspekci pozorovateli jmenovanými konzultativními stranami.⁴²²

Součástí Madridského protokolu je šest příloh (*annexes*)⁴²³, z nichž pro ochranu biologické rozmanitosti Antarktidy jsou zvláště významné příloha II (Ochrana antarktické fauny a flóry) a příloha V (Ochrana a správa oblastí).

⁴¹⁴ Čl. 2 Madridského protokolu.

⁴¹⁵ Čl. 3 Madridského protokolu. Strany jsou především povinny plánovat a provádět veškeré činnosti na základě dostatečných informací a takovým způsobem, aby byly minimalizovány negativní dopady na životní prostředí a ekosystémy Antarktidy.

⁴¹⁶ Čl. 7 Madridského protokolu.

⁴¹⁷ Čl. 3 odst. 2 písm. c) Madridského protokolu.

⁴¹⁸ Jedná se o činnosti, o jejichž provádění je třeba předem vyrozumět ostatní smluvní strany dle čl. VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě, tedy expedice, stanice a umístění vojenského personálu či vybavení, ať už vědeckého, turistického či jakéhokoli jiného charakteru.

⁴¹⁹ Výbor pro ochranu životního prostředí je zřízen čl. 11 Madridského protokolu, má primárně poradní funkci.

⁴²⁰ Tzv. konzultativní strany (*consultative Parties*) jsou smluvní strany, které mají právo účastnit se a hlasovat na pravidelných konzultativních zasedáních smluvních stran (*Antarctic Treaty Consultative Meetings*, čl. 9 odst. 1 Smlouvy o Antarktidě), na nichž jsou diskutovány veškeré otázky společného zájmu týkající se Antarktidy a formulována opatření k provádění Smlouvy o Antarktidě. Konzultativní stranou je každá smluvní strana, která prokáže zájem o Antarktidu tím, že zde provádí výzkumnou činnost významného rozsahu (*substantial scientific research activity*, srov. čl. 9 odst. 2 Smlouvy o Antarktidě). V současné době má status konzultativní strany 28 ze 46 smluvních stran Smlouvy o Antarktidě.

⁴²¹ Čl. 6 a čl. 15 odst. 2 Madridského protokolu. Spolupráce ve vztahu k mimořádným situacím zahrnuje spolupráci při tvorbě a provádění „bezpečnostních plánů“ (*contingency plans*) pro případ havárie s potenciálními negativními dopady na životní prostředí a ekosystémy Antarktidy, okamžité oznamování takových havárií a společnou reakci na ně.

⁴²² Čl. 14 Madridského protokolu. Protokol zde navazuje na úpravu inspekci v čl. VII Smlouvy o Antarktidě.

⁴²³ Příloha I je věnována zvláštní proceduře hodnocení vlivů činností na životní prostředí (*Annex I – Environmental Impact Assessment*), příloha II ochraně antarktické fauny a flóry (*Annex II – Conservation of Antarctic Fauna and Flora*), příloha III nakládání s odpady a odpadovému hospodářství (*Annex III – Waste*

Velmi přísná **drubová ochrana** dle přílohy II spočívá v zákazu škodlivých zásahů ve vztahu k savcům, ptákům či rostlinám přirozeně se vyskytujícím v Antarktidě⁴²⁴ jinak než v souladu s povolením (*permit*) zvláště za tím účelem vydaným příslušným vnitrostátním orgánem. Povolení jsou omezena jednak účelem, jednak požadavky na zachování životaschopnosti populací, rozmanitosti antarktických druhů a stanovišť a rovnováhy ekosystémů.⁴²⁵ Zvláštní ochranu jsou strany povinny poskytnout druhům vyjmenovaným v dodatku A.⁴²⁶ Z pochopitelných důvodů je velmi striktně limitována možnost introdukce nepůvodních druhů: povolení může být vydáno pouze pro druhy uvedené v dodatku B, daný jedinec musí být zabezpečen proti uniknutí či kontaktu s místní faunou a flórou a opět odvezen, případně zneškodněn.⁴²⁷ Strany se dále zavazují požadovat dodržování bezpečnostních opatření s cílem zabránit introdukci mikroorganismů nevyskytujících se v antarktické fauně a flóře.⁴²⁸

Zvláštní **prostorová ochrana a správa** dle přílohy V je zajišťována vyhlášením dvou typů zvláštních oblastí: antarktických zvláště chráněných oblastí (*Antarctic Specially Protected Areas*, ASPA) a antarktických zvláště spravovaných oblastí (*Antarctic Specially Managed Areas*, ASMA), lišících se svým účelem.⁴²⁹ Zatímco ASPA jsou zřizovány s cílem ochrany výjimečných hodnot z hlediska environmentálního, vědeckého, historického, estetického či divoké přírody nebo jakékoliv kombinace těchto hodnot nebo za účelem ochrany probíhajícího či plánovaného vědeckého výzkumu⁴³⁰, účelem ASMA je přispět k plánování a koordinaci činností v dané oblasti, předcházet možným konfliktům, zlepšit spolupráci smluvních stran či minimalizovat environmentální dopady.⁴³¹ Z charakteru obou typů

Disposal and Waste Management), příloha IV předcházení znečištění mořského prostředí (*Annex IV – Prevention of Marine Pollution*), příloha V ochrana a správa oblastí (*Annex V – Area Protection and Management*) a příloha VI odpovědnosti vznikající z mimořádných situací (*Annex VI – Liability Arising from Environmental Emergencies*). První čtyři přílohy byly přijaty zároveň s Madridským protokolem, poslední dvě později dle jeho čl. 9 odst. 2.

⁴²⁴ Srov. čl. 3 odst. 1 ve spojení s definicí pojmu *taking* v čl. 1 písm. g) a *harmful interference* v čl. 1 písm. h) přílohy II.

⁴²⁵ Čl. 3 odst. 2 a 3 přílohy II.

⁴²⁶ Čl. 3 odst. 4 a 5 přílohy II. Dodatek A (*Appendix A*) v současné době obsahuje pouze všechny druhy kožešinových lachtanů (*fur seals*, rod *Arctocephalus*) a tuleně rossova (*Ommatophoca rossii*).

⁴²⁷ Čl. 4 přílohy II. Dodatek B (*Appendix B*) umožňuje vydání povolení k dovozu kulturních rostlin a laboratorních zvířat a rostlin včetně virů, bakterií a hub.

⁴²⁸ Zvláštní preventivní opatření stanoví dodatek C (*Appendix C*): zákaz dovozu živé drůbeže, či jakýchkoli jiných živých ptáků, a povinnost provést u mrtvé drůbeže veterinární kontrolu a požadavek vyhnout se v maximálním možném rozsahu dovozu půdy, která není sterilní.

⁴²⁹ Pro úplnost dodejme, že vedle těchto dvou základních typů upravuje příloha V ještě jednu zvláštní kategorii ochrany, a to historické lokality a památky (*Historic Sites and Monuments*, čl. 8). Mezi historické lokality a památky může být zařazena lokalita či památka uznaného historického významu, která byla buď přímo vyhlášena jako ASPA nebo ASMA nebo která se nachází uvnitř vyhlášené zvláštní oblasti.

⁴³⁰ Čl. 3 odst. 1 přílohy V.

⁴³¹ Čl. 5 odst. 1 přílohy V.

zvláštních oblastí celkem logicky vyplývá i úprava vstupu do nich: v případě ASPA je nezbytné povolení vydané příslušným vnitrostátním orgánem, vstup do ASMA v zásadě není omezen.⁴³² Návrh na vyhlášení zvláštní oblasti je předkládán konzultativnímu zasedání formou plánu péče, resp. správy (*management plan*), který obsahuje zejména popis dané oblasti a důvodů pro její zvláštní ochranu či správu, navrhovanou dobu vyhlášení, úpravu činností, podmínky vydávání vstupních povolení pro ASPA či „kodex chování“ (*code of conduct*) pro ASMA.⁴³³ Konzultativní strany schvalují plán péče formou opatření, přičemž nestanoví-li opatření jinak, má se za to, že plán byl schválen (a oblast vyhlášena) 90 dnů po ukončení daného konzultativního zasedání.⁴³⁴ Nestanoví-li plán péče jinak, jsou zvláštní oblasti vyhlašovány na dobu neurčitou.

Oba typy zvláštních oblastí jsou použitelné pro mořské prostředí⁴³⁵, soudržnost antarktického právního systému však vyžaduje, aby jejich vyhlášení v takovém případě bylo podmíněno předchozím schválením Komise pro ochranu antarktických živých mořských zdrojů zřízenou dle Canberrské úmluvy.⁴³⁶

Vedle regionálních úmluv zabývajících se relativně komplexně ochranou přírody určité oblasti, ať už převážně pevninské či mořské, existuje na regionální úrovni řada úmluv zaměřených na ochranu specifických složek mořské biodiverzity, v naprosté většině skupin mořských živočichů, kteří přitahují pozornost buď svým charizmatem výjimečných a zvláště ohrožených tvorů (zejména mořští savci, v menší míře želvy a mořští ptáci), nebo svým charakterem rybolovných zdrojů, u nichž je třeba zajistit optimální míru využívání. Ačkoliv předmětem obou typů úmluv je „ochrana“ příslušných druhů, resp. populací, dle motivu jejich zrodu a jejich cílů je můžeme dělit na „ochranářské“ (*conservation treaties*) a „rybářské“ (*fisheries treaties*).

⁴³² Čl. 3 odst. 4 (vydávání povolení čl. 7) a čl. 4 odst. 3 přílohy V. ASMA může nicméně obsahovat jednu či více ASPA, do nichž je vstup podmíněn povolením (čl. 4 odst. 4).

⁴³³ Čl. 5 přílohy V.

⁴³⁴ Čl. 6 odst. 1 přílohy V. Výjimkou je případ, kdy jedna či více konzultativních stran oznámí depozitáři, že si přeje prodloužení této lhůty nebo není schopna dané opatření schválit (čl. 6 odst. 1 *in fine*).

⁴³⁵ Srov. čl. 3 odst. 1 a čl. 4 odst. 1 přílohy V.

⁴³⁶ Čl. 6 odst. 2 přílohy V. Více ke Canberrské úmluvě srov. *infra* v části věnované regionálním rybářským úmluvám, str. 116 a násl.

2.2.3. Úmluvy věnované přísné ochraně určitých součástí mořských ekosystémů

Jak již bylo zmíněno výše, má řada mořských druhů vzhledem k relativně homogennímu charakteru a umělému politickému rozdělení mořského prostoru povahu stěhovavých druhů ve smyslu Bonnské úmluvy.⁴³⁷ V jejím rámci byly doposud přijaty čtyři dohody věnované výlučně ochraně mořských druhů; tři se týkají mořských savců, jedna ptáků.⁴³⁸ Vedle toho existuje na regionální úrovni několik „druhových“ úmluv přijatých mimo tento globální rámec.

2.2.3.1. Dohody věnované mořským druhům přijaté v rámci Bonnské úmluvy

Cílem všech čtyř dohod je, v souladu s Bonnskou úmluvou, dosažení a udržení příznivého zachovného statusu⁴³⁹ chráněných populací prostřednictvím mezinárodní spolupráce areálových států. Jejich základem je závazek smluvních stran provádět opatření stanovená obecně ve člancích a podrobně rozpracovaná ve vědecky podložených plánech péče a koordinovat výzkum a monitoring chráněných populací. Dohody a příslušné plány péče se věnují otázkám lovu či odchytu jedinců chráněných druhů (až na výjimky jsou zakázány), ochraně stanovišť, boji proti znečišťování, negativním dopadům rybolovu, ale také informování veřejnosti, hodnocení vlivů potenciálně nebezpečných činností, vědě a výzkumu a dalším. Institucionálně je provádění dohod zajištěno prostřednictvím příslušných národních orgánů (*responsible authorities, focal points*) určených smluvními stranami.

⁴³⁷ Připomeňme, že „stěhovavým druhem“ Bonnská úmluva rozumí „celou populaci, nebo kteroukoli geograficky oddělenou část populace, jakéhokoli druhu nebo nižšího taxonu volně žijících živočichů, jejíž významná část cyklicky a předvídatelným způsobem překračuje jednu nebo více hranic národní jurisdikce“ (čl. I odst. 1 písm. a) Bonnské úmluvy).

⁴³⁸ Významná pro ochranu některých druhů mořských ptáků je i nejrozsáhlejší z dohod doposud přijatých v rámci Bonnské úmluvy: Dohoda o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků (*Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds*, AEWa, přijata 16. června 1995 v Haagu, vstup v platnost 1. listopadu 1999, 58 smluvních stran, více informací na www.unep-aewa.org). Seznam druhů (*Species List*), na něž se dohoda vztahuje (celkem 235 druhů), tvoří přílohu II, z mořských ptáků je zde zahrnuta např. řada druhů kormoránů, racků či rybáků.

⁴³⁹ Ve smyslu čl. I odst. 1 písm. c) Bonnské úmluvy.

Dohoda o ochraně tuleňů Waddenského moře

Populace tuleňů obecných (*Phoca vitulina*) Waddenského moře byla již v roce 1985 zahrnuta do přílohy II Bonnské úmluvy, tedy mezi druhy, jejichž zachovný status je nepříznivý a vyžaduje proto uzavření mezinárodních dohod, resp. jejichž zachovný status by byl takovou dohodou významně pozitivně ovlivněn. **Dohoda o ochraně tuleňů Waddenského moře** (*Agreement on the Conservation of Seals in the Wadden Sea*)⁴⁴⁰ mezi třemi pobřežními státy Waddenského moře byla uzavřena po masivním úbytku tuleňů v roce 1988.⁴⁴¹

ASCOBANS

První konference smluvních stran Bonnské úmluvy konaná v roce 1985 iniciovala uzavření regionální dohody na ochranu populací dvou druhů kytovců vyskytujících se na severu Evropy: delfína skákavého (*Tursiops truncatus*) a sviňuchy obecné (*Phocoena phocoena*). Ačkoliv posledně jmenovaný druh zůstává jakousi její „vlajkovou lodí“, vztahuje se **Dohoda o ochraně malých kytovců Baltského a Severního moře** (*Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and North Seas*, ASCOBANS)⁴⁴² na všechny kytovce z podřádu ozubených (*Odontoceti*) s výjimkou vorvaně (*Physeter macrocephalus*) vyskytující se ve stanovené oblasti.⁴⁴³

ACCOBAMS

Dosud poslední z dohod věnovaných ochraně mořských savců přijatých v rámci Bonnské úmluvy je **Dohoda o ochraně kytovců Černého moře, Středozemního moře a přilehlé atlantské oblasti** (*Agreement on the Conservation of Cetaceans of the Black Sea, Mediterranean Sea and contiguous Atlantic Area*, ACCOBAMS).⁴⁴⁴ Vztahuje se na všechny

⁴⁴⁰ Přijata 16. října 1990 v Bonnu, vstup v platnost 1. října 1991, 3 smluvní strany, více informací na www.waddensea-secretariat.org. Waddenské moře se nachází v jihovýchodní části Severního moře, podél pobřeží Dánska, Německa a Nizozemí.

⁴⁴¹ K tomuto masivnímu úbytku došlo v důsledku infekce, jejímuž propuknutí v populacích divoce žijících druhů nelze zabránit (obdobná infekce zdecimovala populace tuleňů Severního moře v roce 2002). Mezinárodní spolupráce však může výrazně přispět ke zlepšení životních podmínek tuleňů, a tím jejich odolnosti vůči tomuto typu ohrožení.

⁴⁴² Přijata 17. března 1992 v New Yorku, vstup v platnost 29. března 1994, 10 smluvních stran, více informací na: <http://www.ascobans.org>.

⁴⁴³ Čl. 1 odst. 1.2. písm. a) a b) ASCOBANS.

⁴⁴⁴ Přijata 24. listopadu 1996 v Monaku, vstup v platnost 1. června 2001, 19 smluvních stran, více informací na www.accobams.org.

kytovce, jejichž areál výskytu zasahuje do stanovené oblasti⁴⁴⁵, nebo kteří se v ní vyskytují příležitostně či náhodou.⁴⁴⁶

ACAP

Mořští ptáci tvoří velmi významnou součást světové avifauny⁴⁴⁷, řada druhů přitom čelí hrozbě vyhynutí.⁴⁴⁸ Přestože některé druhy jsou chráněny i v rámci jiných mezinárodních úmluv (např. CITES), je **Dohoda o ochraně albatrosů a buňňáků** (*Agreement on the Conservation of Albatrosses and Petrels, ACAP*)⁴⁴⁹ jedinou, která se ochraně ohrožených mořských ptáků věnuje výlučně a relativně komplexně. Jejím cílem je ochrana ptačích druhů vyjmenovaných v příloze I (přes dvě desítky druhů albatrosů, sedm druhů buňňáků).⁴⁵⁰ Prostorová působnost je vymezena velmi obecně areálem chráněných druhů⁴⁵¹, dohoda se tedy vztahuje jednak na oblasti spadající pod jurisdikci smluvních stran, jednak na činnosti prováděné jejich státními příslušníky či plavidly plujícími pod jejich vlajkou v mezinárodních prostorech.

⁴⁴⁵ Prostorový rozsah působnosti je stanoven v čl. I odst. 1 písm. a) ACCOBAMS.

⁴⁴⁶ Čl. I odst. 2 ACCOBAMS. Dohoda se tedy vztahuje jak na populace druhů kytovců žijících v Černém či Středozezemním moři nebo přilehlé oblasti Atlantského oceánu, tak na jedince jakéhokoli druhu, který do této oblasti náhodou „zabloudí“ (demonstrativní výčet dotčených druhů kytovců je uveden v příloze I).

⁴⁴⁷ Řada mořských ptáků (např. alky, albatrosi či buňňáci) tráví naprostou většinu života na moři a na pevninu zalétají pouze za účelem rozmnožování. U některých druhů (např. tučňáci) dosáhlo přizpůsobení mořskému prostředí takové míry, že zcela ztratily schopnost létat a staly se výbornými plavci. Ačkoliv je ptačích druhů, kterým moře poskytuje potravu nebo které na moři či pobřeží tráví většinu života, méně než druhů žijících ve vnitrozemí, jejich celková biomasa je výrazně větší. Viz Reichholf, J., Janke, K., Kremer, B.P.: *Moře a pobřeží. Ekologie mořských životních prostředí Evropy*, Ikar Praha 1999, str. 170.

⁴⁴⁸ Moře je jejich základním životním prostorem a zdrojem potravy, citlivě proto reagují jak na jeho znečištění, tak na úbytek biologických mořských zdrojů. „[M]ořské ptactvo je velmi přesvědčivým „bioindikátorem“, svědčícím o zdravotním stavu moře...“ (*ibid.*, str. 204). Nejvíce jsou znečištěním ohroženy velké druhy (orlí, pelikáni, albatrosi), které se živí rybami z vyšších stupňů potravních řetězců. V důsledku hromadění jedovatých látek (např. DDT) v tělech těchto ptáků dochází ke ztenčení jejich vaječných skořápek a snížení výsledků hnízdění, často pod hraniční hodnoty nezbytné k přežití jednotlivých populací. Na celém světě lze pozorovat katastrofální úbytek populací velkých mořských ptáků, jehož příčinou je rozsáhlé znečišťování světových oceánů především z pevninských zdrojů. K úhynu mořských ptáků dochází také v důsledku ropných havárií či jejich zamotání do rybářských sítí.

⁴⁴⁹ Přijata 19. června 2001 v Canbeře, vstup v platnost 1. února 2004, 10 smluvních stran, více informací na www.acap.aq.

⁴⁵⁰ Čl. I odst. 2 písm. a) ACAP.

⁴⁵¹ „Areálem“ se přitom rozumí všechny pevninské či vodní oblasti, které albatrosi a buňňáci obývají, dočasně v nich zůstávají či je přelétají kdykoli během své normální migrační trasy (srov. čl. I odst. 2 písm. i) ACAP).

2.2.3.2. Úmluvy věnované mořským druhům přijaté mimo rámec Bonnské úmluvy

Vedle dohod přijatých dle čl. IV Bonnské úmluvy je třeba zmínit ještě dvě regionální úmluvy věnované druhům vázaným na mořské ekosystémy a ohroženým v důsledku činnosti člověka, a to mořským želvám a ledním medvědům.

Meziamerická úmluva o mořských želvách

Meziamerická úmluva o ochraně a zachování mořských želv (*Inter-American Convention for the Protection and Conservation of Sea Turtles*)⁴⁵² je v současné době jediným právně závazným dokumentem věnovaným výlučně mořským želvám.⁴⁵³ Vztahuje se na šest druhů mořských želv vyjmenovaných v příloze I a jejich stanoviště v prostoru zahrnujícím pevninské území smluvních stran a mořské oblasti spadající pod jejich jurisdikci, strany se však zavazují přijmout příslušná opatření i ve vztahu k lodím na volném moři plujícím pod jejich vlajkou.⁴⁵⁴ Jejím cílem je podpořit ochranu, zachování a obnovu populací mořských želv a stanovišť, na nichž jsou závislé, a to na základě nejlepších dostupných vědeckých údajů a s ohledem na environmentální, socioekonomické a kulturní charakteristiky smluvních stran.⁴⁵⁵

⁴⁵² Přijata v Caracasu (Venezuela) 1. prosince 1996, vstup v platnost 2. května 2001, 11 smluvních stran, více informací na www.seaturtle.org/iac.

⁴⁵³ Většina druhů mořských želv je však zahrnuta v přílohách CITES a mezinárodní obchod s nimi tak podroben přísné kontrole.

⁴⁵⁴ Čl. I odst. 1, čl. III a čl. IV odst. 1 písm. b) Meziamerické úmluvy o ochraně a zachování mořských želv.

⁴⁵⁵ Úmluva stanoví řadu opatření (čl. IV), která jsou strany povinny přijmout, např. zákaz úmyslného odchytu či zabíjení želv a vnitrostátního obchodu s nimi, jejich částmi či vejci; dodržování CITES; zákaz (v mezích možností) činností, které mohou želvy negativně ovlivňovat, zejména v době rozmnožování či migrace; ochrana, zachování a případně obnova želvích stanovišť, zejména míst kladení vajec (*nesting areas*), včetně vytváření chráněných oblastí v souladu s přílohou II (*Protection and Conservation of Sea Turtle Habitats*); podpora výzkumu a osvěty; omezení v co největší možné míře náhodných úlovků a zranění želv v rámci rybolovu, a to regulací používaných rybářských technik a vývojem a užíváním vhodných prostředků, včetně zařízení bránících zachycení želv (*turtle excluder devices*) dle přílohy III (*Use of Turtle Excluder Devices*). Každá strana může udělit výjimku ze zákazu úmyslného odchytu a lovu želv z důvodu naléhavých ekonomických potřeb místních komunit, udělená výjimka však nesmí ztěžovat dosažení cíle stanoveného úmluvou (k dalším podmínkám udělování výjimek srov. čl. IV odst. 3). Strany jsou povinny zajistit monitoring plnění příslušných opatření v oblastech spadajících pod jejich jurisdikci a každý rok předkládat zprávy o programech přijatých na ochranu želv a jejich stanovišť (čl. IX a XI, obsah ročních zpráv viz příloha IV). Dále se mají snažit koordinovat svou činnost dle úmluvy s dalšími relevantními mezinárodními orgány či organizacemi (čl. XIV) a případně sjednávat protokoly k úmluvě zaměřené na ochranu daných druhů mimo oblast její působnosti (tedy s areálovými státy daných druhů, které se nicméně pro svou geografickou polohu nemohou stát stranami úmluvy, srov. čl. XIX odst. 1 písm. b) a čl. XX).

Dohoda o ochraně ledních medvědů

přestože by se mohlo zdát, že lední medvědi nejsou skutečným „mořským“ druhem, jejich vázanost na mořské prostředí je zcela zásadní (obdobně jako u mořských ptáků) a představují klíčový druh arktického ekosystému.⁴⁵⁶ **Dohoda o ochraně ledních medvědů** (*Agreement on the Conservation of Polar Bears, ACPB*)⁴⁵⁷ byla uzavřena před více než třemi desítkami let pěti státy arktické oblasti v reakci na masivní úbytek tohoto druhu v důsledku nekontrolovaného lovu a dodnes je plně funkční. Zabíjení a odchyt⁴⁵⁸ medvědů jsou v principu zakázány, povoleny mohou být pouze ve výjimečných případech (vědecké účely, lov prováděný tradičními metodami původním obyvatelstvem, předcházení závažných narušení hospodaření s jinými biologickými zdroji či potřeba ochrany jiných druhů).⁴⁵⁹ Obchod s ledními medvědy nebo částmi jejich těl je pak možný pouze v případě, kdy byly jejich usmrcení či odchyt povoleny pro vědecké účely nebo lov prováděný tradičním způsobem.⁴⁶⁰ Velmi významným a na svou dobu pokrokovým ustanovením je povinnost smluvních stran chránit ekosystém, jehož jsou lední medvědi součástí, se zvláštní pozorností věnovanou jejich stanovištím.⁴⁶¹

Z výše uvedeného výčtu je zřejmé, že multilaterální regionální úmluvy věnované zvláštní ochraně konkrétních složek mořských ekosystémů jsou druhově zaměřené, prostorová ochrana v podobě zřizování přeshraničních mořských chráněných oblastí přes svůj velký potenciální přínos⁴⁶² téměř neexistuje. Za správný krok tímto směrem lze s určitými výhradami označit **Dohodu o vytvoření Středomořské rezervace pro mořské savce**

⁴⁵⁶ O „mořském“ charakteru tohoto druhu ostatně svědčí i jeho vědecké jméno: *Ursus maritimus*.

⁴⁵⁷ Přijata v Oslu 15. listopadu 1973, vstup v platnost 26. května 1976, 5 smluvních stran (Dánsko, Kanada, Norsko, Rusko a USA).

⁴⁵⁸ Dohoda používá výraz *taking*, který je definován jako jakékoliv pronásledování, zabíjení a odchyt (srov. čl. I ACPB).

⁴⁵⁹ Čl. I a čl. III odst. 1 ACPB.

⁴⁶⁰ Čl. III odst. 2 ACPB. Mezinárodní obchod týkající se všech druhů medvědů je podroben kontrole také na základě jejich zápisu v příloze I, resp. II CITES.

⁴⁶¹ Spolu s A. Kisseem a J.P. Beurierem je však třeba upozornit na rizika, jež pro lední medvědy vyplývají ze znečišťování mořského prostředí a zmenšování arktického ledovce v důsledku globálního oteplování, kterým žádná úmluva regionálního charakteru nemůže zabránit (srov. Kiss, A., Beurier, J.P., *op.cit.*, str. 290). Více informací o tomto ohroženém druhu na www.polarbearsinternational.org.

⁴⁶² K významu chráněných mořských oblastí srov. *infra*, str. 153 a násl.

(*Agreement on the Creation of a Mediterranean Sanctuary for Marine Mammals*)⁴⁶³ uzavřenou mezi Francií, Itálií a Monakem v roce 1999.⁴⁶⁴ Přestože cílem dohody je „pouze“ ochrana všech druhů mořských savců (nejedná se tedy o komplexní ochranu charakteristickou pro chráněné oblasti *stricto sensu*), její význam jako svého druhu první regionální, resp. subregionální přeshraniční mořské chráněné oblasti je nepochybný.⁴⁶⁵

2.2.4. Úmluvy věnované hospodaření s (rybo)lovnými zdroji

Posledním typem regionálních úmluv významných z hlediska ochrany mořské biodiverzity jsou úmluvy, jejichž cílem je regulace lovu populací určitých mořských živočichů s cílem zajistit jeho udržitelnost. Typickými představiteli tohoto typu jsou regionální rybářské úmluvy, spadají sem však i dvě úmluvy věnované využívání mořských savců.

2.2.4.1. Úmluvy věnované udržitelnému využívání mořských savců

Úmluva o ochraně antarktických ploutvonožců

Úmluva o ochraně antarktických ploutvonožců (*Convention for the Conservation of Antarctic Seals*)⁴⁶⁶, vztahující se na vyjmenované druhy těchto mořských savců v antarktické oblasti ohraničené na severu 60° jižní šířky, patří mezi nejstarší dosud platné regionální úmluvy, jejichž předmětem je ochrana mořských savců.⁴⁶⁷ Přestože obsahuje prvky

⁴⁶³ Přijata 25. listopadu 1999 v Římě, vstup v platnost 14. února 2002, 3 smluvní strany, více informací na www.sanctuaire-pelagos.org.

⁴⁶⁴ Rezervace zaujímá plochu téměř 90 tis. km² a v mořském prostoru je vymezena dvěma liniemi: první spojuje Pointe Escampobariou na francouzském pobřeží a Capo Falcone na severozápadním pobřeží Sardinie, druhá pak Capo Ferro na severovýchodním pobřeží Sardinie a Fosso Chiarone na pobřeží Itálie (přesné vymezení srov. čl. 3). Zajímavostí z hlediska mezinárodního mořského práva je také skutečnost, že podstatná část rezervace je tvořena vodami, které mají status volného moře. Více k dohodě srov. Scovazzi, T.: *Agreement on the Creation of a Mediterranean Sanctuary for Marine Mammals*, in IJMCL, 16/2001, str. 132-145.

⁴⁶⁵ V listopadu 2001, ještě před vstupem dohody v platnost byla rezervace zapsána na Seznam zvláště chráněných oblastí středomořského významu, čímž jí bylo zaručeno respektování všemi smluvními stranami Barcelonského protokolu.

⁴⁶⁶ Přijata 1. června 1972 v Londýně, vstup v platnost 11. března 1978, 16 smluvních stran. V současné době je vedle Dohody o ochraně tuleňů Waddenského moře jedinou multilaterální úmluvou týkající se ploutvonožců, neboť platnost Prozatímní úmluvy o ochraně kožešinových ploutvonožců severního Pacifiku, která v roce 1957 nahradila washingtonskou Úmluvu o zachování a ochraně ploutvonožců z roku 1911, vypršela v roce 1984.

⁴⁶⁷ Čl. 1 Úmluvy o ochraně antarktických ploutvonožců.

klasických „ochranářských“ úmluv⁴⁶⁸, má především hospodářský charakter. Strany se zavazují zajistit, že jedinci vyjmenovaných druhů budou jejich státními příslušníky, resp. plavidly plujícími pod jejich vlajkou, lovení pouze v souladu s úmluvou. Úmluva obsahuje demonstrativní výčet opatření, která mají smluvní strany přijmout pro zajištění „ochrany, výzkumu a racionálního a humánního využívání“ dotčených druhů (kvóty lovu, chráněné druhy, období lovu, chráněné oblasti, povolené metody lovu, způsob provádění kontrol aj.)⁴⁶⁹, konkrétně jsou pak tato opatření stanovena v příloze, která je nedílnou součástí úmluvy. Opatření musí vycházet z nejlepších dostupných vědeckých a technických údajů a být pravidelně revidována. Bez ohledu na opatření stanovená v příloze mohou strany vydávat zvláštní povolení k odchytu či lovu ploutvonožců v omezeném množství a v souladu s cíli úmluvy, je-li to nezbytné pro obživu lidí či psů, pro potřeby vědeckého výzkumu nebo za účelem obstarání jedinců pro muzea a jiné vzdělávací či kulturní instituce.⁴⁷⁰

NAMMCO

Mořským savcům se věnuje i Severoatlantická komise pro mořské savce (*North Atlantic Marine Mammals Commission*, NAMMCO)⁴⁷¹, která se svým fungováním příliš neliší od některých regionálních rybářských organizací.⁴⁷² Funkce orgánů NAMMCO jsou především poradní: je fórem pro konzultace a koordinaci výzkumu a využívání mořských savců smluvními stranami. Významným krokem bylo přijetí „Společných kontrolních mechanismů pro lov mořských savců“ (*Joint NAMMCO Control Scheme for the Hunting of Marine Mammals*), které umožňují vyslání „mezinárodních“ pozorovatelů jmenovaných Hospodářským výborem (*Management Committee*) NAMMCO na plavidla věnující se lovu mořských savců plující pod vlajkou kteréhokoli z členských států či ke zpracování úlovků na pobřeží.⁴⁷³

⁴⁶⁸ Srov. přílohu 1 (*Annex 1 – Permissible Catch*) bod 2, která v souladu s čl. 3 odst. 1 písm. b) úmluvy vyjmenovává chráněné druhy ploutvonožců, jejichž lov je buď zakázán nebo výrazně omezen, a bod 5, který stanoví oblasti (tzv. rezervace ploutvonožců, *seal reserves*), v nichž je lov zakázán (jedná se o oblasti, kde dotčené druhy přivádějí na svět mláďata, či oblasti významné z hlediska dlouhodobého výzkumu).

⁴⁶⁹ Čl. 3 Úmluvy o ochraně antarktických ploutvonožců.

⁴⁷⁰ Čl. 4 Úmluvy o ochraně antarktických ploutvonožců.

⁴⁷¹ NAMMCO byla založena Dohodou o spolupráci při výzkumu, ochraně a hospodaření s mořskými savci v severním Atlantiku (*Agreement on Cooperation in Research, Conservation and Management of Marine Mammals in the North Atlantic*, též „NAMMCO Agreement“), uzavřenou 9. dubna 1992 v Nuuku (Grónsko) mezi Faerskými ostrovy, Grónskem, Islandem a Norskem. Dohoda vstoupila v platnost 8. července 1992. Více informací na www.nammco.no.

⁴⁷² Sama FAO ji řadí mezi regionální rybářské orgány (*regional fisheries bodies*).

⁴⁷³ Pozorovatelé mají právo kontrolovat jakékoliv relevantní dokumenty, prostory a nástroje a účastnit se loveckých operací, nemohou však do nich žádným způsobem zasahovat. O výsledcích svých pozorování sepisují

2.2.4.2. Regionální rybářské úmluvy

Institucionalizovaná regionální spolupráce v oblasti využívání rybolovných zdrojů je v současné době reprezentována více než třemi desítkami mezinárodních rybářských orgánů a organizací (*regional fisheries bodies and organizations*) velmi různorodé povahy.⁴⁷⁴ Část z nich byla založena na základě čl. VI Smlouvy o založení FAO, který opravňuje konferenci smluvních stran či Radu FAO k vytváření regionálních komisí a výborů plnících poradní a koordinační funkce v daném regionu. Mezi tyto regionální rybářské komise a výbory FAO patří například Rybářská komise pro asijskou oblast Pacifiku (*Asia-Pacific Fishery Commission*, APFIC), Všeobecná rybářská komise pro Středozemní moře (*General Fisheries Commission for the Mediterranean*, GFCM), Komise pro tuňáky Indického oceánu (*Indian Ocean Tuna Commission*, IOTC) či Rybářská komise pro středoatlantický Atlantik (*Western Central Atlantic Fishery Commission*, WECAFC). Většina regionálních rybářských orgánů a organizací však vznikla na základě mezinárodních smluv nezávisle na FAO, ačkoliv s ní samozřejmě více či méně úzce spolupracují.

Regionální rybářské orgány a organizace lze dělit podle různých kritérií (vedle základního dělení na orgány – komise či výbory – a organizace jako zvláštní subjekty práva).⁴⁷⁵ Jedním z možných je **kritérium geografické** (dle jednotlivých oceánů, v nichž – či jejich částech – působí), dalším je **kritérium zdrojů**, pro něž mají působnost – může jít buď o všechny zdroje dané oblasti nebo pouze o určitý druh či vyšší taxon, např. tuňáky⁴⁷⁶, lososy⁴⁷⁷ či platýze⁴⁷⁸, zvláštním typem jsou z tohoto pohledu obě výše zmíněné komise s kompetencí pro mořské savce.⁴⁷⁹

---

zprávu, jejíž originál předávají Sekretariátu a kopie příslušným úřadům dotčeného členského státu. Udělení případných sankcí za porušení pravidel lovu stanovených jednotlivými členskými státy je plně v jejich pravomoci. Sekretariát každoročně zpracovává zprávu o provádění kontrol a jejich výsledcích.

⁴⁷⁴ Regionální rybářské orgány a organizace s působností pro jednotlivé části světového oceánu vznikaly postupně v souvislosti s expandujícím rybolovem po druhé světové válce. Rostoucí konkurence flotil různých států a tlak na rybolovné zdroje, který vedl v mnoha případech ke snížení stavů jejich populací na kritickou úroveň, či dokonce k jejich úplnému vyčerpání, vedly k poznání, že neregulovaný rybolov je neudržitelný a spolupráce zúčastněných států nezbytná.

⁴⁷⁵ Přehled regionálních rybářských orgánů a organizací se stručnou charakteristikou či odkazy na jejich webové stránky viz www.fao.org/fi/body/rfb/index.htm.

⁴⁷⁶ Např. Komise pro ochranu jižního modroploutvého tuňáka (*Commission for the Conservation of Southern Bluefin Tuna*, CCSBT) či Mezinárodní komise pro ochranu tuňáků Atlantiku (*International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas*, ICCAT).

⁴⁷⁷ Např. Organizace pro ochranu lososů severního Atlantiku (*North Atlantic Salmon Conservation Organisation*, NASCO).

⁴⁷⁸ Mezinárodní tichomořská komise pro platýze obrovského (*International Pacific Halibut Commission*, IPHC).

⁴⁷⁹ Mezinárodní velrybářská komise (IWC) a Severoatlantická komise pro mořské savce (NAMMCO).

Nejvýznamnější z hlediska právního je však dělení regionálních rybářských orgánů a organizací dle kritéria jejich působnosti v oblasti volného moře, a dále dle kritéria závaznosti jimi přijímaných opatření. **Působnost v oblasti volného moře** má pouze pět mezinárodních rybářských organizací, a to Komise pro ochranu antarktických živých mořských zdrojů⁴⁸⁰, Rybářská organizace pro severozápadní Atlantik (*Northwest Atlantic Fisheries Organization*, NAFO)⁴⁸¹, Rybářská komise pro severovýchodní Atlantik (*North East Atlantic Fisheries Commission*, NEAFC)⁴⁸², Rybářská organizace pro jihovýchodní Atlantik (*Southeast Atlantic Fisheries Organization*, SEAFO)⁴⁸³ a Všeobecná rybářská komise pro Středozemní moře (*General Fisheries Commission for the Mediterranean*, GFCM).⁴⁸⁴ Dle **závaznosti přijímaných opatření** jsou rozlišovány tzv. regionální rybářské hospodářské organizace (*regional fisheries management organizations*, RFMO), které mají pravomoc závazným způsobem určovat způsob hospodaření s rybolovnými zdroji⁴⁸⁵, a poradní orgány a organizace (*advisory bodies*), jejichž akty mají pouze doporučující charakter.⁴⁸⁶ Vedle těchto dvou základních skupin navíc existuje ještě malá skupinka orgánů a organizací s čistě vědeckým zaměřením.⁴⁸⁷

Z hlediska ochrany biologické rozmanitosti moří je působení regionálních rybářských orgánů a organizací velmi důležité, neboť rybolov představuje v současné době jednu z nejzávažnějších hrozeb pro mořské ekosystémy. Jejich skutečný přínos pro hospodaření s rybolovnými zdroji se však v konkrétních případech výrazně liší. Jako příklad velmi úspěšně fungujícího mechanismu lze uvést Canberrskou Úmluvu o ochraně antarktických živých mořských zdrojů. Jejím cílem je zajištění dlouhodobé udržitelnosti využívání biologických

⁴⁸⁰ Více informací na www.ccamlr.org. Připomeňme, že Antarktida je mezinárodním prostorem, kde neexistují žádné pobřežní státy, mořské vody této oblasti tak mají status volného moře (srov. i čl. VI Smlouvy o Antarktidě). Ke složité otázce právní povahy trvalého a pohyblivého ledu, mořských vod a antarktického kontinentálního šelfu srov. např. Joyner, Ch. C., *op. cit.*, str. 75-142 a str. 185-219.

⁴⁸¹ Více informací na www.nafo.int.

⁴⁸² Více informací na www.neafc.org.

⁴⁸³ Více informací www.seafo.org.

⁴⁸⁴ Více informací na www.fao.org/fi/body/rfb/GFCM/gfcm_home.htm.

⁴⁸⁵ Vedle všech pěti mechanismů s působností pro oblast volného moře dále např. Mezinárodní komise pro ochranu tuňáků Atlantiku (ICCAT) či Organizace pro ochranu lososů severního Atlantiku (NASCO). Patří sem i jediné globální fórum tohoto typu: Mezinárodní velrybářská komise (IWC).

⁴⁸⁶ Např. Rybářská komise pro asijskou oblast Pacifiku (*Asia-Pacific Fishery Commission*, APFIC), Rybářská komise pro jihozápadní Indický oceán (*South West Indian Ocean Fisheries Commission*, SWIOFC) či Severoatlantická komise pro mořské savce (NAMMCO).

⁴⁸⁷ Mezi nejznámější patří Organizace severního Pacifiku pro mořskou vědu (*North Pacific Marine Science Organization*, PICES) a Mezinárodní rada pro výzkum moře (*International Council for the Exploration of the Sea*, ICES).

zdrojů v antarktické oblasti⁴⁸⁸ v souladu s jasně definovanými ekologickými principy.⁴⁸⁹ Obdobně jako řada jiných úmluv tohoto typu vytváří zvláštní orgán nadaný právní subjektivitou – Komisi pro ochranu antarktických živých mořských zdrojů (*Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources, CCAMLR*)⁴⁹⁰, jejímž úkolem je uskutečňovat cíle stanovené úmluvou.⁴⁹¹ Za tím účelem je zejména oprávněna (a povinna) přijímat ochranná opatření (*conservation measures*)⁴⁹², jež jsou za stanovených podmínek závazná pro její členy.⁴⁹³ Účinnost Canberrské úmluvy je dále posílena propracovanou úpravou kontroly dodržování stanovených opatření plavidly plujícími pod vlajkami smluvních stran. Obvyklá kontrola státem vlajky je zde doplněna regionálním systémem pozorování a inspekce (*system of observation and inspection*) vypracovaným komisí na základě zásad obsažených v úmluvě.⁴⁹⁴

Je třeba říci, že Canberrská úmluva je přes mnoho společných rysů s jinými regionálními rybářskými úmluvami do značné míry specifická. Zvláštní charakter antarktické oblasti, jak z pohledu ekologického, tak právního, do značné míry ovlivňuje chování zúčastněných států a jejich ochotu ke spolupráci. Zdaleka ne všechny rybářské orgány a organizace světa se mohou pochlubit obdobně silným mandátem jako Komise pro ochranu antarktických živých

⁴⁸⁸ Srov. čl. II Canberrské úmluvy, podle níž je jejím cílem ochrana (*conservation*) živých mořských zdrojů, přičemž „ochranou“ se rozumí pro potřeby úmluvy rozumí racionální využívání (*rational use*).

⁴⁸⁹ Čl. II odst. 3 Canberrské úmluvy. Mezi tyto „principy ochrany“ (*principles of conservation*) patří předcházení poklesu stavů využívaných populací pod úroveň zajišťující jejich obnovu, zachování ekologických vztahů mezi využívanými, závislými a souvisejícími populacemi, obnova lovem vyčerpaných populací a minimalizace rizik změn mořského ekosystému, které by nebyly případně vratné v průběhu dvou až tří dekad, přičemž mají být brány v úvahu dostupné znalosti o přímých a nepřímých dopadech lovu a introdukce nepůvodních druhů, stejně jako možné vlivy souvisejících činností a environmentálních změn.

⁴⁹⁰ Čl. VII a VIII Canberrské úmluvy.

⁴⁹¹ Konkrétní, velmi rozsáhlé úkoly a pravomoci komise viz čl. IX Canberrské úmluvy.

⁴⁹² Čl. IX odst. 1 písm. f) Canberrské úmluvy. Ochranná opatření spočívají ve stanovení podmínek využívání biologických zdrojů a zahrnují např. přípustné úlovky v jednotlivých oblastech a podoblastech, vyhlášení chráněných druhů, určení lovné sezóny, uzavřených oblastí či povolených metod lovu. Srov. čl. IX odst. 2 Canberrské úmluvy.

⁴⁹³ Členy komise jsou všechny smluvní strany, které se zúčastnily setkání, na němž byla Canberrská úmluva přijata, a dále každý stát, který k úmluvě přistoupil později, a to po dobu, kdy se podílí na výzkumu či využívání živých mořských zdrojů Antarktidy (čl. VII odst. 2 Canberrské úmluvy).

⁴⁹⁴ Srov. čl. 9 odst. 1 písm. g) Canberrské úmluvy, podle něhož je úkolem komise zavést systém pozorování a inspekci dle čl. XXIV. Komise tak učinila na svém 7. zasedání v roce 1988 (viz Zpráva ze sedmého zasedání komise, *Report of the seventh meeting of the Commission, CCAMLR-VII*, bod 124 a násl.), systém byl poprvé aplikován v sezóně 1989/90, od té doby několikrát modifikován (platné znění viz *CCAMLR – Basic documents, December 2006, Part IX*, str. 105-112, k dispozici v elektronické formě na www.ccamlr.org/pu/e/e_pubs/bd/all.pdf Každý členský stát komise má právo jmenovat pozorovatele a inspektory, kteří jsou oprávněni vstupovat v oblasti pokryté úmluvou na palubu plavidel určených k rybolovu či výzkumu zaměřenému na biologické mořské zdroje plujících pod vlajkou smluvních stran a kontrolovat, zda jsou dodržována ochranná opatření stanovená komisí. Sankční pravomoc má výhradně stát vlajky, přesto jsou tyto „mezinárodní“ kontroly významným nástrojem přispívajícím k účinnosti Canberrské úmluvy.

mořských zdrojů. Hrozba nadměrného využívání, jíž některé biologické zdroje antarktické oblasti čelí, pochází především ze strany plavidel plujících pod vlajkami států, jež nejsou jejími členy.

2.3. Význam *soft law* pro ochranu mořské biodiverzity

Právo životního prostředí je odvětvím, které zahrnuje velké množství velmi různorodých témat a dotýká se celé řady lidských činností. Pomineme-li obecné zásady, je také odvětvím velmi složitým, které v konkrétních případech vyžaduje poměrně detailní znalosti nejen z oblasti přírodních věd, ale i fungování mnoha technologických procesů a zařízení. V neposlední řadě pak je odvětvím dynamickým, „v pohybu“: neustále se vyvíjí a mění v souvislosti s tím, jak se vyvíjejí a mění poznatky o světě kolem nás. Na mezinárodní úrovni je navíc přijímání právních norem komplikováno potřebou nalezení nezbytného kompromisu mezi často velmi odlišnými zájmy a potřebami mnoha různých států. Zdlouhavost vyjednávání a v mnoha případech dokonce nemožnost přijmout účinná pravidla v právně závazné formě tváří v tvář naléhavosti problémů životního prostředí vedou ke snahám prosadit aplikaci potřebných pravidel jinými způsoby, ve formě různých doporučení, směrnic či deklarací, jejichž přijetí je nepoměrně snazší. Již několik desítek let tak v mezinárodním právu životního prostředí narůstá masa *soft law*, tedy norem, které nejsou formálně právně závazné⁴⁹⁵, jež však významným způsobem ovlivňují chování států.

V ochraně mořské biodiverzity a jejích složek se *soft law* uplatňuje velmi výrazně, a to jak na globální, tak na regionální úrovni. Dle jejich převažující funkce lze relevantní dokumenty, resp. pravidla s určitým zjednodušením rozdělit do tří skupin. První tvoří dokumenty „konceptní“ (ideové), které tvoří jakýsi povšechný rámec ochrany životního prostředí, definují hlavní zásady a okruhy problémů včetně způsobů jejich řešení. Druhým typem jsou dokumenty, které usilují o úpravu určitých naléhavých otázek při neexistenci právně závazných pravidel. Konečně třetím typem jsou dokumenty „prováděcí“, jejichž cílem je upřesnění obecně formulovaných povinností obsažených v mezinárodních úmluvách.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ V případě jejich porušení se tedy neuplatňuje institut mezinárodněprávní odpovědnosti.

⁴⁹⁶ K uvedenému rozdělení přistupuji ve snaze pro přehlednost výkladu. Jsem si vědoma značného zjednodušení, stejně jako faktu, že některé z uvedených dokumentů by bylo možné zařadit do jiné skupiny.

Vzhledem ke značně nezřetelné hranici oddělující kategorii *soft law* od aktů právně zcela bezvýznamných přesahuje i jen přibližný výčet mezinárodních dokumentů se vztahem k ochraně mořské biodiverzity či jejích složek možností této práce. Jedná se vskutku o stovky textů, často se v mnohém opakujících, jejichž analýza – pokud je vůbec možná – by nebyla účelná. V následujícím výčtu se proto zaměříme pouze na nejdůležitější představitele jednotlivých typů ve vztahu k ochraně mořské biodiverzity.

2.3.1. „Koncepční“ dokumenty *soft law*

Základní koncepční dokumenty *soft law* globálního významu představují především texty přijaté na konferencích OSN o životním prostředí, za připomenutí pro svůj téměř vizionářský charakter stojí i Světová charta přírody.

2.3.1.1. Stockholmská deklarace

Deklarace přijatá na závěr první konference OSN o životním prostředí (*Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*)⁴⁹⁷ se mořskému prostředí výslovně věnuje pouze v zásadě 7 věnované prevenci znečišťování moří, které bylo v té době vnímáno jako jeden ze základních environmentálních problémů.⁴⁹⁸ Pro ochranu mořské biodiverzity jsou samozřejmě použitelné i zásady týkající se obecně zachování přírodních zdrojů a reprezentativních vzorků ekosystémů (zásada 2), péče o divokou přírodu, včetně stanovišť (princip 4), udržení, resp. obnovení či zlepšení schopnosti planety poskytovat obnovitelné přírodní zdroje (princip 3) a některé další. Vzhledem k datu přijetí je však pochopitelné, že se Stockholmská deklarace problematikou ochrany života v mořích či biodiverzity obecně v podstatě nezabývá.

⁴⁹⁷ Konference OSN o životním prostředí člověka (*United Nations Conference on the Human Environment*) se konala ve dnech 5.-16. června 1972.

⁴⁹⁸ Zásada 7 Stockholmské deklarace stanoví, že „[s]táty přijmou všechny kroky nezbytné pro předcházení znečišťování moří látkami, které představují riziko pro lidské zdraví, mohou poškodit živé zdroje a život v mořích, snížit potěšení, které moře poskytuje, či zasahovat do jiných legitimních způsobů jeho využívání.“

2.3.1.2. Světová charta přírody

Větší pozornost si zaslouží o deset let později přijatá **Světová charta přírody** (*World Charter for Nature*)⁴⁹⁹, která kromě obecně použitelných ustanovení výslovně stanoví, že zásady ochrany přírody by se měly vztahovat na všechny oblasti planety, ať již mořské či pevninské, přičemž zvláštní pozornost by měla být věnována jedinečným oblastem, reprezentativním vzorkům různých typů ekosystémů a stanovištím vzácných či ohrožených druhů.⁵⁰⁰ Dále nabádá k využívání přírodních zdrojů včetně mořských na úrovni optimální udržitelné produktivity (*optimum sustainable productivity*), avšak takovým způsobem, aby nebyla ohrožena integrita ekosystémů či druhů, s nimiž jsou využívané zdroje spojeny ekologickými vazbami.⁵⁰¹ Na svou dobu velmi moderní charakter charty dokládá konečně i povinnost uložená státům, a ve zmírněné formě („v rozsahu svých možností“) i mezinárodním organizacím, jednotlivcům a uskupením, „ochránit a uchovat přírodu v oblastech za hranicemi národní jurisdikce“.⁵⁰² O dvacet pět let později a při nesrovnatelně větším množství informací o bohatství ekosystémů volného moře a hlubokomořského dna existuje jen velmi málo normativních textů, které by se byť jen přiblížily obdobně jednoznačné formulaci.

2.3.1.3. Dokumenty přijaté v Rio de Janeiru

První ze dvou dokumentů *soft law* obecného charakteru přijatých na druhé konferenci OSN o životním prostředí⁵⁰³, **Deklarace z Ria o životním prostředí a rozvoji** (*Rio Declaration on Environment and Development*) se ochranou jednotlivých složek životního prostředí nezabývá; snaží se sladit sociální, ekonomickou a environmentální dimenzi rozvoje v obecných zásadách, z nichž mnohé jsou samozřejmě aplikovatelné ve vztahu k mořskému

⁴⁹⁹ Charta byla slavnostně vyhlášena na 48. zasedání Valného shromáždění OSN v roce 1982 ve formě přílohy rezoluce A/RES/37/7.

⁵⁰⁰ Srov. část II (Obecné zásady), bod 3 Světové charty přírody.

⁵⁰¹ *Ibid.*, bod 4.

⁵⁰² „States and, to the extent they are able, other public authorities, international organizations, individuals, groups and corporations shall ... (e) Safeguard and conserve nature in areas beyond national jurisdiction“ (část III (Implementace), bod 21 písm. e)). Vedle toho je státům uložena povinnost zajistit, že činnosti spadající pod jejich jurisdikci či kontrolu nezpůsobí škodu na přírodních systémech v jiných státech či v oblastech za hranicemi národní jurisdikce (*ibid.*, písm. d)).

⁵⁰³ Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (*UN Conference on Environment and Development, UNCED*), označovaná též jako „Summit Země“ (*Earth Summit*) a považovaná za jeden z milníků ve vývoji mezinárodního práva životního prostředí, se konala ve dnech 3.-14. června 1992 v Rio de Janeiru. Oficiální webové stránky viz www.un.org/esa/sustdev/documents/docs_unced.htm.

prostředí, aniž by jej přímo zmiňovaly.⁵⁰⁴ Naproti tomu *Agenda 21* (*Agenda 21*) se jako „ucelený akční program týkající se všech oblastí, kde lidská činnost má dopady na životní prostředí“⁵⁰⁵ nemůže problematice ochrany života v mořích vyhnout. Podrobně se jí zabývá v kapitole 17 (Ochrana oceánů a jejich živých zdrojů), zejména programových oblastech A (Integrovaná péče a udržitelný rozvoj pobřežních a mořských oblastí, včetně výlučných ekonomických zón), C (zdroje volného moře) a D (zdroje v oblastech spadajících pod národní jurisdikci).⁵⁰⁶ Po zdůraznění významu pobřežních a mořských stanovišť a biologických zdrojů pro lidstvo jsou stanoveny cíle, jichž by mělo být dosaženo (integrováná péče o pobřežní a mořské oblasti založená na přístupu předběžné opatrnosti a zapojení co nejširšího okruhu subjektů, udržení, resp. obnova využívaných populací na úroveň, která zajišťuje maximální udržitelnou výnosnost, vývoj a používání selektivních technik (rybo)lovu, ochrana ohrožených druhů a ekologicky citlivých oblastí atd.) a konkrétní činnosti (přistoupení a provádění relevantních mezinárodních úmluv, regionální spolupráce, odpovídající opatření na národní úrovni) a prostředky (finanční, vědecké a technologické, rozvoj lidských zdrojů, vytváření odpovídajících kapacit), které by tomu měly napomoci.

Významné z hlediska ochrany mořské biodiverzity a jejích složek jsou pochopitelně i další části tohoto rozsáhlého „manuálu“, zejména kapitola 15 (Ochrana biologické rozmanitosti)⁵⁰⁷, ale také kapitola 16 (Environmentálně příznivé řízení biotechnologií)⁵⁰⁸ a kapitoly 19 až 22 věnované nakládání s různými kategoriemi odpadů.

⁵⁰⁴ S výjimkou zásady 2, která státům ukládá zajistit, aby činnosti spadající pod jejich jurisdikci či kontrolu nepůsobily škodu na životním prostředí jiných států či za hranicemi národní jurisdikce.

⁵⁰⁵ Srov. *Agenda 21 – Press Summary*, dostupné na www.un.org/esa/sustdev/documents/docs_unced.htm, str. 2.

⁵⁰⁶ Kapitola 17 (*Chapter 17, Protection of the oceans, all kinds of seas, including enclosed and semi-enclosed seas, and coastal areas and the protection, rational use and development of their living resources*) zahrnuje celkem sedm programových oblastí: A. Integrovaná péče a udržitelné využívání pobřežních oblastí, včetně výlučných ekonomických zón (*Integrated management and sustainable development of coastal areas, including exclusive economic zones*); B. Ochrana mořského prostředí (*Marine environmental protection*); C. Udržitelné využívání a ochrana živých mořských zdrojů volného moře (*Sustainable use and conservation of marine living resources of the high seas*); D. Udržitelné využívání a ochrana živých mořských zdrojů v oblastech spadajících pod národní jurisdikci (*Sustainable use and conservation of marine living resources under national jurisdiction*); E. Zaměření se na závažné nejasnosti v oblasti péče o mořské prostředí a klimatických změn (*Addressing critical uncertainties for the management of the marine environment and climate change*); F. Posílení mezinárodní, včetně regionální, spolupráce a součinnosti (*Strengthening international, including regional, cooperation and coordination*); G. Udržitelný rozvoj malých ostrovů (*Sustainable development of small islands*). Každá programová oblast pak obsahuje – obdobně jako tomu je u jiných kapitol Agendy 21 – čtyři části: uvedení do problému (*basis for action*), cíle (*objectives*), činnosti (*activities*) a prostředky implementace (*means of implementation*). *Agenda 21* v šesti oficiálních zněních je k dispozici na webových stránkách Summitu Země.

⁵⁰⁷ *Chapter 15, Conservation of biological diversity*.

⁵⁰⁸ *Chapter 16, Environmentally sound management of biotechnologies*.

Přestože Agenda 21 obsahuje ustanovení věnovaná výlučně přísné ochraně ohrožených druhů a stanovišť⁵⁰⁹, je již z letného pohledu zřejmý její utilitární charakter, tedy zaměření na využívání přírodních zdrojů a jeho udržitelnost, zcela v souladu s ideou trvale udržitelného rozvoje, která se stala mottem nejen celé konference, ale celých devadesátých let minulého století. Velmi dobře tak ilustruje přechod od „ochranářské“ etapy práva životního prostředí, charakteristické zejména pro sedmdesátá léta, k etapě „rozvojové“, v níž dochází k na první pohled subtilní, ale z hlediska filozofického výrazné proměně pojetí ochrany přírody (*conservation*) z cíle sama o sobě na prostředek, resp. nezbytnou podmínku ekonomického růstu.

Pro úplnost dodejme, že význam ochrany moří a jejich živých zdrojů je zdůrazněn i v **Programu pro další provádění Agendy 21** (*Programme for the Further Implementation of Agenda 21*) přijatém v roce 1997 rezolucí Valného shromáždění OSN.⁵¹⁰

2.3.1.4. Johannesburgský Implementační plán

Poměrně stručný **Implementační plán** přijatý v roce 2002 v Johannesburgu⁵¹¹ ve své části IV (Ochrana a hospodaření s přírodními zdroji pro hospodářský a sociální rozvoj)⁵¹², konkrétně v bodech 30-36 věnovaných oceánům, navazuje na příslušná ustanovení Agendy 21⁵¹³ a doplňuje je (v souladu s celkovým vývojem přístupu k ochraně přírody) požadavkem na udržení produktivity a biodiverzity mořských a pobřežních oblastí a uplatňování ekosystémového přístupu, jehož projevem by mělo mimo jiné být vytvoření reprezentativní sítě chráněných mořských oblastí do roku 2012.⁵¹⁴ Význam ochrany biologických mořských zdrojů, resp. mořské a pobřežní biodiverzity, a pomoc rozvojovým zemím v těchto oblastech jsou dále zdůrazněny v bodech týkajících se specificky některých částí světa (např. malé

⁵⁰⁹ Srov. body 17.7., 17.46. písm. e) a f) či 17.74. písm. e) a f).

⁵¹⁰ A/RES/S-19/2, bod 36 (Oceány a moře).

⁵¹¹ Zatím poslední konference OSN o životním prostředí a rozvoji se pod názvem Světový summit udržitelného rozvoje (*World Summit on Sustainable Development*, WSSD) konala ve dnech 26. srpna až 4. září 2002 v jihoafrickém Johannesburgu. Oficiální webové stránky konference viz www.johannesburgsummit.org.

⁵¹² *Protecting and managing the natural resource base of economic and social development*.

⁵¹³ V bodě 30 písm. a) Implementačního plánu výslovně vyzývá k podpoře provádění kapitoly 17 Agendy 21, která „*obsahuje akční program pro dosažení udržitelného rozvoje oceánů, pobřežních oblastí a moří prostřednictvím svých programových oblastí věnovaných integrované péči a udržitelnému rozvoji pobřežních oblastí, včetně výlučných ekonomických zón, ochraně mořského prostředí a udržitelnému využívání a zachování mořských živých zdrojů...*“.

⁵¹⁴ Srov. zejména bod 32 Implementačního plánu.

rozvojové ostrovní státy či Asie a Pacifik)⁵¹⁵. Bod 31 pak obsahuje výčet činností specificky zaměřených na dosažení udržitelnosti rybolovu: přistoupení a prosazování relevantních úmluv univerzálního a regionálního charakteru, vývoj národních akčních plánů vycházejících z pravidel zodpovědného rybolovu formulovaných FAO, ohled na potřeby rozvojových zemí při hospodaření s rybolovnými zdroji v rámci regionálních fór a posílení pomoci (zejména finanční) těmto zemím, odstranění státních podpor přispívajících k ilegálnímu či nadměrnému rybolovu a udržitelný rozvoj akvakultury.

Ani Agenda 21, ani johannesburský Implementační plán nepřináší z hlediska ochrany života v mořích žádné převratné myšlenky (pomineme-li časově vymezený požadavek na vytvoření sítě chráněných mořských oblastí) a vyhýbají se citlivým tématům (např. bioprospekce hlubokomořských ekosystémů), což je vzhledem k jejich charakteru celkem pochopitelné. Ačkoliv jejich bezprostřední dopad je minimální, mají svůj význam ideový: v kontextu udržitelného rozvoje shrnují nejvýznamnější globální problémy životního prostředí a nastiňují způsoby jejich řešení.

2.3.2. Dokumenty *soft law* nahrazující právně závaznou úpravu

Druhou skupinu dokumentů *soft law* tvoří texty zabývající se úpravou otázek, u nichž není v danou chvíli možné dosáhnout konsenzu na řešení právně závazným způsobem, které je však třeba vzhledem k naléhavosti alespoň částečně upravit. Je-li autorita navrhovaného řešení dostatečná, může se takové pravidlo *soft law* časem přeměnit na pravidlo právně závazné, ať už jeho převzetím do mezinárodní smlouvy, či v rámci obyčejotvorného procesu.⁵¹⁶

V oblasti ochrany života v mořích existuje poměrně málo otázek, jejichž řešení by nemělo oporu ve formálně právně závazných normách, jmenovitě UNCLOS. Výjimku, a to velmi důležitou, představují ekosystémy volného moře, které vzhledem k nedostatečné právní úpravě zůstávají stále do značné míry přístupné každému, kdo má zájem a prostředky. Náhradu tak do určité míry představují dokumenty *soft law*, zejména některé rezoluce

⁵¹⁵ Body 58 a 76 Implementačního plánu.

⁵¹⁶ Srov. v tomto smyslu o významu aktů mezinárodních organizací Malenovský, J., *op. cit.*, str. 130 a násl.

Valného shromáždění OSN. Závaznou právní úpravu nahrazují také některé plány a strategie přijaté pro regionální moře a memoranda porozumění přijatá pro některé mořské druhy v rámci Bonnské úmluvy.⁵¹⁷

2.3.2.1. Využívání biologických zdrojů volného moře

Boj proti nadměrnému rybolovu a používání neselektivních technik v oblasti volného moře probíhá v mezinárodním politickém „ringu“ již řadu let. Významným úspěchem bylo přijetí v roce 1995 Dohody o rybích hejnech⁵¹⁸, přesto však mnohé problémy přetrvávají. Jedním z nejdiskutovanějších témat v této souvislosti je v současné době rybolov pomocí sítí vlečených po mořském dně (*bottom trawling*), který má zničující dopady na bentické ekosystémy.

O pozornost věnovanou na nejvyšší úrovni této rybářské technice se zasloužily především významné nevládní organizace, IUCN, WWF a Greenpeace, které shodně již několik let vyzývají Valné shromáždění OSN k přijetí rezoluce, která by tento způsob lovu zakázala do té doby, než bude přijata odpovídající právní úprava.⁵¹⁹ Opírají se přitom mimo jiné o precedent z poměrně nedávné doby, kdy rezoluce významným způsobem přispěly k ukončení legálního používání jiné škodlivé techniky: pelagického rybolovu s pomocí velkých volně plovoucích sítí (*large-scale pelagic driftnet fishing*).⁵²⁰

⁵¹⁷ Přestože není přímo tématem této práce, stojí v této souvislosti za zmínku i Globální akční program na ochranu mořského prostředí před znečištěním v důsledku činností na pevnině, který byl přijat v roce 1995 s cílem nahradit alespoň částečně zatím neexistující závaznou právní úpravu. Vzhledem k neochotě států přijmout v této věci mezinárodní smlouvu je tento program let jediným globálním nástrojem (vedle obecných ustanovení UNCLOS) zabývajícím se nejvýznamnějším zdrojem znečištění moří. Více viz *infra*, str. 183 a násl.

⁵¹⁸ Viz *supra*, str. 85 a násl.

⁵¹⁹ Srov. např. rezoluce č. 66 (dokument RESWCC3.066) přijatá na zatím posledním, 3. světovém kongresu ochrany přírody (*3rd World Conservation Congress*) pořádaném IUCN v Bangkoku ve dnech 17.-25. listopadu 2004 nazvaná „Ochrana podmořských hor, hlubokomořských korálů a dalších zranitelných hlubokomořských stanovišť na volném moři před zničujícími rybářskými praktikami včetně vlečení sítí po dně“ (*The protection of seamounts, deep-sea corals and other vulnerable deep-sea habitats from destructive fishing practices, including bottom trawling, on the high seas*). Viz též kampaň Greenpeace za záchranu života v hlubinách oceánů (*Save deep sea life*) na www.greenpeace.org/international/campaigns/save-our-seas-2/save-deep-sea-life.

⁵²⁰ Jedná se o techniku lovu využívající systém velmi dlouhých sítí (často několik desítek kilometrů) vybavených na horní straně plováky a na spodní závažími, které se ve vertikální poloze „vznášejí“ několik desítek metrů pod hladinou a do nichž se zachytávají všechny mořské organismy větší než jsou oka použitých sítí. Jde o techniku velmi účinnou, avšak z pohledu zachování biologických zdrojů oceánů jednu z nejméně vhodných, neboť při ní dochází k úhynu mnoha jedinců necílených mořských druhů, např. mořských savců, želv či ptáků. Jednou z prvních rezolucí zabývajících se touto problematikou byla rezoluce A/RES/44/225 přijatá v roce 1989, která mimo jiné vyzvala státy k přijetí nejpozději do 30. června 1992 moratoria na tento způsob pelagického rybolovu. Na tuto rezoluci navázaly rezoluce A/RES/45/197 (1990) a A/RES/46/215 (1991), která zmírnila požadavek

Volání vědců a nevládních organizací bylo částečně vyslyšeno na posledním zasedání Valného shromáždění OSN v prosinci 2006⁵²¹ přijetím rezoluce A/RES/61/105 věnované udržitelnému rybolovu⁵²², která se přes svůj obecný „rybářský“ charakter v několika bodech poměrně obšírně zabývá „ochranou zranitelných mořských ekosystémů, včetně podmořských hor, hydrotermálních vývěrů a chladnomilných korálů, před ničivými rybářskými praktikami, uznávajice nesmírný význam hlubokomořských ekosystémů a biodiverzity, kterou obsahují“.⁵²³ Rezoluce vyzývá jak regionální rybářské organizace, jež jsou kompetentní pro bentický rybolov, tak státy vlajky pro případ oblastí, na něž se působnost žádného takového mechanismu nevztahuje, aby přijaly příslušná opatření pro zabránění negativních dopadů používaných technik na hlubokomořské ekosystémy včetně jejich případného zákazu vůbec či pro určité oblasti. Bentický rybolov v prostorech za hranicemi národní jurisdikce by měl být regulován nejpozději do 31. prosince 2008, na 64. zasedání Valného shromáždění OSN v roce 2009 by mělo být provedeno zhodnocení účinnosti příslušných opatření a v případě potřeby přijata nová doporučení.⁵²⁴ Přijaté řešení samozřejmě zdaleka není ideální, potřeba dohody mezi významnými aktéry mezinárodního společenství však přísnější opatření neumožnila.

Odlisný, avšak z hlediska potenciálních přínosů velmi významný typ využívání biologických zdrojů volného moře představuje **bioprospekce Oblastí**, tedy vyhledávání živých organismů s komerčně zajímavými vlastnostmi v prostorech hlubokomořského dna za hranicemi národní jurisdikce. V tomto případě lze konstatovat skutečnou mezeru v právní úpravě; na rozdíl od rybolovu, pro který existují alespoň požadavky obecného charakteru, ji UNCLOS nijak neupravuje, ba dokonce biologické zdroje výslovně vylučuje ze speciálního režimu Oblastí.⁵²⁵ Přes tlak vědců a výše zmíněných nevládních organizací, aktivitu Úřadu pro mořské dno,

---

rezoluce z roku 1989 a stanovila jako cíl snížení do 30. června 1992 rozsahu tohoto způsobu rybolovu o 50% a prosazení moratoria v oblastech volného moře do 31. prosince 1992.

⁵²¹ Zatím poslední, 61. zasedání Valného shromáždění OSN, jehož hlavní část se konala v prosinci 2006 v New Yorku.

⁵²² Rezoluce přijatá konsenzem nese název „Udržitelnost rybolovu, včetně příspěví Dohody z roku 1995 k provedení ustanovení Úmluvy OSN o mořském právu z 10. prosince 1982 týkajících se ochrany a hospodaření s rybími hejny, která se pohybují jak uvnitř vylučných ekonomických zón, tak na volném moři, a s rybími hejny vysoce migrujících druhů, a souvisejících nástrojů“ (*Sustainable fisheries, including through the 1995 Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, and related instruments*).

⁵²³ „ ... to protect vulnerable marine ecosystems, including seamounts, hydrothermal vents and cold water corals, from destructive fishing practices, recognizing the immense importance and value of deep sea ecosystems and the biodiversity they contain... “ (srov. body 80-91 rezoluce A/RES/61/105).

⁵²⁴ Viz bod 91 rezoluce A/RES/61/105.

⁵²⁵ Více k právnímu režimu přírodních zdrojů Oblastí viz *supra*, str. 65 a násl.

CBD⁵²⁶ i zvláštní pracovní skupiny zřízené Valným shromážděním OSN⁵²⁷ se však doposud nepodařilo nalézt shodu na právním režimu, kterému by měly genetické zdroje hlubokomořského dna podléhat.⁵²⁸ Z pohledu právního i politického je tato otázka bezpochyby jednou z nejzajímavějších ve vývoji mezinárodního mořského práva od přijetí UNCLOS. Je evidentní, že její vyřešení ke spokojenosti všech nebude snadné, a jen čas ukáže, zda cesta povede přes pravidla *soft law*.

2.3.2.2. Akční plány a strategie pro ochranu regionálních moří

Prvním akčním plánem komplexně se zabývajícím ochranou mořského prostředí a biologických zdrojů určitého regionu byl **Akční plán pro Středozemní moře** (*Mediterranean Action Plan, MAP*) přijatý v roce 1975, který se stal modelem pro další oblasti zastřešené Programem pro regionální moře UNEP.⁵²⁹ Obdobné dokumenty *soft law* existují v současné době pod různými názvy (akční plány, strategické programy apod.) pro všechna regionální moře včetně nezávislých partnerů UNEP⁵³⁰ s jedinou výjimkou, kterou je specifická oblast Antarktidy.

Přestože sledují obdobné schéma, jednotlivé plány a programy se liší v závislosti na individuálních potřebách a úrovni spolupráce v daném regionu. Obsahově jsou obdobné Agendě 21: definují problémy a stanoví způsoby jejich řešení, ovšem v mnohem menším měřítku umožňujícím větší míru konkrétnosti. Jedná se vlastně o jakési návody ochrany přírody ušité na míru danému regionu, jejichž přijetím se dotčené státy zavazují (alespoň v morální a politické rovině) je plnit. Vzhledem k tomu, že ve čtrnácti z osmnácti regionálních mořských fór se podařilo přijmout právně závaznou úpravu v podobě rámcových smluv a jednoho či více prováděcích protokolů, obsahují příslušné dokumenty *soft law* nejen

⁵²⁶ Srov. rozhodnutí VII/5 bod 54 a násl. a rozhodnutí VIII/21 přijatá zasedáních smluvních stran CBD konaných v letech 2004 a 2006.

⁵²⁷ Otevřená neformální *ad hoc* pracovní skupina pro studium otázek vztahujících se k ochraně a udržitelnému využívání mořské biologické rozmanitosti za hranicemi národní jurisdikce (*Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to study issues relating to the conservation and sustainable use of marine biological diversity beyond areas of national jurisdiction*) byla zřízena dle bodu 73 rezoluce 59/24 z roku 2004 (dokument A/RES/59/24).

⁵²⁸ Povrchní, nicméně výmluvný pohled na rozdílná stanoviska prezentovaná různými státy poskytuje zatím poslední zpráva o činnosti *ad hoc* pracovní skupiny (srov. dokument A/61/65, zejména body 70-73).

⁵²⁹ V roce 1995 byl v Barceloně nahrazen Akčním plánem pro ochranu mořského prostředí a udržení rozvoj pobřežních oblastí Středozemního moře (*Action Plan for the Protection of the Marine Environment and the Sustainable Development of the Coastal Areas of the Mediterranean*), zkráceně nazývaným Akční plán pro Středozemní moře – Fáze II (*Mediterranean Action Plan* nebo *MAP Phase II*).

⁵³⁰ Více viz www.unep.org/regionalseas/default.asp.

ustanovení, která nahrazují neexistující právní úpravu, ale také taková, která specifikují obecně stanovené povinnosti vyplývající z dané úmluvy.

Zvláštní význam však mají tyto dokumenty v oblastech, kde se dosud nepodařilo přijmout formálně závaznou právní úpravu a kde jsou tedy jedinými pravidly ovlivňujícími chování států. Jedná se o tři oblasti zastřešené UNEP (východoasijskou oblast, oblast severozápadního Pacifiku a jihoasijská moře) a jedno nezávislé partnerské fórum – Arktidu.⁵³¹ Ačkoliv obecně by ochrana životního prostředí založená pouze na *soft law* pravidlech měla být pouze dočasným řešením, neboť má zpravidla omezenou účinnost, neplatí to absolutně. Důkazem je právě spolupráce arktických států, která se neopírá o právně závaznou úpravu, a přesto se co do kvality přijatých opatření může směle měřit s většinou regionů vybavených smlouvami.⁵³²

2.3.2.3. Memoranda porozumění na ochranu určitých mořských druhů přijatá v rámci Bonnské úmluvy

Vedle čtyř výše zmíněných právně závazných dohod byla v rámci Bonnské úmluvy přijata ještě tři tzv. memoranda porozumění (*Memoranda of Understanding, MoU*)⁵³³ týkající se mořské fauny, dvě jsou věnována mořským želvám, jedno kytovcům.

Mořské želvy atlantského pobřeží Afriky

Memorandum porozumění o opatřeních pro ochranu mořských želv atlantského pobřeží Afriky (*Memorandum of Understanding Concerning Conservation Measures for Marine Turtles of the Atlantic Coast of Africa*)⁵³⁴ bylo uzavřeno mezi příslušnými správními orgány (zpravidla ministry s působností pro ochranu životního prostředí) dvou desítek afrických

⁵³¹ Fórem regionální spolupráce v arktickém regionu je Arktická rada (*Arctic Council*), jejímiž členy je osm tzv. arktických států: Dánsko, Finsko, Island, Norsko, Kanada, Švédsko, Ruská federace a Spojené státy americké. Více informací na <http://arctic-council.org/>. Ochrana životního prostředí Arktidy se věnuje jeden z pěti programů Arktické rady nazvaný Ochrana arktického mořského prostředí (*Protection of the Arctic Marine Environment, PAME*). V současné době tuto problematiku upravují dva dokumenty: Arktický mořský strategický plán (*Arctic Marine Strategic Plan*) přijatý v roce 2004 a Pracovní plán 2006-2008 (*Work Plan 2006-2008*). Více informací na <http://arcticportal.org/en/pame>.

⁵³² V zájmu objektivit je však třeba dodat, že arktické státy jsou státy ekonomicky a politicky vyspělé, které si uvědomují výjimečnost a zranitelnost Arktidy a mají zájem a prostředky na její ochranu. Není proto zcela spravedlivé srovnávat tento region s většinou regionálních moří zastřešených UNEP, v nichž panují zcela odlišné podmínky.

⁵³³ Memoranda porozumění jsou dohody uzavírané v určitých věcech mezi příslušnými správními orgány států, případně příslušnými orgány mezinárodních organizací.

⁵³⁴ Přijato 29. května 1999 v Abidjanu (Pobřeží slonoviny), účinné od 1. července 1999, podepsáno zástupci 21 států, více informací na www.cms.int/species/africa_turtle/AFRICAturtle_bkgd.htm.

států. Účastníci memoranda se zavazují přijmout národní opatření nezbytná pro ochranu mořských želv (šest dotčených druhů je uvedeno v preambuli memoranda) ve všech stádiích jejich životního cyklu a přistoupit – pokud tak ještě neučinili – k mezinárodním smlouvám relevantním pro jejich ochranu. Základem pro úpravu na národní úrovni je plán ochrany (*Conservation Plan*), který tvoří přílohu memoranda a jehož cílem je mimo jiné zlepšení znalostí o mořských želvách a jejich migračních cestách, snížení úmrtnosti želv, zlepšení spolupráce mezi zúčastněnými státy a zajištění financování pro záchovné programy. Konkrétní opatření zahrnují ochranu stanovišť, zejména pláží využívaných želvami pro kladení vajec, regulaci jejich odchyty, monitoring vývoje želvích populací a další.

Mořské želvy Indického oceánu a jihovýchodní Asie

Memorandum porozumění pro ochranu a péči o mořské želvy a jejich stanoviště v Indickém oceánu a jihovýchodní Asii (*Memorandum of Understanding on the Conservation and Management of Marine Turtles and their Habitats of the Indian Ocean and South-East Asia*)⁵³⁵ se týká šesti druhů mořských želv (až na jeden totožných s africkým memorandumem) vyskytujících se v oblasti Indického oceánu a jihovýchodní Asie až po Torresův průliv. I zde je základem pro přijetí příslušných opatření na národní úrovni velmi podrobný plán ochrany a péče (*Conservation and Management Plan*) tvořící přílohu memoranda, který se zaměřuje na ochranu želvích stanovišť, regulaci odchyty a obchodu, omezení zdrojů ohrožení želvích populací (včetně jejich náhodného odchyty v rámci rybolovu), výzkum a vzdělávání, výměnu informací a vytváření nezbytných kapacit. Memorandum je celkově propracovanější než jeho africký předchůdce, předvídá uzavírání bilaterálních, subregionálních a regionálních plánů péče a možnost přeměny memoranda v právně závazný dokument.

Kytovci oblasti tichomořských ostrovů

Nejmladší z právně nezávazných dohod uzavřených dle Bonnské úmluvy, **Memorandum porozumění pro ochranu kytovců a jejich stanovišť v oblasti tichomořských ostrovů** (*Memorandum of Understanding (MoU) for the Conservation of Cetaceans and their Habitats*

⁵³⁵ Přijato 23. června 2001 v Manile (Filipíny), účinné od 1. září 2001, podepsáno zástupci 24 států, více informací na www.cms.int/species/iosea/IOSEAturtle_bkgd.htm.

in the Pacific Islands Region)⁵³⁶, doplňuje obecný Akční plán pro velryby a delfiny 2003-2007 (*Whale and Dolphin Action Plan 2003-2007*) přijatý na půdě Regionálního programu pro životní prostředí Pacifiku (*Pacific Regional Environment Programme, SPREP*⁵³⁷). Příslušné orgány se zavazují přijmout opatření pro přísnou ochranu kytovců a jejich stanovišť, rozvíjet vědecké a monitorovací programy, zajistit vhodnou právní úpravu turistiky spojené s kytovci, vytvářet kapacity pro sběr a rozšiřování informací, osvětu a výchovu a provádět akční plán (*Action Plan*), který tvoří přílohu memoranda.

Při neexistenci právně závazné úpravy zajišťují jednotlivá memoranda porozumění nezbytný institucionální rámec pro spolupráci příslušných orgánů areálových států dotčených stěhovavých druhů. O jejich významu a přesvědčení států o jejich alespoň morální a politické závaznosti svědčí fakt, že příslušné orgány států, které nemohou plnění stanovených pravidel zajistit, je nepodepisují. Příkladem za všechny jsou Šalamounovy ostrovy, kde dlouholetá tradice místních obyvatel v lovu delfinů znemožňuje účast jak na tichomořském memorandu, tak samozřejmě na příslušných mezinárodních úmluvách (Bonnská úmluva, CITES).⁵³⁸

2.3.3. Dokumenty *soft law* „prováděcí“ povahy

Přidavným jménem „prováděcí“ označuji v této práci velmi širokou a různorodou skupinu dokumentů *soft law*, jejichž cílem je konkretizovat provádění obecně formulovaných pravidel vyplývajících z mezinárodních úmluv či dokumentů *soft law* koncepční povahy. Často slouží jako určitá „vodítka“ pomáhající státům formulovat národní strategie, ale i konkrétní opatření v příslušných otázkách. Existují jak na globální, tak na regionální úrovni. Mezi nejvýznamnější z hlediska tématu práce bezpochyby patří program CBD pro mořskou a pobřežní biodiverzitu, Kodex pro zodpovědný rybolov přijatý na půdě FAO a strategie, akční plány a směrnice přijímané v jednotlivých regionálních mořích.

⁵³⁶ Podepsáno zástupci deseti tichomořských států na pravidelném zasedání členů SPREP v září 2006 v městě Noumea (Nová Kaledonie).

⁵³⁷ SPREP je mezinárodní organizací regionálního charakteru zřízenou Dohodou o založení Regionálního programu pro životní prostředí jižního Pacifiku (*Agreement Establishing the South Pacific Regional Environment Programme*) přijatou 16. června 1993 v Apii (Samoa). Později bylo z názvu vypuštěno slovo „jižního“, zažitá zkratka „SPREP“ je však nadále používána.

⁵³⁸ K tradičnímu lovu delfinů na Šalamounových ostrovech srov. např. Takenawa, D.: *La méthode de chasse et la connaissance écologique des dauphins chez les habitants de Fanalei, Malaita (Îles Salomon)*, in *Ressources marines et traditions*, No. 12, 2002, str. 3-11.

2.3.3.1. Program CBD pro mořskou a pobřežní biodiverzitu

Jak bylo zmíněno výše, Úmluva o biologické rozmanitosti, přestože se na mořskou biodiverzitu vztahuje, se její ochranou a využíváním podrobněji nezabývá. Vzhledem ke specifickým charakteristikám mořského prostředí se však poměrně záhy projevila potřeba naplňování CBD v tomto směru upřesnit. Stalo se tak na druhém zasedání smluvních stran konaném v Jakartě v roce 1995 přijetím rozhodnutí II/10 o ochraně a udržitelném využívání mořské a pobřežní biologické rozmanitosti (*Conservation and Sustainable Use of Marine and Coastal Biological Diversity*), známého pod názvem **Jakartský mandát** (*Jakarta Mandate*). Na jeho základě bylo vymezeno pět oblastí, kterým by v této souvislosti měla být věnována zvýšená pozornost – (i) integrovaná péče o mořské a pobřežní oblasti (*integrated marine and coastal area management*), (ii) mořské a pobřežní chráněné oblasti (*marine and coastal protected areas*), (iii) udržitelné využívání mořských a pobřežních biologických zdrojů (*sustainable use of marine and coastal living resources*), (iv) umělé chovy mořských organismů (*mariculture*) a (v) nepůvodní druhy (*alien species*). Jakartský mandát se stal základním ideovým dokumentem pro ochranu mořské biodiverzity v rámci CBD. V roce 1998 na zasedání konaném v Bratislavě na něj navázal rozsáhlý **pracovní program pro mořskou a pobřežní biologickou rozmanitost** (*Programme of Work on Marine and Coastal Biological Diversity*), který stanovil základní zásady a konkrétní kroky k naplňování Jakartského mandátu.⁵³⁹ Program je pravidelně revidován a jeho naplňování v jednotlivých tématických oblastech monitorováno.⁵⁴⁰

V posledních letech se i na půdě CBD projevila aktuálnost problematiky ochrany a udržitelného využívání genetických zdrojů hlubokomořského dna za hranicemi národní jurisdikce a v rámci provádění programu pro mořskou a pobřežní biologickou rozmanitost je jí věnována zvláštní pozornost. Na posledním, osmém zasedání smluvních stran konaném v roce 2006⁵⁴¹ bylo v této věci přijato rozhodnutí VIII/21 (*Marine and coastal biological*

⁵³⁹ Rozhodnutí IV/5 (*Conservation and sustainable use of marine and coastal biological diversity, including a programme of work*).

⁵⁴⁰ Srov. rozhodnutí přijatá na zasedáních smluvních stran CBD: rozhodnutí V/3 (*Progress report on the implementation of the programme of work on marine and coastal biological diversity*) přijaté na pátém zasedání v roce 2000 v Nairobi, rozhodnutí VI/3 (*Marine and Coastal Biodiversity*) přijaté na šestém zasedání v roce 2002 v Haagu, rozhodnutí VII/5 (*Marine and Coastal Biodiversity. Review of the programme of work on marine and coastal biodiversity*) přijaté na sedmém zasedání v roce 2004 v Kuala Lumpur a rozhodnutí VIII/22 (*Marine and Coastal Biological Diversity: enhancing the implementation of integrated marine and coastal area management*) přijaté na osmém zasedání v roce 2006 v Curitibě (Brazílie).

⁵⁴¹ Osmé zasedání smluvních stran CBD se konalo ve dnech 21.-30. března 2006 v brazilském městě Curitiba. Více informací na webových stránkách CBD www.biodiv.org.

diversity: conservation and sustainable use of deep seabed genetic resources beyond the limits of national jurisdiction), které sice zdůrazňuje význam těchto zdrojů a zranitelnost hlubokomořských ekosystémů a ukládá smluvním stranám identifikovat a regulovat činnosti, které by na ně mohly mít negativní dopady, celkově však zůstává velmi obecné.

2.3.3.2. Podpora zodpovědného rybolovu na půdě FAO

Organizace pro výživu a zemědělství jako hlavní světová organizace s kompetencí pro otázky rybolovu se velmi intenzivně věnuje podpoře a propagaci jeho provádění udržitelným způsobem. Obsahově nejvýznamnějším dokumentem přijatým na její půdě je v tomto směru **Kodex zodpovědného rybolovu** (*Code of Conduct for Responsible Fisheries*, dále též jen „Kodex FAO“)⁵⁴², který se snaží komplexním způsobem postihnout všechny podstatné aspekty této činnosti. Vztahuje se na veškerý rybolov, sladkovodní i mořský, prováděný jak v oblastech spadajících pod národní jurisdikci států, tak na volném moři. Jeho význam podtrhuje skutečnost, že byl zasedáním smluvních stran FAO po několika letech příprav přijat jednomyslně. Je také třeba zdůraznit, že ačkoliv uplatňování požadavků kodexu je v zásadě dobrovolné, některá jeho ustanovení jsou právně závazná. Jedná se jednak o povinnosti, které současně vyplývají z určitých mezinárodních smluv, zejména UNCLOS a Dohody o rybních hejnech z roku 1995, jednak o povinnosti stanovené Dohodou o podpoře dodržování mezinárodních opatření v oblasti ochrany rybolovných zdrojů a hospodaření s nimi rybářskými loděmi na volném moři, která je součástí Kodexu.⁵⁴³

Kodex je univerzálním dokumentem, který se vztahuje na státy (členy i nečleny FAO), mezinárodní organizace (vládní i nevládní), jakož i na všechny osoby, které se podílejí na ochraně rybolovných zdrojů a hospodaření s nimi, zejména rybáře.⁵⁴⁴ Klade si za cíl stanovit standardy chování všech osob působících v rybářském sektoru a zásady zodpovědného rybolovu, které by měly být základem pro vypracování národních politik a přijímání příslušných legislativních opatření v oblasti hospodaření s rybolovnými zdroji, stejně jako vodítkem při sjednávání mezinárodních úmluv a dobrovolných ujednání, dále podporovat

⁵⁴² Kodex byl přijat na 28. zasedání smluvních stran FAO 31. října 1995.

⁵⁴³ Více k oběma dohodám viz *supra*, str. 85 a násl.

⁵⁴⁴ Čl. 1.2 Kodexu FAO.

mezinárodní spolupráci, ochranu biologických zdrojů a jejich prostředí, obchod s rybami a rybími produkty či výzkum související s rybolovem a jeho vlivem na vodní ekosystémy.⁵⁴⁵

Kodex vychází z myšlenky, že právo využívat rybolovné zdroje s sebou nese povinnost činit tak zodpovědným způsobem. Jeho ambice být skutečnou moderní „kodifikací“ pravidel udržitelného rybolovu je zřejmá již z úpravy obecných zásad⁵⁴⁶; patří mezi ně ekosystémový přístup, mezigenerační solidarita (zachování dostupnosti rybolovných zdrojů v dostatečné kvalitě a kvantitě pro současné i budoucí generace), ochrana necílených druhů, předcházení nadměrnému rybolovu stanovením odpovídajících kapacit rybářských flotil, obnova zničených rybolovných zdrojů, vycházení z nejlepších dostupných vědeckých informací (při braní v úvahu tradičních znalostí místních obyvatel), přístup předběžné opatrnosti, vývoj a podpora používání selektivních rybářských metod a nástrojů za účelem – mimo jiné – ochrany biodiverzity, snaha o zachování nutriční hodnoty ryb a výrobků z nich a ochrana životního prostředí v procesu zpracování úlovků, ochrana důležitých rybích stanovišť ve slané i sladké vodě (mokřady, mangrovové porosty, korálové útesy aj.) před negativními dopady lidských činností, integrace zájmů na ochraně rybolovných zdrojů do péče o pobřežní oblasti, kontrola dodržování stanovených opatření rybářskými plavidly (při zdůraznění role státu vlajky), spolupráce států při přijímání příslušných opatření na ochranu rybolovných zdrojů a jejich koordinaci, transparentnost rozhodovacího procesu na národní úrovni a účast dotčených nevládních subjektů na něm, včasné řešení problémů, obchodování s rybami a rybími produkty v souladu s pravidly Světové obchodní organizace, předcházení sporům a jejich rychlé řešení v souladu s pravidly mezinárodního práva, podpora výchovy a vzdělávání, ochrana práv „malých“ rybářů, podpora akvakultury při zajištění minimálních negativních vlivů na životní prostředí a některé další. V souladu s „post-Rio“ přístupem zdůrazňuje kodex zvláštní potřeby rozvojových zemí.^{547 548}

Vzhledem k tomu, že kodex není (a vzhledem ke svému rozsahu ani nemůže být) právně závazným dokumentem, nýbrž „příručkou“ zodpovědného rybolovu, vyznačuje se relativní

⁵⁴⁵ Čl. 2 Kodexu FAO.

⁵⁴⁶ Čl. 6 Kodexu FAO.

⁵⁴⁷ Čl. 5 Kodexu FAO.

⁵⁴⁸ Na základě těchto zásad Kodex FAO dále velmi podrobně upravuje hospodaření s rybolovnými zdroji (*fisheries management*, čl. 7) a provádění rybářských operací (*fishing operations*, čl. 8), zodpovědný rozvoj akvakultury (*aquaculture development*, čl. 9), integraci rybolovu do péče o pobřežní oblasti (*integration of fisheries into coastal area management*, čl. 10), nakládání s úlovkou a obchod (*post-harvest practices and trade*, čl. 11) a výzkum v oblasti rybolovu (*fisheries research*, čl. 12).

pružností při přijímání případných změn.⁵⁴⁹ Jeho uplatňování a vliv na stav světového rybolovu je monitorován primárně FAO⁵⁵⁰, ostatní subjekty s ní v této oblasti aktivně spolupracují. Úkolem států a mezinárodních organizací pak je zajišťovat porozumění kodexu mezi osobami působícími v rybářském sektoru, případně napomáhat jeho dobrovolnému přijetí a účinnému uplatňování pomocí různých podpůrných opatření.

Na základě kodexu byly v rámci FAO ve druhé polovině devadesátých let vypracovány čtyři **mezinárodní akční plány** (*international plans of action*, IPOA), dobrovolné nástroje zabývající se podrobněji některými aspekty zodpovědného rybolovu: IPOA-SEABIRDS⁵⁵¹ (ochrana mořských ptáků před chycením na dlouhé rybářské vlasce), IPOA-SHARKS⁵⁵² (ochrana a udržitelné využívání žraločích populací), IPOA-CAPACITY⁵⁵³ (účinná, spravedlivá a transparentní správa rybolovných kapacit jednotlivých zemí s cílem zabránit nadměrnému rybolovu) a IPOA-IUU⁵⁵⁴ (opatření proti ilegálnímu, nehlášenému a neregulovanému rybolovu). Z kodexu vychází také v roce 2003 přijatá **Strategie pro zlepšení informovanosti o stavu a tendencích v oblasti rybolovu** (*Strategy for Improving Information on Status and Trends of Capture Fisheries*), která upravuje obecné zásady a postupy zaměřené na prohloubení znalostí odpovědných činitelů o rybolovu, které jsou základem pro tvorbu příslušných politik péče o rybolovné zdroje jako součásti mořských ekosystémů.

2.3.3.3. „Prováděcí“ dokumenty *soft law* přijaté v mořských regionech

V naprosté většině regionálních mořských oblastí, v nichž je ochrana přírody a spolupráce pobřežních států zastřešena mezinárodní smlouvou, byla přijata celá řada dokumentů právně nezávazného charakteru s cílem upřesnit její provádění (či jejích protokolů), ať už obecně, či konkrétně ve vztahu k jednotlivým dílčím otázkám.

Co se týká dokumentů obecné povahy, zpravidla jde o velmi rozsáhlé plány, programy či strategie popisující hodnoty dané oblasti, problémy, kterým čelí, a cíle včetně prostředků,

⁵⁴⁹ Revize je možná příslušnými orgány FAO na základě vývoje světového rybolovu a zpráv o implementaci Kodexu předkládaných Výboru pro rybolov (čl. 4.3. Kodexu FAO).

⁵⁵⁰ Sekretariát zajišťuje zpracování pravidelných zpráv a jejich předložení Výboru pro rybolov (*Committee on Fisheries*).

⁵⁵¹ *International Plan of Action for Reducing Incidental Catch of Seabirds in Longline Fisheries.*

⁵⁵² *International Plan of Action for the Conservation and Management of Sharks.*

⁵⁵³ *International Plan of Action for the Management of Fishing Capacity.*

⁵⁵⁴ *International Plan of Action to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing.*

jichž chtějí účastníci daného regionálního fóra dosáhnout. Příkladem moderních, „post-Rio“ verzí takových dokumentů v regionálních mořích zastřešených UNEP je již několikrát zmiňovaný Akční plán pro Středozemní moře – Fáze II (*Mediterranean Action Plan – Phase II*) z roku 1995, Strategický akční program pro Rudé moře a Adenský záliv (*Strategic Action Programme for the Red Sea and Gulf of Aden*) z roku 1999 či Strategický akční plán pro obnovu a ochranu Černého moře (*Strategic Action Plan for the Rehabilitation and Protection of the Black Sea*) ve znění z roku 2002.

Z nezávislých partnerských fór je možné zmínit dvě „evropská“ moře: severovýchodní Atlantik a Baltské moře. Jak bylo uvedeno výše, je úprava ochrany biologické rozmanitosti a mořských ekosystémů v příloze V Úmluvy OSPAR velmi stručná, je však kompenzována výraznou aktivitou OSPARCOM v této oblasti. V roce 2003 představila Komise novou verzi **Strategií pro ochranu mořského prostředí severovýchodního Atlantiku** (*2003 Strategies of the OSPAR Commission for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic*), z nichž hned první je věnována biologické rozmanitosti a ekosystémům. Strategie se zabývá čtyřmi základními tématy: identifikací, resp. doplněním existujících seznamů ohrožených druhů a stanovišť a opatřeními na jejich ochranu; vytvářením ekologicky souvislé sítě chráněných mořských oblastí; hodnocením a návrhy opatření pro regulaci potenciálně škodlivých lidských činností a „cíli ekologické kvality“ (*ecological quality objectives*), tedy určitými kvalitativními parametry, kterých by mělo být v dlouhodobém horizontu dosaženo pro jednotlivé části mořské oblasti. Jednotlivá témata jsou dále podrobně rozpracována v programech, rozhodnutích a dalších dokumentech přijatých OSPARCOM.

Co se druhé z uvedených oblastí týká, přestože **Úmluva na ochranu mořského prostředí oblasti Baltského moře** (*Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area*, dále též jen „Helsinská úmluva“)⁵⁵⁵ obsahuje obecné ustanovení, dle kterého jsou smluvní strany povinny přijmout, samostatně či společně, opatření nezbytná pro ochranu stanovišť a biologické rozmanitosti, ochranu ekologických procesů a zajištění udržitelného využívání přírodních zdrojů⁵⁵⁶, žádný právně závazný dokument tyto povinnosti smluvních stran neupřesňuje. Obdobně jako OSPARCOM i Komise vytvořená Helsinskou úmluvou⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ Přijata 9. dubna 1992 v Helsinkách, vstup v platnost 17. ledna 2000, 10 smluvních stran, více informací na www.helcom.fi.

⁵⁵⁶ Čl. 15 Helsinské úmluvy.

⁵⁵⁷ Srov. čl. 16 Helsinské úmluvy.

(dále též jen „HELCOM“) je však v této oblasti dosti aktivní⁵⁵⁸, otázkám ochrany přírody a biodiverzity se v jejím rámci věnuje zvláštní pracovní skupina (*Nature Protection and Biodiversity Group*, HELCOM HABITAT). Obě komise pak spolupracují v rámci společného programu zaměřeného na vytvoření sítě chráněných mořských oblastí (*Joint HELCOM/OSPAR Work Programme on Marine Protected Areas*).⁵⁵⁹

Vedle těchto „prováděcích“ dokumentů *soft law* obecného charakteru existuje v regionálních mořských oblastech také mnoho podrobných akčních plánů zaměřených na specifickou problematiku, nejčastěji ochranu určitých ohrožených mořských druhů uvedených v přílohách příslušných regionálních úmluv, resp. jejich protokolů. Příkladem může být opět modelová oblast Programu pro regionální moře UNEP, Středomoří, kde bylo v rámci Barcelonské úmluvy doposud přijato sedm akčních plánů, z nichž šest má „druhový“ charakter – týkají se mořských želv⁵⁶⁰, kytovců⁵⁶¹, mořské vegetace⁵⁶², ohrožených ptáků⁵⁶³, paryb (chrupavčitých ryb)⁵⁶⁴ a tuleně středomořského⁵⁶⁵ – a sedmý se zabývá jednou z nejvážnějších hrozeb pro mořskou biodiverzitu: nepůvodními, resp. invazními druhy.⁵⁶⁶ Všechny akční plány mají svůj právní základ v ustanoveních Barcelonského protokolu, většina dotčených druhů je uvedena v

⁵⁵⁸ Srov. např. doporučení Helsinské komise 15/5 týkající se chráněných mořských a pobřežních oblastí (*System of Coastal and Marine Baltic Sea Protected Areas*, 1994), 21/4 týkající se ohrožených biotopů (*Protection of Heavily Endangered or Immediately Threatened Marine and Coastal Biotopes in the Baltic Sea Area*, 2000), 24/10 týkající se regulace lidských činností v mořských a pobřežních oblastech (*Implementation of Integrated Marine and Coastal Management of Human Activities in the Baltic Sea Area*, 2003) či 27-28/2 o ochraně ploutvonožců v oblasti Baltského moře (*Conservation of Seals in the Baltic Sea Area*, 2006). Srov. též směrnice pro tvorbu chráněných oblastí (*Guidelines for Designating of Marine and Coastal Baltic Sea Protected Areas and Proposed Protection Categories*, dokument HELCOM HOD 11/2003) a péči o ně (*Guidelines for Management of Baltic Sea Protected Areas*, dokument HELCOM HABITAT 7/2005)

⁵⁵⁹ Program byl přijat na prvním společném ministerském zasedání OSPARCOM a HELCOM konaném v Brémách ve dnech 25.-26. června 2003. Srov. body 15-19 společné závěrečné deklarace (*Declaration of the First Joint Ministerial Meeting of the Helsinki and OSPAR Commissions*), k dispozici v elektronické formě na www.helcom.fi/ministerial_declarations/en_GB/ospardeclaration/.

⁵⁶⁰ Akční plán pro ochranu středomořských mořských želv (*Action Plan for the Conservation of Mediterranean Marine Turtles*, 1989).

⁵⁶¹ Akční plán pro ochranu kytovců ve Středomořím moři (*Action Plan for the Conservation of Cetaceans in the Mediterranean Sea*, 1991)

⁵⁶² Akční plán pro ochranu mořské vegetace ve Středomořím moři (*Action Plan for the Conservation of Marine Vegetation in the Mediterranean Sea*, 1999).

⁵⁶³ Akční plán pro ochranu ptačích druhů vyjmenovaných v příloze II Protokolu týkajícího se zvláště chráněných oblastí a biologické rozmanitosti v oblasti Středomořního moře (*Action Plan for the Conservation of Bird Species listed in Annex II of the Protocol concerning Specially Protected Areas and Biological Diversity in the Mediterranean*, 2003).

⁵⁶⁴ Akční plán pro ochranu chrupavčitých ryb (paryb) ve Středomořím moři (*Action Plan for the Conservation of Cartilaginous Fishes (Chondrichthyans) in the Mediterranean Sea*, 2003).

⁵⁶⁵ Akční plán pro péči o tuleně středomořského (*Action Plan for the Management of the Mediterranean Monk Seal*, 2003).

⁵⁶⁶ Akční plán týkající se druhových introdukcí a invazních druhů ve Středomořím moři (*Action Plan Concerning Species Introductions and Invasive Species in the Mediterranean Sea*, 2003).

příloze II (*Annex II*) tvořené Seznamem ohrožených druhů (*List of Endangered and Threatened Species*).^{567 568}

Jak je z uvedeného výkladu patrné, tvoří dokumenty *soft law* běžnou součást souborů normativních textů produkovaných jednotlivými mechanismy spolupráce v oblasti ochrany a využívání biologických zdrojů oceánů a jejich množství stále roste. Přes jejich nesporný význam je třeba mít na zřeteli, že pro svou omezenou právní sílu zůstávají v naprosté většině pouhým vodítkem, jehož naplňování v praxi je podmíněno vůlí a prostředky jednotlivých účastníků a jež nikdy nemůže plně nahradit závaznou právní úpravu.

Shrnutí

Jak již bylo zmíněno v úvodu, není právo ochrany mořské biodiverzity samostatným právním odvětvím, ale tvoří jej soubor norem velmi různorodé povahy a původu. Zdaleka nejvýznamnějším pramenem jsou v tomto smyslu mezinárodní úmluvy, neopominutelnou roli však hraje i tzv. *soft law*. Přes svůj kvantitativní rozsah (přímý, či nepřímý vztah k ochraně rozmanitosti života v mořích lze nalézt skutečně ve velkém množství normativních textů) však zůstává tento soubor velmi roztržštěný a mezerovitý. Až na výjimky se normy nevěnují mořské biodiverzitě jako takové, ale pouze některým dílčím otázkám, zpravidla aniž by braly v úvahu ekologické souvislosti. Pozůstatkem historického vývoje je stále velmi výrazná hranice mezi rybářským a „ochranářským“ právem.

Obecný právní rámec ochrany mořské biodiverzity tvoří dvě z nejvýznamnějších úmluv přijatých v posledních desetiletích 20. století: Úmluva OSN o mořském právu, která je určující pro provádění jakýchkoli činností v mořském prostoru, a Úmluva o biologické rozmanitosti, jež stanoví základní pravidla ochrany a udržitelného využívání biodiverzity (bez rozlišení na mořskou a pevninskou). Jakkoli jsou obě úmluvy významné, pro ochranu

⁵⁶⁷ V seznamu je zahrnuto 14 rostlinných druhů, 6 druhů mořských želv, 19 druhů mořských savců, 15 ptáčích druhů a několik druhů chrupavčitých ryb.

⁵⁶⁸ Více k jednotlivým akčním plánům viz webové stránky Centra regionální činnosti pro zvláště chráněné oblasti (*Regional Activity Centre for Specially Protected Areas, RAC/SPA*) na www.rac-spa.org. RAC/SPA je zvláštním orgánem pro provádění Barcelonského protokolu.

biologické rozmanitosti moří nejsou dostatečné, UNCLOS z důvodu svého relativního „stáří“ (a s tím související omezené pozornosti věnované ochraně mořských ekosystémů), CBD kvůli „měkkosti“ jí uložených povinností, obě pak pro svůj rámcový charakter. Obecnou úpravu na globální úrovni doplňují jednak ostatní velké úmluvy z oblasti ochrany přírody – Ramsarská úmluva, Úmluva o ochraně světového dědictví, CITES a Bonnská úmluva – jednak úmluvy věnované regulaci lovu některých mořských živočichů, jmenovitě Úmluva o regulaci velrybářství a velmi moderní Dohoda o rybích hejnech, provádějící některá ustanovení UNCLOS ve vztahu k rybolovu na volném moři. Přes svůj nepochybný přínos zůstávají však tyto úmluvy pouze izolovanými dílky v celkové mozaice, nástroji *ad hoc* charakteru, které jsou bezpochyby přínosné v oblasti své věcné působnosti, avšak pro celkovou ochranu mořské biodiverzity mají pouze omezený význam.

Obdobně roztržštěná je i úprava na regionální úrovni, kde se k ochraně mořské biodiverzity vztahuje několik desítek úmluv, které je možné rozdělit do čtyř základních skupin. Jednak jsou to úmluvy charakteristické komplexním přístupem k ochraně určité oblasti, které se dále dělí na úmluvy primárně pevninské a úmluvy primárně mořské (oba typy se přitom vztahují na přechodné pobřežní pásmo). Přestože základním účelem regionálních mořských úmluv je boj proti znečišťování mořského prostředí, v rámci některých z nich byly přijaty zvláštní normy zaměřené na ochranu některých součástí mořských ekosystémů, případně dokonce biodiverzity jako takové. Zbýlé dvě skupiny tvoří úmluvy *ad hoc* charakteru, zabývající se na jedné straně přísnou ochranou určitých součástí mořských ekosystémů, v naprosté většině charizmatických stěhovavých mořských druhů (kytovců, želv či ptáků), a na straně druhé hospodařením se sdílenými (rybo)lovnými zdroji.

Obdobně jako v mezinárodní ochraně životního prostředí obecně, hraje v ochraně mořské biodiverzity významnou úlohu *soft law*, neboli tzv. měkké právo, tedy normy právně nezávazné povahy, které jsou obsahem nejrůznějších doporučení, rezolucí a směrnic přijímaných na půdě mezinárodních organizací nebo diplomatických konferencí v případech, kdy přijetí závazné úpravy není účelné či v daném okamžiku možné. Dokumentů tohoto typu existuje na mezinárodní úrovni velké množství, typicky sem spadají oficiální výstupy globálních konferencí o životním prostředí a rozvoji, které stanoví základní zásady a cíle mezinárodního společenství v této oblasti (platné i pro oblast ochrany moří a udržitelného využívání jejich zdrojů), či texty upřesňující provádění obecných pravidel stanovených v mezinárodních úmluvách (mezi tyto „manuály“ patří program CBD pro mořskou a pobřežní

biodiverzitu, Kodex zodpovědného rybolovu přijatý na půdě FAO či nejrůznější akční plány týkající se ochrany určitých mořských druhů přijímané v rámci regionálních mořských fór). Nejvýznamnější z politického hlediska jsou pak dokumenty *soft law* věnované otázkám, o nichž na mezinárodní úrovni neexistuje konsenzus, jež však pro svou naléhavost vyžadují alespoň částečné řešení. Přestože nejsou právně závazná, ovlivňují taková pravidla chování států a často se stávají základem budoucí závazné úpravy (příkladem se vztahem k ochraně mořské biodiverzity jsou například rezoluce Valného shromáždění OSN vyzývající k zastavení používání určitých škodlivých technik rybolovu, jako jsou například dlouhé volně plovoucí sítě či vláčení sítí po mořském dně).

Přestože význam *soft law* v oblasti ochrany mořské biodiverzity je nepochybný, lze v souvislosti s rostoucím množstvím norem tohoto typu použít okřídlené rčení, že „všeho moc škodí“. Absence závaznosti činí tuto metodu regulace velmi atraktivní a vede k jejímu nadužívání na úkor přijímání závazných pravidel (která vyžadují více úsilí a nezbytných kompromisů), a tím k její devalvacii. Pro svou omezenou právní sílu zůstávají pravidla *soft law* v naprosté většině pouhým vodítkem, jehož naplňování v praxi je podmíněno vůlí a prostředky jednotlivých účastníků a jež nikdy nemůže plně nahradit závaznou právní úpravu.

3. ČÁST

ZÁKLADNÍ PROSTŘEDKY OCHRANY MOŘSKÉ BIODIVERZITY V MEZINÁRODNÍM PRÁVU

Význam rozmanitosti přírody je v různých formách zdůrazněn v preambulích mnoha z výše uvedených úmluv a většina textů přijatých po konferenci v Rio de Janeiru si dokonce její ochranu klade přímo za cíl. Biodiverzita je však vlastnost života, kterou nelze zakonzervovat a izolovat od negativních vlivů; „chránit ji“, tedy usilovat o udržení její stávající vysoké míry, lze pouze prostřednictvím ochrany jejích projevů, resp. složek. Povinnosti, které se v souvislosti s ochranou přírody vyvinuly v mezinárodním právu, lze s určitým zjednodušením pro potřebu výkladu rozdělit do dvou základních skupin: cílem první je ochrana určitých částí přírody, druhů či oblastí, druhá usiluje o komplexní regulaci určitých činností představujících specifickou hrozbu pro dané prostředí (v našem případě mořské), resp. organismy. Hranice mezi jednotlivými skupinami samozřejmě nejsou „nepropustné“, naopak se zpravidla prolínají a doplňují, teprve v posledních letech se však k tomuto v zásadě *ad hoc* přístupu přidávají ekosystémové úvahy.⁵⁶⁹

3.1. Druhová ochrana

Ochrana či přesněji regulace zacházení s určitými druhy, resp. jejich lokálními populacemi⁵⁷⁰ patří mezi tradiční a nejčastěji využívané techniky jak v ochraně přírody *stricto sensu*, tak v oblasti hospodaření s biologickými zdroji. Historicky se vyvinula z potřeby zajistit

⁵⁶⁹ K významu a uplatnění ekosystémového přístupu viz *infra*, str. 202 a násl. Důležitou roli v ochraně mořské biodiverzity hrají samozřejmě i „průřezové“ nástroje, jako jsou hodnocení vlivů činností na mořské prostředí či informovanost a účast veřejnosti, které jsou upraveny naprostou většinou relevantních pramenů. Jejich analýza však přesahuje rozsah této práce.

⁵⁷⁰ „Druhová“ ochrana se ve skutečnosti často týká lokálních, resp. regionálních populací příslušných druhů, případně naopak vyšších taxonů. Srov. v tomto smyslu i definice pojmu „druh“ v úmlouvách z oblasti ochrany přírody, např. CITES („*druh* znamená kterýkoli druh, poddruh, nebo geograficky oddělenou populaci“, čl. I písm. a)), Bonnské úmluvě („[s]těhovavý druh“ znamená celou populaci nebo kteroukoli geograficky oddělenou část populace jakéhokoliv druhu nebo nižšího taxonu volně žijících živočichů...“, čl. I odst. I písm. a)), Maputské úmluvě („[d]ruh znamená jakýkoliv druh, poddruh nebo jejich geograficky oddělenou populaci“, čl. V odst. 2) či ACCOBAMS („kytovci“ pro potřeby dohody zahrnují druhy, poddruhy, populace či jedince spadajících do podřádů ozubených, *Odontoceti*, a koticovců, *Mysticeti*, čl. I odst. 3 písm. a)).

udržitelost lovu⁵⁷¹, postupně začala být využívána s cílem zajistit přísnou ochranu druhů ohrožených vyhoubením. V poslední čtvrtině 20. století začínají být brány v úvahu i ekologické vazby prostřednictvím ochrany druhů závislých a doprovodných.

3.1.1. Ochrana využívaných druhů

Druhy lovené člověkem byly historicky prvními, kterým začala být na mezinárodní úrovni věnována pozornost, a to z čistě utilitárních důvodů: cílem ochranných opatření bylo umožnit dotčeným populacím obnovu v zájmu jejich dalšího využívání. Základy pro racionální hospodaření se zdroji sdílenými více státy položily v úvodu zmíněná Úmluva o regulaci rybolovu v Severním moři z roku 1882 a zejména arbitrážní rozhodnutí ve sporu týkajícím se tuleňů Beringova moře z roku 1893. Po druhé světové válce na ně navázala Úmluva o regulaci velrybářství a rybářské orgány a organizace vznikající postupně po celém světě.

Regulace využívání biologických mořských zdrojů se opírá především o obecná ustanovení UNCLOS věnovaná rybolovným zdrojům, konkrétní formu jim dávají příslušná regionální rybářská fóra. Vedle toho se otázkami využívání určitých mořských druhů zabývají ještě některé regionální úmluvy z oblasti ochrany přírody.

3.1.1.1. Regulace využívání biologických mořských zdrojů v UNCLOS

Základem pro ochranu využívaných druhů jsou příslušná obecná ustanovení UNCLOS, jejichž nosnou myšlenkou je zajištění optimálního využívání (*optimum utilisation*) biologických mořských zdrojů prostřednictvím opatření udržujících stavy populací na úrovni poskytující maximální udržitelný výnos (*maximum sustainable yield*). Určitým skupinám mořských živočichů věnuje UNCLOS zvláštní pozornost: mořským savcům a některým skupinám živých mořských zdrojů, které jsou charakteristické tím, že se během svého života

⁵⁷¹ Ochrana využívaných druhů je zajišťována prostřednictvím regulace rybolovu a jako taková by mohla být zařazena i do skupiny povinností, jejichž cílem je regulace činností nebezpečných pro mořské prostředí (řada autorů tak i činí, srov. např. Freestone, D.: *The Conservation of Marine Ecosystems under International Law*, in Bowman, M., Regwell, C. (ed.): *International Law and the Conservation of Biological Diversity*, Kluwer Law International, 1995, str. 95). Z důvodu podobnosti s klasickými „ochranářskými“ technikami jsou však opatření na ochranu využívaných druhů zařazena v této práci do druhové ochrany, v části věnované regulaci činností pak bude pojednáno o pravidlech upravujících přístup k lovu.

vykytují (či mohou vyskytovat) v oblastech spadajících pod jurisdikci různých států, případně též na volném moři.

Co se týká mořských savců, potvrzuje UNCLOS jejich zvláštní postavení mezi ostatními mořskými zdroji výslovným stanovením možnosti států či mezinárodní organizace přijmout přísnější pravidla jejich využívání, eventuálně ho zcela zakázat. Státy jsou povinny spolupracovat s cílem chránit mořské savce; zvláštní povinnost mají ve vztahu ke kytovcům: usilovat prostřednictvím příslušné mezinárodní organizace o jejich ochranu, péči a výzkum.⁵⁷²

Specifická ustanovení UNCLOS se dále vztahují na využívání rybích hejn, která se nacházejí ve výlučných ekonomických zónách více pobřežních států či zároveň ve výlučné ekonomické zóně a oblasti volného moře k této zóně přilehlé⁵⁷³, populací vysoce migrujících druhů vyjmenovaných v příloze I⁵⁷⁴ a populací anadromních⁵⁷⁵ a katadromních⁵⁷⁶ rybích druhů. Zvláště jsou upraveny některé podmínky jejich lovu a spolupráce dotčených států na přijímání opatření nezbytných pro jejich ochranu. Povinnosti při využívání rybích hejn na volném moři jsou detailně upraveny v „prováděcí“ Dohodě o rybích hejnech z roku 1995.

UNCLOS je rámcovou úmluvou, která stanoví základní principy a cíle hospodaření s biologickými zdroji oceánů, jejím úkolem pochopitelně není a nemůže být úprava konkrétních opatření pro ochranu jednotlivých využívaných populací.⁵⁷⁷ Obdobně Dohoda o rybích hejnech, přestože se jedná o podrobný a z právního hlediska velice kvalitní text, se konkrétně zabývá pouze otázkami přístupu ke zdrojům volného moře, spolupráce a kontroly, v otázce hospodaření *per se* však zůstává i ona v rovině obecných zásad. Zásadní roli

⁵⁷² Čl. 65 UNCLOS. Přiměřeně se vztahuje i na mořské savce na volném moři (srov. čl. 120 UNCLOS). Ačkoliv není výslovně jmenována, „příslušnou mezinárodní organizací“ ve vztahu ke kytovcům je myšlena Mezinárodní velrybářská komise.

⁵⁷³ Čl. 63 UNCLOS.

⁵⁷⁴ Čl. 64 UNCLOS. Příloha I (*Highly Migratory Species*) obsahuje např. některé druhy tuňáků, makrel, mečounů, žraloků či kytovců.

⁵⁷⁵ Čl. 66 UNCLOS. Druhy, které žijí v mořském prostředí a za třením se stěhují do sladkých vod, např. losos.

⁵⁷⁶ Čl. 67 UNCLOS. Druhy, které žijí ve sladkých vodách a za třením se stěhují do mořského prostředí, např. úhoř.

⁵⁷⁷ UNCLOS nicméně vyžaduje, aby státy stanovily přípustné úlovky (allowable catch) biologických zdrojů, a to pobřežní státy ve své EEZ (čl. 61 odst. 1) a státy vlajky ve vztahu k jimi využívaným zdrojům volného moře (čl. 119 odst. 1). Typy opatření v oblasti hospodaření s rybolovnými zdroji pak lze nalézt v čl. 62 odst. 4, který upravuje podmínky přístupu třetích států ke zdrojům EEZ.

v přijímání ochranných opatření hrají příslušné globální (IWC) a regionální mechanismy spolupráce: rybářské orgány a organizace.⁵⁷⁸

3.1.1.2. Konkrétní opatření přijímaná v rámci rybářských fór

Typický příklad opatření přijímaných na půdě rybářských fór poskytuje Úmluva o ochraně antarktických živých mořských zdrojů. Jak bylo výše uvedeno, je hlavním cílem Komise pro ochranu antarktických živých mořských zdrojů (CCAMLR) přijímat ochranná opatření (*conservation measures*). Dle čl. IX odst. 2 Canberrské úmluvy tato opatření zahrnují: (a) stanovení množství úlovků jakéhokoli druhu, který může být loven v antarktické oblasti (včetně jeho rozdělení mezi jednotlivé členy), (b) vytyčení oblastí a podoblastí v závislosti na distribuci populací antarktických biologických mořských zdrojů, (c) stanovení povoleného množství úlovků pro populace jednotlivých oblastí a podoblastí, (d) stanovení chráněných druhů, (e) stanovení minimální velikosti, věku a případně pohlaví lovených jedinců, (f) stanovení lovné sezóny a období, kdy je lov zakázán, (g) otevření a uzavření jakýchkoli oblastí za účelem vědeckého výzkumu či z ochranných důvodů, včetně vytváření zvláštních oblastí z těchto důvodů, (h) regulace rozsahu a metod lovu, včetně rybářského vybavení, s cílem – mimo jiné – předejít nepřiměřené koncentraci lovu v jakékoliv oblasti či podoblasti, a (i) jakákoliv jiná opatření, jejichž přijetí komise považuje za nezbytné pro splnění cílů Canberrské úmluvy, včetně opatření týkajících se dopadů lovu a souvisejících činností na jiné složky mořského ekosystému než využívané populace.⁵⁷⁹

Většina ochranných opatření přijímaných rybářskými orgány a organizacemi vychází z obdobného modelu. Zatím spíše výjimečná je snaha zahrnout do hospodaření s biologickými zdroji oceánů etická hlediska prostřednictvím požadavku používání humánních technik usmrcování lovených jedinců. Není překvapivé, že diskuze na toto téma zatím probíhají především v rámci fór zaměřených na mořské savce (IWC, NAMMCO): schopnost savců vnímat bolest je obecně přijímána a problémem je spíše odmítavý postoj některých států argumentujících, že humánnost usmrcování je otázkou případné vnitrostátní úpravy, nikoliv

⁵⁷⁸ Připomeňme, že pod pojem „rybářské orgány a organizace“ tato práce pro zjednodušení – a v souladu s přístupem FAO – zahrnuje veškeré organizace s kompetencí pro hospodaření s biologickými mořskými zdroji, ať se jedná o ryby či mořské savce.

⁵⁷⁹ Čl. IX odst. 2 Canberrské úmluvy.

tématem mezinárodního práva.⁵⁸⁰ Co se týká ryb, situace je velmi odlišná. Přestože existují vědecké studie dokazující jejich schopnost vnímat bolest⁵⁸¹, na mezinárodní úrovni není případné regulaci používaných rybářských technik z čistě humánních důvodů věnována pozornost. S ohledem na naléhavou potřebu řešit jiné otázky (nadměrné využívání, ilegální rybolov) je to do značné míry pochopitelné.

Nejdůležitějším a zároveň nejproblematičtějším z opatření využívaných v hospodaření s (rybo)lovnými zdroji je stanovení množství povolených úlovků, tedy kvót lovu. Aniž bych zabíhala do podrobností přesahujících rámec této práce, je třeba konstatovat, že právě neschopnost států dohodnout se na snížení kvót, které je v mnoha případech nezbytné pro obnovu vyčerpaných populací, je jedním ze základních problémů současného rybolovu. Vnitrostátní tlaky ekonomického a sociálního charakteru (snížení kvót znamená snížení výdělků a ztrátu pracovních míst v rybářském sektoru) často vedou státy ke zpochybnování či ignoraci údajů předkládaných vědeckými orgány.⁵⁸² Ačkoliv je přístup předběžné opatrnosti⁵⁸³ v teoretické rovině samozřejmou součástí moderní péče o živou přírodu, (rybo)lovné zdroje nevyjímaje, v praxi je doposud uplatňován ve velmi omezené míře. Pouhá pravděpodobnostní hodnota naprosté většiny vědeckých podkladů, vzhledem k omezeným znalostem fungování mořských ekosystémů pochopitelná, slouží často jako záminka pro odmítnutí přísnějších opatření jako zbytečných. Řada rezolucí Valného shromáždění OSN a dalších dokumentů *soft law* se touto problematikou zabývá a vyzývá státy a regionální rybářská fóra k urychlenému řešení, zatím však bez valného úspěchu.

S ohledem na mezinárodní charakter rybářských fór se nabízí otázka, zda a případně na základě čeho jsou ochranná opatření jimi ukládaná pro členské státy závazná. Odpověď není jednoduchá. Problém závaznosti pochopitelně existuje pouze u té části rybářských orgánů a organizací, které mají funkci hospodářskou, nikoliv pouze poradní (RFMO).⁵⁸⁴ Je třeba

⁵⁸⁰ Srov. k tomuto tématu Gillespie, A.: *Humane Killing: A Recognition of Universal Common Sense in International Law*, in *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 6, Issue 1-2, 2003, str. 1-29.

⁵⁸¹ Srov. např. Kirby, A.: *Fish do feel pain, scientists say*, článek z 30. dubna 2003, BBC News on-line, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/sci/tech/2983045.stm>.

⁵⁸² K úloze vědeckých orgánů v rybářských orgánech a organizacích viz *infra*, str. 199 a násl.

⁵⁸³ Více viz *infra*, str. 209 a násl.

⁵⁸⁴ Viz *supra*, str. 116.

rozlišovat dvě základní situace: regionální mechanismy spolupráce dle Dohody o rybních hejnech a ostatní rybářské hospodářské organizace.

Na základě Dohody o rybních hejnech jsou ochranná opatření přijatá regionálním mechanismem spolupráce s působností pro oblast volného moře závazná pro státy, které se chtějí věnovat rybolovu v dané oblasti; státy jsou povinny buď se stát členem příslušného regionálního mechanismu, nebo aplikovat jím stanovená opatření.⁵⁸⁵ Stát vlajky je povinen zajistit, aby plavidla plující pod jeho vlajkou stanovená opatření respektovala a neprováděla žádné činnosti, které by mohly snižovat jejich účinnost; nemůže-li tuto povinnost splnit, nesmí „svým“ plavidlům vydat oprávnění k rybolovu na volném moři.⁵⁸⁶ Dohoda jde nad rámec většiny mezinárodních nástrojů tohoto typu i ustanovením požadujícím po státu vlajky, aby bděl nad dodržováním stanovených opatření a v případě, že je plavidlo plující pod jeho vlajkou nařčeno z jejich porušování, okamžitě zahájil důkladné vyšetřování, o kterém informuje příslušný regionální mechanismus, a případně zajistil uložení dostatečně přísných sankcí, včetně, jedná-li se o závažné porušení⁵⁸⁷, odejmutí oprávnění k rybolovu na volném moři.⁵⁸⁸ Přes své vysoké kvality z obsahového i formálního hlediska má Dohoda o rybních hejnech samozřejmě své hranice: její působnost je omezena jak věcně (velké pelagické migrující druhy), tak prostorově (volné moře), a především není závazná pro státy, které nejsou jejími smluvními stranami.

Druhou skupinu představují regionální rybářská hospodářská fóra, na něž se Dohoda o rybních hejnech nevztahuje⁵⁸⁹ a která zpravidla vycházejí z principu závaznosti opatření přijatých příslušnou komisí, není-li uplatněna procedura námitek. Příklad tohoto systému lze nalézt v již několikrát zmiňované Úmluvě o ochraně antarktických živých mořských zdrojů⁵⁹⁰, dále například v Úmluvě o budoucí multilaterální spolupráci na rybolovu v severovýchodním Atlantiku (*Convention on Future Multilateral Co-operation in North-East Atlantic Fisheries*,

⁵⁸⁵ Čl. 8 odst. 4 Dohody o rybních hejnech. Dohoda dále v obecné rovině upravuje, na jakých opatřeních se musí státy v rámci mechanismu spolupráce dohodnout (srov. zejm. čl. 9 a 10).

⁵⁸⁶ Čl. 18 odst. 1 a 2 Dohody o rybních hejnech. Opatření, která je stát vlajky povinen za tímto účelem přijmout, jsou precizována ve třetím odstavci tohoto článku.

⁵⁸⁷ Na rozdíl od obdobných pojmů používaných v jiných mezinárodních úmluvách, kde je výklad ponechán na jednotlivých státech, stanoví Dohoda o rybních hejnech jednoznačně, která porušení jsou považována za závažná, s možností doplnění uvedeného výčtu příslušným mechanismem spolupráce (srov. čl. 21 odst. 11).

⁵⁸⁸ Čl. 19 Dohody o rybních hejnech. Dohoda výslovně stanoví, že sankce musí být natolik přísné, aby odradily od dalšího porušování stanovených opatření, a musí zbavit odpovědnou osobu veškerého zisku z její nelegální činnosti.

⁵⁸⁹ Do této skupiny spadá přes svůj globální charakter i velrybářská komise.

⁵⁹⁰ Srov. čl. IX odst. 6 Canberrské úmluvy.

dále též jen „Úmluva NEAFC“⁵⁹¹ či také v Mezinárodní úmluvě o regulaci velrybářství.⁵⁹² Primární podmínkou závaznosti opatření je jeho oficiální notifikace (*notification*) jednotlivým členům komise, kteří poté mají stanovenou lhůtu na to, aby případně vznesli námitku (*objection*)⁵⁹³, přičemž pokud tak učiní, opatření pro ně není závazné. V jednotlivých mechanismech spolupráce má tento systém různé modifikace, někdy je k závaznosti opatření nezbytné jeho přijetí určitým minimálním počtem členů⁵⁹⁴, jindy má v případě námitky jakýkoliv člen právo navrhnout svolání zasedání komise s cílem revidovat dané opatření.⁵⁹⁵ Pravidlem je, že v případě námitky běží nová lhůta umožňující vznesení námitky i ostatním členům. Omezení tohoto systému je zřejmé: státům postačuje pouze projevit nesouhlas s přijatým opatřením a nejsou jím vázány. Na druhou stranu zde není možné být příliš kritický, je třeba si uvědomit, že opatření rybářských fór této skupiny se často týkají zdrojů lovených ve vylučných ekonomických zónách smluvních stran příslušných úmluv a nelze očekávat, že se suverénní státy předem zaváží akceptovat jakékoliv rozhodnutí v tomto směru. V praxi ve skutečnosti není vznášení námitek proti rozhodnutím rybářských komisí příliš hojné.

3.1.1.3. Ochrana využívaných druhů v regionálních mořských úmluvách

Přestože jsou kvantitativně nejvýznamnější, nepředstavují rybolovné zdroje jediné biologické zdroje oceánů. Člověk využívá i celou řadu jiných mořských organismů, ať už za účelem konzumace, pro účely ornamentální (akvaristika či výroba suvenýrů) či například pro využití v tradiční medicíně. Roste také počet projektů zaměřených na vyhledávání biochemických sloučenin použitelných při výrobě léků. Vzhledem k tomu, že se jedná v naprosté většině o činnosti prováděné ve vnitřních, maximálně teritoriálních vodách pobřežních států a zaměřené na organismy s omezenou mobilitou (přisedlé druhy či malé rybky), intervence prostřednictvím mezinárodního práva se jeví méně potřebná a regulace zůstává ve většině

⁵⁹¹ Úmluva byla přijata 18. listopadu 1980 v Londýně, v platnost vstoupila 17. března 1982. Na jejím základě vznikla Rybářská komise pro severovýchodní Atlantik (*North-East Atlantic Fisheries Commission*, NEAFC). K závaznosti opatření přijímaných komisí srov. čl. 12. Za zmínku stojí, že úmluva používá pojem „doporučení“ (*recommendation*), přestože se za splnění stanovených podmínek jedná o opatření závazné pro její členy.

⁵⁹² Srov. čl. V odst. 3 ICRW.

⁵⁹³ Lhůta se v jednotlivých mechanismech spolupráce liší (např. Canberrská úmluva a ICRW 90 dnů, Úmluva NEAFC 50 dnů).

⁵⁹⁴ Srov. čl. 12 odst. 2 písm. c) Úmluvy NEAFC, který stanoví, že opatření se nestane závazným pro žádnou smluvní stranu, vznesou-li proti němu námitku tři nebo více smluvních stran.

⁵⁹⁵ Srov. čl. IX odst. 6 písm. d) Canberrské úmluvy.

případů výlučně v rukou daného územního suveréna, plně v souladu se zásadou svrchovaných práv států na využívání vlastních zdrojů.

Zvláštní úprava s cílem stanovit alespoň základní pravidla využívání vybraných druhů, u nichž by v případě absence jakýchkoli limitů mohlo dojít ke snížení stavů jejich populací pod bezpečnou hranici, byla přijata v několika regionálních mořských oblastech, jmenovitě v oblasti východní Afriky v rámci Nairobského protokolu, v širší Karibské oblasti v rámci Kingstonského protokolu a ve Středomoří v rámci Barcelonského protokolu. Všechny tři protokoly ukládají svým smluvním stranám povinnost zajistit přiměřenou ochranu využívaných druhů uvedených v přílohách s cílem zajistit udržení příznivého stavu jejich populací.⁵⁹⁶ Demonstrativní výčty nástrojů, které k tomuto účelu strany mají použít, zahrnují například zákaz neselektivních technik lovu či jakýchkoli činností, jež by mohly vést k lokálnímu vymizení daného druhu či jeho populaci významným způsobem narušit, stanovení lovných sezón a dalších obdobných opatření, regulaci dopravy a prodeje živých či mrtvých exemplářů či ochranu stanovišť.

Zastoupení mořských druhů v seznamech tvořících přílohy protokolů roste s datem jejich přijetí⁵⁹⁷: zatímco Nairobský protokol se týká pouze využívaných živočišných druhů a z dvaceti vyjmenovaných druhů jsou pouze tři skutečně mořské⁵⁹⁸, Kingstonský protokol uvádí již druhy rostlinné i živočišné s velkým zastoupením mořských (naproti tomu zcela chybí ryby)⁵⁹⁹ a Barcelonský protokol obsahuje pouze druhy mořské.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Srov. čl. V a přílohu III (*Harvestable Species of Wild Fauna Requiring Protection*) Nairobského protokolu, čl. 11 odst. 1 písm. c) a přílohu III (*List of Species of Marine and Coastal Flora and Fauna Protected Under Article 11(1)(c)*) Kingstonského protokolu a čl. 12 odst. 4 a přílohu III (*List of Species whose Exploitation is Regulated*) Barcelonského protokolu a čl. 11 odst. 1 písm. c).

⁵⁹⁷ Připomeňme, že Nairobský protokol byl přijat v roce 1985, Kingstonský protokol v roce 1990 a Barcelonský protokol v roce 1995.

⁵⁹⁸ Langusta a dva druhy želv (kareta obrovská a kareta pravá). Pro přesnost je třeba dodat, že oba druhy želv jsou předmětem Memoranda porozumění pro ochranu a péči o mořské želvy a jejich stanoviště v Indickém oceánu a jihovýchodní Asii podepsaného v rámci Bonnské úmluvy mimo jiné administrativami většinou smluvních stran Nairobského protokolu. Plán ochrany a péče, který tvoří přílohu memoranda, stanoví, že chráněné druhy želv nesmí být přímo využívány s výjimkou tradičního využívání původními obyvateli, ovšem pouze pod podmínkou, že tím nedojde k narušení snah o ochranu dané populace (srov. bod 1.5 Plánu ochrany a péče).

⁵⁹⁹ Z rostlinných druhů například některé druhy voňankovitých či mangrovů, z živočišných všechny druhy žahavkovitých, pakorálovitých, trnaticů, perlorodka, křídlatec velký či langusta.

⁶⁰⁰ V téměř třech desítkách druhů jsou zastoupeny mořské houby (např. houba hřibovitá), žahavci (např. korál červený), ostnokožci (ježovka dlouhostná), koryši (humr evropský, krab pavoučí, langusta evropská a tři druhy listorožců) a ryby (např. kanic hnědý, smuha tmavá, žralok sled'ový, mihule mořská, tuňák obecný, mečoun obecný či rejnok *Raja alba*).

3.1.2. Ochrana necílených druhů v rámci rybolovu

Mezi tzv. necílené druhy (*non-target species*) patří druhy, které mohou být ohroženy využíváním cílených druhů, aniž by však samy byly předmětem lovu. Jde především o tzv. druhy doprovodné a závislé na využívaných populacích (*species associated with or dependent upon harvested species*), ohrožené z důvodu svých ekosystémových vazeb, ale též o druhy, které se pouze náhodou při své migrační cestě ocitnou na stejném místě jako lovená hejna. Jedná se často o druhy chráněné prostřednictvím zvláštních nástrojů, jejichž lov je zakázán (mořští savci, želvy, ptáci), ale i o druhy méně nápadné, z komerčního hlediska nezajímavé, kterým mezinárodní právo nevěnuje pozornost. Populace těchto necílených druhů jsou ohroženy jak kvantitativním rozsahem průmyslového rybolovu (při velkém množství lovených ryb zákonitě v sítích – či na háčcích – uvízne i řada jedinců necílených druhů), tak používáním neselektivních technik lovu, které svým „beru vše“ charakterem představují hrozbu i v menším měřítku. Tzv. vedlejší nebo náhodné úlovky (*by-catches*) představují jednu z nejvýznamnějších současných příčin úhynu řady chráněných mořských druhů. Požadavek chránit druhy spojené ekologickými vazbami s druhy využívanými je ve své podstatě jedním z projevů ekosystémového přístupu, a jako takový je běžnou součástí moderních mezinárodních dokumentů z oblasti rybolovu.

Základ pro tento minimální ekologický rozměr opatření pro hospodaření s biologickými mořskými zdroji obsahuje UNCLOS, která jej zakotvila jako vůbec první z globálních „mořských“ úmluv⁶⁰¹: státy mají povinnost „brát při tvorbě takových opatření v úvahu jejich dopady na druhy doprovodné a závislé na druzích využívaných s cílem udržet nebo obnovit stavy populací [těchto druhů] nad úroveň, při nichž by mohla být vážně ohrožena jejich obnova“.⁶⁰² Je třeba říci, že formulace tohoto ustanovení není nejšťastnější, neboť se zaměřuje pouze na kvantitativní aspekt problému (zajištění životaschopnosti daných populací)

⁶⁰¹ Úmluva o rybolovu a ochraně biologických zdrojů volného moře (*Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas*) přijatá na první konferenci OSN o mořském právu konané v Ženevě v roce 1958 ekologické vazby využívaných druhů zcela pomijela.

⁶⁰² „State(s) shall take into consideration the effects on species associated with or dependent upon harvested species with a view to maintaining or restoring populations of such associated or dependent species above levels at which their reproduction may become seriously threatened...“. Tato povinnost je uložena jak pobřežnímu státu v rámci využívání zdrojů vlastní EEZ (čl. 61 odst. 4 UNCLOS), tak státům vlajky ve vztahu ke zdrojům volného moře (čl. 119 odst. 1 písm. a) UNCLOS).

a zcela pomíjí aspekt kvalitativní, tedy roli doprovodných a závislých druhů v potravním řetězci a fungování ekosystému jako celku.⁶⁰³

Přestože je mnohem podrobnější než UNCLOS a vztahuje se i na druhy, které tvoří součást stejného ekosystému, aniž by měly přímé vazby na druhy využívané, zůstává i „prováděcí“ Dohoda o rybích hejnech v tomto směru především v kvantitativní rovině. Za účelem ochrany hejn velkých pelagických rybích druhů jsou státy mimo jiné povinny zhodnotit dopady rybolovu, dalších lidských činností a environmentálních faktorů na druhy náležející ke stejnému ekosystému nebo doprovodné či závislé na cílených druzích a v případě nutnosti přijmout opatření ve vztahu k těmto druhům zajišťující udržení či obnovení stavů jejich populací na úroveň, při níž není ohrožena jejich obnova.⁶⁰⁴ Přínos dohody tak spočívá především v konkretizaci tohoto obecného požadavku uložením povinnosti minimalizovat nejen znečištění a odpady, ale zejména míru zbavování se nechtěných úlovků jejich vhozením do moře (*discards*), zachycení mořských organismů ztraceným nebo odhozeným rybářským náčiním, úlovky necílených druhů (jak rybích, tak jiných) a dopady na doprovodné a závislé druhy, zejména ohrožené, „prostřednictvím opatření zahrnujících vývoj a používání selektivních, z pohledu životního prostředí bezpečných a cenově přístupných rybářských náčiní a technik“.⁶⁰⁵

Obdobně se ochrana necílených druhů omezuje na předcházení jejich početnímu úbytku i ve většině regionálních rybářských fór, kvalitativní charakter ekosystémových vazeb je dosud brán v úvahu velmi zřídka. Výjimku v tomto směru opět představuje Canberrská úmluva, která mezi základními zásadami, jimiž se v antarktické oblasti řídí rybolov a související činnosti, uvádí mimo jiné „zachování ekologických vztahů mezi využívanými, závislými a

⁶⁰³ Srov. v tomto smyslu Gjerde, K.: *The Law of the Sea*, in Broadus, J., Vartanov, R. (ed.): *The Oceans and Environmental Security: Shared US/USSR Perspectives*, Island Press, 1994, str. 233, citováno Freestone, D., op. cit., str. 104.

⁶⁰⁴ „In order to conserve and manage...fish stocks...States shall: ... (d) assess the impacts of fishing, other human activities and environmental factors on target stocks and species belonging to the same ecosystem or associated with or dependent upon the target stocks; (e) adopt, where necessary, conservation and management measures for species belonging to the same ecosystem or associated with or dependent upon the target stocks, with a view to maintaining or restoring populations of such species above levels at which their reproduction may become seriously threatened...“ (čl. 5 Dohody o rybích hejnech).

⁶⁰⁵ „... (f) minimize pollution, waste, discards, catch by lost or abandoned gear, catch of non-target species, both fish and non-fish species, (hereinafter referred to as non-target species) and impacts on associated or dependent species, in particular endangered species, through measures including, to the extent practicable, the development and use of selective, environmentally safe and cost-effective fishing gear and techniques...“ (ibid.).

souvisejícími populacemi antarktických biologických mořských zdrojů“.⁶⁰⁶ Krokem směrem k ekosystémovému přístupu a skutečně účinné ochraně doprovodných a závislých druhů je i tzv. vícedruhový přístup (*multi-species approach*) v hospodaření s rybolovnými zdroji, který se postupně prosazuje.⁶⁰⁷

Ačkoliv je v rámci rybolovu ohrožena celá řada necílených druhů obratlovců i bezobratlých, co se týká konkrétních opatření, je pozornost věnována (opět) především tzv. charizmatické megafauně, často na mezinárodní úrovni přísně chráněné. Pravidla ochrany těchto druhů při rybářských operacích se objevují jak v příslušných mezinárodních úmluvách, resp. dokumentech *soft law*, tak na půdě rybářských fór. Příkladem textů, jež se v rámci přísné ochrany určitých druhů zabývají i hrozbou, kterou představuje rybolov, je Meziamerická úmluva o ochraně a zachování mořských želv, která mezi opatření, jež jsou strany povinny přijmout, řadí maximální možné omezení náhodných úlovků, zachycení, zranění či usmrcení mořských želv v rámci rybářských činností, a to prostřednictvím jejich odpovídající regulace a vývoje a užívání odpovídajících nástrojů, zařízení a technik, včetně zařízení bránících zachycení želv (*turtle excluder devices*).⁶⁰⁸ Obdobná ustanovení obsahují například v rámci Bonnské úmluvy přijaté dohody věnované mořským druhům: ACCOBAMS⁶⁰⁹, ASCOBANS⁶¹⁰ či ACAP.⁶¹¹ Rybářská fóra zabývající se problematikou náhodných úlovků necílených druhů reprezentuje především FAO, na jejíž půdě byly přijaty dva velmi podrobné *soft law* nástroje podporující omezování této hrozby ve vztahu ke dvěma skupinám mořských, resp. na moře úzce vázaných živočichů: Mezinárodní akční plán pro omezení náhodných

⁶⁰⁶ „Any harvesting and associated activities in the area to which this Convention applies shall be conducted in accordance with the provisions of this Convention and with the following principles of conservation: ... (b) maintenance of the ecological relationships between harvested, dependent and related populations of Antarctic marine living resources...“ (čl. II odst. 3 Canberské úmluvy).

⁶⁰⁷ Více viz *infra*, str. 206.

⁶⁰⁸ Čl. 4 odst. 2 písm. h) Meziamerické úmluvy. Podrobnosti používání těchto speciálních zařízení stanoví příloha III.

⁶⁰⁹ V ustanovení bodu 1 písm. a) Plánu péče, který tvoří přílohu II ACCOBAMS, je stranám uloženo vypracovat a provést opatření pro minimalizaci negativních dopadů rybolovu na zachovný status kytovců, zejména zajistit, že žádné plavidlo nebude mít na palubě nebo používat jednu či více volně plovoucích sítí (*driftnets*), jejichž individuální či celková délka by přesáhla 2,5 kilometru. Dle ustanovení bodu 1 písm. b) jsou pak strany povinny přijmout normy s cílem předejít odhazování či zanechávání volně v moři rybářského náčiní a požadovat okamžité vypuštění kytovců náhodně zachycených, a to za podmínek zajišťujících jejich přežití.

⁶¹⁰ Srov. bod 1 písm. b) Plánu ochrany a péče v příloze ASCOBANS.

⁶¹¹ Srov. bod 3.2. Akčního plánu v příloze II ACAP, který se věnuje náhodné úmrtnosti v rámci rybolovu (*Incidental mortality in fisheries*).

zachycení mořských ptáků na dlouhé rybářské vlasce⁶¹² a Mezinárodní akční plán pro ochranu a hospodaření se žraloky.⁶¹³ Jen na okraj uvedme, že posledně jmenovaný akční plán je zatím jediným globálním normativním textem (ač dobrovolného charakteru), který se komplexním způsobem snaží čelit rozsáhlému úbytku populací těchto velkých mořských predátorů.

3.1.3. Ochrana ohrožených a vzácných druhů

Přísná ochrana druhů, jejichž dlouhodobé přežití je z různých důvodů ohroženo či jejichž výskyt je omezen, je jednou z tradičních technik ochrany přírody jak pevninské, tak mořské. Potřeba mezinárodní regulace nabývá zvláštního významu u migrujících druhů, pro jejichž účinnou ochranu je spolupráce areálových států nezbytná a mezi něž patří celá řada mořských druhů. Jak bylo ukázáno v první části práce, existuje na celém světě velké množství norem tohoto typu různé povahy a různé právní kvality. Vyskytují se jak v dokumentech *soft law*, tak mezinárodních úmluvách, samostatně či jako součást komplexní ochrany přírody určitého regionu. S výjimkou mořských savců a ustanovení čl. 194 odst. 5, které má však spíše prostorový charakter, nemá přísná ochrana vybraných mořských druhů přímý podklad v UNCLOS, je však zřejmé, že je plně slučitelná s jejím duchem vyjádřeným v preambuli formou přání chránit biologické mořské zdroje a mořské prostředí.⁶¹⁴

Mezi první úmluvy zabývající se přísnou ochranou ohrožených druhů patří dvě „polární“ mezinárodní smlouvy přijaté v sedmdesátých letech 20. století: Úmluva o ochraně antarktických ploutvonožců a Dohoda o ochraně ledních medvědů. Obě reagovaly na varovný úbytek populací daných druhů (ledních medvědů na jedné straně a některých druhů mořských ploutvonožců na straně druhé⁶¹⁵) způsobený neregulovaným lovem. Postupně byla tato technika rozšířena nejen na druhy bezprostředně ohrožené činností člověka, ale také na druhy vzácné či endemické, vědecky významné či z různých důvodů zranitelné. Typickými

⁶¹² *International Plan of Action for Reducing Incidental Catch of Seabirds in Longline Fisheries*, IPOA-SEABIRDS.

⁶¹³ *International Plan of Action for the Conservation and Management of Sharks*, IPOA-SHARKS. Na rozdíl od IPOA-SEABIRDS, který je cele věnován náhodným úlovkům, tvoří tato problematika v IPOA-SHARKS jen jednu jeho část; podrobně se zabývá i regulací rybolovu přímo zaměřeného na žraloky.

⁶¹⁴ Podmínkou samozřejmě je, že povinnosti států vyplývající z úmluv upravujících přísnou ochranu určitých mořských druhů, nenarušují žádným způsobem práva ostatních států v mořském prostoru. Srov. čl. 311 odst. 2 UNCLOS.

⁶¹⁵ Připomeňme, že Úmluva o ochraně antarktických ploutvonožců má v zásadě hospodářský charakter a jejím cílem je především stanovit pravidla lovu dotčených druhů. Přísná ochrana včetně zákazu lovu se týká pouze tuleně Rossova, rypouše sloniho a „kožešinových“ lachtanů rodu *Arctocephalus*.

představiteli přísné druhové ochrany jsou dohody a memoranda porozumění přijaté v rámci Bonnské úmluvy (Dohoda o ochraně tuleňů Waddenského moře, ASCOBANS, ACCOBAMS, ACAP, memoranda věnovaná želvám a mořským savcům jižního Pacifiku), obdobnou povahu má i Meziamerická úmluva o ochraně a zachování mořských želv. Vedle toho je tato technika také běžnou součástí regionálních úmluv, resp. protokolů věnovaných ochraně přírody, ať pevninské či mořské.⁶¹⁶ Obecnou povinnost chránit vybrané (ohrožené, případně též vzácné) druhy dané oblasti doplňují seznamy těchto druhů v přílohách, jejichž změny obvykle podléhají zjednodušeným procedurám. V řadě regionálních mořských oblastí s institucionalizovanou spoluprací pobřežních států jsou požadavky příslušných protokolů ve vztahu k určitým zvláště významným druhům rozvedeny formou *soft law* v akčních plánech.⁶¹⁷ Zvláštní povahu v tomto smyslu má Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství, resp. Mezinárodní velrybářská komise, která je formálně právně fórem hospodářské povahy, fakticky však prozatím prosazuje přísnou ochranu této skupiny mořských savců.

Charakteristikou – do značné míry pochopitelnou – uplatnění této ochranné techniky pro mořské druhy je její převažující zaměření na živočichy; zástupci ostatních říší, zejména mořské „rostliny“, resp. fotosyntetické organismy⁶¹⁸ se přes svůj význam pro fungování mořských ekosystémů v příslušných dokumentech objevují v mnohem menším počtu.⁶¹⁹ Roli zde hraje jak hledisko subjektivní (jsou méně atraktivní), tak objektivní (jejich přímé ohrožení ze strany člověka je méně významné a metoda přísné ochrany v mnoha případech – například u fytoplanktonu – nepoužitelná). Pro zachování jejich přirozeného výskytu hraje rozhodující roli péče o kvalitu mořského prostředí, tedy regulace znečištění všech typů, včetně biologického.

⁶¹⁶ Srov. např. čl. VIII Alžírské úmluvy, čl. 5 a 6 Bernské úmluvy, čl. 5 Dohody ASEAN, čl. X Maputské úmluvy, čl. II Paipského protokolu, čl. 3 a 4 Nairobského protokolu, čl. 10 a 11 Kingstonského protokolu, čl. 11 a 12 Barcelonského protokolu nebo čl. 4 odst. 3 a přílohu III Sofijského protokolu.

⁶¹⁷ Viz *supra*, str. 133 a násl. Nejpropracovanější systém má z tohoto pohledu bezpochyby oblast Středozemního moře, v níž bylo doposud přijato šest druhově zaměřených akčních plánů.

⁶¹⁸ Ve skutečnosti jen velmi malá část mořských organismů, jejichž metabolismus je založen na fotosyntéze, spadá do říše rostlin, většinu tvoří mořské řasy, sinice a fotosyntetizující bakterie.

⁶¹⁹ Srov. např. přílohu II Sofijského protokolu pro oblast Černého moře tvořenou Prozatímním seznamem druhů významných pro oblast Černého moře (*Provisional List of Species of Black Sea Importance*), tedy druhů ohrožených či vzácných, která obsahuje šest druhů mořských řas a čtyři rostlinné druhy, nebo přílohu II Barcelonského protokolu pro oblast Středomoří tvořenou Seznamem ohrožených druhů (*List of Endangered or Threaten Species*), která zahrnuje tři druhy rostlin (např. posidonie neptunova či vocha mořská) a jedenáct druhů mořských řas (jeden druh zelených řas, šest druhů chaluha a čtyři druhy ruduch). K provedení ustanovení protokolu ve vztahu k chráněným druhům rostlin a řas byl přijat Akční plán na ochranu mořské vegetace ve Středozemním moři, viz *supra*, str. 135.

Z hlediska obsahového se normy na ochranu ohrožených mořských druhů příliš neliší od obdobných norem zaměřených na druhy pevninské. Základem je ochrana *in situ*: je zakázáno zasahovat jakýmkoli způsobem do přirozeného vývoje jedinců chráněných druhů, zejména je chytat, držet, usmrcovat, zraňovat či rušit, obchodovat s nimi či jejich částmi, chráněna jsou jejich stanoviště a všechna vývojová stádia. V moderních dokumentech jsou často upraveny i podmínky ochrany *ex situ* a chov v zajetí, zejména za účelem kontrolované reprodukce. Co se působnosti týká, smluvní strany plní dané povinnosti ve vztahu k oblastem a plavidlům a činnostem spadajícím pod jejich jurisdikci, v omezeném rozsahu se tedy uplatňují i na volném moři.

Podoba s uplatněním této techniky na pevnině je i ve volbě druhů: v převážné většině se jedná o tzv. charizmatičtější druhy, které přitahují pozornost veřejnosti a často vyvolávají silné emoce (mořští savci, želvy, ptáci). Charakteristická pro ně je také určitá spřízněnost s druhy pevninskými, resp. člověkem, ať už z důvodu jejich inteligence či prosté závislosti na plynném kyslíku pro potřeby dýchání a na pevnině pro potřeby rozmnožování a vyvádění mláďat. Jen v malé míře jsou zatím přísně chráněny druhy „mořské“ v pravém slova smyslu, ať už se jedná o ryby, paryby či bezobratlé; výjimku v tomto směru představují pouze některé protokoly přijaté na ochranu přírody v rámci regionálních moří.

I když se v některých jeho formách projevují zárodky ekosystémových úvah (zejména v ochraně závislých a doprovodných druhů), není druhový přístup z hlediska ochrany biodiverzity bez problémů. V oblasti hospodaření s (rybo)lovnými zdroji naráží především na obtíže spojené se stanovením výše kvót tvářů v tvář omezeným znalostem a tlaku ze strany rybářů. Rizika přináší i přísná ochrana charizmatičtějších druhů: je sice pravda, že z péče o určitý výrazný druh může za určitých okolností profitovat i společenstvo, jehož je členem (zejména jedná-li se o tzv. klíčový druh), na druhou stranu medializace několika málo skupin živočichů může odvést pozornost od potřeby ochrany druhů méně nápadných, jejichž role v mořských ekosystémech je přitom zásadní. Druhová ochrana v tomto smyslu zůstává prostředkem *ad hoc*, jenž v ochraně biodiverzity hraje významnou (a nenahraditelnou), nicméně pouze dílčí úlohu.

V moderních „pevninských“ textech je zvláštní ochrana určitých druhů doplněna tzv. **obecnou ochranou genofondu**, tedy určitou minimální ochranou všech druhů živočichů a rostlin žijících na určitém území.^{620 621} Tento přístup ve filozofické rovině odpovídá prohlášení Světové charty přírody, že každá forma života je jedinečná a má být respektována bez ohledu na svou hodnotu pro člověka, a je logickým krokem ve světle závazku států usilovat o snížení míry úbytku biologické rozmanitosti. Má také významnou preventivní úlohu, neboť se snaží předcházet tomu, aby se z druhů s dobrým zachovným statusem staly nezodpovědným nakládáním druhy ohrožené. Jakkoli je však tato myšlenka v principu plátaná i pro mořské biologické zdroje, v praxi je obtížně realizovatelná. Naráží na právní a fyzikální charakteristiky mořského prostředí, jeho obtížnou přístupnost a specifickou ekologii mořských společenstev. V úmluvách věnovaných primárně mořskému prostředí se proto obdobná myšlenka objevuje pouze ve formě prohlášení v preambuli či obecného cíle „chránit faunu a flóru“ příslušné oblasti, konkrétní povinnosti však směřují na ochranu vybraných druhů přímo či nepřímo ohrožených činnostmi člověka.

3.2. Prostorová ochrana

Další klasickou technikou ochrany přírody, uplatňovanou jak na pevnině, tak v mořích, je zřizování chráněných území, resp. v třírozměrném mořském prostoru oblastí (*marine protected areas*). Obdobně jako druhová ochrana není ani ochrana prostorová homogenní kategorií, naopak zahrnuje mnoho typů odlišujících se jak účelem, tak stupněm a formou ochrany. Základní typ prostorové ochrany představují chráněné mořské oblasti v úzkém slova smyslu (často zahrnující i část pobřeží), zřizované s cílem zajistit komplexní ochranu dané části přírody, vedle nich však existuje celá řada dalších typů „chráněných“ oblastí, zpravidla úžeji účelově vymezených, které také nejsou z hlediska ochrany biodiverzity zcela bez významu.

⁶²⁰ Srov. např. čl. 2 odst. 1 Dohody ASEAN, který smluvními stranám ukládá „*uchovat maximální genetickou diverzitu prostřednictvím činností zaměřených na zajištění přežití a podporu ochrany všech druhů spadajících pod jejich jurisdikci či kontrolu.*“ („*The Contracting Parties shall, wherever possible, maintain maximum genetic diversity by taking action aimed at ensuring the survival and promoting the conservation of all species under their jurisdiction and control.*“)

⁶²¹ V České republice je tato ochrana zajišťována prostřednictvím institutu obecné ochrany rostlin a živočichů dle § 5 zák. č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny („*[v]šechny druhy rostlin a živočichů jsou chráněny před zničením, poškozováním, sběrem či odchytém, který vede nebo by mohl vést k ohrožení těchto druhů na bytí nebo k jejich degeneraci, k narušení rozmnožovacích schopností druhů, zániku populace druhů nebo zničení ekosystému, jehož jsou součástí*“, § 5 odst. 1). Srov. i Damohorský, M. a kol., *op. cit.*, str. 312.

3.2.1. Chráněné mořské oblasti *stricto sensu*

Pod pojmem „chráněná mořská oblast *stricto sensu*“ rozumí tato práce oblasti odpovídající definici „chráněné oblasti“ (*protected area*) vytvořené v první polovině devadesátých let IUCN, tedy „část pevniny a / nebo moře zvláště určené k ochraně a uchování biologické diverzity a souvisejících přírodních a kulturních zdrojů, která je spravována účinnými nástroji, právními či jinými“⁶²², ať už jsou nazývány jakkoliv.⁶²³ Jak vyplývá z definice, je ochrana přírody primárním účelem těchto oblastí, nikoliv však účelem jediným; zpravidla se k němu přidává i ochrana souvisejících hodnot různého charakteru (vědeckého, kulturního, estetického, vzdělávacího, rekreačního atd.). Jejich značnou heterogenost se pokusila vyřešit IUCN klasifikací chráněných oblastí z hlediska cíle, který sledují, do šesti kategorií, uplatnitelných jak na pevnině, tak v mořském prostoru.⁶²⁴

Přestože je zřizování chráněných oblastí klasickou metodou ochrany přírody (modelem byly národní parky zřizované od 70. let 19. století ve Spojených státech amerických s cílem uchránit od lidských zásahů určité panenské části přírody⁶²⁵) a již První světová konference o národních parcích (*First World Conference on National Parks*), konaná v Seattlu v roce 1962, zdůraznila potřebu této formy ochrany významných částí oceánů, její rozsáhlejší používání v mořském prostoru je velmi nedávného data a přes nepopiratelný kvantitativní nárůst v devadesátých letech minulého století stále výrazně pokulhává za pevninou: mořské chráněné oblasti zabírají méně než 1% povrchu moří a v absolutních číslech představují méně než třetinu celkové rozlohy všech chráněných oblastí na planetě.⁶²⁶ Jejich naprostá většina se

⁶²² „Une portion de terre et / ou de mer vouée spécialement à la protection et au maintien de la diversité biologique, ainsi que des ressources naturelles et culturelles associées, et gérée par des moyens efficaces, juridiques ou autres.“ Viz IUCN: *Lignes directrices pour les catégories de gestion des aires protégées*, IUCN, 1994, str. 95.

⁶²³ Výrazů, které je možné v mezinárodních dokumentech pro označení chráněných oblastí nalézt, je celá řada, vedle obecného „chráněná mořská oblast“ (*marine protected area*) jsou to například zvláště chráněná oblast (*specially protected area*), „oblast ochrany přírody“ (*conservation area*), „mořská rezervace“ (*marine reserve*), „mořský park“ (*marine park*) či „útočiště“ (*refuge area, sanctuary*).

⁶²⁴ Kategorie I: Přísná přírodní rezervace či oblast ochrany divoké přírody (*Strict nature reserve/wilderness protection area*), hlavním cílem je vědecký výzkum a ochrana divoké přírody; Kategorie II: Národní park (*National park*), hlavním cílem je ochrana ekosystémů a možnost rekreace; Kategorie III: Přírodní památka (*Natural Monument*), hlavním cílem je ochrana významných přírodních jevů; Kategorie IV: Oblast péče o stanoviště či druhy (*Habitat/Species Management Area*), hlavním cílem je ochrana prostřednictvím aktivní péče; Kategorie V: Chráněná krajina (*Protected landscape/seascape*), hlavním cílem je ochrana typické části pevniny a/nebo moře utvářené interakcí člověka a přírody; Kategorie VI: Chráněná oblast pro hospodaření se zdroji (*Managed Resource Protected Area*), hlavním cílem je udržitelné hospodaření s přírodními zdroji. Kategorizace vytvořená IUCN je hojně využívána při tvorbě a správě chráněných oblastí.

⁶²⁵ Prvním národním parkem byl Yellowstonský národní park zřízený v roce 1872.

⁶²⁶ Srov. *IUCN Protected Areas Media Brief*, duben 2003.

navíc nachází v mělkých pobřežních vodách a jejich cílem je ochrana charismatických mořských stanovišť, jako jsou korálové útesy a mangrovové porosty. Jako privilegovaná technika ochrany přírody, resp. biodiverzity jsou chráněné oblasti upraveny většinou globálních a regionálních nástrojů tohoto typu, jejich zřizování dále od pobřeží však naráží nejen na omezené znalosti, ale především na právní režim moří vyplývající z UNCLOS.

3.2.1.1. Úprava chráněných mořských oblastí v normativních textech na ochranu přírody

Zřizování chráněných oblastí jako základní techniku ochrany biologické rozmanitosti *in situ* ukládá svým smluvním stranám CBD⁶²⁷ a její význam pro mořskou a pobřežní biodiverzitu zdůrazňuje Jakartský mandát a program práce k jeho provedení (chráněné mořské a pobřežní oblasti představují jednu z prioritních oblastí). Jsou na ní založeny i dvě mezinárodní globální úmluvy z oblasti ochrany přírody: Ramsarská úmluva a pařížská Úmluva o ochraně světového přírodního a kulturního dědictví, jejich přínos v tomto směru je však omezen jejich poměrně úzkým profilem a převážně pevninským charakterem. Nejpropracovanější úpravu chráněných oblastí tak obsahují regionální úmluvy, resp. protokoly zabývající se komplexně ochranou přírody, jak pevninské, tak především mořské. Vyhlásování chráněných oblastí v nich doplňuje ochranu druhovou a částečně se s ní prolíná, neboť jedním z důvodů existence těchto oblastí je ochrana stanovišť ohrožených druhů.

Všechny velké regionální „pevninské“ úmluvy z oblasti ochrany přírody se vztahují na mořské prostředí minimálně v rozsahu teritoriálních vod, zřizování mořských chráněných oblastí však výslovně upravují pouze dvě z nich.⁶²⁸ Je to do značné míry pochopitelné, zaměření těchto úmluv je primárně pevninské a na mořské ekosystémy se vztahují jen

⁶²⁷ Srov. čl. 8 písm. a) CBD.

⁶²⁸ Srov. čl. X odst. 1 Alžírské úmluvy, který stranám výslovně ukládá udržovat a rozšiřovat chráněné oblasti na svém území a kde je to možné i v teritoriálních vodách („*The Contracting States shall maintain and extend... within their territory and where applicable in their territorial waters, the Conservation areas...*“). Nová úmluva na ochranu africké přírody přijatá v roce 2003 v Maputu již tuto povinnost výslovně nestanoví. Ještě dále jde v tomto směru čl. 13 odst. 1 Dohody ASEAN, podle něhož mají strany zřizovat v oblastech spadajících pod jejich jurisdikci pevninské, sladkovodní, pobřežní a mořské chráněné oblasti („*The Contracting Parties shall as appropriate establish, in areas under their jurisdiction, terrestrial, freshwater, coastal or marine protected areas...*“). Dále srov. obecnou úpravu chráněných oblastí v rámci Panamerické úmluvy (čl. II-IV), Maputské úmluvy (čl. XII) a Apíjské úmluvy (čl. II-IV). Zvláštní charakter má v tomto směru Bernská úmluva, která výslovně neukládá zřizování chráněných oblastí, avšak předpokládá je v rámci povinnosti chránit stanoviště volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, a to zejména druhů vyjmenovaných v přílohách (čl. 4 odst. 1). Vzhledem k tomu, že příloha II tvořená seznamem přísně chráněných druhů živočichů (*Strictly protected fauna species*) obsahuje i celou řadu druhů mořských, lze dovodit, že strany mají povinnost chránit jejich stanoviště v mořském prostoru, potažmo za tím účelem zřizovat chráněné oblasti.

doplňkově. Poměrně značný význam však mají pro zřizování pobřežních chráněných oblastí, které jsou pro ochranu mořské biodiverzity nezbytné. Naproti tomu v protokolech přijatých na ochranu fauny a flóry v pěti regionálních mořích je zřizování chráněných mořských oblastí jedním z pilířů právní úpravy.

Prvním protokolem, který se zabýval touto technikou ochrany, byl předchůdce Barcelonského protokolu: Protokol týkající se středomořských zvláště chráněných oblastí přijatý v Ženevě v roce 1982. Jeho ustanovení ještě nebyla příliš propracovaná, na svou dobu byl však velmi moderní a položil základy ochrany mořské biodiverzity ve Středozemním moři. Protokoly, které následovaly v dalších regionálních mořích – Nairobský (1985), Paipský (1989) a Kingstonský (1990) – postupně normy ukládající zřizování chráněných mořských oblastí zkvalitňovaly z hlediska jak formálního (směrem k jednoznačně a bezvýjimečně formulovaným povinnostem), tak obsahového (podrobnější úprava cílů, které mají chráněné oblasti sledovat, a činností, které musí být regulovány). Svého druhu vyvrcholením tohoto procesu byl Barcelonský protokol přijatý v roce 1995, který vedle posílení institutu „běžných“ chráněných oblastí národního významu⁶²⁹ zavedl zcela novou kategorii tzv. zvláště chráněných oblastí Středomořského významu, včetně možnosti jejich zřizování v oblastech volného moře.⁶³⁰ Přestože tuto kategorii nepřebírá, navazuje nejmladší, Sofijský protokol z roku 2003 v mnohém na podrobnou úpravu Barcelonského protokolu.⁶³¹

Vedle regionálních moří zastřešených UNEP hraje zřizování chráněných oblastí samozřejmě významnou roli i na půdě nezávislých regionálních mořských fór. Sjednocení do té doby roztržštěné prostorové ochrany v antarktické oblasti⁶³² přinesl Madridský protokol a jeho příloha V, která zavedla dvě základní kategorie chráněných oblastí: antarktické zvláště

⁶²⁹ Upraveny jsou hodnoty, jejichž ochranu mají zvláště chráněné oblasti sledovat, jejich zřizování, ochranná opatření, plánování a péče (srov. čl. 4-7 Barcelonského protokolu).

⁶³⁰ Více k obsahu Barcelonského protokolu viz *supra*, str. 97 a násl.). Na Seznamu zvláště chráněných oblastí Středomořského významu mohou figurovat lokality, které jsou zvláště významné pro ochranu podstatných složek biologické rozmanitosti Středomoří, zahrnují ekosystémy specifické pro středomořskou oblast nebo stanoviště ohrožených druhů či jsou zvláště významné z hlediska vědeckého, estetického, kulturního či vzdělávacího. Pro jejich zřízení platí zvláštní procedura (srov. čl. 8-10 Barcelonského protokolu). Obecná charakteristika SPAMI je doplněna velmi podrobnými Společnými kritérii pro volbu mořských a pobřežních chráněných oblastí, které mohou být zahrnuty do Seznamu SPAMI (*Common criteria for the choice of protected marine and coastal areas that could be included in the SPAMI List*), v příloze I Barcelonského protokolu.

⁶³¹ Obecnou povinnost chránit, uchovávat, zlepšovat a spravovat udržitelným a environmentálně příznivým způsobem oblasti výjimečné biologické a krajinné hodnoty zejména prostřednictvím zřizování chráněných oblastí (čl. 4 odst. 1 písm. a) Sofijského protokolu) doplňuje velmi podrobná úprava této techniky v příloze I.

⁶³² Srov. Vicha, O., *op. cit.*, str. 103.

chráněné oblasti a antarktické zvláště spravované oblasti.⁶³³ Oblasti Baltského moře a severovýchodního Atlantiku spoléhají v tomto směru pouze na nástroje *soft law*⁶³⁴, což je částečně vysvětlitelné faktem, že naprostá většina smluvních stran obou úmluv jsou členské státy Evropské unie⁶³⁵, které jsou povinny zřizovat chráněné oblasti včetně mořských dle zvláštních nástrojů komunitárního práva.⁶³⁶

3.2.1.2. Zřizování chráněných mořských oblastí a UNCLOS

Na rozdíl od pevniny, kde je tvorba chráněných oblastí plně v rukou územních suverénů, naráží v mořském prostoru zřizování jakýchkoli oblastí se zvláštním právním režimem na pravidla mezinárodního mořského práva vyplývající z UNCLOS.

Jak již bylo zmíněno výše, obsahuje UNCLOS ustanovení celkem jednoznačně vyzývající státy k tvorbě chráněných mořských oblastí.⁶³⁷ Je sice možné namítat, že se povinnost ochrany vztahuje pouze na „vzácné a citlivé ekosystémy“ a „stanoviště ohrožených druhů“, nikoliv na život v mořích jako takový (UNCLOS je v tomto směru odrazem své doby), tato námitka však neobstojí tváří v tvář posunu v globálním myšlení, k němuž došlo v devadesátých letech 20. století a který se odráží v řadě koncepčních dokumentů *soft law*. Zprávy Generálního tajemníka OSN z oblasti mořského práva přijímané v posledních letech se pravidelně hlásí k výzvě formulované Johannesburgským summitem a CBD vytvořit do roku 2012 „globální reprezentativní síť“ (*global representative network*) chráněných mořských a pobřežních oblastí s cílem ochránit nikoliv jen ohrožené části mořských ekosystémů, ale zajistit, že budou dlouhodobě zachovány všechny typy stanovišť, které se

⁶³³ Viz *supra*, str. 106 a násl. Vzhledem k obecně velmi přísné ochraně celého kontinentu a jeho přilehlých vod jsou oba nástroje ve srovnání s chráněnými oblastmi zřizovanými v jiných částech světa specifické. Antarktické zvláště chráněné oblasti jsou do značné míry „prvními zónami chráněné oblasti Antarktida“, zasvěcené přísné ochraně a vědeckému výzkumu, do nichž je vstup až na výjimky zakázán. Naproti tomu cílem antarktických zvláště spravovaných oblastí je umožnit lidskou činnost na určitém vymezeném území, ovšem pouze v takovém rozsahu a takovým způsobem, který nebude mít závažné dopady na životní prostředí Antarktidy.

⁶³⁴ Srov. výše zmíněnou Strategii pro ochranu mořského prostředí severovýchodního Atlantiku, příslušná doporučení HELCOM a zejména společný program HELCOM a OSPARCOM zaměřený na vytvoření sítě chráněných mořských oblastí.

⁶³⁵ Z členů OSPARCOM nejsou členy EU pouze Island, Norsko a Švýcarsko, z členů HELCOM pouze Rusko.

⁶³⁶ Zejména směrnice 92/43/EHS o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (směrnice o stanovištích).

⁶³⁷ Připomeňme, že podle čl. 195 odst. 5 UNCLOS mají opatření přijatá pro ochranu a uchování mořského prostředí zahrnovat i ta, která jsou nezbytná „pro ochranu a zachování vzácných nebo citlivých ekosystémů, stejně jako stanovišť druhů a jiných forem mořského života, u nichž došlo k závažnému snížení početních stavů či které jsou ohrožené“.

v oceánech vyskytují.⁶³⁸ Zřizování oblastí, jejichž účelem je ochrana mořské biodiverzity, je navíc – obdobně jako druhová ochrana – plně v souladu s přáním chránit biologické zdroje oceánů vyjádřeným v preambuli UNCLOS.

Přestože se vytvoření „globální reprezentativní sítě chráněných mořských a pobřežních oblastí“ stalo běžnou součástí environmentálního politického slovníku, realizace tohoto úkolu v praxi naráží na právní režim oceánů. Státy se totiž přes silná slova jen velmi neochotně vzdávají práv, která v mořském prostoru mají. Je pochopitelné, že nárůst počtu chráněných mořských oblastí se týká především mělkých pobřežních vod: z právního hlediska se jedná o vnitřní, souostrovní či maximálně teritoriální vody, na které se vztahuje suverenita pobřežního státu obdobně jako na jeho pevninské území. Práva jiných států v těchto prostorech jsou minimální, plavidla plující pod jejich vlajkou jsou povinna respektovat normy stanovené pobřežním státem.⁶³⁹ O něco slabší je pravomoc pobřežního státu v prostoru výlučné ekonomické zóny, stále však dostačuje na jednostranné zřízení chráněné oblasti.⁶⁴⁰ Pobřežní stát sice nemůže obecně zakázat průjezd určitou oblastí (v EEZ platí svoboda plavby), může však přijmout jiná opatření na její ochranu (samotný průjezd plavidel nepředstavuje pro mořské ekosystémy vážnou hrozbu).

Zcela jiná pravidla však platí v mezinárodních prostorech, na volném moři a v Oblasti, kde žádný stát ani skupina států nemohou vyhlásit jednostranně chráněnou oblast a vyžadovat od ostatních členů mezinárodního společenství respektování jejího právního režimu. V Oblasti může chráněnou zónu *sui generis* vyhlásit Mezinárodní úřad pro mořské dno v souladu se svou pravomocí přijímat nezbytná opatření k zajištění účinné ochrany mořského prostředí před případnými negativními dopady činností zde vykonávaných. Příslušná pravidla se mají týkat mimo jiné „ochrany a uchování přírodních zdrojů Oblasti a předcházení škodám na

⁶³⁸ Srov. např. poslední zpráva Generálního tajemníka OSN na téma „Oceány a mořské právo“ (*Oceans and the Law of the Sea*), dokument A/61/63, bod 254 a násl.

⁶³⁹ V teritoriálních vodách sice platí právo pokojného průjezdu (*right of innocent passage*, čl. 17 a násl. UNCLOS), jeho výkon však může být podřízen zákonům a nařízením vydaným pobřežním státem mimo jiné za účelem „ochrany biologických mořských zdrojů“ („*the conservation of the living resources of the sea*“) a „uchování životního prostředí pobřežního státu a předcházení, snižování a kontroly jeho znečišťování“ („*the preservation of the environment of the coastal State and the prevention, reduction and control of pollution thereof*“, srov. čl. 21 odst. 1 písm. d) a f)). Pobřežní stát tedy může v zásadě zakázat průjezd jakoukoli chráněnou mořskou oblastí zřízenou ve svých teritoriálních vodách.

⁶⁴⁰ Pobřežní stát má ve své EEZ suverénní práva ve vztahu k přírodním zdrojům a jurisdikci ve věcech ochrany a uchování mořského prostředí (čl. 56 UNCLOS). Ostatní státy mají zaručenu svobodu plavby, přeletu, pokládání podvodních kabelů a potrubí a souvisejících činností (čl. 58 UNCLOS). Pokládání kabelů a potrubí na kontinentální šelf může být pobřežním státem v rozumné míře regulováno a jejich trasa jím musí být schválena (srov. čl. 79 odst. 2 a 3 UNCLOS).

mořské flóry a fauny“.⁶⁴¹ Zvláštní pravomoc má v tomto směru Rada (*Council*) Úřadu, která je povinna zamítnout těžbu v určitých částech Oblasti v případech, kdy existují přesvědčivé důkazy o riziku závažné škody na mořském prostředí.⁶⁴² Zásadní slabinou této zdánlivě široké pravomoci Úřadu je definice pojmu „zdroje“ pro potřeby části XI UNCLOS věnované Oblasti, podle níž jsou jimi pouze zdroje nebiologického charakteru.⁶⁴³ Působnost Úřadu se přitom vztahuje pouze na „činnosti vykonávané v Oblasti“ (*activities in the Area*), které jsou definovány jako „všechny činnosti zaměřené na výzkum a využívání zdrojů Oblasti“⁶⁴⁴, nikoliv tedy na činnosti týkající se biologických společenstev hlubokomořského dna za hranicí národní jurisdikce.

Možnost a potřeba zřizování chráněných oblastí v mezinárodních mořských prostorech je hojně diskutovaným tématem jak v rámci specializovaných seminářů organizovaných mezinárodními nevládními organizacemi⁶⁴⁵, tak na příslušných mezivládních setkáních nejvyšší úrovně.⁶⁴⁶ Přestože potřeba ochrany reprezentativní části hlubokomořských ekosystémů není zpochybňována, nezdá se pravděpodobným, že by se k ní státy v nejbližší době zavázaly. Problémem není pouhé vzdání se části práv ve vztahu k určité části volného moře, které zřízení chráněných mořských oblastí předpokládá, rozporuplné reakce vyvolává i řada souvisejících otázek. Formálně právní závazek chránit tímto způsobem biodiverzitu volného moře by mohl otevřít cestu požadavkům na prohlášení biologických zdrojů tohoto prostoru společným dědictvím lidstva po vzoru nebiologických zdrojů Oblasti, což je pro

⁶⁴¹ „Necessary measures shall be taken in accordance with this Convention with respect to activities in the Area to ensure effective protection for the marine environment from harmful effects which may arise from such activities. To this end the Authority shall adopt appropriate rules, regulations and procedures for inter alia: ... (b) the protection and conservation of the natural resources of the Area and the prevention of damage to the flora and fauna of the marine environment“ (čl. 145 UNCLOS).

⁶⁴² „[T]he Council shall: ... (x) disapprove areas for exploitation ... in cases where substantial evidence indicates the risk of serious harm to the marine environment“ (čl. 162 odst. 2 písm. x) UNCLOS).

⁶⁴³ Čl. 133 písm. a) UNCLOS. Více viz *supra*, str. 66-67.

⁶⁴⁴ Čl. 1 odst. 1(3) UNCLOS.

⁶⁴⁵ Srov. např. seminář „Řízení rizik pro biodiverzitu a životní prostředí volného moře, včetně nástrojů jako mořské chráněné oblasti“ (*Expert Workshop on Managing Risks to Biodiversity and the Environment on the High Seas, Including Tools such as Marine Protected Areas*) konaný ve dnech 27. února až 4. března 2001 na ostrově Vilm v Německu, seminář „Chráněné mořské oblasti na volném moři“ (*High Seas Marine Protected Areas Workshop*) pořádaný IUCN a WWF ve dnech 15.-17. ledna 2003 v Malaze ve Španělsku či seminář „Řízení ochrany biodiverzity na volném moři“ (*Governance of High Seas Biodiversity Conservation*) konaný ve dnech 16.-20. června 2003 v australském Cairnsu. K přínosu prvního semináře srov. Gjerde, K.M.: *Current Legal Development: High Seas Marine Protected Areas – Participants' Report of the Expert Workshop on Managing Risks to Biodiversity and the Environment on the High Seas, Including Tools Such As Marine Protected Areas: Scientific Requirements and Legal Aspects*, in IJMCL, Vol. 16, No. 3, 2001, str. 515-528.

⁶⁴⁶ Srov. např. zprávu ze sedmého zasedání Otevřeného neformálního konzultativního procesu Spojených národů o oceánech a mořském právu (*United Nations Open-ended Informal Consultative Process on Oceans and the Law of the Sea*) konaného v New Yorku ve dnech 12.-16. června 2006 (dokument A/61/156, bod 99) či body 29. až 31. rozhodnutí VII/5 přijatého na sedmém zasedání smluvních stran věnovaného mořské a pobřežní biodiverzitě.

mnoho států nepředstavitelné. Prozatím nejschůdnější cestou je tedy regulace činností, které představují nejzávažnější hrozbu pro ekosystémy volného moře: rybolovu a vědeckého výzkumu; i zde je však nutné spoléhat se ve značném rozsahu pouze na *soft law*.

V této souvislosti je nutné zmínit možnost zřizování chráněných oblastí na volném moři dle Barcelonského protokolu. Přestože se jedná o svým způsobem revoluční ustanovení, jeho význam jako „precedentu“ v tomto směru je omezen specifickou situací Středozemního moře. Je sice pravdou, že v této oblasti pobřežní státy nevyhlásily výlučné ekonomické zóny, důvodem však byla snaha předejít možným konfliktům, které by hrozily při určování mořských hranic mezi jednotlivými státy, jak sousedními, tak protilehlými.⁶⁴⁷ Teoreticky však tomuto vyhlášení nic nebrání, středomořské státy na něj mají v souladu s UNCLOS plné právo. Možnost vytváření chráněných oblastí v prostoru, který má formálně statut volného moře, tak obhajují za pomoci argumentu „kdo může více, může i méně“: zvláštní režim některých oblastí je pouze výšečí práv, která by dotčené státy mohly v daném prostoru dle mezinárodního mořského práva uplatnit.^{648 649} Tato situace se navíc týká pouze vodního sloupce, mořské dno spadá v souladu s příslušnými ustanoveními UNCLOS o kontinentálním šelfu pod národní jurisdikci jednotlivých pobřežních států. Skutečnost, že se nejedná o „pravé“ volné moře, spolu se statutem mořského dna tak do značné míry oslabují použití Středozemního moře jako příkladu pro vytváření chráněných oblastí v mezinárodních prostorech.

---

⁶⁴⁷ Tvar Středozemního moře neumožňuje na žádném jeho místě vyhlášení EEZ v maximální možné šíři 200 námořních mil.

⁶⁴⁸ Rozšíření působnosti protokolu na volné moře bylo pobřežními státy vcelku logicky chápáno jako nezbytné, neboť v opačném případě by veškerý mořský prostor za hranicí dvanáctimílového pásma teritoriálních vod zůstal přísnou úpravou nedotčen, což by mohlo významným způsobem snížit její účinnost.

⁶⁴⁹ Některé pobřežní státy Středozemního moře takto částečně uplatnily své právo vyhlášením různě širokých „rybolovných zón“ za hranicemi svých teritoriálních vod, kde si vyhrazují právo na využívání mořských živých zdrojů (jedná se o Alžírsko, Španělsko, Maltu a Tunisko). Obdobně Francie vyhlásila zákonem č. 2003-346 z 15. dubna 2003 (*loi n°2003-346 du 15 avril 2003 relative à la création d'une zone de protection écologique au large des côtes du territoire de la République*) vytvoření „zóny ekologické ochrany“ za hranicemi svých teritoriálních vod, v níž hodlá vykonávat pouze práva vztahující se k ochraně a uchování mořského prostředí, vědeckého výzkumu a umístování a používání umělých ostrovů a zařízení (srov. Ministère de l'Aménagement du territoire et de l'Environnement: *La création d'une Zone de Protection Écologique en Méditerranée*, Dossier de presse, 27 février 2002).

3.2.2. Další typy oblastí se zvláštním režimem

Vedle zvláště chráněných oblastí v úzkém slova smyslu, jejichž cílem je ochrana biodiverzity a jež se vyznačují komplexností právní regulace, existuje celá řada dalších kategorií mořských oblastí, v nichž je lidská činnost do určité míry regulována. Jejich primárním účelem zpravidla není ochrana biodiverzity, ve větším či menším rozsahu k ní však přispívají. Pozornost si zaslouží zejména tři typy těchto oblastí: oblasti uzavřené pro lov, oblasti, jejichž cílem je ochrana podmořského kulturního dědictví a zvláště citlivé mořské oblasti, jejichž režim je zajišťován na půdě IMO.

3.2.2.1. Oblasti uzavřené pro lov

Vyhlašování uzavřených oblastí za účelem zlepšení stavu využívaných populací a zvýšení výnosů je jedním z klasických nástrojů používaných v hospodaření s rybolovnými zdroji. Zvláštní úlohu hraje v rozvojových zemích, kde jiné nástroje (maximální přípustné úlovky, regulace používaných technik) často nepřinášejí očekávané výsledky. Využíván je na všech úrovních hospodaření – místní, národní i mezinárodní – a za svou popularitu vděčí nejen své relativní jednoduchosti, ale také flexibilitě jak z pohledu kvantitativního (doba a geografické vymezení), tak kvalitativního (chráněný druh a zakázané techniky lovu). Oblasti uzavřené pro lov jsou zpravidla vyhlašovány na omezenou dobu, což je podstatným způsobem odlišuje od chráněných oblastí v úzkém slova smyslu.

Přes své úzké účelové zaměření a krátkodobý charakter mohou mít oblasti uzavřené pro lov významný pozitivní přínos z ekologického hlediska. Vzhledem k tomu, že jsou úzce spojeny se stanovištěm cíleného druhu⁶⁵⁰, přispívají nejen k ochraně biologické rozmanitosti a genetických zdrojů v dané lokalitě, ale také k obnově poškozených stanovišť prostřednictvím zákazu určitých technik lovu (např. vlečení sítí po dně). Výzkumy provedené v oblastech trvale uzavřených pro lov navíc prokázaly, že taková forma ochrany jednoznačně pozitivně ovlivňuje bohatství okolních lovišť, neboť jedincům cílených druhů umožňuje dorůst do větších rozměrů, což má významný vliv na jejich reprodukci. Chráněná oblast tak svým

⁶⁵⁰ Jsou rozlišovány tři základní techniky prostorové ochrany v rámci hospodaření s rybolovnými zdroji, všechny spojené se stanovišti cílených druhů: (a) ochrana daného druhu během doby, kdy se zdržuje na zvláště významném stanovišti, (b) komplexní ochrana určitých stanovišť a (c) ochrana všech stanovišť zásadního významu v daném regionu (viz Kapetsky, J.M., Bartley, D.M.: *Fisheries and Protected Areas*, in *Expanding partnerships in conservation*, Island Press, 1995, str. 89).

způsobem „zásobuje“ okolní vody hojností biologických zdrojů.⁶⁵¹ Obdobný ekonomický přínos chráněné oblasti pak může přispět k její akceptaci rybářskou komunitou, tradičně ke zřizování přísně chráněných oblastí spíše nepřátelskou.

Je třeba říci, že v některých případech má oblast trvale uzavřená pro lov s cílem umožnit obnovu využívaných populací ve skutečnosti povahu chráněné oblasti *stricto sensu*⁶⁵² a vývoj (zejména snaha po uplatňování ekosystémového přístupu) směřuje ke stírání ostré hranice mezi těmito dvěma formálně odlišnými technikami prostorové ochrany moří.

3.2.2.2. Oblasti na ochranu podmořského kulturního dědictví⁶⁵³

V případě nálezů objektů historického významu na mořském dně, typicky vraku lodi, existují v zásadě dvě možnosti, jak zajistit jeho ochranu (samozřejmě za předpokladu, že příslušné orgány jsou o nález informovány): buď je možné jej vyzvednout a uschovat na vhodném místě, například v muzeu (obdobně jako u ochrany biologických zdrojů lze hovořit o ochraně *ex situ*), nebo je ponechán na místě a daná oblast je prohlášena za lokalitu archeologického a historického významu, v níž jsou regulovány veškeré činnosti, jež by mohly chráněný objekt poškodit (ochrana *in situ*). Obě metody jsou v praxi používány, druhá je však preferována, zejména z důvodů praktického a vědeckého charakteru.⁶⁵⁴

Podmořské lokality archeologického a historického významu se svým komplexním právním režimem podobají chráněným mořským oblastem v úzkém slova smyslu. Rozdíl spočívá v chráněných hodnotách: v prvním případě je sledováno zachování kulturního dědictví, zatímco ve druhém je předmětem dědictví přírodní. Je nicméně samozřejmě možné, aby obě

⁶⁵¹ Na pravidelném zasedání Americké asociace pro vědecký pokrok (*American Association for the Advancement of Science*) konaném v únoru 2001 v San Francisku byly předneseny výsledky studie prováděné po tři léta vědci celého světa (sledováno bylo více než sto chráněných oblastí): za jeden až dva roky od zřízení chráněné oblasti v ní vzrostla hustota populací v průměru o 91%, celková biomasa o 192% a druhová diverzita o 23%.

⁶⁵² Taková chráněná oblast pak odpovídá kategorii VI IUCN (Chráněná oblast pro hospodaření se zdroji), jejímž hlavním účelem je udržitelné využívání ekosystémů. Viz IUCN: *Lignes directrices pour les catégories de gestion des aires protégées*, IUCN, 1994, str. 173.

⁶⁵³ Výraz „podmořské kulturní dědictví“ (*underwater cultural heritage*) je teorií i praxí používán k označení objektů pod mořskou hladinou, které vypovídají o historii a kultuře člověka, zejména vraky a jejich části či zatopená sídla.

⁶⁵⁴ Vyzvednutí větších objektů z mořského dna je poměrně komplikované a nákladné a často vede k jejich poškození, nemluvě o tom, že v některých případech ani není možné. Ochrana *in situ* naproti tomu umožňuje historický objekt studovat v relativně „neporušeném“ stavu. Vrak, který není poničen „hledací poklad“, je archeology popisován jako mikrokosmos historických a kulturních informací zmrzačených v čase v okamžiku, kdy se loď potopila (viz U.S. Department of Commerce: *The MONITOR National Marine Sanctuary – in Perspective*, in *International Marine Protected Area Management Seminar*, June 1-12 1986, Sanctuary Programs Division/National Oceanic and Atmospheric Administration/U.S. Department of Commerce, str. 353-354).

tyto hodnoty byly cílem jedné chráněné oblasti (obdobně jako tomu je u některých lokalit zapsaných na Seznamu světového dědictví UNESCO).⁶⁵⁵ V každém případě však ochrana objektů archeologického významu *in situ* musí respektovat specifická pravidla vyplývající z mezinárodního práva.

Příslušná pravidla jsou upravena především v UNCLOS, avšak značně zlomkovitým způsobem. Přestože je smluvním stranám uložena obecná povinnost „chránit objekty archeologické a historické povahy nalezené v moři a spolupracovat za tímto účelem“⁶⁵⁶, pouze pro část mořského prostoru je tato povinnost konkretizována, a to pro Oblast⁶⁵⁷ a pás pobřežních vod až po vnější hranici přilehlé zóny.⁶⁵⁸ Vyhledávání a vyzvedávání historických objektů v mořském prostoru mezi těmito hranicemi není UNCLOS nijak upraveno, což samozřejmě významně omezuje možnost jejich ochrany a přináší v praxi řadu sporů mezi „vyhledávací pokladů“ a státy, jež si z historických či jiných důvodů na nalezené objekty dělají nárok.

Tuto nepříznivou situaci se pokouší alespoň částečně řešit **Úmluva o ochraně podvodního kulturního dědictví** (*Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*) přijatá na půdě UNESCO⁶⁵⁹, jež si klade za cíl zajistit ochranu historických objektů nalezených pod vodou cestou spolupráce dotčených států. Smluvní strany jsou povinny přijmout všechna vhodná opatření na ochranu podvodního kulturního dědictví⁶⁶⁰, přičemž

⁶⁵⁵ V mnoha případech to bude dokonce žádoucí, neboť vraky jsou díky svému členitému tvaru rychle osídleny řadou přisedlých mořských organismů i organismů z vyšších příček potravního řetězce, které zde hledají potravu a úkryt. Během relativně krátké doby se tak kolem nich vytvoří specifický ekosystém, který se často významným způsobem podílí na podmořském životě celé oblasti. K tvorbě takových „umělých útesů“ ostatně dochází často záměrně, využívány jsou staré lodě zbavené veškerých nebezpečných látek.

⁶⁵⁶ „States have the duty to protect objects of an archaeological and historical nature found at sea and shall cooperate for this purpose“ (čl. 303 odst. 1 UNCLOS).

⁶⁵⁷ Čl. 149 UNCLOS stanoví, že všechny předměty archeologické či historické povahy nalezené v Oblasti mají být uchovány nebo využity ve prospěch celého lidstva, přičemž má být brán zvláštní ohled na preferenční práva státu původu, státu kulturního původu a státu historického či archeologického původu („[a]ll objects of an archaeological and historical nature found in the Area shall be preserved or disposed of for the benefit of mankind as a whole, particular regard being paid to the preferential rights of the State or country of origin, or the State of cultural origin, or the State of historical and archaeological origin“).

⁶⁵⁸ Vnitřní, souostrovní a teritoriální vody jsou oblastmi suverenity, v nichž má pobřežní stát výlučnou pravomoc regulovat jakékoliv činnosti týkající se vyhledávání a vyzvedávání objektů z mořského dna. Na přilehlou zónu rozšiřuje jeho pravomoc v této věci čl. 303 odst. 2 UNCLOS, který umožňuje pobřežnímu státu považovat za účelem kontroly obchodu s objekty archeologické a historické povahy jejich vyzvednutí z tohoto prostoru bez svého souhlasu za porušení zákonů a nařízení uvedených v příslušném ustanovení.

⁶⁵⁹ Úmluva byla přijata 2. listopadu 2001 v Paříži, dosud nevstoupila v platnost. Více informací na www.unesco.org.

⁶⁶⁰ „Podvodní kulturní dědictví“ (*underwater cultural heritage*) je definováno jako „jakékoliv stopy lidské existence kulturního, historického či archeologického charakteru, které byly částečně či úplně pod vodou, periodicky či nepřetržitě, po dobu nejméně sto let“ („...all traces of human existence having a cultural, periodical or continuous nature, which have been wholly or partly submerged, having a minimum age of 100 years“).

ochrana *in situ* má být považována za prioritu.⁶⁶¹ Pro splnění této povinnosti je zřizování chráněných oblastí bezpochyby jedním z nejvhodnějších opatření.

Ochrana podmořského kulturního dědictví *in situ* je velmi složitá a zajímavá problematika, která v mnoha směrech klade obdobné otázky jako zřizování chráněných oblastí *stricto sensu*. Odlišný účel chráněných archeologických lokalit ve spojení s omezeným rozsahem práce však nedovoluje věnovat se jí podrobněji.⁶⁶²

3.2.2.3. Zvláště citlivé mořské oblasti vyhlášené na půdě IMO

Ze všech práv, která mají třetí státy v prostorech spadajících pod národní jurisdikci, jsou práva spojená s plavbou bezpochyby nejvýznamnější. Námořní doprava však může představovat významné riziko jak pro mořské prostředí obecně (znečišťování), tak specificky pro chráněné oblasti (mechanické poškození). Mezinárodní námořní organizace – jako „příslušná mezinárodní organizace“ ve smyslu UNCLOS⁶⁶³ – věnuje této problematice pozornost již od sedmdesátých let dvacátého století v rámci zvláštního orgánu: Výboru pro ochranu mořského prostředí (*Marine Environment Protection Committee*, MEPC). Vedle zpřísňování pravidel týkajících se znečišťování moří z lodí se díky jeho činnosti v posledních letech konsolidoval i koncept zvláště citlivých mořských oblastí (*Particularly Sensitive Sea Area*, PSSA), jehož cílem je řídit ve vybraných oblastech komplexním způsobem rizika vyplývající z námořní dopravy.

Přestože se jedná o koncept poměrně starý – poprvé se tento pojem objevil v rezoluci č. 9 přijaté na konferenci o bezpečnosti tankerů a předcházení znečištění v roce 1978⁶⁶⁴ – trvalo

---

historical or archaeological character which have been partially or totally under water, periodically or continuously, for at least 100 years“, čl. 1 odst. 1 písm. a) Úmluvy o ochraně podvodního kulturního dědictví).

⁶⁶¹ Srov. čl. 2 odst. 4 a 5 Úmluvy o ochraně podvodního kulturního dědictví.

⁶⁶² Na toto téma viz např. Scovazzi, T.: *La protection du patrimoine subaquatique: problèmes du droit international*, in *Le patrimoine culturel et la mer. Aspects juridiques et institutionnels*, Tome I, L'Harmattan, 2002, str. 231-237; Scovazzi, T.: *Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage*, in *Environmental Policy and Law*, vol. 32, n°3-4, 2002, str. 152-157; Migliorino, L.: *In situ protection of the underwater cultural heritage under international treaties and national legislation*, in *IJMCL*, vol. 10, n°4, 1995, str. 483-495 či rozsáhlou monografií Strati, A.: *The Protection of the Underwater Cultural Heritage: An Emerging Objective of the Contemporary Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 1995, 479 str.

⁶⁶³ V části XII věnované ochraně a uchování mořského prostředí odkazuje UNCLOS v souvislosti s námořní dopravou několikrát na normy a standardy vytvořené na půdě „příslušné mezinárodní organizace“ (*competent international organization*, srov. zejména čl. 211 věnovaný znečišťování moří z lodí), kterou je právě IMO.

⁶⁶⁴ V době svého vzniku byla cílem tohoto nástroje pouze ochrana zvláště zranitelných mořských oblastí před znečišťováním z lodí. Rezoluce z roku 1978 vyzvala IMO, aby ve spolupráci s dalšími relevantními mezinárodními organizacemi zpracovala studie umožňující identifikaci oblastí pro vyhlášení PSSA.

více než dvacet let, než se z něj stal skutečně životaschopný nástroj ochrany významných mořských lokalit. První směrnice pro identifikaci PSSA byly přijaty v roce 1991⁶⁶⁵, a to formou přílohy k rezoluci Valného shromáždění IMO A.720 (17)⁶⁶⁶, v praxi však pro svou přílišnou komplikovanost nebyly příliš úspěšné.⁶⁶⁷ Pod tlakem nevládních organizací, zejména IUCN a WWF, byl proto v rámci MEPC zahájen proces revize, který vyvrcholil v roce 1999 přijetím rezoluce A.885 (21).⁶⁶⁸ Upravené směrnice však nepřinesly očekávané zjednodušení, spíše naopak⁶⁶⁹, a další změna přišla již o dva roky později. Nová pravidla byla přijata ve formě přílohy k rezoluci A.927 (22) z roku 2001⁶⁷⁰, jejich zatím poslední modifikaci přinesla rezoluce A.982 (24)⁶⁷¹ z 1. prosince 2005 (dále též jen „Směrnice pro tvorbu PSSA“).

Nové Směrnice pro tvorbu PSSA sice vycházejí ze směrnic z roku 1991, jsou však mnohem kratší a srozumitelnější, díky čemuž představují skutečné vodítko pro státy, které mají zájem takové oblasti ve svých vodách vytvořit. PSSA je definována jako „*oblast, která vyžaduje zvláštní ochranu prostřednictvím akce na půdě Mezinárodní námořní organizace, neboť je významná pro své uznané ekologické, socio-ekonomické či vědecké charakteristiky, které by*

⁶⁶⁵ Práce na jejich vytvoření byly započaty již v roce 1986, zejména pod tlakem Austrálie, která si přála zajistit přísnější ochranu Velkého bariérového útesu (*Great Barrier Reef*) prostřednictvím mezinárodního uznání lodních cest v tomto rozlehlém prostoru.

⁶⁶⁶ Součástí směrnic (*Guidelines for the Designation of Special Areas and the Identification of Particularly Sensitive Sea Areas*) byla i pravidla pro vyhlásování dalšího speciálního nástroje pro ochranu mořského prostředí: „zvláštních oblastí“ (*Special Areas*) dle Úmluvy MARPOL. Obdobně jako PSSA byl i koncept zvláštních oblastí dále zdokonalován a dnes hraje významnou roli v ochraně určitých mořských regionů před vybranými druhy znečištění. Zvláštní oblasti mohou být vyhlášeny dle přílohy I (ropné látky), II (škodlivé kapalné látky), V (tuhý lodní odpad) a VI (atmosférické znečištění z lodí, zejména emisemi oxidů síry), platí v nich potom přísnější pravidla pro vypouštění daných látek, resp. odhazování odpadů. Více informací k tomuto konceptu a konkrétním vyhlášeným zvláštním oblastem viz www.imo.org.

⁶⁶⁷ Pouze dvě PSSA byly vyhlášeny v devadesátých letech: Velký bariérový útes v Austrálii v roce 1991 a soustroví Sabana-Camaguey na Kubě v roce 1997.

⁶⁶⁸ Rezoluce byla nazvána „Postupy pro identifikaci zvláště citlivých mořských oblastí a přijetí souvisejících ochranných opatření a změny směrnic obsažených v rezoluci A.720 (17)“ (*Procedures for the Identification of Particularly Sensitive Sea Areas and the Adoption of Associated Protective Measures and Amendments to the Guidelines contained in resolution A.720 (17)*).

⁶⁶⁹ Ke složitým jednáním, poznamenaným zejména přístupem Spojených států amerických, které nechtěly příliš měnit původní text, srov. např. de La Fayette, L.: *The Marine Environment Protection Committee: The Conjunction of the Law of the Sea and International Environmental Law*, in *IJMCL*, vol. 16, n°2, 2001, str. 187 a násl.

⁶⁷⁰ Rezoluce A.927 (22) nazvaná „Směrnice pro vyhlásování zvláštních oblastí dle Úmluvy MARPOL 73/78 a Směrnice pro identifikaci a vyhlásování zvláště citlivých mořských oblastí“ (*Guidelines for the Designation of Special Areas under MARPOL 73/78 and Guidelines for the Identification and Designation of Particularly Sensitive Sea Areas*) zrušila obě předchozí a pro každý z nástrojů přinesla samostatné směrnice (pro zvláštní oblasti dle Úmluvy MARPOL v příloze 1 a pro PSSA v příloze 2).

⁶⁷¹ „Revidované směrnice pro identifikaci a vyhlásování zvláště citlivých mořských oblastí“ (*Revised Guidelines for the Identification and Designation of Particularly Sensitive Sea Areas*).

mohly být poškozeny mezinárodní námořní dopravou“.⁶⁷² Aby mohla být určitá oblast vyhlášena jako PSSA, musí být splněny tři podmínky: především musí daná oblast odpovídat alespoň jednomu z kritérií vyjmenovaných směrnicemi⁶⁷³, dále musí být ohrožena mezinárodní námořní dopravou, a konečně musí existovat opatření v kompetenci IMO ke zmírnění tohoto ohrožení. PSSA vyhláší MEPC na základě podrobného návrhu (žádosti) jednoho či více členských států IMO⁶⁷⁴ a po přesně stanovené proceduře zahrnující všechny příslušné výbory a podvýbory, které musí schválit příslušná opatření na její ochranu.⁶⁷⁵

Základní přínos konceptu PSSA spočívá v možnosti stanovení na mezinárodní úrovni pro určitou zranitelnou oblast ochranných opatření, jejichž jednostranné přijetí pobřežním státem by pravděpodobně námořními mocnostmi nebylo uznáno. Směrnice pro tvorbu PSSA předpokládají tři typy těchto „souvisejících ochranných opatření“ (*associated protective measures*), jež mohou dotčené státy navrhnout v žádosti o vyhlášení PSSA: zvláštní omezení týkající se emisí znečišťujících látek (zejména prostřednictvím vyhlášení zvláštní oblasti dle příslušných příloh Úmluvy MARPOL), opatření na organizaci dopravy a zavedení systému pravidelných hlášení v oblasti či její blízkosti dle Úmluvy SOLAS (*ships' routing and reporting systems*)⁶⁷⁶ a další opatření vyvinutá dotčeným státem pro předcházení negativním dopadům námořní dopravy, například povinné použití lodivoda (*compulsory pilotage schemes*). Členské státy IMO by po vyhlášení PSSA měly podniknout všechny kroky nezbytné k zajištění dodržování stanovených ochranných opatření plavidly plujícími pod jejich vlajkou.⁶⁷⁷

Otázka právního základu konceptu PSSA je – obdobně jako u opatření přijímaných regionálními rybářskými komisemi – dosti složitá, neboť Směrnice pro tvorbu PSSA mají pouze formu rezoluce IMO, jejichž právní povaha není zcela jednoznačná.⁶⁷⁸ Základem

⁶⁷² „...an area that needs special protection through action by IMO because of its significance for recognised ecological, socio-economic, or scientific attributes where such attributes may be vulnerable to damage by international shipping activities“ (bod 1.2. Směrnic pro tvorbu PSSA).

⁶⁷³ Část 4 Směrnic pro tvorbu PSSA vyjmenovává celou řadu kritérií ekologického, ale též sociálního, ekonomického, kulturního, vědeckého a vzdělávacího charakteru.

⁶⁷⁴ Část 7 Směrnic pro tvorbu PSSA.

⁶⁷⁵ Bod 8.3. Směrnic pro tvorbu PSSA.

⁶⁷⁶ V dané oblasti mohou být například přesně stanoveny lodní trasy, jež jsou veškerá plavidla povinna respektovat, nebo může být prohlášena za „oblast, již je třeba se vyhnout“ (*area to be avoided*) nebo „oblast, v níž je zakázáno kotvení“ (*no-anchoring area*).

⁶⁷⁷ Bod 9.3. Směrnic pro tvorbu PSSA.

⁶⁷⁸ K tomuto tématu srov. např. Birnie, P.: *The Status of Environmental 'Soft Law': Trends and Examples with Special Focus on IMO Norms*, in Ringbom, H.: *Competing Norms in the Law of Marine Environmental Protection – Focus on Ship Safety and Pollution Prevention*, Kluwer Law International, 1997, str. 31-57.

právního režimu PSSA jsou však ochranná opatření, která se opírají o ustanovení různých mezinárodních úmluv a jejichž legálnost je dostatečně prověřena v rámci hodnotícího procesu předcházejícího jejich vyhlášení. I v případě pochybností o povaze „integrujícího“ nástroje, kterým jsou Směrnice pro tvorbu PSSA, je tak režim každé jednotlivé vyhlášené oblasti závazný na základě závaznosti ochranných opatření, které ho tvoří.⁶⁷⁹ V obecnější rovině je navíc koncept PSSA zcela jistě možné nahlížet jako plně v souladu s povinností států chránit a uchovávat mořské prostředí a působností IMO dle UNCLOS.⁶⁸⁰

Přes nejasnosti z hlediska právního jsou PSSA velmi významným nástrojem mezinárodního uznání zranitelnosti určité mořské oblasti a její ochrany před riziky vyplývajícími z lodní dopravy. Souvislost s chráněnými oblastmi *stricto sensu* je zřejmá, potvrzují ji jak samotné Směrnice pro tvorbu PSSA⁶⁸¹, tak praxe: v konkrétních případech statut PSSA často doplňuje a posiluje právní režim již existující chráněné mořské oblasti.⁶⁸²

Odborníci na ekologii moří se shodují, že chráněné mořské a pobřežní oblasti jsou z hlediska ochrany mořské biodiverzity základním a nepostradatelným prostředkem, čemuž plně odpovídá i výše zmíněný politický závazek vytvořit do roku 2012 globální systém chráněných mořských oblastí, včetně přísně chráněných oblastí zahrnujících nejméně 20-30% každého typu mořských stanovišť. Realita je však bohužel prozatím odlišná: bude-li jejich vytváření pokračovat stávajícím tempem, nebude dle studie zveřejněné v roce 2005 v průběhu Prvního mezinárodního kongresu o mořských chráněných oblastech (*First International Marine Protected Areas Congress*)⁶⁸³ tohoto cíle dosaženo dříve než v roce 2085.⁶⁸⁴

⁶⁷⁹ K vyhlášení PSSA může dojít teprve poté, co jsou v souladu s příslušnými mezinárodními právními nástroji přijata opatření pro snížení rizik vyplývajících pro danou oblast z mezinárodní námořní dopravy (srov. bod 1.2. Směrnic pro tvorbu PSSA).

⁶⁸⁰ Srov. čl. 192, čl. 194 (zejména jeho pátý odstavec) či čl. 211 odst. 1 UNCLOS.

⁶⁸¹ V bodu 1.3. Směrnic pro tvorbu PSSA se konstatuje, že „[m]noho mezinárodních a regionálních nástrojů podporuje ochranu oblastí významných pro zachování biologické rozmanitosti, stejně jako dalších oblastí ekologického, kulturního, historického/archeologického, socio-ekonomického a vědeckého významu ... [a] požaduje po svých smluvních stranách ochranu takových zranitelných oblastí před poškozením ... včetně v důsledku činností spojených s lodní dopravou“.

⁶⁸² Doposud bylo vyhlášeno deset PSSA, vedle dvou výše zmíněných jsou to: oblast ostrova Malpelo (Kolumbie, 2002), moře kolem Florida Keys (USA, 2002), Waddenské moře (Dánsko, Německo, Nizozemí, 2002), Národní rezervace Paracas (Peru, 2003), vody západní Evropy (2004), Kanárské ostrovy (Španělsko, 2005), souostroví Galapágy (Ekvádor, 2005) a Baltské moře (2005). V roce 2005 byla navíc na návrh Austrálie a Papuy-Nové Guineje rozšířena stávající PSSA v oblasti Velkého bariérového útesu na Torresův průliv.

⁶⁸³ Kongres se konal v australském Geelongu ve dnech 23.-28. října 2005. Viz www.impacongress.org.

3.3. Úprava určitých lidských činností

podstatou každé metody ochrany přírody je regulace skutečně či potenciálně nebezpečných lidských činností, platí to samozřejmě i pro ochranu druhovou a prostorovou. Určité činnosti však jsou natolik specifické nebo představují hrozbu tak významnou, že je jim věnována pozornost v rámci samostatné právní úpravy, a to buď obecně, nebo ve vztahu k určitým zvláště zranitelným částem přírody. Je možné rozlišovat činnosti, které jsou bezprostředně zaměřeny na konkrétní projevy mořské biodiverzity, a ty, u nichž je její ohrožení či poškození vedlejším efektem.

3.3.1. Úprava činností přímo zaměřených na mořské biologické zdroje

Činnostmi přímo zaměřenými na biologické mořské zdroje jsou tradičně jejich lov pro přímou spotřebu člověkem a mezinárodní obchod s jedinci mořských druhů či jejich částmi. Normy týkající se těchto činností jsou často součástí specifických nástrojů druhové ochrany. Zdrojem ohrožení mořské biodiverzity jsou však i činnosti zdánlivě neškodné, jako je vědecký výzkum, resp. bioprospekce, či „mořská“ turistika.

3.3.1.1. Přístup k (rybo)lovu a zákaz používání určitých rybářských technik

Regulace (rybo)lovu ve vztahu k cíleným i necíleným druhům byla rozebrána výše, vedle pravidel týkajících se konkrétního provádění této činnosti však je pro ochranu biologických zdrojů a boj proti fenoménu nelegálního, neregulovaného a nehlášeného rybolovu (*Illegal, Unregulated and Unreported (IUU) Fishing*) velmi významná také úprava samotného přístupu k lovu. Základním opatřením v tomto směru je potřeba zvláštního oprávnění k rybolovu vydaného příslušným orgánem státu, pod jehož vlajkou se dané rybářské plavidlo plaví (zpravidla v rámci systému rozlišujícího různé typy rybolovu). Podmínky udělování takových oprávnění, jejich změny a případné odebírání, stejně jako vedení souvisejících

⁶⁸⁴ Viz *Global Targets for MPA Designation Will Not Be Met; Experts Respond*, in *MPA news*, Vol. 7, №5, listopad 2005, str. 1.

registrů jsou podrobně upraveny vnitrostátním právem každého rybářského státu.⁶⁸⁵ Mezinárodní rozměr získává tato problematika zejména ve vztahu k rybolovu na volném moři. Již výše bylo zmíněno revoluční ustanovení Dohody o rybích hejnech omezující přístup k rybolovným zdrojům volného moře pouze na státy, které jsou členy příslušných regionálních rybářských fór či se zaváží aplikovat jimi stanovená opatření⁶⁸⁶, doplněné povinností uloženou nezúčastněným státům neumožnit „svým“ plavidlům se tomuto typu rybolovu věnovat.⁶⁸⁷ Obdobná povinnost platí i pro zúčastněné státy, pokud nejsou schopny účinně plnit své povinnosti (zejména kontrolní a sankční) státu vlajky.⁶⁸⁸ Kontrola přístupu k rybolovu na volném moři, zejména ve vztahu k plavidlům, která porušila opatření pro hospodaření s rybolovnými zdroji, když byla zaregistrována v jiném státu, jsou také předmětem Dohody o podpoře dodržování mezinárodních opatření v oblasti ochrany rybolovných zdrojů a hospodaření s nimi rybářskými plavidly na volném moři přijaté na půdě FAO.⁶⁸⁹

Příliš široký přístup, jehož důsledkem je nadměrná kapacita (*over-capacity*) rybářských flotil řady států, často doplněný státními subvencemi, je jedním ze základních problémů, kterým současný rybolov čelí. Vzhledem k citlivosti tohoto tématu se jím však zabývají pouze dokumenty *soft law*. Implementační plán z Johannesburgu vyzývá státy, aby „*eliminovaly subvence, které přispívají k nelegálnímu, nehlášenému a neregulovanému rybolovu a nadměrné kapacitě*“⁶⁹⁰; podrobně je pak tomuto tématu věnován Mezinárodní akční plán pro řízení rybolovných kapacit přijatý v roce 1998 na půdě FAO⁶⁹¹, který státům doporučuje řídit zodpovědným způsobem rybolovnou kapacitu svých národních flotil a zejména „*snížit a postupně odstranit subvence a ekonomické pobídky a další faktory, které přispívají, přímo či nepřímo, k vytváření nadměrné rybolovné kapacity, a tím podřívají udržitelnost mořských biologických zdrojů*“.⁶⁹² Prosazení těchto kroků v praxi je však nesmírně obtížné: přestože

⁶⁸⁵ Obecné zásady stanoví Kodex zodpovědného rybolovu FAO, srov. zejména bod 7.6. Při vydávání příslušných oprávnění by měl být brán ohled jak na aspekty kvantitativní (počet, resp. tonáž oprávněných plavidel), tak kvalitativní (odpovídající vybavení plavidel a kvalifikace odpovědných osob).

⁶⁸⁶ Čl. 8 odst. 4 Dohody o rybích hejnech.

⁶⁸⁷ Čl. 17 odst. 2 Dohody o rybích hejnech.

⁶⁸⁸ Čl. 18 odst. 2 Dohody o rybích hejnech.

⁶⁸⁹ Viz *supra*, str. 89 a násl.

⁶⁹⁰ „*To achieve sustainable fisheries, the following actions are required at all levels: ... (f) Eliminate subsidies that contribute to illegal, unreported and unregulated fishing and to over-capacity...*“ (bod 31 Implementačního plánu).

⁶⁹¹ *International Plan of Action for the Management of Fishing Capacity, IPOA-CAPACITY.*

⁶⁹² „*States should reduce and progressively eliminate all factors, including subsidies and economic incentives and other factors which contribute, directly or indirectly, to the build-up of excessive fishing capacity thereby undermining the sustainability of marine living resources...*“ (bod 26 IPOA-CAPACITY).

akční plán stanovil časovou hranici, do kdy má být odpovídajícího řízení rybolovných kapacit dosaženo, odvázně na rok 2005⁶⁹³, podařilo se v tomto směru doposud udělat jen velmi málo.⁶⁹⁴

Odlíšnou problematiku představuje regulace, resp. zákaz používání určitých technik, jejichž dopady na ekosystémy oceánů jsou natolik závažné, že je třeba usilovat nikoliv pouze o jejich omezení ve vztahu k určitým druhům či oblastem, ale o jejich úplný zákaz.

Z environmentálního hlediska patří mezi nejhorší techniky především používání jedů a výbušnin, které vedle výrazně neselektivního charakteru má zpravidla destruktivní účinky na celou zasaženou oblast. Ačkoliv dříve byly v některých chudších zemích poměrně časté, dnes jsou tato flagrantní porušení požadavku používání „selektivního a z environmentálního hlediska bezpečného rybářského náčiní a praktik“ (*selective and environmentally safe fishing gear and practices*)⁶⁹⁵ spíše výjimečné.⁶⁹⁶ Vzhledem k tomu, že jde o techniky ohrožující především mělká loviště pobřežních vod, bez výraznějších dopadů na sdílené zdroje, je jim pozornost věnována především na vnitrostátní úrovni. Úmluvy globálního i regionálního charakteru z oblasti ochrany přírody, ať pevninské či mořské, pokud se ochranou využívaných druhů zabývají, stanoví zpravidla jen obecný zákaz užívání prostředků, které jsou neselektivní a mohou způsobit vymizení či výrazné narušení místní populace daného druhu.⁶⁹⁷ Výjimečnými příklady výslovného zákazu používání těchto metod lovu jsou Alžírská úmluva⁶⁹⁸ a Bernská úmluva, ta však pouze ve vztahu k vybraným mořským organismům.⁶⁹⁹

⁶⁹³ Srov. Bod 7 IPOA-CAPACITY.

⁶⁹⁴ Viz např. FAO Fisheries Department: *The State of World Fisheries and Aquaculture*, FAO, 2004, str. 118-121 (rybolovné kapacity) a 128-131 (subvence do rybolovu).

⁶⁹⁵ Srov. např. bod 6.6. Kodexu zodpovědného rybolovu FAO.

⁶⁹⁶ V některých zemích, např. na Fidži, však doposud přetrvává používání přírodních látek s omamnými či paralyzujícími účinky.

⁶⁹⁷ Srov. např. čl. 4 odst. 2 písm. c) Dohody ASEAN, čl. 11 odst. 1 písm. c) Kingstonského protokolu či čl. 12 odst. 4 Barcelonského protokolu.

⁶⁹⁸ Srov. čl. VII odst. 2 písm. c) Alžírské úmluvy, podle něhož mezi zakázané metody lovu, odchyty a rybolovu patří používání léků, jedů, otrávených zbraní a návnad (ii) a používání výbušnin (iii).

⁶⁹⁹ Srov. čl. 8 a přílohu IV Bernské úmluvy. Příloha IV, upravující zakázané prostředky a metody lovu odchyty a dalších forem využívání (*Prohibited means and methods of killing, capture and other forms of exploitation*) výslovně zakazuje používání výbušnin a jedů ve vztahu k lovu sladkovodních ryb a koryšů z řádu desetinožců (*Decapoda*), kam patří z mořských organismů například krevety, krabi a humři.

Výraznou zásluhu na jejich potlačení má proto působení mezinárodních nevládních organizací přímo v konkrétních zemích. K jejich zákazu vyzývá i Agenda 21.⁷⁰⁰

Některé další rybářské techniky, tradiční a velice účinné, zasahují závažným způsobem do ekosystémů v oblastech dále od pobřeží, jak prostřednictvím úlovků necílených, často chráněných druhů, tak ničením mořských stanovišť. Typickými příklady technik, jimž je na mezinárodní úrovni z tohoto důvodu věnována pozornost, jsou dlouhé volně plovoucí rybářské sítě (*driftnets*) a vláčení sítí po mořském dně (*bottom trawling*). Jejich škodlivé dopady a snaha o regulaci na mezinárodní úrovni byly rozebrány výše.⁷⁰¹ Zatímco zákaz užívání volně plovoucích sítí delších než 2,5 km je dnes možné považovat za celosvětově uznávaný⁷⁰², boj o prosazení zákazu druhé z uvedených technik ještě zdaleka není u konce. I zde je však třeba zmínit zásluhu, kterou na začlenění tohoto problému mezi přední témata mezinárodní oceánské agendy mají nevládní organizace, zejména IUCN, WWF a Greenpeace.

3.3.1.2. Ochrana ohrožených druhů mořských organismů prostřednictvím regulace obchodu

Mezinárodní obchod s ohroženými druhy mořských organismů je regulován především Úmluvou o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES). Ačkoliv původně určená především pro ochranu charismatických druhů, z nichž většina byla pevninských, v posledních letech do jejich příloh postupně proniká stále větší počet druhů mořských, ohrožených zejména v důsledku stoupající oblíbenosti pro svůj dekorativní charakter. CITES a její přínos pro ochranu mořské biodiverzity byly rozebrány výše⁷⁰³, na tomto místě tedy jen připomeňme, že se jedná o velmi propracovaný normativní text, který umožňuje regulovat jak obchod s jedinci získanými v oblastech spadajících pod národní jurisdikci, tak na volném moři. Široká definice „obchodu“ navíc umožňuje postihnout i vývoz neobchodního charakteru, a čelit tak ohrožení mořských druhů,

⁷⁰⁰ Srov. bod 17.53 Agendy 21: „States should prohibit dynamiting, poisoning and other comparable destructive fishing practices.“

⁷⁰¹ Viz *supra*, str. 124 a násl.

⁷⁰² Srov. rezoluce Valného shromáždění OSN A/RES/50/25 a A/RES/46/215, na regionální úrovni srov. zejména Úmluvu o zákazu rybolovu s pomocí dlouhých volně plovoucích sítí v jižním Pacifiku (*Convention for the Prohibition of Fishing with Long Driftnets in the South Pacific*), přijatou 24. listopadu 1989 ve Wellingtonu (vstup v platnost 17. května 1991, 13 smluvních stran). Používání těchto sítí omezují také akty řady regionálních rybářských fór.

⁷⁰³ Viz *supra*, str. 80 a násl.

jejichž mrtvá těla, jejich části nebo výrobky z nich jsou vyhledávány často neznalými turisty jako suvenýry.

Povinnost regulovat obchod (mezinárodní a/nebo vnitrostátní) a držení jedinců chráněných druhů, živých či mrtvých, a výrobků z jejich těl se často objevuje i v regionálních úmluvách, resp. protokolech z oblasti ochrany přírody⁷⁰⁴ a tvoří běžnou součást specifických nástrojů druhové ochrany.

Nezanedbatelné z hlediska ochrany mořské biodiverzity jsou i snahy o kontrolu mezinárodního obchodu s rybami a rybími produkty, který je významným faktorem udržitelného hospodaření s biologickými zdroji oceánů. Snahu o zodpovědný přístup může do značné míry podryvat import levnějších produktů ze zemí s méně přísnými ochrannými opatřeními. Pozornost této problematice je věnována jak na půdě Světové obchodní organizace (*World Trade Organization*, WTO), tak FAO.

Významnou roli hraje WTO zejména při posuzování omezení obchodu uvalených z důvodu ochrany biologických zdrojů, resp. životního prostředí obecně. Na základě Všeobecné dohody o clech a obchodu z roku 1994 (*General Agreement on Tariffs and Trade*, dále též jen „GATT 1994“) mají smluvní strany za stanovených podmínek možnost přijmout „opatření vztahující se k ochraně vyčerpatelných přírodních zdrojů, pokud jsou taková opatření účinná v souvislosti s omezeními domácí produkce či spotřeby.“⁷⁰⁵ Spor týkající se uplatnění takových opatření z důvodu ochrany ohrožených mořských druhů řešily orgány WTO v letech 1997-1998.⁷⁰⁶ Podstatou sporu byla stížnost Indie, Pákistánu, Malajsie a Thajska na porušení čl. XI GATT 1994 (Odstranění kvantitativních omezení obchodu), k němuž dle jejich názoru došlo zákazem, resp. neudělením certifikace k dovozu krevet a produktů z nich z těchto zemí do Spojených států amerických. USA se bránily tvrzením, že dovoz neumožnil z důvodu

⁷⁰⁴ Srov. např. čl. IX Alžírské úmluvy a čl. XI Maputské úmluvy, čl. 5, 6 písm. e) a 7 odst. 3 písm. c) Bernské úmluvy, čl. 5 odst. 1 písm. b) Dohody ASEAN, čl. 10 odst. 2, odst. 3 písm. a) a čl. 11 odst. 1 Kingstonského protokolu, čl. 11 odst. 3 písm. a) a odst. 5 Barcelonského protokolu či čl. 1 odst. 4 písm. a) a odst. 6 přílohy 3 Sofijského protokolu.

⁷⁰⁵ „Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, or a disguised restriction on international trade, nothing in this Agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures: ... (g) relating to the conservation of exhaustible natural resources if such measures are made effective in conjunction with restrictions on domestic production or consumption...“ (čl. XX GATT 1994). Jak vyplývá z úvodu ustanovení, nesmí být příslušná opatření ukládána svévolným a diskriminačním způsobem.

⁷⁰⁶ *United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products*, WTO Case No. 58.

nesplnění stěžovateli požadavků amerických předpisů na ochranu ohrožených druhů, v daném případě mořských želv v rámci lovu krevet.⁷⁰⁷ Přestože odvolací orgán WTO rozhodl v neprospěch Spojených států amerických na základě diskriminačního charakteru omezení, tedy rozporu s úvodem ustanovení článku XX GATT 1994⁷⁰⁸, stanovil zároveň, že samotné uplatnění písmene g) tohoto článku bylo oprávněné.⁷⁰⁹ Odvolací orgán tak výslovně potvrdil, že smluvní strany mají právo uplatňovat omezení obchodu z důvodu ochrany životního prostředí, pokud dodržují stanovené obecné předpoklady.

Na půdě FAO byla pravidla pro zodpovědný mezinárodní obchod s rybami a rybími produkty vtělena do Kodexu zodpovědného rybolovu⁷¹⁰, přičemž je stanoveno, že mají být „vykládána a aplikována v souladu se zásadami, právy a povinnostmi upravenými Dohodou o Světové obchodní organizaci“.⁷¹¹ Obecným požadavkem je, aby mezinárodní obchod neohrožoval udržitelný rozvoj rybolovu a zodpovědné využívání biologických vodních zdrojů⁷¹², v dalších ustanoveních se kodex snaží sladit tyto zájmy se zájmem na rozvoji obchodu dle pravidel a standardů WTO. Přímá narážka na CITES je obsažena v doporučení spolupracovat při provádění příslušných mezinárodních dohod upravujících obchod s ohroženými druhy.⁷¹³ Otázkami obchodu s rybami a rybími produkty se v rámci FAO zabývá zvláštní orgán zřízený Výborem pro rybolov (*Committee on Fisheries, COFI*): Podvýbor pro obchod s rybami (*COFI Sub-Committee on Fish Trade*). Jeho hlavními úkoly jsou sledování situace a vývoje

⁷⁰⁷ Americký zákon na ochranu ohrožených druhů z roku 1973 (*US Endangered Species Act of 1973*) vyjmenovává pět chráněných druhů želv a požaduje při lovu krevet v oblastech, kde je pravděpodobný jejich výskyt, používání zařízení bránících zachycení želv (*turtle excluder devices*). Oddíl 609 amerického veřejného zákona z roku 1989 (*US Public Law of 1989*), týkající se dovozu, pak mimo jiné stanoví, že krevety, které jsou loveny způsobem, jež může mít negativní dopady na určité druhy mořských želv, nesmí být dováženy do USA, pokud vývozní země nezíská osvědčení, že v ní jsou účinná obdobná opatření a vykazuje obdobnou míru vedlejších úlovků želv nebo že rybolov v ní mořské želvy neohrožuje. V praxi USA požadovaly, aby všechny pravidla, tedy používání příslušných technických zařízení bránících zachycení mořských želv.
⁷⁰⁸ Některým, zejména karibským státům poskytly USA delší přechodné období a finanční pomoc pro zavedení požadovaných opatření.

⁷⁰⁹ Ke stručnému rozboru případu srov. WTO: *WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries 1995 – September 2006*, WTO, 2007, str. 20. V letech 2000-2001 byl spor na základě stížnosti Malajsie obnoven (*United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products – Recourse to Article 21.5 of the DSU by Malaysia*), vzhledem ke změně amerických vnitrostátních směrnic pro výklad příslušných zákonných ustanovení a jejich uplatňování nediskriminačním způsobem však tentokrát orgány WTO rozhodly ve prospěch USA (*ibid.*, str. 21).

⁷¹⁰ Body 11.2 (Zodpovědný mezinárodní obchod) a 11.3 (Zákony a nařízení týkající se obchodu s rybami) Kodexu zodpovědného rybolovu.

⁷¹¹ „The provisions of this Code should be interpreted and applied in accordance with the principles, rights and obligations established in the World Trade Organization (WTO) Agreement. Kodexu zodpovědného rybolovu FAO“ (bod 11.2.1 Kodexu zodpovědného rybolovu).

⁷¹² „International trade in fish and fishery products should not compromise the sustainable development of fisheries and responsible utilization of living aquatic resources“ (bod 11.2.2 Kodexu zodpovědného rybolovu).

⁷¹³ Bod 11.2.9 Kodexu zodpovědného rybolovu.

trhu a analýza všech faktorů, které jej ovlivňují, rozbor hlavních problémů a navrhování řešení, diskuse vhodných opatření pro podporu mezinárodního obchodu s rybami a rybími produkty a tvorba doporučení týkajících se mezinárodních standardů kvality a harmonizace kontrolních postupů a opatření. Zvláštní pozornost má věnovat zapojení rozvojových zemí.

Přes rozsáhlou agendu podvýboru je role FAO při optimalizaci mezinárodního obchodu s rybami a rybími produkty především poradní, základním fórem v tomto směru zůstává WTO. GATT 1994 poskytuje účinné možnosti prosazování zodpovědného využívání živých mořských zdrojů prostřednictvím překážek obchodu. Bohužel jejich uplatňování je zatím jak z ekonomických, tak politických důvodů velmi omezené.

3.3.1.3. Mořský vědecký výzkum a bioprospekce

Na rozdíl od (rybo)lovu a mezinárodního obchodu, které patří mezi tradiční činnosti zaměřené na biologické mořské zdroje, došlo k významnému rozvoji mořského vědeckého výzkumu a bioprospekce teprve v posledních desetiletích 20. století. Pozornost je proto věnována spíše jejich právnímu režimu a nakládání s jejich výsledky než hrozbám, jež mohou představovat pro mořské ekosystémy. Ačkoliv rizika negativních dopadů jsou ve srovnání s jinými činnostmi méně významná, nelze ani tyto aktivity ponechat zcela bez kontroly. Mořský vědecký výzkum (*marine scientific research*, MSR), ani bioprospekce (*bioprospecting*) nejsou mezinárodním právem definovány a jejich rozlišení v praxi přináší značné obtíže.

Právní režim MSR je upraven v UNCLOS⁷¹⁴, rozdílně pro jednotlivé mořské prostory a v souladu s právy pobřežních států. Zatímco v teritoriálních vodách lze MSR vykonávat pouze s výslovným souhlasem a dle podmínek stanovených příslušným územním suverénem⁷¹⁵, ve výlučné ekonomické zóně či na kontinentálním šelfu je situace odlišná: výzkum sice i zde vyžaduje souhlas pobřežního státu, tento však nemusí být výslovný a v určitých případech nesmí být odmítnut.⁷¹⁶ UNCLOS tu rozlišuje mezi výzkumem prováděným „výlučně pro mírové účely a pro rozšíření vědeckých znalostí mořského

⁷¹⁴ Část XIII UNCLOS, čl. 238 a násl.

⁷¹⁵ Pobřežní stát má ve svých teritoriálních vodách „při výkonu své suverenity“ výlučná práva upravovat povolovat a provádět MSR (čl. 245 UNCLOS).

⁷¹⁶ Srov. čl. 246 a čl. 252 UNCLOS.

prostředí ve prospěch celého lidstva⁷¹⁷ a výzkumem, který „má přímý význam pro vyhledávání a využívání přírodních zdrojů, a' biologických či nebiologických“.⁷¹⁸ Zatímco v prvním případě „základního výzkumu“ je pobřežní stát za normálních okolností povinen svůj souhlas poskytnout, v případě „aplikovaného výzkumu“ tak učinit nemusí.⁷¹⁹ S ohledem na obtížné praktické rozlišování jednotlivých typů výzkumu UNCLOS ukládá státům podporovat v rámci příslušných mezinárodních organizací přijetí obecných kritérií a směrnic, které by pomáhaly při určení povahy a důsledků konkrétních vědeckých prací⁷²⁰, doposud však žádná taková vodítka sestavena nebyla. V mezinárodních prostorech – Oblasti a na volném moři – platí svoboda mořského vědeckého výzkumu⁷²¹, jeho výkon je však podřízen určitým omezením. V obou případech musí být prováděn výlučně pro mírové účely, v Oblasti navíc – plně v souladu s jejím právním režimem – ve prospěch celého lidstva.⁷²² Bez ohledu na prostor, jehož se MSR týká, musí navíc státy podporovat mezinárodní spolupráci v tomto směru, informovat o hlavních výzkumných projektech včetně jejich cílů a publikovat a šířit poznatky výzkumem získané.⁷²³ Konečně velmi podstatným rysem mořského vědeckého výzkumu je skutečnost, že na jeho základě není možné si právně nárokovat jakoukoli část mořského prostředí či jeho zdrojů.⁷²⁴

Na základě výše uvedených pravidel mezinárodního mořského práva byl při neexistenci formální definice mořský vědecký výzkum vymezen jako „činnost zahrnující sběr a analýzu informací, údajů a vzorků, jejímž cílem je rozšířit znalosti lidstva o [mořském] prostředí a která není vykonávána s úmyslem ekonomického zisku.“⁷²⁵ Podle studie vypracované

⁷¹⁷ „...exclusively for peaceful purposes and in order to increase scientific knowledge of the marine environment for the benefit of all mankind...“ (čl. 246 odst. 3 UNCLOS).

⁷¹⁸ „...is of direct significance for the exploration and exploitation of natural resources, whether living or non-living“ (čl. 246 odst. 5 písm. a) UNCLOS).

⁷¹⁹ Tato pravomoc pobřežního státu je plně v souladu s jeho výlučnými právy v EEZ. Vedle zaměření na biologické zdroje může pobřežní stát odmítnout udělit svůj souhlas také v některých dalších případech: když výzkum zahrnuje vrty do kontinentálního šelfu, používání výbušnin či introdukci škodlivých látek do mořského prostředí, montáž a využívání umělých ostrovů a zařízení či v případě nepřesných informací o výzkumu poskytnutých pobřežnímu státu nebo nesplněných povinností vůči němu z předchozích výzkumů (čl. 246 odst. 5 písm. b)-d) UNCLOS).

⁷²⁰ Čl. 251 UNCLOS.

⁷²¹ Všechny státy světa bez ohledu na geografickou polohu, stejně jako příslušné mezinárodní organizace, mají právo provádět mořský vědecký výzkum v Oblasti za podmínek stanovených částí IX UNCLOS a ve vodním sloupci za vnější hranicí výlučné ekonomické zóny (čl. 256 a 257 UNCLOS). Srov. i čl. 87 odst. 1 písm. f) UNCLOS.

⁷²² Srov. čl. 88 a čl. 143 odst. 1 UNCLOS.

⁷²³ Čl. 242 a 244 UNCLOS.

⁷²⁴ „Marine scientific research activities shall not constitute the legal basis for any claim to any part of the marine environment or its resources“ (čl. 241 UNCLOS).

⁷²⁵ „...marine scientific research could be defined as an activity that involves collection and analysis of information, data or samples aimed at increasing mankind's knowledge of the environment, and is not

vědeckým orgánem CBD je charakterizován otevřeností, která se projevuje šířením poznatků, výměnou vzorků a publikací výsledků.⁷²⁶ Bioprospekce naproti tomu vždy obsahuje komerční aspekt, její podstatou je vyhledávání genetických a biochemických zdrojů hodnotných z komerčního hlediska a je vymezena jako „proces shromažďování informací z biosféry o molekulárním složení genetických zdrojů za účelem vývoje nových komerčních produktů“.⁷²⁷ Jejím primárním cílem je ekonomický zisk a nezbytně ji doprovází značný stupeň utajení.

Přestože v teorii odlišení mořského vědeckého výzkumu a bioprospekce v zásadě nepůsobí problémy, v praxi může být velice obtížné. Nejenže předmět obou činností je v řadě případů totožný (obstarávání vzorků biologických organismů), často jsou dokonce prováděny v rámci jedné kampaně.⁷²⁸ Z hlediska ochrany mořské biodiverzity je navíc vhodné uplatňovat na bioprospekci určité požadavky platné pro mořský vědecký výzkum.

Co se týká oblastí spadajících pod národní jurisdikci, ochrana mořských ekosystémů před případnými negativními dopady výzkumu či bioprospekce je plně v rukou pobřežních států, které mají možnost stanovit podmínky výkonu takových činností. Odlišná situace panuje v mezinárodních prostorech, kde platí pouze zásada respektovat při provádění mořského vědeckého výzkumu příslušné předpisy přijaté v souladu s UNCLOS „včetně těch na ochranu a uchování mořského prostředí“.⁷²⁹ V pravomoci Úřadu pro mořské dno je přijmout pravidla a procedury nezbytné pro ochranu fauny a flóry Oblasti, pouze však před negativními dopady

---

undertaken with the intent of economic gain.“ Viz bod 47 Studie o vztahu CBD a UNCLOS s ohledem na ochranu a udržitelné využívání genetických zdrojů hlubokomořského dna (*Study of the relationship between the Convention on Biological Diversity and the United Nations Convention on the Law of the Sea with regard to the conservation and sustainable use of genetic resources on the deep seabed*), dokument UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/rev.1 z 23. února 2003. Je však třeba upozornit, že UNCLOS výslovně nevylučuje, aby jedním z cílů MSR byl zisk v ekonomickém smyslu.

⁷²⁶ *Ibid.*

⁷²⁷ Srov. bod 6 Zprávy o pokroku v provádění pracovních programů týkajících se biologické rozmanitosti pevninských vodních ekosystémů, mořské a pobřežní biologické rozmanitosti a biologické rozmanitosti lesů – Informace o mořských a pobřežních genetických zdrojích včetně bioprospekce (*Progress Report on the Implementation of the Programmes of Work on the Biological Diversity of Inland Water Ecosystems, Marine and Coastal Biological Diversity, and Forest Biological Diversity – Information on Marine and Coastal Genetic Resources, Including Bioprospecting*, dokument UNEP/CBD/COP/5/INF/7). Ačkoliv se doposud neprosadila jednotná definice bioprospekce, komerčně motivovaný výzkum je všeobecně považován za její základ (existující národní úpravy se poměrně výrazně liší co do fázi zahrnutých pod pojem bioprospekce: zatímco některé za ni považují jen samotné vyhledávání využitelného materiálu, jiné ji chápou širěji včetně následného vývoje nových produktů a jejich komercializace). Viz Arico, S., Salpin, Ch.: *Bioprospecting of Genetic Resources in the Deep Seabed: Scientific, Legal and Policy Aspects*, UNU-IAS Report, 2005, str. 15.

⁷²⁸ Z finančních důvodů uzavírají vědecké instituce v mnoha případech strategická partnerství s průmyslovými subjekty; účelem výzkumu je pak nejen obecné rozšíření vědomostí o životě v mořích, ale současně vyhledávání organismů komerčně zajímavých pro „investora“.

⁷²⁹ „In the conduct of marine scientific research the following principles shall apply:...(d) marine scientific research shall be conducted in compliance with all relevant regulations adopted in conformity with this Convention including those for the protection and preservation of the marine environment“ (čl. 240 UNCLOS).

činností zaměřených na její nebiologické zdroje.⁷³⁰ Mořský vědecký výzkum a bioprospekce zaměřené na živé organismy hlubokomořských ekosystémů za hranicemi národní jurisdikce jsou stejně jako samo jejich využívání podřízeny pouze obecným zásadám vyplývajícím z CBD⁷³¹ a UNCLOS, které jsou pro jejich účinnou ochranu nedostatečné.

Potřeba regulace bioprospekce v mezinárodních prostorech je zřejmá a na mezinárodní úrovni hojně diskutovaná. V zásadě jsou tři možnosti řešení existující mezery v právní úpravě⁷³², vedle zachování *statu quo*, tedy v zásadě neregulovaného volného přístupu, které je považováno za nejméně vhodné pro svůj zřejmý rozpor s moderními environmentálními zásadami, je to rozšíření právního režimu společného dědictví lidstva platného pro nerostné zdroje Oblasti i na zdroje biologické či úprava ochrany a udržitelného využívání genetických zdrojů mezinárodních prostorů v rámci CBD. Vzhledem k tomu, že CBD je orientována primárně na projevy biodiverzity v oblastech národní jurisdikce, jeví se vhodnějším vycházet z režimu UNCLOS⁷³³, možné je však i společné využití obou úmluv.

Je zřejmé, že ať bude nakonec přijaté řešení jakékoliv, nelze je očekávat ze dne na den. S právním režimem genetických zdrojů volného moře, resp. hlubokomořského dna je spojeno mnoho otázek, při jejichž řešení se střetává řada protichůdných zájmů. Zajistit splnění tří cílů CBD – ochrany biodiverzity mezinárodních prostorů, udržitelné využívání biologických zdrojů a spravedlivé rozdělování přínosů – je úkolem, který nebude snadné splnit, a představuje skutečnou výzvu pro mezinárodní společenství. Navrhována jsou proto přechodná

⁷³⁰ Čl. 145 UNCLOS ve spojení s definicemi pojmů „činnosti prováděné v Oblasti“ (čl. 1 odst. 1(3)) a „zdroje“ (čl. 133 písm. a)).

⁷³¹ Přestože se CBD věnuje velmi podrobně přístupu ke genetickým zdrojům v oblastech národní jurisdikce (srov. čl. 15 CBD), ekosystémům mezinárodních prostorů nevěnuje pozornost. Tato právní mezera je o to více překvapivá, že ekologické bohatství hlubokomořských ekosystémů a jejich ekonomický potenciál byly v době jejího přijetí již dostatečně známy.

⁷³² Viz dokument UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/rev.1 zmiňovaný *supra*, pozn. pod čarou č. 725, bod 113 a násl.

⁷³³ Navrhováno je několik způsobů, jak věcného rozšíření režimu zdrojů Oblasti dosáhnout, od změny UNCLOS přes přijetí zvláštní „prováděcí“ dohody po vzoru Dohody o rybích hejnech po „odsouhlasený výklad“ přijatý zasedáním smluvních stran UNCLOS, že pod pojem „zdroje“ pro potřeby části XI UNCLOS spadají veškeré zdroje včetně biologických (*ibid.*, bod 123).

řešení, zejména využití některých existujících regionálních nástrojů ochrany moří⁷³⁴ či přijetí směrnic či základních zásad formou rezoluce Valného shromáždění OSN.⁷³⁵

Aktuálnost hrozby, již představují mořský vědecký výzkum a bioprospekce pro hlubokomořské ekosystémy, vede k návrhům dočasné profesní regulace přímo vědeckou komunitou. K nejaktivnějším v tomto směru patří *InterRidge*, mezinárodní nezisková organizace založená v roce 1992 za účelem podpory a provádění výzkumu oceánských hřbetů prostřednictvím mezinárodní spolupráce⁷³⁶, která vyvinula Kodex chování pro vědecký výzkum mořských lokalit s hydrotermálními vývěry (*Code of Conduct for the Scientific Study of Marine Hydrothermal Vent Sites*). Jeho cílem je upravit hlavní zásady zodpovědného výzkumu do doby, než budou přijata závazná opatření či vypracovány oficiální směrnice. Požaduje minimalizaci dopadů výzkumu na hlubokomořská společenstva v průběhu všech jeho fází, vývoj metod umožňujících snížení přímých zásahů, koordinaci projektů prováděných v téže oblasti různými vědci a maximální možnou výměnu informací a využívání vzorků získaných globální vědeckou komunitou. Přes nepochybný význam kodexu netřeba zdůrazňovat, že má doporučující povahu a jeho dodržování je pouze věcí vědecké etiky.⁷³⁷

3.3.2. Úprava činností s vedlejšími dopady na mořskou biodiverzitu

Vedle regulace činností přímo zaměřených na biologické mořské zdroje je pro ochranu mořské biodiverzity velmi důležitá také úprava činností, u nichž je ohrožení jejich konkrétních projevů pouhým vedlejším efektem, často však velmi významným. Jedná se především o znečišťování mořského prostředí a introdukci nepůvodních druhů. Globálně

⁷³⁴ Zřejmě největší nevýhodou tohoto postupu je skutečnost, že pouze malá část regionálních nástrojů má působnost v oblastech volného moře a dostatečně silný mandát pro prosazení opatření tohoto typu (samozřejmě by nebyla závazná vůči třetím státům). Vhodným fórem, které by se mohlo stát v tomto směru jakousi laboratoří, se však jeví systém antarktické smlouvy. Srov. např. Leary, D.K.: *Bioprospecting and the genetic resources of hydrothermal vents on the high seas: what is the existing legal position, where are we heading and what are our options?*, in *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, Vol. 1, 2004, str. 173 a násl.

⁷³⁵ Viz Arico, S., Salpin, Ch., *op. cit.*, str. 59.

⁷³⁶ Plnými členy *InterRidge* je pět zemí (Francie, Japonsko, Německo, Spojené státy americké a Velká Británie), sedm má status přidružených členů (Čína, Indie, Kanada, Korea, Norsko, Portugalsko a Španělsko) a dalších sedmnáct status „dopisovatelů“. Více informací na www.interridge.org.

⁷³⁷ K významu kodexu chování pro mořský vědecký výzkum srov. např. Glowka, L.: *Putting marine scientific research on sustainable footing at hydrothermal vents*, in *Marine Policy*, Vol. 27, 2003, str. 303-312.

méně závažné jsou z důvodu prostorově omezených dopadů průzkum a využívání nebiologických zdrojů mořského dna.

3.3.2.1. Znečišťování mořského prostředí

Znečišťování mořského prostředí (*pollution of the marine environment*), tedy přímé či nepřímé vnášení člověkem cizorodých látek či energií, které mají či pravděpodobně budou mít negativní dopady⁷³⁸, lze dělit dle různých kritérií. Nejčastěji používanými jsou zdroj znečištění (plavidla, resp. obecně plovoucí či upevněná zařízení, pevnina, činnost na mořském dně⁷³⁹), druh znečištění (bakteriologické, resp. biologické, chemické, radioaktivní, tepelné a mechanické) a způsob, jakým ke znečištění dochází (provozní a havarijní).⁷⁴⁰ Přestože mediálně nejzajímavější je bezpochyby havarijní znečištění z plavidel, představuje nejzávažnější hrozbu pro život v mořích znečištění pevninské, a to nejen z pohledu kvantitativního (reprezentuje přibližně 80% veškerého znečišťování moří), ale i kvalitativního (je zodpovědné za vnášení chemických látek s nejnebezpečnějšími vlastnostmi, jako jsou vysoká toxicita či persistence). Počátek boje proti znečišťování moří se datuje do padesátých let 20. století a v současné době se na něm podílí několik desítek mezinárodních úmluv i dokumentů *soft law* přijatých jak na globální, tak na regionální úrovni. Základem právní úpravy je část XII UNCLOS věnovaná ochraně a zachování mořského prostředí⁷⁴¹, která jednak obecně státům ukládá „přijmout, samostatně či společně, všechna opatření ... nezbytná pro předcházení, omezování a kontrolu znečišťování mořského prostředí z jakéhokoliv zdroje“⁷⁴², jednak se v obecné rovině věnuje jednotlivým formám znečišťování mořského prostředí. Na globální i regionální úrovni jsou pak relativně samostatně upraveny nejvýznamnější z nich: znečišťování z plavidel, znečišťování ukládáním odpadů a znečišťování z pevniny.

⁷³⁸ „Znečišťování mořského prostředí“ je definováno v čl. 1 odst. 1(4) UNCLOS. Srov. pozn. pod čarou č. 113.

⁷³⁹ Zvláštní kategorií je znečištění atmosférické (velké množství znečišťujících látek emitovaných do ovzduší končí v oceánech), které má původ buď v provozu plavidel či v provozu zařízení na pevnině.

⁷⁴⁰ Srov. Kiss, A., Beurier, J.-P., *op. cit.*, str. 152-153. Srov. též kategorizaci znečišťování moří v čl. 194 UNCLOS.

⁷⁴¹ Problematika ochrany moří před znečišťováním je velmi rozsáhlá a zajímavá, není však tématem této práce, proto se jí zabývám jen velmi stručně. K podrobnějšímu rozboru odkazuji na bohatou zahraniční literaturu, z české viz např. učebnici připravovanou na Právnické fakultě UK Mezinárodní právo životního prostředí – Zvláštní část, která by měla vyjít v průběhu roku 2007.

⁷⁴² „States shall take, individually or jointly as appropriate, all measures consistent with this Convention that are necessary to prevent, reduce and control pollution of the marine environment from any source...“ (čl. 194 odst. 1 UNCLOS).

Znečišťování z plavidel⁷⁴³

Ochrana moří proti znečišťování z plavidel je na mezinárodní úrovni zajištěna velmi propracovaným systémem norem, z nichž většina byla přijata na půdě Mezinárodní námořní organizace, která je v tomto smyslu „příslušnou mezinárodní organizací“ (*competent international organization*) několikrát zmiňovanou UNCLOS.⁷⁴⁴ Role IMO při ochraně mořského prostředí je nezastupitelná, v současné době tvoří tato problematika jednu ze základních složek její agendy.

Provozní znečišťování moří z plavidel⁷⁴⁵ bylo chronologicky prvním, kterému byla na mezinárodní úrovni věnována pozornost, Mezinárodní úmluva o předcházení znečišťování moří ropnými látkami (*International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil*, tzv. Úmluva OILPOL) přijatá v roce 1954 v Londýně patří mezi první environmentální úmluvy vůbec. Brzy však bylo zřejmé, že nepřiliš přísná pravidla, jež stanovila, jsou s ohledem na rozvoj námořní přepravy nedostatečná a úmluva byla po několika změnách nahrazena novou právní úpravou, **Mezinárodní úmluvou o předcházení znečišťování moří z plavidel z roku 1973 ve znění Protokolu k ní přijatého v roce 1978** (*International Convention for the Prevention of Marine Pollution from Ships, 1973 as modified by the Protocol of 1978 relating thereto*, dále též jen „Úmluva MARPOL“).⁷⁴⁶

Úmluva MARPOL má rámcový charakter a upravuje především procesní otázky, hmotněprávní povinnosti jsou součástí celkem šesti příloh věnovaných jednotlivým druhům znečištění. První dvě přílohy, týkající se ropných látek a škodlivých tekutých látek přepravovaných jako lodní náklad⁷⁴⁷, jsou pro smluvní strany povinné, zbylé čtyři, zaměřené

⁷⁴³ K problematice znečišťování mořského prostředí z plavidel srov. např. Molenaar, E.J.: *Coastal State Jurisdiction over vessel-source pollution*, Kluwer Law International, 1998, 632 str.

⁷⁴⁴ Srov. čl. 211 odst. 1 UNCLOS, podle něhož jsou Státy povinny v rámci příslušné mezinárodní organizace či na všeobecné diplomatické konferenci přijmout mezinárodní pravidla a standardy pro předcházení, omezování a kontrolu znečišťování mořského prostředí z plavidel („States, acting through the competent international organization or general diplomatic conference, shall establish international rules and standards to prevent, reduce and control pollution of the marine environment from vessels“).

⁷⁴⁵ Srov. v obecné rovině čl. 211 UNCLOS.

⁷⁴⁶ Úmluva, včetně prvních dvou příloh, byla přijata 2. listopadu 1973, v roce 1978 byla doplněna protokolem zabývajícím se konstrukcí plavidel a jejich provozem, oba texty vstoupily v platnost 2. října 1983 (často je používáno označení „MARPOL 73/78“). Má 140 smluvních stran reprezentujících 97,98% světové lodní tonáže.

⁷⁴⁷ *Annex I - Regulations for the Prevention of Pollution by Oil, Annex II - Regulations for the Control of Pollution by Noxious Liquid Substances in Bulk.*

na nebezpečné látky přepravované v balené formě, odpadní vody, tuhý odpad a znečištění ovzduší z plavidel, jsou dobrovolné⁷⁴⁸, nicméně jejich přijetí je velmi široké.⁷⁴⁹

Ochranu moří před znečišťováním souvisejícím s běžným provozem plavidel na globální úrovni doplňují ještě další dvě úmluvy přijaté na půdě IMO: **Mezinárodní úmluva o kontrole škodlivých látek obsažených v protinánosových nátěrech lodí** (*International Convention on the Control of Harmful Anti-fouling Systems on Ships*) z roku 2001⁷⁵⁰, jejímž cílem je eliminovat používání nebezpečných látek na vnější ochranné nátěry plavidel, a tzv. Úmluva o řízení balastové vody, o které bude stručně pojednáno níže v části věnované regulaci introdukcí nepůvodních druhů do mořského prostředí.

Ačkoliv běžný provoz je zodpovědný za převážnou část (asi 85%) znečišťování mořského prostředí z plavidel, významnou hrozbu, především v lokálním měřítku, představuje také **znečišťování moří v důsledku havárií**. Tradičním přístupem právní regulace v obdobných případech je kombinace preventivních a následných opatření.⁷⁵¹ Z hlediska prevence havárií mají zásadní význam zejména pravidla přijatá v rámci IMO pro předcházení kolizím plavidel (Úmluva COLREG⁷⁵²) a bezpečnost námořní plavby, jak z hlediska konstrukce, vybavení a provozu plavidel (Úmluva SOLAS⁷⁵³), tak odpovídající kvalifikace posádky a rozvržení služeb při plavbě (Úmluva STCW⁷⁵⁴). Haváriím na moři však samozřejmě nelze zabránit, důležitá je proto připravenost na takové situace a především velmi úzká spolupráce dotčených států (státu vlajky a pobřežních států dané oblasti). Odpovídající smluvní nástroje tohoto typu byly přijaty jak na globální, tak na regionální úrovni, větší pozornost je jim věnována v části

⁷⁴⁸ *Annex III - Prevention of Pollution by Harmful Substances Carried by Sea in Packaged Form, Annex IV - Prevention of Pollution by Sewage from Ships, Annex V - Prevention of Pollution by Garbage from Ships, Annex VI - Prevention of Air Pollution from Ships.*

⁷⁴⁹ Příloha III má 125 smluvních stran reprezentujících 94% světové lodní tonáže, příloha IV 115 smluvních stran reprezentujících 75% světové lodní tonáže, příloha V 130 smluvních stran reprezentujících 96% světové lodní tonáže a zatím poslední příloha VI 39 smluvních stran, které však reprezentují 72% světové lodní tonáže. Viz www.imo.org.

⁷⁵⁰ Přijata 5. října 2001 v Londýně, dosud nevstoupila v platnost.

⁷⁵¹ Srov. zejména čl. 194 odst. 3, čl. 198, 199 a 211 UNCLOS.

⁷⁵² Úmluva o mezinárodních pravidlech pro předcházení kolizím na moři (*Convention on the International Regulations for Preventing Collisions at Sea*), přijata 20. října 1972, vstup v platnost 15. července 1977, 14 smluvních stran reprezentujících 98% světové lodní tonáže.

⁷⁵³ Mezinárodní úmluva pro bezpečnost života na moři (*International Convention for the Safety of Life at Sea*) přijata 1. listopadu 1974, vstup v platnost 25. května 1980, 156 smluvních stran reprezentujících 99% světové lodní tonáže.

⁷⁵⁴ Mezinárodní úmluva o normách výcviku, kvalifikace a strážní služby námořníků (*International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers*), přijata 7. července 1978, vstup v platnost 28. dubna 1984, 150 smluvních stran reprezentujících 99% světové lodní tonáže.

věnované mezinárodní spolupráci jako jednomu ze základních faktorů podmiňujících účinnost ochrany mořské biodiverzity.⁷⁵⁵

Znečišťování ukládáním odpadů do moře

Ukládání odpadů do moře (*dumping*)⁷⁵⁶ nelze jednoznačně přiřadit ani ke znečišťování z plavidel, ani ke znečišťování pevninskému (odpady mají svůj původ na pevnině, do moře se ale dostávají z plavidel), zpravidla je proto řešeno samostatně. V šedesátých letech dvacátého století bylo poměrně hojně rozšířenou praxí, dnes je již díky mezinárodní regulaci méně časté.

Povinnost předcházet znečišťování mořského prostředí ukládáním odpadů vyplývá v obecné rovině z UNCLOS⁷⁵⁷, kterou na globální úrovni upřesňuje **Úmluva o předcházení znečišťování moří před ukládáním odpadů a jiných látek** (*Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter*)⁷⁵⁸, známá též jako „Londýnská úmluva“. Ve své původní podobě je založena na principu tzv. černého a šedého seznamu (*black and grey list*), kdy v přílohách I a II jsou uvedeny látky, jejichž ukládání do moře je zcela zakázáno, resp. vyžaduje zvláštní povolení (*special permit*). Všechny ostatní odpady (tedy látky neuvedené v přílohách I a II) lze do moře ukládat na základě tzv. obecného povolení (*general permit*).⁷⁵⁹ Nová verze úmluvy, přijatá ve formě protokolu v roce 1996⁷⁶⁰, je mnohem přísnější. Vychází z moderních environmentálních zásad (předběžná opatnost, znečišťovatel platí) a na rozdíl od původního znění je založena na principu tzv. bílého seznamu (*white list*), který tvoří přílohu I a obsahuje povolené výjimky z obecného zákazu jakéhokoli ukládání odpadů do moře. I v takovém případě je však vyžadováno povolení, při jehož udělování musí příslušný orgán přihlížet k podmínkám uvedeným v příloze II a zvažovat možné alternativy příznivější k životnímu prostředí.

⁷⁵⁵ Viz *infra*, str. 226 a násl.

⁷⁵⁶ „Ukládání odpadů“ je definováno jako „(i) jakékoliv záměrné zbavování se odpadu nebo jiných látek z plavidel, letadel, plošin nebo jiných člověkem zbudovaných konstrukcí v moři; [či] (ii) jakékoliv zbavování se [těchto dopravních prostředků či konstrukcí]“ („*dumping*“ means: (i) any deliberate disposal of wastes or other matter from vessels, aircraft, platforms or other man-made structures at sea; (ii) any deliberate disposal of vessels, aircraft, platforms or other man-made structures at sea“, čl. 1 odst. 5 písm. a) UNCLOS).

⁷⁵⁷ Srov. zejména čl. 210 UNCLOS.

⁷⁵⁸ Přijata 29. prosince 1972 simultánně v Londýně, Mexico City, Washingtonu a Moskvě, vstup v platnost 30. srpna 1975, 81 smluvních stran reprezentujících 68% světové loďní tonáže. Sekretariátem úmluvy je IMO.

⁷⁵⁹ Jak zvláštní, tak obecné povolení přitom vyžadují předchozí pečlivé zvážení faktorů uvedených v příloze III (srov. čl. IV Londýnské úmluvy).

⁷⁶⁰ *1996 Protocol to the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter*, 1972. Protokol byl přijat 7. listopadu 1996, vstoupil v platnost 24. března 2006, má 30 smluvních stran reprezentujících 19% světové loďní tonáže. Úmluva ve znění protokolu je závazná pro strany, jež jsou smluvními stranami obou z nich.

Obecné ustanovení týkající se ukládání odpadů do moře obsahuje naprostá většina úmluv přijatých v rámci regionálních mořských fór. Podrobná úprava ve formě přílohy či protokolu byla přijata pro oblast Baltského moře⁷⁶¹, Černého moře⁷⁶², Středozemního moře⁷⁶³, severovýchodního Atlantiku⁷⁶⁴ a jižního Pacifiku.⁷⁶⁵

Znečišťování z pevniny

Znečišťování moří z pevniny v širokém smyslu zahrnuje jak přímé znečišťování, typicky vyústění kanalizace do moře, tak nepřímé, tedy vnášení znečišťujících látek do mořského prostředí vodními toky či ovzduším, zdroje jsou přitom velmi různorodé (zemědělství, průmysl, domácnosti). Není příliš překvapivé, že se jedná o kvantitativně i kvalitativně nejzávažnější formu znečišťování moří, k níž přispívají i zdroje vzdálené stovky kilometrů od pobřeží. Na ochraně mořského prostředí se proto v tomto směru významně podílejí i normy přijaté v rámci mezinárodněprávní ochrany vodních toků a ovzduší. Samotné znečišťování moří z pevniny je však na mezinárodní úrovni regulováno pouze ve velmi omezeném rozsahu z důvodu neochoty států přijmout v tomto směru závazné limity.

Obecnou úpravu ochrany mořského prostředí před znečišťováním z pevniny obsahuje UNCLOS, obdobně jako u jiných forem znečišťování smluvním stranám ukládá přijmout zákony, nařízení a další opatření „k předcházení, omezování a kontrole znečišťování“ mořského prostředí z pevniny⁷⁶⁶, přičemž tato opatření mají v maximálním možném rozsahu minimalizovat vypouštění „toxických, škodlivých a nebezpečných látek, zejména těch, které

⁷⁶¹ Srov. čl. 11 a přílohu V Helsinské úmluvy.

⁷⁶² Protokol na ochranu mořského prostředí Černého moře před znečišťováním ukládáním odpadů (*Protocol on The Protection of The Black Sea Marine Environment Against Pollution by Dumping*), přijat 21. dubna 1992, vstup v platnost 15. ledna 1994, 6 smluvních stran.

⁷⁶³ Protokol pro předcházení znečišťování Středozemního moře ukládáním odpadů z plavidel a letadel (*Protocol for the Prevention of Pollution in the Mediterranean Sea by Dumping from Ships and Aircraft*), přijat 16. února 1976 v Barceloně, vstup v platnost 12. února 1978, 22 smluvních stran. V roce 1995 byl přijat nový protokol věnovaný tomuto tématu (Protokol pro předcházení a eliminaci znečišťování Středozemního moře ukládáním odpadů z plavidel a letadel nebo spalováním odpadů na moři, *Protocol for the Prevention and Elimination of Pollution in the Mediterranean Sea by Dumping from Ships and Aircraft or Incineration at Sea*), který však dosud nevstoupil v platnost.

⁷⁶⁴ Srov. čl. 4 a přílohu II Úmluvy OSPAR.

⁷⁶⁵ Protokol pro předcházení znečišťování oblasti jižního Pacifiku ukládáním odpadů do moře (*Protocol for the Prevention of Pollution of the South Pacific Region by Dumping*), přijat 25. listopadu 1986, vstup v platnost 18. srpna 1990, 10 smluvních stran.

⁷⁶⁶ Srov. čl. 207 odst. 1 a 2 UNCLOS.

jsou *persistentní*“.⁷⁶⁷ Na globální úrovni tato velmi vágní ustanovení doplňují pouze dokumenty *soft law*, z nichž nejvýznamnější je **Globální akční program na ochranu mořského prostředí před znečišťováním v důsledku činností na pevnině** (*Global Programme of Action for the Protection of the Marine Environment from Land-Based Activities*) přijatý spolu s **Washingtonskou deklarací o ochraně mořského prostředí před činnostmi na pevnině** (*Washington Declaration on Protection of the Marine Environment from Land-Based Activities*, dále též jen „Washingtonská deklarace“) na zvláštní konferenci konané k tomuto tématu pod záštitou UNEP v roce 1995.⁷⁶⁸

Zatímco Washingtonská deklarace po zdůraznění významu ochrany mořského prostředí před znečišťováním z pevniny stanoví pouze obecné zásady a východiska, a má tak hodnotu převážně politickou a morální, program je poměrně podrobným návodem, zabývajícím se jak opatřeními na vnitrostátní úrovni, tak mezinárodní spoluprací na úrovni regionální a globální. Význam programu pro skutečně účinnou ochranu mořského prostředí je však pochopitelně snížen jeho pouze doporučující povahou.

Nedostatek globální regulace je alespoň částečně vyvážen na regionální úrovni. Úmluvy na ochranu jednotlivých regionálních moří přebírají obecnou formulaci UNCLOS, pro sedm z nich však byla v tomto směru přijata závazná pravidla stanovící konkrétní povinnosti, jmenovitě pro **Baltské moře**⁷⁶⁹, **Černé moře**⁷⁷⁰, **Středozemní moře**⁷⁷¹, severovýchodní Atlantik⁷⁷², oblast ROPME⁷⁷³, jihovýchodní Pacifik⁷⁷⁴ a širší Karibskou oblast.⁷⁷⁵

⁷⁶⁷ „These measures shall include, inter alia, those designed to minimize to the fullest possible extent: (a) the release of toxic, harmful or noxious substances, especially those which are persistent, from land-based sources...“ (čl. 194 odst. 3 UNCLOS). Srov. v tomto smyslu i čl. 207 odst. 5 UNCLOS.

⁷⁶⁸ Mezivládní konference pro přijetí Globálního akčního programu na ochranu mořského prostředí před činnostmi na pevnině (*Intergovernmental Conference to Adopt a Global Programme of Action for the Protection of the Marine Environment from Land-Based Activities*) se konala ve Washingtonu ve dnech 23. října až 3. listopadu 1995 za účasti zástupců 108 vlád světa a Evropské komise. Více informací k oběma textům a problematice ochrany moří před znečišťováním z pevniny viz webová stránka programu na www.gpa.unep.org.

⁷⁶⁹ Srov. čl. 6 a přílohu III Helsinské úmluvy.

⁷⁷⁰ Protokol na ochranu mořského prostředí Černého moře před znečišťováním z pevninských zdrojů (*Protocol on Protection of the Black Sea Marine Environment Against Pollution from Land Based Sources*), přijat 21. dubna 1992, vstup v platnost 15. ledna 1994, 6 smluvních stran.

⁷⁷¹ Protokol na ochranu Středozemního moře před znečišťováním z pevninských zdrojů (*Protocol on the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution from Land-Based Sources*, LBS Protocol), přijat 17. května 1980, vstup v platnost 17. června 1983, 22 smluvních stran. V roce 1996 byl přijat nový protokol k tomuto tématu (Protokol na ochranu Středozemního moře před znečišťováním z pevninských zdrojů a činností, *Protocol for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution from Land-Based Sources and Activities*), který však dosud nevstoupil v platnost.

⁷⁷² Srov. čl. 3 a přílohu I Úmluvy OSPAR.

V rozsahu své dizertační práce nemohu pojednat o mezinárodněprávní ochraně mořského prostředí před znečišťováním vyčerpávajícím způsobem. Zaměřila jsem se proto pouze na nejvýznamnější normativní texty týkající se globálně nejvýznamnějších forem znečišťování, uvedený výčet však samozřejmě není vyčerpávající. Pozornost je na mezinárodní úrovni dále věnována například znečišťování mořského prostředí v důsledku průzkumu a využívání zdrojů mořského dna⁷⁷⁶, rozvoji pobřeží⁷⁷⁷, spíše raritou je zvláštní úprava ochrany proti radioaktivnímu znečištění v oblasti jihovýchodního Pacifiku.⁷⁷⁸ Velmi přísná pravidla zaměřená na předcházení a maximální omezování znečišťování mořského prostředí pak obsahuje Madridský protokol, jehož cílem je komplexní ochrana životního prostředí Antarktidy a jejích ekosystémů.⁷⁷⁹ Vzhledem k povaze a rozsahu činností prováděných v Antarktidě však není možné srovnávat úroveň ochrany, jež je zde možná (a nutná), se zbytkem světa.

3.3.2.2. Introdukce nepůvodních druhů

Introdukce nepůvodních druhů do mořského prostředí má potenciálně výrazný negativní vliv na mořské ekosystémy a řadí se mezi nejzávažnější hrozby pro mořskou biodiverzitu. Jedná se v podstatě o zvláštní druh „znečištění“, tzv. biologické, nebo též genetické, přičemž nepůvodní organismy zahrnují jak druhy, jež nejsou přirozenou součástí daného ekosystému, tak geneticky modifikované organismy. Na rozdíl od pevniny, kde někdy dochází k cílenému

⁷⁷³ Protokol na ochranu mořského prostředí před znečišťováním z pevninských zdrojů (*Protocol for the Protection of the Marine Environment against Pollution from Land-Based Sources*), přijat 21. února 1990 v Kuvajtu, vstup v platnost 2. ledna 1993, 6 smluvních stran.

⁷⁷⁴ Protokol na ochranu jihovýchodního Pacifiku před znečišťováním z pevninských zdrojů (*Protocol for the Protection of the South East Pacific Against Pollution from Land-Based Sources*), přijat 23. července 1983 v Quitu, vstup v platnost v roce 1986.

⁷⁷⁵ Protokol týkající se znečišťování z pevninských zdrojů a činností (*Protocol Concerning Pollution from Land-Based Sources and Activities*), přijat 6. října 1999, dosud nevstoupil v platnost.

⁷⁷⁶ Srov. v obecné rovině čl. 208 (činnosti prováděné v oblastech národní jurisdikce) a 209 (činnosti prováděné v Oblasti) UNCLOS či zvláštní právní úpravu pro Baltské moře (čl. 12 a příloha VI Helsinské úmluvy), severovýchodní Atlantik (čl. 5 a příloha III Úmluvy OSPAR), Středozemní moře (Protokol na ochranu Středozemního moře proti znečišťování v důsledku průzkumu a využívání kontinentálního šelfu a mořského dna a podzemí, *Protocol for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution Resulting from Exploration and Exploitation of the Continental Shelf and the Seabed and its Subsoil*, přijat v roce 1994, dosud nevstoupil v platnost) či oblast ROPME (Protokol týkající se znečišťování moře v důsledku průzkumu a využívání kontinentálního šelfu, *Protocol concerning Marine Pollution resulting from Exploration and Exploitation of the Continental Shelf*, přijat v roce 1989, vstup v platnost v roce 1990).

⁷⁷⁷ Srov. např. čl. 11 odst. 1 Rámcové úmluvy na ochranu mořského prostředí Kaspického moře či čl. VIII Regionální úmluvy na ochranu prostředí Rudého moře a Adenského zálivu.

⁷⁷⁸ Protokol na ochranu jihovýchodního Pacifiku před radioaktivním znečištěním (*Protocol for the Protection of the South East Pacific from Radioactive Pollution*), přijat v roce 1989, vstup v platnost v roce 1995.

⁷⁷⁹ Srov. přílohu III věnovanou nakládání s odpady a odpadovému hospodářství (*Waste disposal and waste management*) a zejména přílohu IV věnovanou předcházení znečišťování moře (*Prevention of marine pollution*).

umělému „vysazování“ nepůvodních druhů do sladkovodních nádrží či jezer z hospodářských důvodů, jsou mořské introdukce až na výjimky nezáměrné. Nejčastěji jsou vedlejším efektem námořní přepravy, která využívá mořské vody jako tzv. balastu (zátěže) při plavbě bez nákladu, mohou však mít i jiné příčiny, například únik mořských organismů z umělých chovů v důsledku nedostatečného zabezpečení či *vis maior* (přírodní katastrofa).

Vzhledem k obtížím spojeným s nápravou introdukcí nepůvodních druhů (uvedení v původní stav, tedy vymýcení cizorodého organismu je v homogenním mořském prostředí v naprosté většině případů nemožné), je základem boje proti této hrozbě prevence, resp. předběžná opatrnost.⁷⁸⁰ Obecné ustanovení v tomto smyslu obsahuje jak UNCLOS, která smluvním stranám v rámci ochrany a zachování mořského prostředí ukládá povinnost přijmout „všechna nezbytná opatření pro prevenci, snižování a kontrolu ... úmyslného či náhodného vnášení cizích nebo nových druhů, které mohou způsobit významné a škodlivé změny v dané části mořského prostředí“⁷⁸¹, tak samozřejmě CBD, podle níž má každá smluvní strana, „jak je možné a vhodné“, „[p]ředcházet vnášení, kontrolovat a vyhubit ty cizí druhy, jež ohrožují ekosystémy, stanoviště či druhy“.⁷⁸²

Ve vztahu k námořní přepravě tuto obecnou povinnost na globální úrovni doplňuje **Mezinárodní úmluva o kontrole a řízení balastové vody a sedimentů z plavidel** (*International Convention for the Control and Management of Ships Ballast Water and Sediments*) přijatá na půdě IMO v roce 2004, po mnoha letech diskuzí a příprav.⁷⁸³ Cílem úmluvy je předcházet, snižovat a postupně zcela eliminovat vnášení škodlivých organismů a patogenů do mořského prostředí prostřednictvím regulace nakládání s balastovou vodou a sedimenty. Obdobně jako u jiných úmluv přijatých na půdě IMO, obsahují samotné články úmluvy obecné povinnosti a normy procesního charakteru, konkrétní opatření (často značně technické povahy) jsou upravena v příloze. Každé plavidlo musí mít na palubě Plán řízení balastové vody (*Ballast Water Management Plan*) schválený příslušným orgánem státu vlajky

⁷⁸⁰ K uplatnění přístupu předběžné opatrnosti v oblasti introdukcí nepůvodních druhů viz *infra*, str. 212 a násl.

⁷⁸¹ „States shall take all measures necessary to prevent, reduce and control ... the intentional or accidental introduction of species, alien or new, to a particular part of the marine environment, which may cause significant and harmful changes thereto“ (čl. 196 odst. 1 UNCLOS).

⁷⁸² Srov. čl. 8 písm. h) CBD. Ve vztahu k řízení rizik spojených s geneticky modifikovanými organismy srov. čl. 8 písm. g) CBD.

⁷⁸³ Úmluva byla přijata 13. února 2004 v Londýně, dosud nevstoupila v platnost (k 30. lednu 2007 ji ratifikovalo pouze 6 států reprezentujících 0,62% světové lodní tonáže). Více informací o této problematice a shrnutí úmluvy na <http://globallast.imo.org/index.asp>.

a Záznamník o nakládání s balastovou vodou (*Ballast WATER Record Book*), v němž jsou uvedeny veškeré podrobnosti týkající se jejího čerpání a vypouštění.

Řízení balastové vody upravené úmluvou je dosti složité a nese s sebou nikoliv zanedbatelné zvýšení nákladů na provoz plavidel. Lze proto očekávat, že její prosazení v praxi bude poměrně dlouhodobou záležitostí. Významnou roli tak hrají dokumenty *soft law*, zejména **Směrnice pro kontrolu a řízení balastové vody z plavidel za účelem minimalizace přenosu škodlivých vodních organismů a patogenů** (*Guidelines for the control and management of ship's ballast water to minimize the transfer of harmful aquatic organisms and pathogens*) přijaté na půdě IMO 27. listopadu 1997 ve formě rezoluce A.868(20), které obsahují doporučené postupy a opatření pro snižování introdukcí. Pro úplnost je třeba zmínit i mezinárodní Globální program pro řízení balastové vody (*Global Ballast Water Management Programme*), jehož cílem je pomoci rozvojovým zemím v boji proti této formě ohrožení mořských ekosystémů, konkrétně při provádění směrnic IMO a přípravě na splnění požadavků úmluvy.⁷⁸⁴

Vzhledem ke skutečně celosvětovému charakteru mezinárodní námořní přepravy nemůže být nakládání s balastovou vodou účinně řešeno jinak než na globální úrovni. Naproti tomu u introdukcí jiného původu je regionální úprava vhodná a běžně se vyskytuje ve smluvních nástrojích na ochranu přírody, ať pevninské či mořské. Zpravidla je s různými obměnami využívána obecná formulace ukládající stranám předcházet a kontrolovat úmyslné i náhodné introdukce nepůvodních druhů (v modernějších textech výslovně včetně geneticky modifikovaných organismů), jež by mohly mít závažné negativní dopady na regionální ekosystémy, stanoviště či druhy.⁷⁸⁵

⁷⁸⁴ Oficiální název projektu je „Odstraňování bariér účinného provádění opatření na kontrolu a řízení balastové vody v rozvojových zemích“ (*Removal of Barriers to the Effective Implementation of Ballast Water Control and Management Measures in Developing Countries*), zkráceně je označován jako *GloBallast*. Více informací na <http://globallast.imo.org>.

⁷⁸⁵ Srov. čl. 11 odst. 2 písm. b) Bernské úmluvy, čl. 3 odst. 3 písm. c) a čl. 13 odst. 5 písm. a) Dohody ASEAN, čl. IX odst. 2 písm. h) Maputské úmluvy, čl. 4 přílohy II (Ochrana antarktické fauny a flóry) Madridského protokolu, čl. 12 Rámcové úmluvy na ochranu mořského prostředí Kaspického moře, čl. 7 Nairobského protokolu, čl. 5 odst. 2 písm. f) Kingstonského protokolu, čl. 13 Barcelonského protokolu či čl. 5 Sofijského protokolu.

3.3.2.3. Průzkum a využívání zdrojů nebiologické povahy z mořského dna

Z činností s vedlejšími negativními dopady na mořskou biodiverzitu patří znečišťování mořského prostředí a introdukce nepůvodních druhů mezi nejzávažnější. Regulace na mezinárodní úrovni je zde nezbytná, neboť negativní dopady se neomezují pouze na oblast národní jurisdikce jednoho pobřežního státu, ale mohou zasáhnout ekosystémy celého regionu a v případě řady znečišťujících látek dokonce celého světa. Menší pozornost věnuje mezinárodní právo činnostem, jejichž vedlejší negativní dopady jsou prostorově omezené, jako je například průzkum a těžba nerostů z mořského dna (nemám zde přitom na mysli znečišťování jimi způsobené, o kterém bylo ve stručnosti pojednáno výše, ale přímé dopady spočívající ve fyzickém poškození bentických ekosystémů). Jsou-li takové činnosti vykonávány v **prostorech národní jurisdikce pobřežního státu**, tedy po vnější hranici kontinentálního šelfu, resp. EEZ, má tento stát – zcela v souladu se svými svrchovanými právy na využívání zdrojů, jež se zde nacházejí – volnost při úpravě podmínek, za nichž se tak děje. Tato volnost je omezena pouze obecnou povinností chránit a zachovávat mořské prostředí⁷⁸⁶, a dále povinností chránit vzácné či citlivé ekosystémy a stanoviště ohrožených mořských organismů.⁷⁸⁷ Regulací činností prováděných na mořském dně se jinak než ve vztahu ke znečišťování mořského prostředí nezabývají ani úmluvy regionální povahy.

Odlíšná situace panuje z důvodu její mezinárodní povahy v *Oblasti*, tedy ve vztahu k průzkumu a využívání minerálních zdrojů mořského dna a podzemí za hranicemi národní jurisdikce. V rámci velmi složitého režimu činností prováděných v *Oblasti* zajišťuje UNCLOS poměrně přísnou ochranu hlubokomořských ekosystémů, když stanoví, že musí být přijata „nezbytná opatření ... zajišťující účinnou ochranu mořského prostředí před [jejich] škodlivými dopady.“ Za tím účelem má Mezinárodní úřad pro mořské dno přijmout mimo jiné pravidla pro „předcházení, omezování a kontrolu znečišťování a jiných rizik ... narušujících ekologickou rovnováhu mořského prostředí“, přičemž zvláštní pozornost má být věnována „potřebě ochrany před negativními dopady takových činností, jako jsou vrtání, bagrování,

⁷⁸⁶ Srov. čl. 193 UNCLOS, podle něhož mají státy svrchovaná práva využívat své přírodní zdroje dle svých ekologických politik a v souladu s povinností chránit a zachovávat mořské prostředí („States have the sovereign right to exploit their natural resources pursuant to their environmental policies and in accordance with their duty to protect and preserve the marine environment“).

⁷⁸⁷ Připomeňme, že čl. 194 odst. 5 UNCLOS stanoví, že „[o]patření přijatá dle [části XII UNCLOS] zahrnují ta, která jsou nezbytná pro ochranu a zachování vzácných nebo citlivých ekosystémů, stejně jako stanovišť druhů a jiných forem mořského života, u nichž došlo k závažnému snížení početních stavů či které jsou ohrožené.“ Anglické znění srov. pozn. pod čarou č. 259.

dobývání, ukládání odpadů, konstrukce a provoz nebo údržba zařízení“ , a pro „ochranu a zachování přírodních zdrojů v Oblasti a předcházení škodám na flóře a fauně“.⁷⁸⁸

Úřad povinnost uloženou mu UNCLOS splnil zatím pouze částečně přijetím v roce 2000 **nařízení pro vyhledávání a průzkum polymetalických konkrecí v Oblasti** (*Regulations on Prospecting and Exploration for Polymetallic Nodules in the Area*)⁷⁸⁹, která upravují provádění těchto činností mimo jiné i s ohledem na ochranu mořského prostředí, včetně jeho biologických složek.⁷⁹⁰ Vzhledem k aktivitě Úřadu v posledních letech lze očekávat, že budou brzy následovat obdobná opatření ve vztahu k dalším zdrojům v Oblasti, u nichž je možné průmyslové využití⁷⁹¹, a postupem času – bude-li to třeba – i nařízení týkající se přímo těžby (zatím není aktuální).

V souvislosti s činnostmi, jež mají či mohou mít významné vedlejší dopady na mořskou biodiverzitu, nelze nezmínit **emise tzv. skleníkových plynů** z antropogenních zdrojů, které jsou s největší pravděpodobností základní příčinou změn klimatu v globálním, regionálním i lokálním měřítku. Ačkoliv v současné době nelze jednoznačně určit, jaké dopady budou mít klimatické změny a zvýšený obsah oxidu uhličitého v atmosféře na život v mořích, lze předpokládat, že výrazným způsobem ovlivní fungování celé řady mořských ekosystémů, ať už z důvodu změn v oceánském proudění, teplotě vody či v jejím chemickém složení.

⁷⁸⁸ „Necessary measures shall be taken in accordance with this Convention with respect to activities in the Area to ensure effective protection for the marine environment from harmful effects which may arise from such activities. To this end the Authority shall adopt appropriate rules, regulations and procedures for inter alia: (a) the prevention, reduction and control of pollution and other hazards to the marine environment, including the coastline, and of interference with the ecological balance of the marine environment, particular attention being paid to the need for protection from harmful effects of such activities as drilling, dredging, excavation, disposal of waste, construction and operation or maintenance of installations, pipelines and other devices related to such activities; (b) the protection and conservation of the natural resources of the Area and the prevention of damage to the flora and fauna of the marine environment“ (čl. 145 UNCLOS nazvaný „Ochrana mořského prostředí“, *Protection of the marine environment*).

⁷⁸⁹ Nařízení byla přijata ve formě přílohy k rozhodnutí shromáždění Úřadu, dokument ISBA/6/A/18.

⁷⁹⁰ Dle definice v nařízení I (Regulation 1) bod 3 písm. c) zahrnuje „mořské prostředí“ „fyzické, chemické, geologické a biologické složky, podmínky a faktory, které spolu vzájemně reagují a určují produktivitu, stav a kvalitu mořského ekosystému, mořských vod a vzdušného prostoru nad těmito vodami, stejně jako mořského dna a jeho podzemí“ („[m]arine environment' includes the physical, chemical, geological and biological components, conditions and factors which interact and determine the productivity, state, condition and quality of the marine ecosystem, the waters of the seas and oceans and the airspace above those waters, as well as the seabed and ocean floor and subsoil thereof“).

⁷⁹¹ Nejčastěji je v tomto smyslu diskutována možnost využívání polymetalických síranových usazenin (*polymetallic sulphide deposits*) nacházejících se v okolí hlubokomořských hydrotermálních vývěrů.

Shrnutí

Ochranu biodiverzity jako vlastnosti života není možné zajistit jinak než ochranou jejich konkrétních projevů. Z hlediska cíle právní regulace lze v tomto smyslu s určitým zjednodušením rozlišovat tři základní prostředky: ochranu určitých druhů či oblastí a komplexní regulaci některých lidských činností. Uplatňují se jak na pevnině, tak v mořském prostoru, a hranice mezi nimi samozřejmě nejsou nepropustné, naopak se zpravidla prolínají a doplňují.

Ochrana, či přesněji regulace zacházení s určitými druhy, resp. jejich lokálními populacemi, patří mezi tradiční a nejčastěji využívané techniky jak v ochraně přírody, tak v oblasti hospodaření s biologickými zdroji, v níž má svůj historický počátek. Ve vztahu k mořským organismům hraje na mezinárodní úrovni tradičně nejvýznamnější roli ochrana druhů využívaných lovem, jejíž obecné zásady stanoví UNCLOS. Konkrétní pravidla týkající se využívání organismů (rybích hejn a mořských savců), jež mají povahu sdílených zdrojů, jsou přijímána na půdě regionálních rybářských fór (výjimkou je Mezinárodní velrybářská komise, která má celosvětovou působnost). Základním prostředkem ochrany využívaných druhů je stanovení množství povolených úlovků (kvót), zpravidla jej však doplňují i další pravidla, jako jsou určení sezóny lovu, uzavřených oblastí či zakázaných metod lovu.

Regulaci rybolovu doplňuje na mezinárodní úrovni ochrana druhů doprovodných a závislých na využívaných populacích, resp. obecněji tzv. necílených druhů, ohrožených jak kvantitativním rozsahem průmyslového rybolovu, tak používáním neselektivních technik lovu. Boj proti tzv. vedlejším úlovkům (*by-catches*) je minimálním projevem ekosystémového přístupu a vedle obecné úpravy v UNCLOS je běžnou součástí moderních mezinárodních textů. V naprosté většině se však právní úprava omezuje na kvantitativní aspekt problému (zachování stavů populací dostatečných pro jejich přežití), kvalitativní aspekt, tedy role těchto druhů v ekosystému, a zejména v potravním řetězci, až na výjimky není brána v úvahu.

Ochrana ohrožených a vzácných druhů (případně populací, či naopak vyššího taxonu), která je klasickou metodou ochrany pevninské přírody, se v mořském prostředí zatím až na výjimky omezuje na charismatické stěhovavé živočichy, především mořské savce, želvy a ptáky. Realizuje se především na regionální úrovni, a to buď v rámci samostatného normativního

textu, nebo jako součást úmluvy věnované komplexně ochraně přírody (technicky zpravidla ve formě přílohy obsahující seznam zvláště chráněných druhů). Z hlediska obsahového se normy na ochranu ohrožených mořských druhů příliš neliší od obdobných norem zaměřených na druhy pevninské: základem je jejich ochrana *in situ*, a to ve všech vývojových stádiích a zpravidla včetně ochrany významných stanovišť, v některých případech ji doplňuje i ochrana *ex situ*, zejména za účelem kontrolované reprodukce.

Dalším klasickým prostředkem ochrany přírody je zřizování chráněných území, resp. v třírozměrném mořském prostoru oblastí. Obdobně jako druhová ochrana není ani ochrana prostorová homogenní kategorií, naopak zahrnuje mnoho typů odlišujících se jak účelem, tak stupněm a formou ochrany. Základní typ prostorové ochrany představují chráněné mořské oblasti *stricto sensu* (často zahrnující i část pobřeží), tedy oblasti v souladu s definicí IUCN „zvláště určené k ochraně a uchování biologické diverzity a souvisejících přírodních a kulturních zdrojů“. Zřizování chráněných mořských oblastí je upraveno ve velkém množství mezinárodních úmluv jak globálního, tak regionálního charakteru. Jejich zvláštní význam byl zdůrazněn na půdě CBD v rámci programu práce k provedení Jakartského mandátu věnovaného ochraně pobřežní a mořské biodiverzity, který je označil za jednu z prioritních oblastí. UNCLOS se chráněným mořským oblastem výslovně nevěnuje, ale ani jim žádným způsobem nebrání. V prostorech spadajících pod národní jurisdikci pobřežního státu jejich zřizování nečiní z hlediska mořského práva zásadní problémy, složitější je však situace na volném moři. Přes nezpochybnitelný (a nezpochybňovaný) význam chráněných mořských oblastí pro ochranu mořské biodiverzity a pevné místo, jež tento prostředek zaujímá v příslušných normativních textech, je jeho praktické využití, zejména dále od pobřeží, dosud velmi omezené. Panují tak oprávněné obavy, zda se podaří naplnit výzvu Johannesburgského summitu vytvořit do roku 2012 „globální reprezentativní síť“ (*global representative network*) chráněných mořských a pobřežních oblastí.

Vedle chráněných oblastí v úzkém slova smyslu existuje v mezinárodním právu celá řada dalších typů „chráněných“ oblastí, zpravidla úzeji účelově vymezených, které také nejsou z hlediska ochrany biodiverzity zcela bez významu. Jedná se především o oblasti uzavřené pro lov, jejichž cílem je usnadnit obnovu využívaných populací a které jsou jedním z klasických nástrojů používaných v hospodaření s rybolovnými zdroji. K ochraně mořské biodiverzity přispívají i oblasti na ochranu podmořského kulturního dědictví (vraky lodí plní funkci přísně chráněného „umělého útesu“) a zvláště citlivé mořské oblasti vyhlášené na

půdě IMO, které umožňují ochranu určitých částí oceánů před riziky vyplývajícími z mezinárodní námořní dopravy.

Třetím prostředkem využívaným v ochraně biodiverzity je více či méně podrobná regulace určitých lidských činností, jež jsou natolik specifické nebo představují hrozbu tak významnou, že je jim věnována pozornost v rámci samostatné právní úpravy, a to buď obecně, nebo ve vztahu k určitým zvláště zranitelným částem přírody. Je přitom možné rozlišovat činnosti, které jsou bezprostředně zaměřeny na konkrétní projevy mořské biodiverzity, od těch, u nichž je její ohrožení či poškození vedlejším efektem.

Do první skupiny spadá především (rybo)lov. Mezinárodní právo se zabývá nejen jeho prováděním ve vztahu ke konkrétním využívaným biologickým zdrojům, ale také obecně přístupem k němu a zákazem určitých zvláště škodlivých rybářských technik. Základním opatřením regulujícím přístup k rybolovu je potřeba oprávnění vydaného příslušným orgánem státu, pod jehož vlajkou se rybářské plavidlo plaví. Podmínky udělování takových oprávnění jsou podrobně upraveny vnitrostátním právem každého rybářského státu. v řadě případů však značně benevolentním způsobem, jehož důsledkem je nadměrná kapacita (*over-capacity*) rybářských flotil. Vzhledem k citlivosti tématu se tímto problémem však zabývají převážně pouze dokumenty *soft law*. Výjimkou je rybolov na volném moři: přístup k němu reguluje Dohoda o rybích hejnech z roku 1995, která tak významně modifikuje tradiční vnímání principu svobody volného moře. Co se týká technik rybolovu, projevuje se na mezinárodní úrovni snaha o zákaz těch z nich, které mají zvláště závažné dopady na mořské ekosystémy. Typickými příklady jsou používání výbušnin a jedů, dlouhých volně plovoucích sítí a v posledních letech také vláčení sítí po mořském dně.

Další činností, jejímž předmětem jsou mořské organismy a jež může mít výrazný vliv na ochranu mořské biodiverzity, je mezinárodní obchod. Nejedná se přitom pouze o obchod s ohroženými druhy mořských organismů, ale také o „běžný“ obchod s rybami a rybími produkty, kdy snaha o zodpovědný přístup k rybolovu může do značné míry podřývat import levnějších produktů ze zemí s méně přísnými ochrannými opatřeními. Zásadní roli při regulaci mezinárodního obchodu s mořskými organismy a výrobky z nich hrají CITES, FAO a WTO.

Konečně nelze podceňovat ani potenciální negativní dopady mořského vědeckého výzkumu a bioprospekce, tedy vyhledávání vlastností biologických mořských zdrojů s potenciálním komerčním využitím. Přestože UNCLOS věnuje výzkumu velkou pozornost, zaměřuje se především na jeho podporu a jeho výkon omezuje jen obecným požadavkem ochrany a zachování mořského prostředí, což představuje riziko zejména ve vztahu k ekosystémům volného moře (v prostorech národní jurisdikce může konkrétní podmínky stanovit pobřežní stát).

Z činností, jež se mořské biodiverzity přímo netýkají, avšak výrazným způsobem ji negativně ovlivňují, je bezpochyby nejvýznamnější znečišťování mořského prostředí. Na mezinárodní úrovni je této hrozbě věnována značná pozornost, relativně samostatně jsou přitom řešeny jednotlivé její nejzávažnější formy, jmenovitě znečišťování z plavidel, jak provozní, tak havarijní, znečišťování ukládáním odpadů a znečišťování z pevniny. Pro ochranu mořské biodiverzity je příznačné, že poslední jmenovaná forma znečišťování, přestože je zdaleka nejzávažnější, je závazným způsobem regulována pouze ve velmi omezeném rozsahu.

Běžným ustanovením příslušných mezinárodních normativních textů je také požadavek přísné kontroly introdukcí nepůvodních druhů do mořského prostředí a zákazu těch z nich, jež mohou mít závažné dopady na mořské ekosystémy. Snaha o regulaci nejvýznamnější příčiny introdukcí – využívání mořské vody jako zátěže v rámci mezinárodní námořní přepravy – však je přes přijetí zvláštní úmluvy teprve na svém počátku.

Dopady průzkumu a těžby zdrojů nebiologického původu z mořského dna na místní ekosystémy jsou ve srovnání s výše uvedenými zdroji ohrožení mořské biodiverzity relativně méně závažné z důvodu jejich omezeného rozsahu. V prostorech národní jurisdikce je regulace těchto činností plně v rukou pobřežního státu, mezinárodní rozměr však získává při činnostech v Oblasti. Povinnost zajistit ochranu mořského prostředí, včetně flóry a fauny, v tomto směru ukládá UNCLOS Mezinárodnímu úřadu pro mořské dno.

V souvislosti s činnostmi s potenciálními negativními dopady na mořskou biodiverzitu nelze nezmínit emise tzv. skleníkových plynů. Přes mnoho nejasností je velmi pravděpodobné, že se jejich růst odrazí nejen ve změnách klimatu, ale i ve změnách fungování oceánů. Analýza této problematiky však přes svůj význam značně přesahuje téma této práce.

4. ČÁST

NEJVÝZNAMNĚJŠÍ FAKTORY PODMIŇUJÍCÍ ÚČINNOST OCHRANY MOŘSKÉ BIODIVERZITY A JEJICH MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA

V předcházejícím textu jsem se pokusila podat přehled základních pramenů mezinárodního práva významných pro ochranu života v mořích a používaných prostředků ochrany. V závěrečné části se zaměřím na nejdůležitější faktory, které kvalitu této ochrany podmiňují, a to ve všech jejích fázích, od identifikace problému přes tvorbu norem až po jejich prosazování. Nejedná se o faktory specificky mořské, týkají se ochrany živé přírody a životního prostředí obecně, vzhledem k ekologickému a právnímu charakteru oceánů je však jejich role skutečně zásadní. Jsou to právě tyto faktory, které umožňují překonat základní nedostatky tradičního *ad hoc* přístupu k ochraně živé přírody a dodávají mu moderní, holistický rozměr. Jejich význam se odráží v obecných zásadách práva životního prostředí a je zdůrazňován v normativních textech z této právní oblasti, v praxi je však míra jejich uplatnění značně nerovnoměrná. Jedná se o vědu v širokém slova smyslu (včetně techniky), která poskytuje nezbytná východiska a technické prostředky ochrany mořské biodiverzity, ekosystémový přístup a přístup předběžné opatrnosti, které umožňují vzít v úvahu množství proměnných, které v ní hrají roli, a konečně mezinárodní spolupráci, jež pomáhá překonat rozdílné názory, zájmy a možnosti jednotlivých státních aktérů a již si vynucuje propojenost jednotlivých částí živé přírody, v níž skutečně „všechno souvisí se vším“.

4.1. Věda a výzkum

O oblasti práva životního prostředí obecně hraje věda zásadní roli⁷⁹²: přináší důležité poznatky o fungování biosféry a jejích jednotlivých částí, jež se následně odrážejí v právních normách, a vyvíjí účinné technologie ke snížení negativních dopadů antropogenních

⁷⁹² „Mezi vývojem práva ochrany přírody a vývojem stavu vědeckého poznání existuje symbiotický vztah.“ („*There is a symbiotic relationship between the development of the law of conservation and the development of scientific knowledge...*“, Birnie, P., Boyle, A., *op. cit.*, str. 653).

činností.⁷⁹³ Sama o sobě je však hodnotově neutrální a jako zdroj poznání a pokroku s sebou nese i určitá rizika. Ustanovení odrážející její význam pro ochranu života v mořích jsou samozřejmě součástí relevantních normativních textů.

4.1.1. Přínos a rizika vědy a výzkumu

Přínos vědy pro ochranu biodiverzity je zřejmý, ať už se jedná o konkrétní opatření či obecné zásady odvozené z poznatků o fungování ekosystémů: pevný vědecký základ je primární podmínkou účinnosti opatření na ochranu biodiverzity, resp. jejích konkrétních projevů. Jsou-li informace, ze kterých příslušné subjekty při hospodaření s přírodními zdroji vycházejí, nepřesné či neúplné, hrozí, že se veškerá dobře míněná snaha mine účinkem nebo dokonce bude mít opačný efekt. V mořském prostředí je vědecký výzkum komplikován řadou faktorů, počínaje omezeným zájmem ve srovnání s přírodou pevninskou a konče finanční a technickou náročností. Potřeba specificky orientovaného mořského výzkumu však roste ve světle zkušeností, jež ukazují, že na mořské ekosystémy nelze bez dalšího použít závěry platné pro ekosystémy pevninské.

S cílem vyslyšet volání politiků a „manažerů“ přírodních zdrojů po přesnějších informacích byla v posledních desetiletích realizována celá řada programů a iniciativ jak globálního, tak regionálního charakteru zaměřených na rozšíření znalostí o životě v oceánech.⁷⁹⁴ Statistiky však ukazují, že zdánlivě velké finanční a lidské investice do mořského a s mořem souvisejícího vědeckého výzkumu jsou pouze relativní; pozornost věnovaná pevninským ekosystémům je stále mnohonásobně větší, zejména co se týká aspektu ochrany.⁷⁹⁵ Nepřesné

⁷⁹³ K významu vědy v právu životního prostředí srov. např. Naim-Gesbert, E.: *Les dimensions scientifiques du droit de l'environnement*, Bruylant/VUB Press, 1999, 808 str.

⁷⁹⁴ Nebylo by ani účelné, ani možné pokoušet se zde příslušné projekty vyjmenovat, zmíníme proto jen ten nevýznamnější, alespoň z hlediska rozsahu. V roce 2001 byl spuštěn projekt *Census of Marine Life*, volně přeloženo jako „Sčítání mořského života“, kterého se účastní vědci z více než 70 zemí celého světa. Cílem tohoto ambiciózního projektu, který by měl trvat deset let, je pokusit se obsáhnout rozmanitost, rozšíření a hojnost života v oceánech, jak z hlediska kvalitativního, tak kvantitativního, včetně jeho vývoje v čase. Více informací viz www.coml.org.

⁷⁹⁵ Studie zveřejněná v časopisu *Nature* v roce 2003 ukazuje, že je ve vědecké literatuře stále věnována velmi malá pozornost mořským otázkám, jak obecně, tak zejména ve vztahu k ochraně mořského prostředí a života v něm. Pouze přibližně 5% článků publikovaných v nejvýznamnějších periodikách z oblasti mořské ekologie se zabývalo tématy znečišťování, introdukce nepůvodních druhů, nadměrného rybolovu či mořských chráněných oblastí. Autoři konstatují, že je sice pochopitelné, že se člověk více zabývá prostředím, které sám obývá, že nicméně nastal čas zaměřit svou pozornost a zdroje na oceány. Viz Kochin, B.F., Levin, P.S.: *Lack of concern deepens the oceans' problems*, in *Nature*, Vol. 424, 2003, str. 723.

a mezerovité znalosti jsou pak základní příčinou malé úspěšnosti přijímaných opatření, která je flagrantní zejména v oblasti hospodaření s rybolovnými zdroji.

Věda však není pouze zdrojem poznatků, z nichž vycházejí jednotlivá opatření či zásady obecné povahy, vedle této funkce „informační základny“ přispívá k ochraně mořské biodiverzity i jinými způsoby. Zmínit je třeba vývoj nových technologií, jak samotného průzkumu⁷⁹⁶, tak zejména využívání a ochrany mořských biologických zdrojů. Typickým příkladem jsou zařízení omezující náhodná zachycení necílených druhů (mořských savců, želv či ptáků) v rámci rybolovu a nepřímo také rozvoj umělých chovů mořských organismů (akvakultury), který umožňuje snižovat tlak na divoké populace. Účinná ochrana mořského prostředí je pak samozřejmě závislá na vývoji technologií pro snižování znečišťování mořského prostředí, ať už přímo redukcí množství znečišťujících látek, nebo předcházením jejich vypouštění do moře. Konečně velmi významnou roli hraje věda při kontrole dodržování opatření na ochranu mořských biologických zdrojů a stanovišť. Modelovým příkladem jsou moderní systémy monitorování plavidel (*Vessel Monitoring Systems*), jež prostřednictvím satelitu automaticky vysílají údaje o pozici plavidla během jeho rybářské výpravy.⁷⁹⁷

Věda však nepřináší pouze pozitiva, v řadě případů naopak přispívá k poškozování mořských ekosystémů, třebaže často neúmyslně. Příkladem jsou již výše uvedené přímé zásahy do života mořských společenstev při výzkumu „v terénu“⁷⁹⁸ či vývoj moderních technik umožňujících zvyšování úlovků (který sám o sobě samozřejmě není špatný).⁷⁹⁹ Mnohdy

⁷⁹⁶ Sledovaný je zejména vývoj přístrojů ke zkoumání hlubokomořských ekosystémů, srov. např. Cooke, R.: *Back to the bottom*, in *Nature*, Vol. 437, 2005, str. 612-613; Clarke, T.: *Robots in the deep*, in *Nature*, Vol. 421, 2003, str. 468-470.

⁷⁹⁷ Dohoda o rybích hejnech ukládá státu vlajky sledovat a kontrolovat v něm zaregistrovaná plavidla, jejich rybářské operace a související činnosti mimo jiné prostřednictvím „vývoje a zavedení systému monitorování plavidel, včetně případného využití systémů satelitního přenosu, dle národních programů a těch, které byly dohodnuty mezi dotčenými státy na subregionální, regionální či globální úrovni...“ („the development and implementation of vessel monitoring systems, including, as appropriate, satellite transmitter systems, in accordance with any national programmes and those which have been subregionally, regionally or globally agreed among the States concerned“, čl. 18 odst. 3 písm. g (iii)). Instalaci a používání automatických systémů tohoto typu pro veškerý rybolov s výjimkou lovu krilu (větší planktonní koryšiči, klíčový taxon antarktického ekosystému) příkazuje například podrobné opatření přijaté na půdě CCAMLR (srov. *Conservation Measure 10-4(2005) – Automated satellite-linked Vessel Monitoring Systems*).

⁷⁹⁸ Viz výše zmiňované poškozování očí některých hlubokomořských organismů světlem z výzkumných ponorek, zejména však mnohdy opakovaný sběr vzorků.

⁷⁹⁹ Jako příklad je možné uvést moderní „zařízení na shromažďování ryb“ (*Fish Aggregating Devices, FADs*), která využívají jejich tendence shlukovat se kolem různých objektů (toto chování bylo využíváno rybáři od 17. století, samozřejmě ale mnohem méně účinnými prostředky). Přinášejí sice výrazné zvýšení úlovků, zároveň však má jejich používání v mnoha případech negativní vliv na stav populací cílených druhů, protože rybolov výrazně zasahuje mladší jedince. Srov. např. Bromhead, D. et al.: *A review of the impact of fish aggregating*

přítom platí, že „cesta do pekel bývá dlážděna dobrými úmysly“; typickým „dobrým úmyslem“ je přítom pomoc rozvojovým zemím. Od vědy se mnohdy očekává moudrost a pokora tváří v tvář přírodě a objektivita a neústupnost tváří v tvář politikům, zapomíná se však, že i vědci jsou pouze lidé. Lidé, kteří někdy v zaujetí prací odmítají připustit, že i jejich činnost může být nebezpečná⁸⁰⁰, a mnohdy i sami podléhají vnějším vlivům.

Skutečnost, zda a do jaké míry se podaří zpomalit úbytek biodiverzity na Zemi značně závisí na množství a kvalitě vědeckých poznatků, jež budou mít k dispozici odpovědní činitelé při rozhodování o způsobech nakládání s živou přírodou. Platné mezinárodní právo poskytuje vcelku silné záruky, že při využívání biologických mořských zdrojů a ochraně mořské biodiverzity obecně budou hlasy vědců vyslyšeny. Méně již, že jejich doporučení budou skutečně v praxi uplatňována.

4.1.2. Vyjádření významu vědeckého výzkumu v mezinárodních úmluvách

Všechny z hlediska ochrany mořské biodiverzity významné mezinárodní úmluvy – jak z oblasti ochrany přírody, tak hospodaření s rybolovnými zdroji – upravují více či méně podrobně úlohu vědy při naplňování svých cílů, a to v různých formách.

Význam dostatečných znalostí o předmětu úmluvy (dotčených biologických zdrojů či jiných částí přírody) je zpravidla zdůrazněn povinností uloženou smluvními stranám podporovat provádění relevantních výzkumů a studií, bez přímé souvislosti s konkrétními opatřeními. Obecné ustanovení v tomto směru obsahuje Úmluva o biologické rozmanitosti, která stranám ukládá „*podporovat a stimulovat výzkum, který přispívá k ochraně a udržitelnému využívání biodiverzity*“⁸⁰¹, jeho obdobu pak nalezneme v jednotlivých sektorových úmluvách.⁸⁰² V řadě

---

devices (FADs) on tuna fisheries, Final Report to Fisheries Resources Research Fund, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry, Australia, 2001, 121 str.

⁸⁰⁰ Srov. v tomto smyslu dopis publikovaný v časopisu *Nature* vypovídající o neochotě vědců přijmout omezení svých výzkumných aktivit týkajících se hlubokomořských stanovišť Johnson, M.: *Oceans need protection from scientists too*, in *Nature*, Vol. 433, str. 105.

⁸⁰¹ Srov. čl. 12 písm. b) CBD.

⁸⁰² Srov. např. čl. 4 odst. 3 Ramsarské úmluvy (podpora výzkumu a výměna informací vztahujících se k mokřadům), čl. 5 písm. c) Úmluvy o světovém dědictví (vývoj studií a vědeckého výzkumu s cílem účinně čelit hrozbám pro přírodní či kulturní dědictví), čl. II odst. 3 písm. a) Bonnské úmluvy (podpora výzkumu zaměřeného na migrující druhy), čl. IV odst. 1 ICRW (podpora a případné provádění vědeckého výzkumu velryb a velrybářství), čl. XII Alžírské úmluvy (podpora vědeckého výzkumu zaměřeného na ochranu a hospodaření

případů jsou strany vyzývány k výměně poznatků získaných výzkumem a ke spolupráci v této oblasti.

Odlíšného charakteru je požadavek věrohodných vědeckých informací požadovaných jako podklad pro přijímání konkrétních opatření dle jednotlivých úmluv. Tato povinnost je kvalitativně odlišná od obecné podpory výzkumu a nejlépe ilustruje bezprostřední význam vědy při péči o biologické mořské zdroje. Objevuje se typicky v „rybářských“ úmluvách, které požadují, aby ochranná, resp. hospodářská opatření přijímaná smluvními stranami či příslušným orgánem úmluvy vycházela z „nejlepších dostupných vědeckých důkazů“ (*best scientific evidence available*). Jednotlivé úmluvy se liší ve formulaci této povinnosti: některé ukládají, aby takové informace byly „brány v úvahu“⁸⁰³, jiné jim přiznávají povahu závazného podkladu.⁸⁰⁴ Je však třeba říci, že bez znalosti praktického fungování příslušného rybářského fóra nelze činit závěry o skutečném vlivu vědeckých podkladů na konečnou podobu přijatých opatření.⁸⁰⁵

V řadě úmluv je potřeba pravidelných a objektivních informací vyjádřena institucionální formou: zřízením zvláštního vědeckého orgánu, jehož úkolem je provádět systematický výzkum v příslušné oblasti a zejména poskytovat podklady a doporučení smluvním stranám či orgánům úmluvy. Bezpochyby nejznámějším z hlediska ochrany biodiverzity je Pomocný

---

s přírodními zdroji, obdobně a podrobněji čl. XVIII Maputské úmluvy), čl. 11 odst. 1 písm. b) Bernské úmluvy (podpora výzkumu souvisejícího s účelem úmluvy), čl. 15 Dohody ASEAN (podpora vědeckého výzkumu relevantního pro ochranu a hospodaření s přírodními zdroji), čl. 17 Kingstonského protokolu (podpora a rozvoj výzkumu vědeckého a technického charakteru zaměřeného na péči o chráněné oblasti a ohrožené druhy, zvláštní důraz má být kladen na ekologické procesy), čl. 20 Barcelonského protokolu (podpora a prohloubení vědeckého výzkumu, zvláště za účelem udržitelného využívání lokalit a péče o chráněné druhy) či čl. 8 Úmluvy OSPAR (vědecký a technický výzkum prováděný stranami a informace předávané v této souvislosti OSPARKOM).

⁸⁰³ Srov. zejména čl. 61 odst. 2 UNCLOS, podle něhož je pobřežní stát povinen zajistit, že biologické zdroje jeho EEZ nebudou ohroženy nadměrným využíváním, přičemž bere v úvahu nejlepší vědecké důkazy jemu dostupné („The coastal State, taking into account the best scientific evidence available to it, shall ensure through proper conservation and management measures that the maintenance of the living resources in the exclusive economic zone is not endangered by over-exploitation.“). „Měkčí“ formulace je zde odůvodněna skutečností, že povinnost je ukládána státu, který má suverénní práva na využívání příslušných zdrojů. Obdobně srov. např. čl. 4 odst. 1 Úmluvy NEAFC („The Commission... shall take into account the best scientific evidence available to it...“).

⁸⁰⁴ Srov. čl. 119 odst. 1 písm. a) UNCLOS, který státům ukládá přijmout opatření na ochranu biologických zdrojů volného moře na základě nejlepších dostupných vědeckých důkazů („...States shall...take measures which are designed, on the best scientific evidence available to the States concerned, to maintain or restore populations of harvested species at levels which can produce the maximum sustainable yield...“). Obdobně srov. čl. 5 písm. b) Dohody o rybích hejnech, podle něhož mají být příslušná opatření na takových důkazech založena („States...ensure that such measures are based on the best scientific evidence available...“), čl. V odst. 2 ICRW, podle něhož změny Přílohy provedené velrybářskou komisí mají být založeny na vědeckých zjištěních („...shall be based on scientific findings...“).

⁸⁰⁵ Příkladem je Komise pro ochranu antarktických živých mořských zdrojů, které je uloženo „pouze“ „brát plně v úvahu doporučení a rady Vědeckého výboru“ („In exercising its functions...the Commission shall take full account of the recommendations and advice of the Scientific Committee“, čl. IX odst. 4 Canberrské úmluvy), ve skutečnosti je však s těmito údaji zacházeno jako se závazným podkladem.

orgán pro vědu, techniku a technologii (*Subsidiary Body on Scientific, Technical and Technological Advice*, SBSTTA) zřízený v rámci CBD s cílem poskytovat ostatním orgánům úmluvy (zejména konferenci smluvních stran, jíž je podřízen) včasné doporučení týkající se provádění úmluvy.⁸⁰⁶ Tato široce vymezená činnost SBSTTA se v praxi odráží v množství dokumentů předkládaných pravidelným zasedáním smluvních stran⁸⁰⁷, jež jsou kvalitním odborným podkladem pro identifikaci aktuálních problémů v oblasti ochrany a udržitelného využívání biodiverzity a jejich možných řešení. Význam těchto dokumentů z hlediska obsahového je však relativizován jejich formálně zcela nezávazným charakterem: jsou pouze podkladovým materiálem, jejich účelem je poskytnout smluvním stranám odpovídající informace pro rozhodování. Vzhledem k absenci ustanovení věnovaných specificky mořské biodiverzitě v textu CBD je činnost SBSTTA v tomto směru obzvláště potřebná.

Obdobné vědecké orgány působí i v rámci dalších mezinárodních fór, jak v oblasti ochrany přírody, tak hospodaření s rybolovnými zdroji. Co se týká techniky jejich zřizování, jsou používány dva způsoby: buď tak činí sama příslušná úmluva, nebo jsou vytvářeny aktem vydaným na jejím základě některým z hlavních orgánů. Běžné jsou speciální vědecké orgány v úmluvách týkajících se ochrany migrujících druhů či hospodaření s rybolovnými zdroji, pod různými názvy je zřizuje Bonnská úmluva⁸⁰⁸, stejně jako většina dohod přijatých v jejím rámci⁸⁰⁹, či Canberrská úmluva⁸¹⁰ a řada dalších regionálních rybářských smluvních nástrojů.⁸¹¹ Na základě zmocnění v textu úmluvy byl vědecký výbor zřízen například na půdě

⁸⁰⁶ Srov. čl. 25 odst. 1 CBD. Druhý odstavec tohoto ustanovení pak vypočítává konkrétní úkoly SBSTTA: „Pod dohledem konference stran, v souladu s jí stanovenými zásadami a na její žádost, tento orgán bude: (a) provádět vědecké a technické hodnocení stavu biodiverzity, (b) připravovat vědecké a technické hodnocení účinků opatření přijatých v souladu s ustanoveními této Úmluvy, (c) vyhledávat inovační, účinné a moderní technologie a znalosti týkající se ochrany a trvale udržitelného využívání biodiverzity a zpracovávat doporučení způsobů a prostředků podpory rozvoje a/nebo převodu takových technologií, (d) poskytovat doporučení ve věci vědeckých programů a mezinárodní spolupráce ve výzkumu a vývoji týkajících se ochrany a trvale udržitelného využívání biodiverzity, a (e) odpovídat na vědecké, technické, technologické a metodologické dotazy, které mu konference stran a její pomocné orgány mohou položit.“

⁸⁰⁷ SBSTTA zasedá zpravidla dvakrát v každém lichém roce (pravidelné konference smluvních stran CBD se konají v sudých letech), výstupem každého zasedání je několik desítek dokumentů, z nichž malá část bývá neformálního charakteru a zbytek se přibližně v poměru 1:1 dělí na dokumenty informativní (*Information Documents*) a oficiální (*Official Documents*). První z nich zpravidla shrnují výsledky provedených podkladových studií a výzkumů, druhé se věnují pokroku v jednotlivých programových oblastech, rozebírají aktuální otázky a navrhují jejich řešení. Více viz webová stránka CBD na: www.biodiv.org/convention/sbstta.shtml.

⁸⁰⁸ Srov. čl. VIII (*Scientific Council*) Bonnské úmluvy.
⁸⁰⁹ Srov. čl. VII ACCOBAMS (*Scientific Council*), čl. 5 ASCOBANS (*Advisory Committee*), čl. IX ACAP (*Advisory Committee*).

⁸¹⁰ Čl. XIV Canberrské úmluvy (*Scientific Committee for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*).

⁸¹¹ Dohoda o rybích hejnech ukládá smluvním stranám, aby se v rámci regionálních rybářských fór s působností pro oblasti volného moře dohodly mimo jiné na mechanismech, kterými budou získávána vědecká doporučení a sledován stav populací využívaných hejn včetně případného zřízení vědeckého poradního orgánu („...States

velrybářské komise.⁸¹² Regionální „pevninské“ úmluvy na ochranu přírody trvalé poradní orgány vědeckého charakteru přímo nezřizují, i zde je však upravena možnost smluvních stran tak v případě potřeby učinit, ať už trvale či *ad hoc*, ve formě vedlejších orgánů (*subsidiary bodies*) či pracovních (*working groups*), resp. expertních skupin (*groups of experts*) pro řešení určitých otázek.⁸¹³

V regionálních mořských úmluvách a protokolech na ochranu přírody nepanuje jednotný model. Vědecký orgán zřizuje například Kingstonský protokol⁸¹⁴, na pomoc s prováděním Barcelonského protokolu působí ve Středomoří Regionální centrum činnosti pro zvláště chráněné oblasti (*Regional Activity Centre for Specially Protected Areas*), jehož úkoly nejsou pouze vědecké, ale též koordinační, osvětové a poradní. Sofijský protokol pro oblast Černého moře zřizuje dva poradní orgány, jejichž úkolem je vědecká činnost a monitoring na poli biologické a krajinné rozmanitosti.⁸¹⁵ Úmluvy na ochranu evropských moří – Helsinská a OSPAR – zvláštní vědecké orgány nezřizují, činnost v tomto směru je plně v rukou obou komisí. Zvláštní případ představuje oblast Antarktidy, kde je výzkum samotnou podstatou jejího právního režimu a v níž působí tři různé vědecké orgány: již výše zmiňovaný Vědecký výbor pro ochranu antarktických mořských živých zdrojů (*Scientific Committee for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*) zřízený Canberrskou úmluvou, Výbor pro ochranu životního prostředí (*Committee for Environmental Protection*) zřízený Madridským protokolem⁸¹⁶ a Vědecký výbor pro antarktický výzkum (*Scientific Committee on Antarctic Research, SCAR*)⁸¹⁷, mezioborový orgán vytvořený již v roce 1958 na půdě nevládní Mezinárodní rady pro vědu (*International Council for Science*).⁸¹⁸ Konečně nelze opomenout ani Právní a technickou komisi (*Legal and Technical Commission*) působící při

---

shall agree... on... (d) the mechanisms by which the organization or arrangement will obtain scientific advice and review the status of the stocks, including, where appropriate, the establishment of a scientific advisory body", čl. 9 odst. 1 písm. d).

⁸¹² Srov. čl. III odst. 4, který velrybářskou komisi opravňuje zřídit výbory za účelem výkonu zvláštních funkcí („The Commission may set up, from among its own members and experts or advisers, such committees as it considers desirable to perform such functions as it may authorize“). Již od padesátých let na její půdě působí Vědecký výbor (*Scientific Committee*).

⁸¹³ Srov. čl. 14 odst. 2 Bernské úmluvy, čl. 21 odst. 2 písm. e) Dohody ASEAN či čl. XXVI odst. 5 písm. c) Maputské úmluvy.

⁸¹⁴ Srov. čl. 20 Kingstonského protokolu (*Scientific and Technical Advisory Committee*).

⁸¹⁵ Oba poradní orgány – Poradní skupina pro ochranu biologické rozmanitosti (*Advisory Group on the Conservation of Biological Diversity*) a Poradní skupina pro vývoj společné metodologie pro integrovanou správu pobřežních oblastí (*Advisory Group on the Development of Common Methodology for Integrated Coastal Zone Management*) působí při Komisi pro ochranu Černého moře před znečištěním (*Commission on the Protection of the Black Sea against Pollution*). Srov. čl. 10 odst. 2 Sofijského protokolu.

⁸¹⁶ Čl. 11 a 12 Madridského protokolu.

⁸¹⁷ Více informací viz www.scar.org.

⁸¹⁸ Více informací viz www.icsu.org.

Radě Úřadu pro mořské dno, jejíž úkoly se ve značném rozsahu týkají ochrany mořského prostředí před negativními dopady činností prováděných v Oblasti.⁸¹⁹

Podpora vědeckého výzkumu a zřizování zvláštních vědeckých orgánů jsou sice nejvýraznějšími důkazy role vědy v mezinárodní ochraně mořské biodiverzity, nikoliv však jedinými. Potřeba odborných znalostí a příslušných technologií je nezbytná i pro splnění řady dalších povinností, ať už se jedná o vytváření sbírek a inventářů konkrétních projevů biologické rozmanitosti, hodnocení vlivů činností na životní prostředí či sledování provádění a účinnosti přijatých opatření.

4.2. Ekosystémový přístup a předběžná opatrnost

Přestože lidstvo doposud urazilo jen malý kus z cesty vedoucí k poznání života v oceánech, je zřejmé, že jeho podstatou je složitá síť vztahů projevující se na všech úrovních uspořádání ekologických společenstev. Souvislost „všeho se vším“ je zde ještě výraznější než na pevnině z důvodu relativní homogenosti mořského prostředí. Holistický charakter biosféry se odráží v zásadě komplexní a integrované ochrany. Projevem této zásady v ochraně biodiverzity je ekosystémový přístup (*ecosystem approach*), který se stal moderním paradigmatem ochrany a využívání biologických mořských zdrojů. Snahy o jeho aplikaci jsou však komplikovány omezenými znalostmi o ekologii mořských společenstev. V teorii je možné tyto nedostatky překonat na základě principu, resp. přístupu předběžné opatrnosti, pro jehož uplatnění představuje hospodaření s biologickými mořskými zdroji přímo modelový příklad. Bohužel však mezinárodní právo zůstává v tomto směru až na výjimky pouze u obecných prohlášení, což do značné míry podkopává snahy o účinnou ochranu.

4.2.1. Ekosystémový přístup jako základní strategie ochrany biodiverzity

Globální uznání významu péče o ekosystémy jako takové, spíše než o jejich jednotlivé složky, je relativně novým fenoménem, jehož uznání mezinárodním právem je stále ještě značně

⁸¹⁹ Srov. čl. 163 a zejména čl. 165 UNCLOS.

nedokonalé. Aplikace ekosystémového přístupu v mořském prostředí je navíc komplikována řadou faktorů.

4.2.1.1. Pojem ekosystémový přístup a jeho zakotvení v mezinárodním právu

Ekosystémovému přístupu se velmi komplexně věnuje rozhodnutí V/6 (*Decision V/6, Ecosystem approach*) přijaté na pátém zasedání smluvních stran CBD v roce 2000⁸²⁰, podle něhož jde o „strategii pro integrovanou péči o půdu, vodu a biologické zdroje, která podporuje jejich ochranu a udržitelné využívání spravedlivým způsobem“ a jejíž naplňování tedy „napomáhá dosažení rovnováhy mezi třemi cíli [CBD]: ochranou, udržitelným využíváním a spravedlivým a rovnoměrným rozdělováním přínosů z využívání genetických zdrojů“.⁸²¹ Zaměřuje se na strukturu, procesy, funkce a vztahy mezi organismy a jejich prostředím, opírá se o dostupné vědecké poznatky a předpokládá schopnost přizpůsobit se „komplexní a dynamické povaze ekosystémů a absenci úplného poznání jejich fungování.“⁸²² Ekosystémový přístup nevyklučuje uplatňování jiných metod a technik ochrany, naopak je integruje, a umožňuje tak řešit složité situace. Způsoby jeho naplňování v praxi jsou neomezené a plně závisí na konkrétních podmínkách a potřebách.⁸²³

Přestože tento ucelený rozbor ekosystémového přístupu je velmi nedávného data, jednotlivé jeho elementy se v oblasti ochrany přírody a hospodaření s přírodními zdroji pravidelně objevují již od sedmdesátých let 20. století. Jeho zárodky lze nalézt ve Stockholmské deklaraci⁸²⁴ a především ve Světové strategii ochrany přírody (*World Conservation Strategy*)

⁸²⁰ Zasedání se konalo ve dnech 15.-26. května 2000 v Naironi (Keňa).

⁸²¹ „The ecosystem approach is a strategy for the integrated management of land, water and living resources that promotes conservation and sustainable use in an equitable way. Thus, the application of the ecosystem approach will help to reach a balance of the three objectives of the Convention: conservation; sustainable use; and the fair and equitable sharing of the benefits arising out of the utilization of genetic resources.“ (Bod A.1. rozhodnutí V/6).

⁸²² „The ecosystem approach requires adaptive management to deal with the complex and dynamic nature of ecosystems and the absence of complete knowledge or understanding of their functioning.“ (Bod A.4. rozhodnutí V/6).

⁸²³ Bod A.5. rozhodnutí V/6. Rozhodnutí dále definuje 12 „zásad ekosystémového přístupu“ (*Principles of the ecosystem approach*, část B) a pět základních bodů pro jeho provádění (*Operational guidance for application of the ecosystem approach*).

⁸²⁴ Stov. zásada 4, která stanoví, že „[č]lověk má zvláštní odpovědnost za záchranu a moudré hospodaření s dědictvím, jež představují divoce žijící živočichové a planě rostoucí rostliny a jejich stanoviště, které jsou dnes vážně ohroženy kombinací negativních faktorů. Ochrana přírody včetně divoce žijících živočichů a planě rostoucích rostlin musí být zdůrazněna v plánování ekonomického rozvoje.“ („Man has a special responsibility to safeguard and wisely manage the heritage of wildlife and its habitat, which are now gravely imperilled by a

vypracované v roce 1980 na půdě IUCN, která stanovila následující cíle: (a) udržení významných ekologických procesů a systémů na podporu života, regenerace a ochrany půdy, oběhu živin a čištění vod, (b) zachování genetické rozmanitosti, na níž závisí fungování většiny procesů a systémů pro podporu života, spolu s programy reprodukce nezbytnými pro ochranu a vylepšení uměle chovaných rostlin, živočichů a mikroorganismů, a (c) udržitelné využívání druhů a ekosystémů člověkem jak v průmyslových oblastech, tak na venkově.⁸²⁵ Ekosystémový přístup se prolíná i o dva roky mladší Světovou chartou přírody, jejímž byla strategie základem, a projevuje se samozřejmě i v *soft law* dokumentech přijatých na posledních dvou konferencích OSN věnovaných otázkám životního prostředí a rozvoje. Jednoznačně formulovanou výzvu k uplatnění ekosystémového přístupu při ochraně a udržitelném využívání oceánů, mimochodem spolu s výslovným odkazem na rozhodnutí V/6 přijaté na půdě CBD, obsahuje Implementační plán z Johannesburgu.⁸²⁶

První mezinárodní úmluvou, která závazným způsobem postavila hospodaření s přírodními zdroji na ekosystémových úvahách, byla Úmluva o ochraně antarktických živých mořských zdrojů.⁸²⁷ Již samotné vymezení prostorové působnosti úmluvy je jedinečné, neboť kombinuje geografickou hranici s hranicí ekologickou⁸²⁸, ekosystémový přístup se však promítá zejména do zásad ochrany (*principles of conservation*), s nimiž musí být v souladu jakékoliv

---

combination of adverse factors. Nature conservation, including wildlife, must therefore receive importance in planning for economic development.“)

⁸²⁵ „[M]aintenance of essential ecological processes and life support systems, soil regeneration and protection, recycling of nutrients, and water purification; preservation of the genetic diversity on which depends the functioning of most processes and life support systems, together with breeding programmes necessary to the protection and improvement of cultivated plants, domestic animals and micro-organisms; sustainable utilisation of species and ecosystems (fish and other wildlife, forests and grazing lands) by humans in both industrial zones and the countryside.“ Citováno Freestone, D., *op. cit.*, str. 100.

⁸²⁶ Srov. bod 30 písm. d) Implementačního plánu: „Zajištění udržitelného rozvoje oceánů vyžaduje účinnou koordinaci a spolupráci, včetně na globální a regionální úrovni, mezi příslušnými orgány a kroky na všech úrovních pro: ... (d) Podporu uplatnění ekosystémového přístupu do roku 2010...“ („Ensuring the sustainable development of the oceans requires effective coordination and cooperation, including at the global and regional levels, between relevant bodies, and actions at all levels to: ... (d) Encourage the application by 2010 of the ecosystem approach...“).

⁸²⁷ Ani tato úmluva však není první, která výslovně požaduje brát v úvahu ekosystémové souvislosti. Srov. čl. II Dohody o ochraně ledních medvědů, která smluvním stranám ukládá povinnost chránit ekosystémy, jejichž jsou lední medvědi součástí („Each Contracting Party shall take appropriate action to protect the ecosystems of which polar bears are a part...“).

⁸²⁸ Canberrská úmluva se vztahuje na antarktické mořské živé zdroje (tedy jakékoliv druhy živých organismů s výjimkou ploutvonožců a velryb, pro něž existují specifické nástroje, srov. čl. VI Canberrské úmluvy) na jih od 60° stupně jižní šířky a v oblasti mezi touto hranicí a antarktickou konvergencí na ty z těchto zdrojů, které jsou součástí antarktického mořského ekosystému. Antarktický mořský ekosystém (*Antarctic marine ecosystem*) je pak definován jako „soubor vztahů antarktických mořských živých zdrojů mezi sebou a s jejich fyzickým prostředím.“ Srov. čl. I Canberrské úmluvy.

využívání⁸²⁹ antarktických mořských živých zdrojů. Mezi tyto zásady patří : (a) předcházení poklesu stavu jakékoliv využívané populace pod úroveň, při níž je zajištěna její stabilní obnova, (b) udržení ekologických vztahů mezi využívanými, závislými a souvisejícími populacemi antarktických mořských živých zdrojů a obnova poškozených populací, a (c) předcházení změnám či minimalizace rizik změn v ekosystému, které by případně nebyly vratné v průběhu dvou až tří dekád, přičemž mají být brány v úvahu existující znalosti o přímých i nepřímých dopadech využívání, vlivech introdukcí nepůvodních druhů, stejně jako dalších činností a environmentálních změn, s cílem umožnit dlouhodobou ochranu antarktických mořských živých zdrojů.⁸³⁰ Přestože ani tato úprava není zastánci přísné ochrany považována za dokonalou⁸³¹, dosud zůstává v oblasti hospodaření s biologickými zdroji oceánů ve značné míře vzorem.

Ekosystémové úvahy se promítají ve větší či menší míře do naprosté většiny normativních textů přijatých po Canberrské úmluvě. Zárodky ekosystémového přístupu lze nalézt i v jinak „neekosystémové“ UNCLOS⁸³², z regionálních pevninských úmluv z něj vychází zejména Dohoda ASEAN či Maputská úmluva a je základem komplexní ochrany jednotlivých mořských regionů.⁸³³

⁸²⁹ Úmluva používá pojem *harvesting*, jež doslova přeloženo znamená „sklizení“. Vzhledem k široké definici antarktických mořských živých zdrojů zahrnuje tento pojem veškeré využívání spočívající v trvalém „odebírání“ živých organismů z antarktického mořského ekosystému (typicky samozřejmě (rybo)lov, ale může sem spadat i sběr živých organismů z mořského dna v rámci bioprospekce).

⁸³⁰ „Any harvesting and associated activities in the area to which this Convention applies shall be conducted in accordance with the provisions of this Convention and with the following principles of conservation:
(a) prevention of decrease in the size of any harvested population to levels below those which ensure its stable recruitment. For this purpose its size should not be allowed to fall below a level close to that which ensures the greatest net annual increment;

(b) maintenance of the ecological relationships between harvested, dependent and related populations of Antarctic marine living resources and the restoration of depleted populations to the levels defined in sub-paragraph (a) above; and

(c) prevention of changes or minimisation of the risk of changes in the marine ecosystem which are not potentially reversible over two or three decades, taking into account the state of available knowledge of the direct and indirect impact of harvesting, the effect of the introduction of alien species, the effects of associated activities on the marine ecosystem and of the effects of environmental changes, with the aim of making possible the sustained conservation of Antarctic marine living resources“ (čl. II odst. 3 Canberrské úmluvy).
Připomeňme, že ochrana (*conservation*) zahrnuje pro potřeby Canberrské úmluvy racionální využívání (*rational use*), viz čl. II odst. 2.

⁸³¹ Viz např. Redgwell, C.: *The Protection of the Antarctic Environment and the Ecosystem Approach*, in Bowman, M., Regwell, C. (ed.): *International Law and the Conservation of Biological Diversity*, Kluwer Law International, 1995, str. 118 a násl.

⁸³² Politické rozdělení mořského prostoru provedené UNCLOS nebere ekologii oceánů v úvahu. K zárodkům ekosystémového přístupu však srov. např. čl. 194 odst. 5 (požadavek ochrany „vzácných či zranitelných ekosystémů“) či čl. 61 odst. 4, resp. čl. 119 odst. 1 písm. b) (požadavek brát v rámci hospodaření s rybolovnými zdroji v úvahu dopady na druhy doprovodné a závislé) UNCLOS.

⁸³³ Skutečná míra „ekosystémovosti“ se v jednotlivých mořských regionech samozřejmě výrazně liší, nejvyšší je v oblastech s vysokým podílem rozvinutých zemí mezi pobřežními státy, které mají dostatečné prostředky pro jeho prosazování. Srov. např. Prohlášení o ekosystémovém přístupu k řízení lidských činností (*Statement on the*

Přes pevné místo, které má pojem „ekosystémový přístup“ v moderním slovníku ochrany přírody, resp. biodiverzity, je třeba konstatovat, že sám o sobě není právní kategorií. Žádná z výše uvedených úmluv tento pojem *expressis verbis* neuvádí, objevuje se pouze v dokumentech *soft law*. Míru „ekosystémovosti“ ochrany zajišťované jednotlivými smluvními nástroji lze posuzovat jen v rámci komplexní analýzy povinností, jež svým smluvním stranám ukládají. Nelze tedy (alespoň prozatím) hovořit o zásadě mezinárodního práva životního prostředí, jedná se „pouze“ o ideový základ ochrany a trvalého využívání biodiverzity.

4.2.1.2. Aplikace ekosystémového přístupu v mořském prostředí

Ekosystémový přístup byl označen za jeden ze tří nejvýznamnějších konceptů pro další rozvoj a upevnění právního režimu oceánů.⁸³⁴ Ačkoliv o jeho přínosu a potřebě není sporu, jeho uplatňování v mořském prostoru je mnohem složitější než na pevnině z důvodu právního „rozparcelování“ oceánů na prostory s různými právními režimy, nejednoznačného prostorového vymezení mořských ekosystémů a omezených znalostí o jejich fungování. Tváří v tvář těmto obtížím státy často rezignují na ekosystémové požadavky a péči o biologické zdroje oceánů omezují na tradiční *ad hoc* přístup. Typickým příkladem lidské činnosti, již je nezbytné a zároveň nesmírně složité podřídít ekosystémovým požadavkům, je rybolov, při němž vstupují do hry dva aspekty: prostorový a druhový.

Z hlediska prostorového komplikují ekosystémové hospodaření s rybolovnými zdroji různé právní režimy jednotlivých mořských prostorů, respektive existence výlučné ekonomické zóny, v níž má pobřežní stát v tomto směru výlučná práva, a volného moře, kde za stanovených podmínek platí svoboda rybolovu. Pro udržitelné hospodaření s hejny, která překračují hranice mezi těmito prostory (tedy mezi EEZ různých států či mezi EEZ a volným mořem), je proto nezbytná spolupráce všech států, které se účastní na jejich lovu (pobřežních států daného regionu mezi sebou navzájem a se státy lovicími v přilehlých oblastech volného moře). Pobřežní státy mají v tomto směru do značné míry výsadní postavení: jsou jedinými

---

Ecosystem Approach to the Management of Human Activities) přijaté na prvním společném ministerském setkání HELCOM a OSPARCOM konaném ve dnech 25.-26. června 2003 v Brémách (*Joint Meeting of the Helsinki & OSPAR Commissions 2003, Record of the meeting – Annex V*).

⁸³⁴ Viz Bliss, M.: *Emerging concepts for the development and strengthening of the legal regime of the oceans: integrated oceans management, the ecosystem-based approach and marine protected areas*, in *Proceedings of the Twentieth Anniversary Commemoration of the Opening for Signature of the United Nations Convention on the Law of the Sea, New York, 9 and 10 December 1992*, OSN, 2003, str. 173-195.

oprávněnými (a povinnými) regulovat využívání biologických zdrojů svých EEZ, včetně stanovení maximálních úlovků jednotlivých druhů. Nemusí přitom nijak brát ohledy na zájmy států věnujících se lovu těchto hejn na volném moři⁸³⁵, jsou však omezovány obdobnými právy ostatních pobřežních států. Nezbytná pro ekosystémové hospodaření je proto **kompatibilita opatření** pro hospodaření s rybolovnými zdroji přijímaných různými státy, jak pro oblasti spadající pod národní jurisdikci, tak pro oblasti volného moře.⁸³⁶ Tuto kompatibilitu požaduje jednak UNCLOS⁸³⁷, jednak zejména Dohoda o rybích hejnech⁸³⁸, v praxi je realizována (s větším či menším úspěchem) především spoluprací v rámci příslušných mezinárodních rybářských fór.⁸³⁹

Vedle komplikací vyplývajících z neomezeného překračování hranic v mořském prostoru rybími hejny je třeba se při snahách o ekosystémové hospodaření vypořádat také s druhovým aspektem problému. Tradičním a z důvodu relativní jednoduchosti dosud hojně uplatňovaným způsobem hospodaření s rybolovnými druhy je tzv. **jednodruhový přístup** (*single-species approach*), který se soustřeďuje na jeden klíčový (cílený) druh; vychází přitom z předpokladu, že daný druh, resp. populace je samostatnou jednotkou, jejíž produktivita závisí pouze na její vlastní populační dynamice. Hospodaření s tímto druhem je řízeno bez ohledu na jeho ekologické vztahy s jinými druhy či prostředím. Necílené druhy jsou předmětem zájmu jen v rozsahu nezbytném pro splnění požadavku UNCLOS, kterým je udržení dostatečného stavu jejich populací. Je zřejmé, že pro udržitelné hospodaření s rybolovnými zdroji je tento přístup naprosto nevhodný, stále více se proto prosazuje tzv. **vícedruhový přístup** (*multi-species approach*), jenž počítá při regulaci rybolovu cíleného druhu s jeho vazbami na další druhy v ekosystému, ať už využívané či nikoliv. Přestože mnohem vhodnější, ani tento přístup není ideální, neboť pracuje pouze s některými proměnnými (určité typy ekologických vazeb, zejména v rámci potravního řetězce).⁸⁴⁰ Cílem,

⁸³⁵ Srov. naopak podřízení výkonu práva rybolovu na volném moři „*právům a povinnostem, stejně jako zájmům pobřežních států...*“ („*All States have the right for their nationals to engage in fishing on the high seas subject to: ... (b) the rights and duties as well as the interests of coastal States...*“, čl. 116 UNCLOS). Zvláštní zájem pobřežního státu byl v tomto směru uznán již Úmluvou o rybolovu a ochraně živých zdrojů volného moře z roku 1958 (srov. čl. 1 odst. 1 a čl. 6).

⁸³⁶ K tomuto tématu srov. např. Orrego Vicuña, F.: *The Changing International Law of High Seas Fisheries*, Cambridge University Press, 1999, str. 183 a násl.

⁸³⁷ Pro EEZ srov. čl. 63 a 64 UNCLOS, pro volné moře čl. 117 a 118 UNCLOS.

⁸³⁸ Srov. čl. 7 Dohody o rybích hejnech (Kompatibilita ochranných a hospodářských opatření, *Compatibility of conservation and management measures*).

⁸³⁹ Více k přijímání kompatibilních opatření jako jedné z forem mezinárodní spolupráce při ochraně mořské biodiverzity viz *infra*, str. 221 a násl.

⁸⁴⁰ Viz např. Molenaar, E.J.: *Marine Mammals: The Role of Ethics and Ecosystem Considerations*, in *Journal of International Wildlife Law and Policy*, Vol. 6, Issue 1-2, 2003, str. 45.

o jehož dosažení by měly státy, resp. mezinárodní organizace usilovat, je řízení rybolovu založené na ekosystému (*ecosystem-based fisheries management*), které má holistický charakter a bere v úvahu ekosystém jako celek. Tento způsob hospodaření však prozatím zůstává pouze teoretickým ideálem, jehož naplňování v praxi naráží na nedostatečné znalosti o fungování mořských ekosystémů.⁸⁴¹

Z hlediska právního má tento moderní přístup k řízení rybolovu obdobnou hodnotu jako ekosystémový přístup obecně. Vzhledem k problémům, které jeho uplatňování provázejí, není a nemůže být státním uložen závaznou formou. Z politického pohledu nejvýznamnějším mezinárodním dokumentem v tomto smyslu tak je Deklarace z Reykjavíku o zodpovědném rybolovu v mořském ekosystému (*Reykjavik Declaration on Responsible Fisheries in the Marine Ecosystem*, dále též jen „Deklarace z Reykjavíku“) z roku 2001⁸⁴², která po obecném prohlášení o odhodlání individuálně a společně pracovat na začlenění ekosystémových úvah do hospodaření s rybolovnými zdroji zdůrazňuje některé kroky z tohoto pohledu nezbytné.⁸⁴³ Deklarace je velmi obecná, což u dokumentu tohoto typu nepřekvapuje, v návaznosti na ni byl proto na půdě FAO, v sérii „technické směrnice pro zodpovědný rybolov“ (*technical guidelines for responsible fisheries*), zpracován rozsáhlý „návod“ pro praktické uplatňování ekosystémového přístupu při hospodaření s rybolovnými zdroji, který se přehledným a podrobným způsobem snaží obsáhnout tuto problematiku v celé její šíři, včetně sociálních a ekonomických souvislostí.⁸⁴⁴ Ani deklarace, ani technické směrnice FAO pochopitelně nejsou závazné a jejich naplňování plně závisí na vůli a možnostech jednotlivých států.

Rybolov je nejlepším, nikoliv však jediným, příkladem lidské činnosti v mořském prostoru, při jejímž řízení by měly být uplatňovány ekosystémové úvahy. Ekosystémový přístup je strategií ochrany biodiverzity a jako takový by měl být základem regulace veškerých aktivit,

⁸⁴¹ *Ibid.*, str. 46 a násl.

⁸⁴² Konference o zodpovědném rybolovu v mořském ekosystému (*Reykjavik Conference on Responsible Fisheries in the Marine Ecosystem*) se konala v Reykjavíku pod záštitou FAO a islandské vlády ve dnech 1.-4. října 2001. Více informací srov. dokument FAO C 2001/INF/25.

⁸⁴³ Účinné provádění Kodexu zodpovědného rybolovu přijatého na půdě FAO, přijetí účinných hospodářských plánů počítajících mimo jiné se snížením výkonu rybolovu, posílení spolupráce v rámci regionálních rybářských hospodářských organizací, předcházení negativním dopadům činností nesouvisejících s rybolovem na mořský ekosystém, posilování vědeckého výzkumu, okamžité provedení nezbytných opatření založených na přístupu předběžné opatrnosti, podpora a pomoc rozvojovým zemím a další.

⁸⁴⁴ Viz FAO: *Fisheries management. 2. The ecosystem approach to fisheries*, FAO Technical Guidelines for Responsible Fisheries, No. 4, Suppl. 2, 2003, 112 str.

kteře ji ohrožují či mohou ohrozit, ať už se jedná o přímé zásahy (sběr, lov, poškozování či vyrušování mořských živých organismů, ničení a poškozování stanovišť) či změny prostředí (znečišťování moří, klimatické změny). Vždy by měly být brány v úvahu přímé i nepřímé dopady dané činnosti na mořský ekosystém jako celek, v krátkodobém i dlouhodobém časovém horizontu, včetně případného kumulativního působení dalších aktivit. Na druhou stranu je třeba být realistický: naplňování uvedeného požadavku je obtížné i na pevnině, natož v mořském prostoru, kde veškerá snaha naráží na specifickou právní situaci, finanční náročnost a především omezené znalosti. Nelze očekávat, že v tomto směru někdy bude dosaženo ideálního stavu, ekosystémový přístup je však přes veškeré obtíže jedinou cestou k udržitelnému hospodaření s biologickými mořskými zdroji a v obecnější rovině k zachování života v oceánech – a potažmo na celé planetě – v jeho současné podobě.

Vzhledem k omezeným znalostem o fungování mořských ekosystémů je nezbytným doplňkem tohoto holistického řízení lidských aktivit uplatňování přístupu předběžné opatrnosti.

4.2.2. Přístup předběžné opatrnosti jako nástroj umožňující čelit omezeným znalostem

Princip, resp. přístup předběžné opatrnosti (*precautionary approach*)⁸⁴⁵ patří na rozdíl od ekosystémového přístupu mezi etablované zásady práva životního prostředí.⁸⁴⁶ Přes význam

⁸⁴⁵ Na rozdíl od komunitárního práva (srov. čl. 174 odst. 2 Smlouvy o založení Evropského společenství) a mnoha vnitrostátních právních řádů, které jsou založeny na „principu předběžné opatrnosti“ (*precautionary principle*), převládá v mezinárodním právu používání pojmu „přístup předběžné opatrnosti“ (*precautionary approach*). Srovnáním a výkladem těchto dvou výrazů se zabývá celá řada autorů (srov. např. Labrot, V.: *Précaution et pêche responsable: plus qu'une affaire de mots...*, in *Espaces et ressources maritimes*, n° 14, 2001, str. 182 a násl. či Bourg, D., Schlegel, J.-L.: *Parer aux risques de demain. Le principe de précaution*, Éditions de Seuil, 2001, str. 139-144). Přestože podstata předběžné opatrnosti je v obou případech stejná, rozdíl spočívá v normativní hodnotě, kterou výrazy „princip“ a „přístup“ reprezentují: zatímco první z nich představuje skutečné pravidlo chování, druhý je méně autoritativní a implikuje spíše obecnou strategii, kterou by se státy měly řídit, ale jejíž naplňování v konkrétních případech záleží na jejich možnostech. Volba pojmu „přístup“ na globální úrovni je vzhledem k rozmanitosti mezinárodního společenství pochopitelná, jedná se o úpravu určitého minimálního standardu, který je zároveň dostatečně pružný, aby mohl být uplatňován v různých podmínkách. Přísnější úprava předběžné opatrnosti ve formě „principu“ na regionální úrovni tím samozřejmě není vyloučena, disponují-li příslušné státy dostatečnou vůlí a prostředky.

⁸⁴⁶ Z bohaté literatury věnované principu předběžné opatrnosti jako součásti moderního práva životního prostředí srov. např. Hohmann, H.: *Precautionary Legal Duties and Principles of Modern International Environmental Law. The Precautionary Principle: International Environmental Law Between Exploitation and Protection*, Graham & Trotman, 1994, 377 str. či Bourg, D., Schlegel, J.-L., *op. cit.*, 185 str.

pro ochranu mořské biodiverzity je však jeho praktická aplikace při řízení činností, jež ji ohrožují, doposud velmi omezená.

4.2.2.1. Pojem a zakotvení předběžné opatrnosti v mezinárodním právu

Za předchůdce přístupu předběžné opatrnosti je považován německý *Vorsorgeprinzip* z počátku sedmdesátých let 20. století, který se postupně rozšířil do dalších evropských států a mezinárodních normativních textů.⁸⁴⁷ Globálního uznání jako jedné z vůdčích zásad ochrany životního prostředí a oficiální „definice“ se mu pak dostalo v zásadě 15 Deklarace z Rio de Janeira: „*Za účelem ochrany životního prostředí aplikují státy dle svých možností v široké míře přístup předběžné opatrnosti. Existuje-li hrozba vážné nebo nenapravitelné škody, nesmí být nedostatek vědecké jistoty využit jako důvod pro odklad účinných ekonomicky přijatelných opatření, jež mají poškození životního prostředí zabránit.*“⁸⁴⁸ V této podobě se pak přístup (v některých případech „princip“) předběžné opatrnosti stal součástí řady „post-Rio“ přijatých úmluv v oblasti ochrany životního prostředí.⁸⁴⁹

Jak vyplývá z uvedené definice, uplatňuje se předběžná opatrnost v situacích – vzhledem ke složitosti fungování biosféry velmi hojných – kdy stav vědeckého poznání neumožňuje jednoznačně stanovit, zda a do jaké míry je určitá činnost pro životní prostředí nebezpečná. Pro odpovědné subjekty z ní vyplývá povinnost jednat (přijmout příslušná opatření), existuje-

⁸⁴⁷ Na mezinárodní úrovni byl princip předběžné opatrnosti poprvé zakotven ve vztahu k emisím znečišťujících látek v tzv. Brémské deklaraci (*Bremen Declaration*) přijaté na První mezinárodní konferenci na ochranu Severního moře (*First International Conference on the Protection of the North Sea*) konané v Brémách v roce 1984. Srov. bod C9 deklarace, který stanoví, že v případě nedostatečných znalostí by měly být z bezpečnostních důvodů přísně omezeny emise znečišťujících látek u zdroje („[i]f the state of knowledge is insufficient, a strict limitation of emissions of pollutants at source should be imposed for safety reasons“). Více k původu a vývoji principu předběžné opatrnosti srov. např. Freestone, D., Hey, E.: *Origins and development of the precautionary principle*, in Freestone, D., Hey, E. (ed.): *The Precautionary Principle and International Law*, Kluwer Law International, 1996, str. 3-15.

⁸⁴⁸ „*In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation.*“ V České republice je přístup předběžné opatrnosti uveden mezi zásadami ochrany životního prostředí v § 13 zák. č. 17/1992 Sb., o životním prostředí: „*Lze-li se zřetelem ke všem okolnostem předpokládat, že hrozí nebezpečí nevratného nebo závažného poškození životního prostředí, nesmí být pochybnost o tom, že k takovému poškození skutečně dojde, důvodem pro odklad opatření, jež mají poškození zabránit.*“

⁸⁴⁹ Z úmluv relevantních pro tuto práci srov. např. čl. 2 odst. 2 písm. a) Úmluvy OSPAR či čl. 3 odst. 2 Helsinské úmluvy z roku 1992 (v obou případech povinnost aplikace principu předběžné opatrnosti ve vztahu ke vnášení cizorodých látek do mořského prostředí), čl. 4 odst. 3 písm. a) Barcelonské úmluvy z roku 1995 či čl. 5 odst. 6 písm. a) Úmluvy o spolupráci při ochraně a udržitelném rozvoji mořského a pobřežního prostředí severovýchodního Pacifiku z roku 2002 (v obou případech povinnost smluvních stran uplatňovat „dle svých možností“ princip předběžné opatrnosti), čl. 5 písm. a) Rámcové úmluvy o ochraně mořského prostředí Kaspického moře z roku 2003 (při naplňování cílů úmluvy mají být strany „vedeny“ mimo jiné principem předběžné opatrnosti).

li pouhá možnost, že v důsledku dané činnosti dojde k určité kvalifikované (vážné či nenapravitelné) škodě na jakémkoliv ze složek životního prostředí. Nejistota ve vztahu k případné škodě a jejímu rozsahu je základním znakem předběžné opatrnosti a odlišuje ji od příbuzného principu prevence.

Teoretická formulace a pochopení podstaty této moderní environmentální zásady nepůsobí obtíže, její uplatňování v praxi však vyvolává řadu otázek (problémy působí zejména definice „vážné či nenapravitelné“ škody) a má samozřejmě své meze. Povinnost řídit se principem předběžné opatrnosti nelze vykládat absolutně (ve smyslu zamezení určité činnosti vždy, hrozí-li riziko škody na životním prostředí), neboť by to znamenalo výrazné zpomalení, ne-li zastavení vědeckého pokroku, v němž je určitá míra vědecké nejistoty a s ní souvisejícího rizika nevyhnutelná.⁸⁵⁰ V každém jednotlivém případě je třeba pečlivě zkoumat míru rizika (pravděpodobnost vzniku škody a její případný rozsah) v souvislosti s přínosy dané činnosti a náklady na přijetí příslušných opatření. Na odpovědné subjekty jsou tak kladeny vysoké nároky: na základě neúplných vědeckých podkladů jsou povinny zvážit možná rizika a přijmout opatření, která jsou nejen účinná, ale také realistická z ekonomického hlediska (*cost-effective*). Ačkoliv není pochyb o tom, že uplatňování předběžné opatrnosti zvyšuje náklady na výkon řady činností, jedná se o přístup, který je v ochraně životního prostředí nezbytný, neboť v situaci nedostatečného stavu vědeckého poznání umožňuje čelit riziku závažných škod na životním prostředí s potenciálními rozsáhlými dopady ekonomické a sociální povahy. Jako takový je projevem zodpovědného přístupu člověka k přírodě a součástí konceptu trvale udržitelného rozvoje.

4.2.2.2. Aplikace přístupu předběžné opatrnosti při řízení činností dotýkajících se oceánů a jejich zdrojů

Omezené znalosti o fungování mořských ekosystémů a dopadech lidských činností na ně činí z oceánů ideální „terén“ pro aplikaci přístupu předběžné opatrnosti.⁸⁵¹ Jeho zakotvení v úmluvách týkajících se ochrany moří a mořské biodiverzity odráží postupné prosazování této zásady na mezinárodní scéně: zatímco do konce osmdesátých let 20. století se objevuje spíše výjimečně, v úmluvách přijatých po roce 1992 patří zpravidla mezi základní zásady.

⁸⁵⁰ K otázce posuzování vědecké „jistoty“ srov. např. Shelton, D.: *Certitude et incertitude scientifiques*, in RJE, n°spécial, 1998, str. 39-47.

⁸⁵¹ Připomeňme, že předběžná opatrnost se poprvé na mezinárodní úrovni prosadila v osmdesátých letech 20. století právě ve vztahu k ochraně mořského prostředí, jmenovitě Severního moře.

Obdobně jako ekosystémový přístup má i předběžná opatrnost obecný charakter v tom smyslu, že by měla být aplikována při regulaci veškerých činností, u nichž aktuální stav vědeckého poznání neumožňuje vyloučit závažné negativní dopady na mořské prostředí a biologické mořské zdroje. Vzhledem k době jejího přijetí není překvapivé, že UNCLOS požadavek na aplikaci přístupu předběžné opatrnosti *expressis verbis* neobsahuje, jeho zárodek lze najít pouze v úpravě vnášení nepůvodních druhů do mořského prostředí. Ve vztahu ke znečišťování mořského prostředí vychází UNCLOS z principu prevence⁸⁵², ve vztahu k využívání biologických zdrojů oceánů z požadavku zakládat přijatá opatření na nejlepších dostupných vědeckých údajích; případnou nedostatečností těchto údajů se však nezabývá.⁸⁵³ Rámcovou UNCLOS v tomto směru doplňují některé úmluvy a texty *soft law* přijímané od devadesátých let 20. století jak na globální, tak na regionální úrovni. Konkrétní vyjádření nalézá přístup předběžné opatrnosti tradičně v oblasti ochrany moří před vnášením cizorodých látek či organismů a nově především v rámci (rybo)lovu.

Předběžná opatrnost při ochraně mořského prostředí

Co se týká ochrany kvality mořského prostředí, je někdy nepřesně uváděno, že doménou předběžné opatrnosti je boj proti znečišťování moří. Ve skutečnosti se však v tomto směru – tedy v případě introdukce do mořského prostředí látek či energií, které mají či pravděpodobně budou mít škodlivé následky na biologické zdroje či další chráněné hodnoty⁸⁵⁴ – uplatní princip prevence (plně v souladu s UNCLOS), neboť negativní dopady související s takovou činností jsou známé či pravděpodobné. Přístupu předběžné opatrnosti jsou vyhrazeny případy, kdy vnášení cizorodých látek či energií do mořského prostředí nelze kvalifikovat jako „znečišťování“, a to z důvodu nedostatečných znalostí o jejich případných dopadech. Velmi názorně toto rozdělení provádí Úmluva OSPAR, která smluvním stranám ukládá v první řadě podniknout „všechny možné kroky k prevenci a eliminaci znečišťování [mořského prostředí]“⁸⁵⁵ (definice „znečišťování“ přitom vychází z UNCLOS⁸⁵⁶), a dále aplikovat

⁸⁵² Srov. zejména část XII UNCLOS, v níž řada článků smluvním stranám ukládá přijmout nezbytná opatření pro „předcházení, snižování a kontrolu“ znečišťování mořského prostředí z různých zdrojů (obecně čl. 194 odst. 1, ve vztahu k jednotlivým typům znečištění čl. 196 a čl. 207-212 UNCLOS).

⁸⁵³ Srov. čl. 61 odst. 2 a čl. 119 odst. 1 UNCLOS.

⁸⁵⁴ Srov. definici „znečišťování mořského prostředí“ v čl. 1 odst. 1(4) UNCLOS, uvedena *supra*, pozn. pod čarou č. 113.

⁸⁵⁵ „The Contracting Parties shall, in accordance with the provisions of the Convention, take all possible steps to prevent and eliminate pollution...“ (čl. 2 odst. 1 písm. a) Úmluvy OSPAR).

⁸⁵⁶ „‘Pollution’ means the introduction by man, directly or indirectly, of substances or energy into the maritime area which results, or is likely to result, in hazards to human health, harm to living resources and marine

princip předběžné opatrnosti, tedy „přijmout preventivní opatření, je-li dostatečný důvod se domnívat, že látky či energie vnesené ... do mořského prostředí mohou mít [stejně] negativní dopady [jako znečišťování] ... , přestože neexistuje nezvratný důkaz o příčinném vztahu mezi vnesením a následky.“⁸⁵⁷

Jestliže boj proti znečišťování mořského prostředí je ovládán zásadou prevence, kontrola introdukce nepůvodních druhů se zakládá na předběžné opatrnosti. Jak již bylo naznačeno výše, zárodky tohoto přístupu obsahuje UNCLOS, když stanoví, že „státy přijmou všechna nezbytná opatření pro prevenci, snižování a kontrolu ... úmyslného či náhodného vnášení cizích nebo nových druhů, které mohou způsobit významné a škodlivé změny v dané části mořského prostředí.“⁸⁵⁸ Povinnost jednat se tedy vztahuje i na případy, kdy existuje pouhá možnost závažných negativních dopadů na mořské ekosystémy, což je u introdukcí nepůvodních druhů do mořského prostředí pravidlem. V regionálních úmluvách, resp. protokolech z oblasti ochrany pevninské či mořské přírody úprava v tomto směru není jednotná, zpravidla je vyžadována přísná kontrola jakýchkoli introdukcí, výslovná vazba na přístup předběžné opatrnosti však chybí.⁸⁵⁹

Praktickým příkladem uplatnění principu prevence a přístupu předběžné opatrnosti v oblasti ochrany kvality mořského prostředí jsou **pravidla přijímaná na půdě IMO**. Princip prevence se projevuje v normách zaměřených na znečišťování moří z plavidel (typicky v Úmluvě MARPOL); povinnosti uložené smluvním stranám zde jsou převážně technické povahy s cílem omezit na nejmenší možnou míru vypouštění či úniky škodlivých látek. Obdobně mají preventivní charakter i pravidla přispívající ke snižování rizik havárií (Úmluvy COLREG, SOLAS či STCW). Naopak předběžná opatrnost stála za vypracováním Mezinárodní úmluvy o kontrole a řízení balastové vody a sedimentů z plavidel, jejímž cílem

---

ecosystems, damage to amenities or interference with other legitimate uses of the sea“ (čl. 1 písm. d) Úmluvy OSPAR).

⁸⁵⁷ „The Contracting Parties shall apply: a. the precautionary principle, by virtue of which preventive measures are to be taken when there are reasonable grounds for concern that substances or energy introduced, directly or indirectly, into the marine environment may bring about hazards to human health, harm living resources and marine ecosystems, damage amenities or interfere with other legitimate uses of the sea, even when there is no conclusive evidence of a causal relationship between the inputs and the effects...“ (čl. 2 odst. 2 Úmluvy OSPAR). Za povšimnutí stojí skutečnost, že Úmluva OSPAR stranám ukládá aplikovat princip předběžné opatrnosti, nikoliv pouhý „přístup“.

⁸⁵⁸ Čl. 196 odst. 1 UNCLOS. Anglické znění srov. *supra*, pozn. pod čarou č. 261.

⁸⁵⁹ V některých případech ji však lze dovodit srov. např. čl. IV a čl. IX odst. 2 písm. h) Maputské úmluvy, čl. 13 Barcelonského protokolu, čl. 12 Kingstonského protokolu či čl. 5 odst. 6 písm. a) ve spojení s čl. 3 odst. 1 písm. e) Úmluvy o spolupráci při ochraně a udržitelném rozvoji mořského a pobřežního prostředí severovýchodního Pacifiku.

je v co nejširším rozsahu omezit tento nejvýznamnější způsob introdukce nepůvodních druhů při mezinárodní námořní přepravě, přestože je ve většině případů neškodný (nepůvodní organismy v novém prostředí zpravidla uhynou).

Předběžná opatrnost při ochraně rybolovných mořských zdrojů⁸⁶⁰

Uplatňování přístupu předběžné opatrnosti při využívání biologických zdrojů oceánů je nezbytné z důvodu rozsáhlých mezer ve znalostech fungování mořských ekosystémů, v praxi se však tento moderní způsob hospodaření prosazuje velice obtížně, zejména z důvodů ekonomických a sociálních. Jednoznačnou pobídku v tomto směru obsahuje **Kodex zodpovědného rybolovu**, který v rámci obecných zásad stanoví, že státy a subregionální a regionální rybářské hospodářské organizace by měly při hospodaření s biologickými vodními zdroji „široce aplikovat přístup předběžné opatrnosti za účelem ochrany těchto zdrojů a jejich prostředí“, a to „s ohledem na nejlepší dostupné vědecké údaje“, přičemž „nedostatek příslušných vědeckých poznatků by neměl být využíván jako důvod pro odložení nebo nepřijetí opatření na ochranu [cílených i necílených] druhů a jejich prostředí.“⁸⁶¹ Konkrétní opatření k implementaci této zásady obsahují směrnice přijaté na půdě FAO v roce 1996.⁸⁶² Naproti tomu oba globálně nejvýznamnější dokumenty *soft law* z oblasti životního prostředí a rozvoje, Agenda 21 a Implementační plán z Johannesburgu, se zmínce o předběžné opatrnosti v přímé souvislosti s udržitelným využíváním rybolovných zdrojů vyhýbají, což nejlépe dokazuje její doposud slabou pozici při řízení této lidské činnosti (pro mořskou biodiverzitu přitom jedné z nejzávažnějších).

První a doposud jedinou mezinárodní úmluvou z oblasti rybolovu, která výslovně po smluvních stranách požaduje aplikaci přístupu předběžné opatrnosti, je **Dohoda o rybích hejnech** z roku 1995, a to v samostatném a velmi podrobném čl. 6 (*Application of the*

⁸⁶⁰ Obecně k předběžné opatrnosti a rybolovu viz např. Labrot, V., *op. cit.*, nº 14, 2001, str. 171-215.

⁸⁶¹ „States and subregional and regional fisheries management organizations should apply a precautionary approach widely to conservation, management and exploitation of living aquatic resources in order to protect them and preserve the aquatic environment, taking account of the best scientific evidence available. The absence of adequate scientific information should not be used as a reason for postponing or failing to take measures to conserve target species, associated or dependent species and non-target species and their environment“ (bod 6.5 Kodexu zodpovědného rybolovu). Srov. i bod 5 Deklarace z Reykjavíku o zodpovědném rybolovu v mořském ekosystému, který prohlašuje za nezbytné přijmout okamžitá opatření pro řešení nejzávažnějších problémů, a to na základě přístupu předběžné opatrnosti („... it is necessary to take immediate action to address particularly urgent problems on the basis of the precautionary approach...“).

⁸⁶² Srov. FAO: *Precautionary approach to capture fisheries and species introductions*, FAO Technical Guidelines for Responsible Fisheries, No. 2, 1996, 54 str.

precautionary approach). V obecné rovině vychází dohoda z formulace uvedené v Kodexu zodpovědného rybolovu⁸⁶³, vedle toho však stranám ukládá celou řadu konkrétních povinností, jež mají k účinnému uplatňování předběžné opatrnosti přispívat (zlepšení rozhodovacích procesů, rozšiřování informační základny, pravidelné ověřování stavů populací cílených i necílených druhů, revize přijatých opatření a další). Zvláštní povinnosti se týkají nových či „průzkumných“ lovišť (*new or exploratory fisheries*)⁸⁶⁴, upraveno je i přijímání tzv. krizových opatření (*measures on an emergency basis*).⁸⁶⁵ Jádrem úpravy přístupu předběžné opatrnosti k hospodaření s přesahujícími a migrujícími hejny pak jsou tzv. **referenční body založené na předběžné opatrnosti** (*precautionary reference points*, dále též jen „referenční body“), směrnice pro jejichž tvorbu a používání jsou obsaženy v příloze II (*Annex II*) dohody.⁸⁶⁶

Referenčním bodem se rozumí „*hodnota získaná dohodnutými vědeckými postupy, která odpovídá stavu zdrojů a rybolovu a která může být využita jako vodítko pro hospodaření*“.⁸⁶⁷

Dohoda rozlišuje dva typy referenčních bodů: ochranné, resp. mezní (*conservation or limit reference points*) a referenční body hospodaření, nazývané též cílové (*management or target reference points*); první určují hranici, která zajišťuje, že míra využívání nepřekračuje

⁸⁶³ Srov. čl. 6 odst. 1, podle něhož jsou státy povinny široce aplikovat přístup předběžné opatrnosti při hospodaření s přesahujícími a migrujícími rybími hejny za účelem ochrany biologických mořských zdrojů a mořského prostředí („*States shall apply the precautionary approach widely to conservation, management and exploitation of straddling fish stocks and highly migratory fish stocks in order to protect the living marine resources and preserve the marine environment*“) a čl. 6 odst. 2, který jim ukládá větší míru opatrnosti, jsou-li informace „*nejisté, nespolehlivé či nedostatečné*“, přičemž nedostatek vědeckých informací nesmí být využit jako důvod pro odložení nebo nepřijetí příslušných ochranných a hospodářských opatření („*States shall be more cautious when information is uncertain, unreliable or inadequate, [t]he absence of adequate scientific information shall not be used as a reason for postponing or failing to take conservation and management measures*“).

⁸⁶⁴ Čl. 6 odst. 6 Dohody o rybích hejnech. Státy musí co nejrychleji přijmout „opatrná“ (*cautious*) ochranná a hospodářská opatření, která zůstanou v platnosti do doby, než budou k dispozici data umožňující zhodnotit dopady rybolovu na dlouhodobou udržitelnost dotčených hejn a přijmout opatření trvalého charakteru.

⁸⁶⁵ Čl. 6 odst. 7 Dohody o rybích hejnech. Krizová opatření jsou státy povinny přijmout jednak v případě, kdy určitý přírodní fenomén má výrazné negativní dopady na využívaná hejna a rybolov hrozí tyto dopady ještě prohloubit, jednak v případě, kdy sám rybolov představuje pro dotčená hejna závažnou hrozbu. V obou případech se jedná o opatření dočasná, která musí být založena na nejlepších dostupných vědeckých údajích.

⁸⁶⁶ Příloha II, Směrnice pro používání referenčních bodů založených na předběžné opatrnosti při ochraně a hospodaření s přesahujícími rybími hejny a vysoce migrujícími rybími hejny (*Annex II, Guidelines for the application of precautionary reference points in conservation and management of straddling fish stocks and highly migratory fish stocks*). Dodejme, že přes název „směrnice“ používaný zpravidla v oblasti *soft law* je příloha pro smluvní strany Dohody o rybích hejnech závazná, a to na základě jednak čl. 6 odst. 3 písm. b), který přímo stanoví povinnost „*aplikovat směrnice uvedené v příloze II*“ („*...States shall:...(b) apply the guidelines set out in Annex II...*“), jednak obecného ustanovení čl. 48 odst. 1, podle něhož jsou přílohy dohody její nedílnou součástí („*[t]he Annexes form an integral part of this Agreement...*“).

⁸⁶⁷ „*A precautionary reference point is an estimated value derived through an agreed scientific procedure, which corresponds to the state of the resource and of the fishery, and which can be used as a guide for fisheries management*“ (bod I přílohy II Dohody o rybích hejnech).

biologické možnosti dotčených rybích hejn produkovat maximální udržitelné výnosy, druhé definují cíle, jichž by při hospodaření s dotčenými hejny mělo být dosahováno.⁸⁶⁸ Státy jsou povinny určit na základě nejlepších dostupných vědeckých údajů tyto referenční body pro jednotlivá rybí hejna a v rámci strategií hospodaření (*management strategies*) předvídat kroky pro případ, že bude v příslušných ukazatelích dosaženo hodnot jim blízkých či že budou překročeny, přičemž toto riziko má být sníženo na minimum.⁸⁶⁹

Úprava aplikace přístupu předběžné opatrnosti v rámci „prováděcí“ Dohody o rybích hejnech doplňuje ve vztahu k přesahujícím a migrujícím hejnům loveným na volném moři UNCLOS, je však třeba konstatovat, že se dotýká jen okrajové části světového rybolovu. Ačkoliv na půdě některých rybářských organizací je přístup předběžné opatrnosti uplatňován⁸⁷⁰, globálně je situace v tomto směru velmi nepříznivá, o čemž svědčí již několik let stagnující kritické stavy mořských rybolovných zdrojů.

Vedle introdukce cizorodých látek a organismů do mořského prostředí a (rybo)lovu existuje prostor pro uplatnění přístupu předběžné opatrnosti samozřejmě i v rámci regulace řady dalších činností s potenciálními negativními vlivy na mořské ekosystémy, jako jsou například těžba z mořského dna, rozvoj pobřežních oblastí, mořský vědecký výzkum či (pod)mořská turistika. Opominout nelze ani problematiku klimatických změn, které jsou z důvodu propojenosti oceánů s atmosférou jedním ze základních faktorů schopných významným způsobem ovlivnit fungování oceánů v globálním i regionálním měřítku. S ohledem na vědecké spory týkající se téměř všech aspektů této problematiky a potenciálně velmi závažné environmentální, ekonomické a sociální dopady klimatických změn by měla být v této oblasti předběžná opatrnost skutečně základním principem, nikoliv pouze doporučeným přístupem⁸⁷¹,

⁸⁶⁸ Bod 2 přílohy II Dohody o rybích hejnech. Zjednodušeně řečeno, představují tyto body na jedné straně krajní přijatelné a na druhé zamýšlené (cílové) hodnoty úmrtnosti ryb (*fishing mortality rate*) v důsledku lovu a jiných příčin; vypočítávají jsou velmi složitým způsobem, do něhož vstupuje celá řada proměnných a jehož základem je schopnost obnovy využívaných hejn (*recruitment*).

⁸⁶⁹ Čl. 6 odst. 3 písm. b) Dohody o rybích hejnech a body 4 a 5 přílohy II.
⁸⁷⁰ Jedná se fóra charakteristická vysokou úrovní spolupráce a celkově kvalitním a zodpovědným hospodařením s rybolovnými zdroji, jako jsou CCAMLR (srov. v tomto smyslu např. Hewitt, R.P. et al.: *Setting a Precautionary Catch Limit for Antarctic Krill*, in *Oceanography*, Vol. 15, No. 3, 2002, str. 26-33), NEAFC či NAFO. O předběžnou opatrnost se, mimo jiné, opírají i argumenty odpůrců obnovy komerčního lovu velryb na půdě IWC.

⁸⁷¹ Srov. v tomto smyslu bod 17.97 Agendy 21 (programová oblast E nazvaná „Zaměření se na závažné nejasnosti v oblasti péče o mořské prostředí a klimatických změn“, *Addressing critical uncertainties for the*

v praxi je však především z ekonomických důvodů snaha o redukcí emisí skleníkových plynů až na výjimky minimální.

4.3. Mezinárodní spolupráce

Jestliže výzkum a věda poskytují nezbytné podklady pro rozhodování a ekosystémový přístup a předběžná opatrnost jsou strategiemi, jež umožňují brát v úvahu komplexnost biosféry na jedné a omezenost lidského poznání na druhé straně, představuje mezinárodní spolupráce jakýsi „operační“ princip ochrany mořské biodiverzity. Vzhledem k právním a ekologickým specifickým oceánů nelze boj proti snižování rozmanitosti života v mořích vyhrát izolovanými akcemi několika „osvícených“ (a dostatečnými prostředky vybavených) států, naopak je nutné zapojení bez nadsázky celého mezinárodního společenství, a to ve všech fázích, od získávání vědeckých podkladů, přes formulaci příslušných opatření, až po jejich provádění. Specifickou roli pak hraje mezinárodní spolupráce v ochraně ekosystémů volného moře.

4.3.1. Pojem a zakotvení mezinárodní spolupráce v mezinárodním právu

Mezinárodní spolupráce je podstatou mírového soužití států, univerzálním prostředkem umožňujícím překonávat rozpory mezi nimi a jedním ze základních pojmů mezinárodního práva. Právní definice tohoto pojmu neexistuje (zpravidla jsou uváděny její konkrétní projevy), obecně je však možné ji vymezit jako „společnou a koordinovanou činnost“ dvou nebo více aktérů mezinárodního práva (zpravidla států, ale ve stále rostoucí míře také mezinárodních organizací) „s cílem dosáhnout společných výsledků v určité oblasti mezinárodního soužití“ (vojenské, vědecké, technické, kulturní, obchodní, životního prostředí

---

management of the marine environment and climate change), který konstatuje, že existuje mnoho nejasností ohledně klimatických změn a zejména možného zvýšení mořské hladiny, a než bude míra nejistoty snížena, doporučuje přijmout opatření založená na předběžné opatrnosti (*precautionary measures*), která by snížila rizika, a to především pro malé ostrovy a nízko položené a pobřežní oblasti celého světa („[t]here are many uncertainties about climate change and particularly about sealevel rise ... [a] long-term cooperative research commitment is needed to provide the data required for global climate models and to reduce uncertainty ... [m]eanwhile, precautionary measures should be undertaken to diminish the risks and effects, particularly on small islands and on low-lying and coastal areas of the world“).

atd.); může se přitom realizovat jak v rámci provádění určité mezinárodní úmluvy či na půdě některé mezinárodní organizace, tak mimo jakýkoliv smluvní či institucionální rámec.⁸⁷²

Význam mezinárodní spolupráce byl formálně uznán v **Deklaraci zásad mezinárodního práva týkajících přátelských vztahů a spolupráce mezi státy ve shodě s Chartou OSN** (*Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations*) přijaté jako příloha rezoluce 2625 (XXV) Valného shromáždění OSN na jeho zasedání v roce 1970. Deklarace mezi sedmi zásadami uvádí mimo jiné „[p]ovinnost států vzájemně spolupracovat ve shodě s Chartou OSN“, přičemž tato spolupráce má být realizována v různých oblastech mezinárodních vztahů bez ohledu na politické, ekonomické a sociální rozdíly, a to za účelem udržení míru a bezpečnosti a podpory hospodářské stability a rozvoje a všeobecného blahobytu národů.⁸⁷³ Povinná spolupráce států je tak jednou z privilegovaných, tzv. základních zásad mezinárodního práva; patří mezi klíčové normy, které odrážejí nejvýznamnější rysy mezinárodního práva a tvoří jakousi „ústavu“ mezinárodního společenství.⁸⁷⁴

V oblasti práva životního prostředí byl význam mezinárodní spolupráce v obecné rovině poprvé vyjádřen v zásadě 24 Stockholmské deklarace z roku 1972: „*Mezinárodními otázkami týkajícími se ochrany a zlepšování životního prostředí je třeba se zabývat v duchu spolupráce všech zemí, velkých i malých, na základě rovnosti. Spolupráce prováděná cestou mnohostranných nebo dvoustranných dohod nebo jinými vhodnými prostředky je nezbytná pro účinnou kontrolu, předcházení, snižování a odstraňování negativních dopadů činností ve všech oblastech na životní prostředí, a to způsobem, který bere v potaz suverenitu a zájmy všech států.*“⁸⁷⁵ V naprosté většině environmentálních úmluv, stejně jako dokumentů *soft law*,

⁸⁷² Srov. definice pojmu „mezinárodní spolupráce“ v Cornu, G.: *Vocabulaire juridique*, Quadrige/PUF, 2002, str. 232 („[a]ction conjointe et coordonnée de deux ou plusieurs États ou d'États et de personnes privées dans un domaine déterminé (militaire, scientifique, technique, culturel, national ou financier, fiscal, monétaire, commercial, maritime, international, spatial), en vue de parvenir à des résultats communs dans un ou plusieurs domaines de la vie internationale; cette coopération peut se réaliser soit dans le cadre de l'exécution d'un traité ou d'une organisation internationale, soit en dehors de tout cadre contractuel ou institutionnel“).

⁸⁷³ „The duty of States to co-operate with one another in accordance with the Charter. States have the duty to co-operate with one another, irrespective of the differences in their political, economic and social systems, in the various spheres of international relations, in order to maintain international peace and security and to promote international economic stability and progress, the general welfare of nations and international co-operation free from discrimination based on such differences“ (rezoluce VS OSN 2625 (XXV)).

⁸⁷⁴ Srov. v tomto smyslu Malenovský, J., *op. cit.*, str. 148-149.

⁸⁷⁵ „International matters concerning the protection and improvement of the environment should be handled in a cooperative spirit by all countries, big and small, on an equal footing. Cooperation through multilateral or

je pak možné povinnost spolupráce nalézt jak ve formě obecného pravidla, tak ve vztahu k její určité konkrétní formě (vědecký výzkum, poskytování technologií, výměna informací, vzájemné konzultace, pomoc v krizových situacích a další). V tomto smyslu je zásadou mezinárodního práva životního prostředí vycházející z pravidel *de lege lata*⁸⁷⁶, jež byla potvrzena i mezinárodními soudy.⁸⁷⁷

Obecná povinnost států spolupracovat je v řadě případů doplněna ustanoveními, která zdůrazňují **zvláštní zájmy a potřeby rozvojových zemí**, a odpovídajícími povinnostmi rozvinutých zemí, jejichž předmětem je zejména finanční a technologická pomoc. Tato mezistátní solidarita se objevila již ve Stockholmské deklaraci⁸⁷⁸ a je běžnou součástí mezinárodních normativních textů (úmluv i dokumentů *soft law*) přijímaných na globální úrovni v oblasti životního prostředí a rozvoje od osmdesátých let 20. století, včetně UNCLOS.⁸⁷⁹ V Deklaraci z Rio de Janeiro byla pak vyjádřena ve formě **zásady společné, ale diferencované odpovědnosti** (*common but differentiated responsibilities*), podle níž „vyspělé země uznávají svou odpovědnost v mezinárodním úsilí dosáhnout trvale udržitelného rozvoje vzhledem k zatížení světového životního prostředí, které jejich společnosti působí, a technologiím a finančním zdrojům, jimiž disponují.“⁸⁸⁰ Na rozdíl od povinnosti států spolupracovat se však v tomto případě nejedná o zobecněné pravidlo

---

bilateral arrangements or other appropriate means is essential to effectively control, prevent, reduce and eliminate adverse environmental effects resulting from activities conducted in all spheres, in such a way that due account is taken of the sovereignty and interests of all States.“

⁸⁷⁶ Srov. Šturma, P. a kol., *op. cit.*, str. 88 a násl.

⁸⁷⁷ Srov. rozsudek Mezinárodního soudního dvora (*International Court of Justice, ICJ*) ve věci přehradní nádrže Gabčíkovo-Nagymaros (*Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, Slovensko/Maďarsko) ze dne 25. září 1997 (zejména bod 147) či příkaz předběžných opatření (*Provisional Measures Order*) vydaný Mezinárodním tribunálem pro mořské právo (*International Tribunal for the Law of the Sea, ITLOS*) ve věci továrny na recyklaci jaderného odpadu v britské „jaderné zóně“ (*nuclear site*) Sellafield (*MOX Plant Case*, Irsko/Velká Británie) dne 3. prosince 2001 (zejména bod 82, 84 a 89/1).

⁸⁷⁸ Nejlepším prostředkem pro zlepšení ochrany životního prostředí v rozvojových zemích je podle Stockholmské deklarace „*urychlení rozvoje prostřednictvím převodu dostatečného množství finanční a technologické pomoci*“ (zásada 9), zvláštní důraz přitom klade na podporu vědeckého výzkumu v těchto zemích, výměnu informací a zkušeností a „*poskytování environmentálně příznivých technologií za podmínek, které podpoří jejich široké rozšíření, aniž by znamenaly pro rozvojové země ekonomickou zátěž*“ (zásada 20).

⁸⁷⁹ Zvláštní pozornost je věnována účasti rozvojových zemí na činnostech v Oblasti (srov. zejména čl. 148 UNCLOS) a vědecké a technické pomoci těmto zemím (srov. zejména čl. 202 a 203 UNCLOS), jejich zájmy jsou zdůrazněny v rámci využívání biologických mořských zdrojů v EEZ (srov. čl. 61 a 62 UNCLOS) i na volném moři (srov. čl. 119 UNCLOS), ohledy na jejich ekonomické možnosti a potřeby rozvoje mají být brány v úvahu při boji proti znečišťování moří (srov. např. čl. 207 odst. 4 UNCLOS), privilegované postavení mají při poskytování mořských technologií (část XIV UNCLOS).

⁸⁸⁰ „*States shall cooperate in a spirit of global partnership to conserve, protect and restore the health and integrity of the Earth's ecosystem. In view of the different contributions to global environmental degradation, States have common but differentiated responsibilities. The developed countries acknowledge the responsibility that they bear in the international pursuit of sustainable development in view of the pressures their societies place on the global environment and of the technologies and financial resources they command*“ (zásada 7 Deklarace z Rio de Janeiro).

platného mezinárodního práva, ale pouze o zásadu programovou, jež má doposud charakter *soft law*.⁸⁸¹

Přestože na první pohled logická a spravedlivá, přináší tato „pozitivní diskriminace“ rozvojových zemí určité problémy. Zatímco jednoznačně chvályhodné poskytování environmentálně příznivých technologií je z ekonomických důvodů v praxi stále spíše ojedinělé, méně přísná pravidla platná pro rozvojové země s sebou nesou výrazná rizika pro životní prostředí tváří v tvář rychlému rozvoji a ústupu od tradičních způsobů hospodaření v některých z nich. Za nebezpečné v tomto smyslu lze považovat i ustanovení CDB, podle něhož je plnění povinností smluvními stranami, které jsou rozvojovými zeměmi, podmíněno poskytováním dostatečných prostředků ze strany zemí rozvinutých.⁸⁸² Ochrana biologické rozmanitosti se tak stává rukojmím ekonomického růstu, což může mít v budoucnosti velmi vážné následky.

4.3.2. Formy mezinárodní spolupráce významné pro ochranu mořské biodiverzity

V normativních textech významných pro ochranu mořské biodiverzity má mezinárodní spolupráce své pevné místo. Základem v tomto směru je samotná UNCLOS, která se jednak „ducha vzájemného porozumění a spolupráce“ dovolává v preambuli⁸⁸³, jednak povinnost spolupracovat ukládá smluvním stranám v nejrůznějších formách v několika desítkách svých ustanovení. Mezinárodní spolupráce je základním prostředkem řešení problémů spojených s ochranou mořského prostředí, mořské biodiverzity či jejich konkrétních projevů i ve všech dalších relevantních pramenech. Právní hodnota povinnosti spolupracovat je přitom v jednotlivých případech odlišná a odráží nejen zakotvení dané formy spolupráce v mezinárodním právu obecně, ale také rozdíly v mezistátních vztazích v jednotlivých regionech.

⁸⁸¹ Více k této zásadě a obecně k programovým zásadám práva životního prostředí viz Šturma, P. a kol., *op. cit.*, str. 95 a násl.

⁸⁸² Připomeňme, že čl. 20 odst. 4 CBD stanoví, že „[r]ozsah, v němž strany patřící k rozvojovým zemím účinně splní své závazky podle této Úmluvy, bude záviset na účinném naplňování závazků této Úmluvy stranami z rozvinutých zemí ve vztahu k finančním zdrojům a převodu technologií a bude plně odrážet skutečnost, že hospodářský a sociální rozvoj a odstranění chudoby jsou prvními a převažujícími prioritami stran z rozvojových zemí.“

⁸⁸³ Srov. první odstavec preambule UNCLOS: „The States Parties to this Convention, Prompted by the desire to settle, in a spirit of mutual understanding and cooperation, all issues relating to the law of the sea...“

Samozřejmě již samotné přijetí mezinárodní úmluvy se vztahem k ochraně mořské biodiverzity je výsledkem spolupráce států a projevem jejich úmyslu tuto spolupráci dále rozvíjet. Nezbytnost a odhodlání států spolupracovat jsou v obecné rovině velmi často zdůrazňovány v preambulích, v tomto smyslu je pak spolupráce jedním ze základních principů, na nichž je daný dokument založen, a jeho případné zdůraznění v některém z článků má pouze deklaratorní charakter. Obecná „povinnost spolupracovat“ je však natolik vágní, že sama o sobě má pouze minimální praktický dopad na chování států, neboť k jejímu splnění postačuje velmi malá aktivita z jejich strany. Pro skutečně účinnou spolupráci smluvních stran jsou proto důležitá pravidla vztahující se k jejím konkrétním formám.

Z hlediska ochrany mořské biodiverzity patří mezi nejvýznamnější formy spolupráce na vědeckém výzkumu a výměna vědeckých informací, koordinace opatření, spolupráce při jejich prosazování a vzájemná informovanost a pomoc v případě naléhavých situací. Stejně jako v ochraně životního prostředí obecně hraje i zde zvláštní úlohu pomoc, zejména finanční a technologická, rozvojovým zemím.

4.3.2.1. Spolupráce v rámci vědeckého výzkumu a výměna vědeckých informací

Spolupráce v rámci vědeckého výzkumu je odůvodněna jak důvody ekonomickými, tak environmentálními, a odráží se v ní myšlenka svobody a otevřenosti vědeckého bádání a rozšiřování znalostí ve prospěch celého lidstva. UNCLOS ji upravuje jednak obecně, v části věnované mořskému vědeckému výzkumu⁸⁸⁴, jednak zvláště ve vztahu k ochraně a zachování mořského prostředí⁸⁸⁵ a k výzkumu prováděnému v Oblasti.⁸⁸⁶ Dohoda o rybních hejnech doplňuje UNCLOS stanovením povinnosti spolupracovat v oblasti vědeckého výzkumu v oblasti rybolovu, zejména ve vztahu k hejnům loveným na volném moři.⁸⁸⁷ Povinnost spolupráce v rámci vědeckého výzkumu přitom státy mohou splnit buď přímo (v rámci samostatných výzkumných projektů) či prostřednictvím „příslušné mezinárodní organizace“, tedy zejména IMO, FAO či regionálních rybářských fór.

⁸⁸⁴ Srov. čl. 242 UNCLOS, podle něhož mají státy podporovat mezinárodní spolupráci při mořském vědeckém výzkumu založenou na přínosu pro všechny zúčastněné.

⁸⁸⁵ Čl. 200 UNCLOS.

⁸⁸⁶ Čl. 143 odst. 3 UNCLOS.

⁸⁸⁷ Srov. zejména čl. XIV odst. 3 Dohody o rybních hejnech.

Povinnost podporovat spolupráci či přímo spolupracovat v rámci vědeckého výzkumu ukládá svým smluvním stranám i většina dalších úmluv relevantních pro ochranu mořské biodiverzity, ať už samotná CBD⁸⁸⁸ či příslušné regionální úmluvy, resp. protokoly.⁸⁸⁹ V rámci smluvních mechanismů, v nichž existuje zvláštní orgán vědeckého charakteru, je zpravidla tato forma spolupráce realizována jeho prostřednictvím.

Se spoluprací v rámci vědeckého výzkumu úzce **souvisí povinnost výměny, resp. poskytování vědeckých informací**, která významným způsobem přispívá ke (a v řadě případů podmiňuje) splnění povinnosti řídit se při přijímání příslušných opatření na národní úrovni nejlepšími dostupnými vědeckými údaji. I státy, které nemají finanční ani personální možnosti účastnit se často značně sofistikovaných vědeckých kampaní, tak získávají přístup k jejich výsledkům, což jim umožňuje přijímat racionální rozhodnutí. Na globální úrovni tuto povinnost upravuje jak UNCLOS⁸⁹⁰, tak CBD⁸⁹¹, téměř bezvýjimečně se objevuje i v příslušných regionálních smluvních nástrojích. Přestože je povinnost výměny a šíření informací uložena smluvním stranám, v praxi ji zpravidla zajišťují příslušné sekretariáty.

4.3.2.2. Koordinace opatření

Koordinace opatření je při ochraně mořských biologických zdrojů v mnoha případech nezbytná z důvodu umělého charakteru hranic v mořském prostoru, díky němuž má řada druhů (resp. populací) povahu sdílených zdrojů. Potřeba sladění přijatých opatření se projevuje například v ochraně ohrožených stěhovavých druhů (cílem je odpovídající zapojení všech areálových států), naprosto zásadní je pak u druhů využívaných lovem. „Koordinace“ přitom neznamena pouhé podřízení se mezinárodně platným standardům (jako je tomu například v oblasti ochrany moří před znečišťováním z plavidel), ale implikuje aktivní spolupráci všech dotčených subjektů a v případě (rybo)lovu hledání kompromisu mezi jejich individuálními zájmy. Ekosystémový přístup je bez této formy spolupráce nemyslitelný.

⁸⁸⁸ Srov. čl. 18 CBD.

⁸⁸⁹ Srov. např. čl. 15 a čl. 18 odst. 2 písm. b) Dohody ASEAN, čl. XVIII odst. 2 Maputské úmluvy, čl. 6 odst. 1 písm. a) Madridského protokolu, čl. 24 Helsinské úmluvy, čl. XV Úmluvy o ochraně Černého moře před znečišťováním, čl. X Regionální úmluvy o ochraně prostředí Rudého moře a Adenského zálivu, čl. 17 Úmluvy o ochraně přírodních zdrojů a prostředí oblasti jižního Pacifiku, čl. 13 Barcelonské úmluvy a celou řadu dalších.

⁸⁹⁰ Srov. zejména čl. 244 UNCLOS.

⁸⁹¹ Čl. 17 CBD.

Povinnost usilovat o dohodu ve věci opatření nezbytných pro ochranu sdílených rybích hejn ukládá státům na globální úrovni UNCLOS, která rozlišuje ochranu hejn pohybujících se v dvou či více EEZ (spolupráce pobřežních států)⁸⁹² či v EEZ a na volném moři (spolupráce pobřežního státu a států lovcích na volném moři)⁸⁹³ a ochranu vysoce migrujících druhů uvedených v příloze I UNCLOS (spolupráce všech států lovcích dané druhy v určité geografické oblasti).⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ Vedle toho stanoví povinnost spolupracovat při hospodaření s biologickými zdroji volného moře (spolupráce států lovcích na volném moři).⁸⁹⁶ Nevýhodou této úpravy je jednak její nejednotnost, jednak měkkost použitých formulací (v většině případů je po státech vyžadováno pouze vyjednávání, nikoliv samo přijetí účinných opatření).

Ve snaze zvrátit negativní trend úbytku populací velkých pelagických druhů v důsledku nezodpovědného rybolovu byla proto UNCLOS v tomto směru doplněna Dohodou o rybích hejnech, jejíž kvalita byla v této práci již několikrát zmíněna. Na rozdíl od UNCLOS ukládá dohoda smluvním stranám nejen povinnost spolupracovat, ale také skutečně dosáhnout určitého výsledku, kterým jsou jednak účinná ochranná a hospodářská opatření pro využívání přesahujících a migrujících rybích hejn na volném moři⁸⁹⁷, jednak „slučitelnost“ (*compatibility*) opatření přijatých pro tato hejna v oblastech spadajících pod národní jurisdikci a na volném moři.⁸⁹⁸ Státy se přitom na slučitelných opatřeních mají dohodnout „v rozumné době“ (*within a reasonable period of time*), přičemž pokud se tak nestane, může kterýkoliv zúčastněných států požadovat stanovení předběžných opatření soudem.⁸⁹⁹

⁸⁹² Dotčeným pobřežním státům je uloženo „usilovat, přímo či prostřednictvím příslušných subregionálních regionálních organizací, o dohodu ohledně opatření nezbytných pro koordinaci a zajištění ochrany a rozvoje takových hejn“ (čl. 63 odst. 1 UNCLOS).

⁸⁹³ V tomto případě mají pobřežní stát a státy lovcí daná hejna na volném moři povinnost „usilovat, přímo prostřednictvím příslušných subregionálních a regionálních organizací, o dohodu ohledně opatření nezbytných pro ochranu takových hejn v přilehlé oblasti [volného moře]“ (čl. 63 odst. 2 UNCLOS).

⁸⁹⁴ Státy, které tyto vysoce migrující druhy loví, jsou povinny spolupracovat s cílem zajistit jejich ochranu a podpořit jejich optimální využívání v dané geografické oblasti, a to jak ve vylučné ekonomické zóně, i v oblasti volného moře (čl. 64 UNCLOS).

⁸⁹⁵ Pro úplnost dodejme, že povinnost spolupracovat na přijetí odpovídajících opatření mají dotčené státy také vztahu k anadromním (čl. 66 UNCLOS) a katadromním (čl. 67 UNCLOS) druhům.

⁸⁹⁶ „Státy jsou povinny vzájemně spolupracovat při ochraně a hospodaření s biologickými zdroji v oblasti volného moře. Státy, jejichž příslušníci využívají totožné biologické zdroje, či různé zdroje v téže oblasti, jsou povinny zahájit jednání za účelem přijetí opatření nezbytných pro ochranu takových biologických zdrojů.“ Srov. čl. 118 UNCLOS.

⁸⁹⁷ Srov. čl. 5 a čl. 8 Dohody o rybích hejnech.

⁸⁹⁸ Srov. čl. 7 odst. 2 Dohody o rybích hejnech, který stanoví, že „[o]chranná a hospodářská opatření přijatá pro volné moře a oblasti spadající pod národní jurisdikci musí být slučitelná pro zajištění ochrany a hospodaření s přesahujícími hejny v jejich celistvosti“ a pobřežní státy a státy lovcí na volném moři mají povinnost spolupracovat za účelem jejich dosažení.

⁸⁹⁹ Srov. čl. 7 odst. 4-6 Dohody o rybích hejnech.

V praxi jsou opatření na ochranu sdílených rybolovných zdrojů přijímána nejčastěji na půdě příslušných regionálních rybářských orgánů a organizací. Jak již bylo uvedeno výše, kvalita spolupráce a s ní související účinnost stanovených opatření se případ od případu liší.

Koordinace opatření je nezbytná také v případě vyhlášení **chráněných mořských oblastí přesahujících hranice států či v mezinárodních prostorech**. Zatím jediná existující mezinárodní úmluva zřizující přeshraniční chráněnou oblast, která zahrnuje i významné části volného moře, Dohoda o vytvoření Středomořské rezervace pro mořské savce, výslovně smluvním stranám ukládá „*spolupracovat s cílem v co nejširším rozsahu harmonizovat [přijatá] opatření*“.⁹⁰⁰

4.3.2.3. Spolupráce při prosazování přijatých opatření

Mezinárodní spolupráce při prosazování opatření přijatých k provedení určité mezinárodní úmluvy umožňuje zasáhnout v případech, kdy se plavidlo plující pod vlajkou jedné ze smluvních stran nachází mimo dosah její působnosti, ať už z důvodů faktických (v oblasti volného moře) či právních (v oblasti spadající pod jurisdikci jiné smluvní strany).⁹⁰¹ Je třeba zdůraznit, že se jedná o případy, kdy dané plavidlo poruší či je podezříváno z porušení předpisů „svého“ státu, případně příslušné mezinárodní organizace, nikoliv státu, který je oprávněn provést kontrolu a případně zasáhnout. Přes svůj nepochybný význam se tato forma spolupráce objevuje v mezinárodních úmluvách významných pro ochranu mořské biodiverzity zřídka, neboť představuje významný zásah do práv státu vlajky. Až na výjimky je uplatňována pouze při prosazování pravidel určených na ochranu mořského prostředí či biologických zdrojů volného moře.

Ve vztahu ke **znečišťování moří z plavidel** přiznává v tomto směru UNCLOS poměrně významné pravomoci zejména **státu přístavu**. V případě, že se určité plavidlo nachází dobrovolně v přístavu či terminálu na otevřeném moři, má příslušný stát právo provést vyšetřování a pokud to zjištěná fakta odůvodňují, „*zahájit řízení proti tomuto plavidlu v vztahu k vypouštění znečišťujících látek provedenému* [v oblastech za hranicemi národního území]“.

⁹⁰⁰ „*The Parties shall cooperate with the objective of harmonising as far as possible the measures established in accordance with the previous articles*“ (čl. 10 Dohody o vytvoření Středomořské rezervace pro mořské savce).

⁹⁰¹ Je třeba zdůraznit, že se jedná o případy, kdy dané plavidlo poruší, či je podezříváno z porušení, předpisů „svého“ státu, nikoliv státu, který je oprávněn jejich dodržení kontrolovat a případně zasáhnout.

jurisdikce], kterým byla porušena mezinárodní pravidla a standardy přijaté na půdě příslušné mezinárodní organizace či diplomatické konference".⁹⁰² Došlo-li k vypouštění znečišťujících látek v oblasti národní jurisdikce jiného státu, může stát přístavu zahájit řízení pouze v případě, že tím byly znečištěny či hrozí znečištění jeho vlastních vod či pokud o to požádá daný stát, stát vlajky či stát, jemuž byla způsobena nebo mu hrozí škoda.⁹⁰³ Stát přístavu má povinnost vyjít v maximálním možném rozsahu vstříc žádosti na provedení vyšetřování ve věci protiprávního vypouštění znečišťujících látek, ať už je mu předložena státem, v jehož vodách k takovému vypouštění došlo, či státem vlajky.⁹⁰⁴ UNCLOS dále podrobně upravuje pravidla provádění vyšetřování a průběhu řízení o uložení sankcí, velký důraz je přitom kladen na respektování práv státu vlajky (musí být podrobně informován o všech krocích a za stanovených podmínek má právo řízení převzít).⁹⁰⁵

Obdobně jako při ochraně moří proti znečišťování z plavidel představuje mezinárodní spolupráce jeden z významných prostředků také v boji proti fenoménu **nelegálního, neregulovaného a nehlášeného rybolovu (IUU Fishing)**. Nemám zde přitom na mysli „běžné“ dohody o spolupráci mezi rozvinutými státy a státy, jež mají rozsáhlé EEZ, avšak disponují pouze omezenými prostředky pro jejich kontrolu (typicky malé ostrovní státy), jejichž předmětem je především materiální pomoc (zpravidla ve formě poskytování hlídkových plavidel)⁹⁰⁶, ale kvalitativně mnohem významnější spolupráci smluvních stran některých úmluv, jejímž cílem je umožnit kontrolu dodržování stanovených pravidel bez ohledu na to, kde se rybářské plavidlo nachází a pod čí vlajkou se plaví.

Nejpropracovanější systém mezinárodní spolupráce při prosazování pravidel na ochranu a využívání biologických mořských zdrojů obsahuje opět **Dohoda o rybích hejnech**, která tak doplňuje UNCLOS, jež se touto problematikou nezabývá. Vedle obecného požadavku spolupráce (přímo či prostřednictvím subregionálních nebo regionálních rybářských

⁹⁰² „When a vessel is voluntarily within a port or at an off-shore terminal of a State, that State may undertake investigations and, where the evidence so warrants, institute proceedings in respect of any discharge from that vessel outside the internal waters, territorial sea or exclusive economic zone of that State in violation of applicable international rules and standards established through the competent international organization or general diplomatic conference“, čl. 218 odst. 1 UNCLOS).

⁹⁰³ „No proceedings ... shall be instituted in respect of a discharge violation in the internal waters, territorial sea or exclusive economic zone of another State unless requested by that State, the flag State, or a State damaged or threatened by the discharge violation, or unless the violation has caused or is likely to cause pollution in the internal waters, territorial sea or exclusive economic zone of the State instituting the proceedings“, čl. 218 odst. 2 UNCLOS).

⁹⁰⁴ Čl. 218 odst. 3 UNCLOS.

⁹⁰⁵ Část XII, oddíl 7, čl. 223 a násl. UNCLOS.

⁹⁰⁶ Příkladem může být tato forma spolupráce mezi Austrálií a Fidžijskou republikou.

hospodářských organizací či dohod) „za účelem zajištění dodržování a prosazování subregionálních a regionálních ochranných a hospodářských opatření pro přesahující rybí hejna a vysoce migrující rybí hejna“⁹⁰⁷, upravuje velmi podrobně práva a povinnosti států směřující k jeho účinnému naplnění. Základní odpovědnost si podržuje stát vlajky, významnou úlohu však mají i ostatní smluvní strany, ať už se jedná o „běžnou“ spolupráci při vyšetřování⁹⁰⁸ či mnohem důležitější možnost kontroly dodržování stanovených opatření plavidly plujícími pod vlajkou jiné smluvní strany dohody v oblasti volného moře.⁹⁰⁹ Významnou roli přiznává dohoda i státu přístavu, který má „právo a povinnost přijmout opatření ve shodě s mezinárodním právem na podporu účinnosti subregionálních a regionálních ochranných a hospodářských opatření“⁹¹⁰, za tím účelem je mimo jiné oprávněn kontrolovat dokumenty, rybářské náčiní a úlovky na palubě rybářského plavidla, které se dobrovolně nachází v jeho přístavu či terminálu na otevřeném moři, a může přijmout opatření zmocňující příslušné orgány zakázat vylovení a překládání nákladu, je-li dokázáno, že úlovky byly získány způsobem, který podryvá účinnost opatření přijatých na subregionální, regionální či globální úrovni pro ochranu biologických zdrojů volného moře.⁹¹¹

V rámci regionálních rybářských fór byla zvláštní pravidla mezinárodní spolupráce při kontrole dodržování stanovených opatření zavedena zatím jen v omezeném rozsahu. Příkladem jsou systémy inspekce platné na půdě CCAMLR⁹¹² a NEAFC.⁹¹³

Pro úplnost dodejme, že mezinárodní spolupráce hraje významnou roli také při prosazování opatření stanovených na národní úrovni v rámci regulace mezinárodního obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. Zvláštní význam má

⁹⁰⁷ „States shall cooperate, either directly or through subregional or regional fisheries management organizations or arrangements, to ensure compliance with and enforcement of subregional and regional conservation and management measures for straddling fish stocks and highly migratory fish stocks“ (čl. 20 ods 1 Dohody o rybích hejnech).

⁹⁰⁸ Poskytování důkazů, pomoc při identifikaci plavidel podezřelých z porušování stanovených opatření i jakákoliv jiná pomoc (srov. čl. 20 odst. 2-5 Dohody o rybích hejnech).

⁹⁰⁹ Srov. čl. 21 Dohody o rybích hejnech. Více k tomuto tématu viz *supra*, str. 87 a násl.

⁹¹⁰ „A port State has the right and the duty to take measures, in accordance with international law, to promote the effectiveness of subregional, regional and global conservation and management measures“ (čl. 23 odst. Dohody o rybích hejnech).

⁹¹¹ Srov. čl. 23 odst. 2 a 3 Dohody o rybích hejnech.

⁹¹² Inspekční systém CCAMLR (CCAMLR System of Inspection), platné znění viz CCAMLR – Basic document December 2006, Part IX, str. 105-112. Více k tomuto tématu viz *supra*, str. 117.

⁹¹³ Plán kontroly a prosazování ve vztahu k rybářským plavidlům rybařícím v oblasti působnosti Smlouvy v prostorech za hranicemi národní jurisdikce ve věcech rybolovu (Scheme of Control and Enforcement in respect of fishing vessels fishing in areas beyond the limits of national fisheries jurisdiction in the Convention Area přijatý na 17. zasedání smluvních stran v roce 1998. Aktualizované znění plánu bylo přijato na 25. zasedání smluvních stran v roce 2006, v platnost vstoupí dne 1. května 2007. Více informací viz www.neafc.org.

zejména ve vztahu k druhům uvedeným v příloze III CITES, které jsou chráněny pouze v rámci jurisdikce některé či některých smluvních stran a u nichž kontrola obchodu vyžaduje spolupráci ostatních stran úmluvy.⁹¹⁴ V tomto případě se však jedná o kvalitativně odlišnou formu spolupráce, která nezasahuje do suverénních práv státu, jehož je kontrolovaná osoba státním příslušníkem.

4.3.2.4. Vzájemná informovanost a pomoc v případě naléhavých situací

Vzájemná informovanost a pomoc v případě naléhavé situace je typickou formou mezinárodní spolupráce ve sféře ochrany životního prostředí a minimálně ve vztahu k haváriím způsobeným provozní činností (havárie tankerů, průmyslové nehody, zejména jaderné) ji dnes lze považovat za platnou zásadu této části mezinárodního práva.⁹¹⁵ Její původ je možné hledat v Bonnské dohodě z roku 1969, jejímž cílem bylo společným úsilím pobřežních států čelit znečišťování Severního moře v důsledku havárií ropných tankerů.⁹¹⁶ V obecné rovině ji vyjadřuje Deklarace z Rio de Janeiro, která státům ukládá „okamžitě uvědomit ostatní státy o jakékoliv přírodní katastrofě či jiné naléhavé situaci, u níž je pravděpodobné, že způsobí náhlé škodlivé účinky na jejich životním prostředí“; mezinárodní společenství přitom musí vynaložit veškeré úsilí, aby takto postiženým státům pomohlo.⁹¹⁷ V závazné formě se objevuje v celé řadě mezinárodních úmluv globálního i regionálního charakteru, z nichž velká část se týká ochrany mořského prostředí před znečišťováním.

Na globální úrovni upravuje tuto formu spolupráce v obecné formě UNCLOS, která státům ukládá jednak okamžitě informovat v případě škody či rizika škody na mořském prostředí v důsledku znečištění státy, které by takovou škodou mohly být zasaženy, a příslušné mezinárodní organizace⁹¹⁸, jednak v takových případech „v maximální možné míře spolupracovat na odstranění následků znečištění a prevenci či minimalizaci škody“ a za tím účelem „společně vyvinout a prosazovat havarijní plány upravující reakci na nehody působící

⁹¹⁴ Srov. čl. II odst. 3 a čl. V CITES.

⁹¹⁵ Některými autory je považována pouze za jeden z aspektů zásady mezinárodní spolupráce při ochraně životního prostředí, srov. např. Šturma, P. a kol., *op. cit.*, str. 91.

⁹¹⁶ Více viz pozn. pod čarou č. 175.

⁹¹⁷ „States shall immediately notify other States of any natural disasters or other emergencies that are likely to produce sudden harmful effects on the environment of those States. Every effort shall be made by the international community to help States so afflicted“ (zásada 18 Deklarace z Rio de Janiera).

⁹¹⁸ „When a State becomes aware of cases in which the marine environment is in imminent danger of being damaged or has been damaged by pollution, it shall immediately notify other States it deems likely to be affected by such damage, as well as the competent international organizations“ (čl. 198 UNCLOS).

znečištění mořského prostředí.⁹¹⁹ Konkrétní podobu dala těmto povinnostem **Mezinárodní úmluva o připravenosti, reakci a spolupráci ve věci ropného znečištění** (*International Convention on Oil Pollution Preparedness, Response and Co-operation*) přijatá v roce 1990 na půdě IMO⁹²⁰ a doplněná v roce 2000 protokolem, který ji rozšiřuje na havarijní znečištění způsobené dalšími nebezpečnými látkami (*Protocol on Preparedness, Response and Co-operation to Pollution Incidents by Hazardous and Noxious Substances*).⁹²¹ Na regionální úrovni je vzájemná informovanost a pomoc v případě havárií běžným ustanovením úmluv na ochranu jednotlivých regionálních moří a vůbec nejčastějším předmětem prováděcích protokolů.^{922 923}

4.3.2.5. Pomoc rozvojovým zemím

Obdobně jako v mezinárodní ochraně životního prostředí obecně je i u ochrany mořské biodiverzity důležitá určitá míra mezistátní solidarity, tedy pomoc zemím, které nedisponují dostatečnými prostředky, ať už finančními, technologickými či personálními pro přijímání a provádění účinných opatření. Naprostá většina normativních textů globálního charakteru, jak mezinárodních úmluv, tak dokumentů *soft law*, přijatých od osmdesátých let 20. století se jí ve větším či menším rozsahu věnuje. Tato forma spolupráce může nabývat velmi rozmanitých podob, jejím typickým projevem je přednostní zapojování rozvojových zemí do výzkumných a speciálních výukových programů a poskytování moderních technologií a finančních prostředků.⁹²⁴

⁹¹⁹ "... States in the area affected, in accordance with their capabilities, and the competent international organizations shall cooperate, to the extent possible, in eliminating the effects of pollution and preventing or minimizing the damage ... [t]o this end, States shall jointly develop and promote contingency plans for responding to pollution incidents in the marine environment" (čl. 199 UNCLOS).

⁹²⁰ Přijata 30. listopadu 1990, vstup v platnost 13. května 1995, 88 smluvních stran reprezentujících 65% světové lodní tonáže.

⁹²¹ Přijata 15. března 2000, vstup v platnost 14. června 2007, 15 smluvních stran reprezentujících 16% světové lodní tonáže.

⁹²² Z deseti regionálních mořských oblastí zastřešených Programem pro regionální moře UNEP, v nichž se doposud podařilo přijmout smluvní úpravu, byl protokol věnovaný spolupráci v případě havarijního znečištění přijat v devíti z nich: Středozemní moře (1976, 2002), ROPME (1978), jihovýchodní Pacifik (1981), západní a střední Afrika (1981), Rudé moře a Adenský záliv (1982), východní Afrika (1982), širší Karibská oblast (1983), jižní Pacifik (1986) a Černé moře (1992).

⁹²³ Podrobně ke spolupráci v případě naléhavé situace způsobující či hrozící způsobit znečištění mořského prostředí viz např. Kiss, A., Beurier, J.-P., *op. cit.*, str. 180 a násled.

⁹²⁴ Srov. např. čl. 143 odst. 3 písm. b), 144, 202, 203, 266, 268, 269, 273, čl. 12, 18, 19 a 20 CBD, čl. 25 a 26 Dohody o rybních hejnech nebo bod 5 Kodexu zodpovědného rybolovu. Na regionální úrovni je vyjádření této formy spolupráce méně časté, srov. nicméně např. čl. 22 Barcelonského protokolu. Ke konkrétnímu projevu této pomoci při ochraně mořských ekosystémů srov. např. mezinárodní program *GloBallast*, *supra*, str. 187.

Státy jsou hlavními, nikoliv však jedinými subjekty mezinárodní spolupráce, velmi významná z hlediska ochrany mořské biodiverzity je také **spolupráce samotných mezinárodních organizací**, do jejichž působnosti spadají různé aspekty této problematiky (a které jsou jinak základními fóry spolupráce mezi státy). Spolupráce na úrovni organizací umožňuje nejen vzájemnou informovanost a koordinaci opatření přijímaných v rámci různých úmluv⁹²⁵, ale také sblížení doposud poměrně striktně oddělených (rybo)lovných a „ochranářských“ fór.⁹²⁶ Memorand porozumění mezi různými mezinárodními organizacemi, resp. jejich sekretariáty existuje celá řada a jejich význam v budoucnosti bezpochyby poroste.

4.3.3. Zvláštní význam mezinárodní spolupráce pro ochranu biodiverzity na volném moři

Jestliže pro ochranu oceánů obecně je mezinárodní spolupráce z důvodu jejich ekologických a právních charakteristik nezbytná, pro oblast volného moře to platí tím spíše, že v tomto prostoru neexistuje žádný suverén, který by mohl, byť i jen částečně, řešit případné environmentální problémy. Opatření na ochranu biologických zdrojů, resp. ekosystémů přijatá jednostranným aktem některého „osvíceného“ člena mezinárodního společenství se sice mohou stát v morální rovině vzorem, jejich praktický dopad je však velmi omezený (jsou platná pouze pro jeho státní příslušníky a plavidla plující pod jeho vlajkou). Potřebu spolupráce při činnostech v tomto mořském prostoru proto zdůrazňuje několik mezinárodních úmluv a je diskutována na globálních diplomatických konferencích, jako jsou zasedání Valného shromáždění OSN či smluvních stran CBD. Není překvapující, že míra ochoty států hledat nezbytný kompromis se odvíjí od povahy práv, kterých by byly nuceny se vzdát. Citlivými tématy jsou v tomto smyslu zejména rybolov a bioprospekce genetických zdrojů hlubokomořského dna.

⁹²⁵ Příkladem takové spolupráce je například tzv. spojovací skupina pro biologickou rozmanitost (*Biodiversity Liaison Group*) zřízená v roce 2004 na základě rozhodnutí VII/26 přijatého na sedmém zasedání smluvních stran CBD v Kuala Lumpur a nazvaného „Spolupráce s ostatními úmluvami a mezinárodními organizacemi a iniciativami“ (*Cooperation with other conventions and international organizations and initiatives*). Skupina je tvořena sekretariáty pěti globálních úmluv relevantních pro ochranu biodiverzity (Ramsarská úmluva, Úmluva UNESCO o ochraně světového dědictví, CITES, Bonnská úmluva a CBD) a jejím úkolem je „podpořit koherenci a spolupráci při jejich provádění“ („enhance coherence and cooperation in their implementation“, srov. bod 2 rozhodnutí VII/26).

⁹²⁶ Srov. například Memorandum porozumění mezi sekretariáty FAO a CITES z října 2006 (*Memorandum of Understanding between Secretariats of FAO and CITES*).

V oblasti rybolovu na volném moři se kritický stav podařilo alespoň částečně vyřešit přijetím Dohody o rybích hejnech, která doplnila v tomto směru velmi stručnou UNCLOS. Spolupráce na přijímání a prosazování hospodářských opatření ve vztahu k přesahujícím a migrujícím rybím hejnům je jejím základem a kvalitou zpracování nemá v současné době na mezinárodní úrovni konkurenci. Princip svobody volného moře tu získává zcela jiný rozměr, jeho nezbytnou součástí se stává zodpovědný přístup a požadavek nezneužívat svých práv na úkor druhých. Ani velmi moderní Dohoda o rybích hejnech však nemůže „přikázat“ dodržování stanovených pravidel státům, jež stojí mimo ni, vyzývá proto své smluvní strany, aby takové státy povzbuzovaly k přistoupení k dohodě a přijetí odpovídajících vnitrostátních předpisů.⁹²⁷ Odkazuje tak na politickou rovinu spolupráce, vyjednávání a přesvědčování, které v mezinárodních vztazích hrají zásadní úlohu. Obdobnou cestou se vydaly i mezinárodní nevládní organizace ve spolupráci s některými státy ve snaze prosadit moratorium na rybolov pomocí sítí vlečených po mořském dně.⁹²⁸ Lze očekávat, že tato snaha bude úspěšná (přestože se tak pravděpodobně nestane hned), neboť z etického hlediska je jen těžko zpochybnitelná, což jí přináší širokou podporu veřejnosti.

V oblasti bioprospekce a případného využívání genetických zdrojů volného moře, resp. hlubokomořských ekosystémů panují zcela odlišné podmínky. CBD sice ukládá svým smluvním stranám povinnost spolupracovat na ochraně a udržitelném využívání biodiverzity volného moře jako „věc společného zájmu“⁹²⁹, zmírňuje ji však „možností a vhodností“ takové spolupráce a nijak dále ji neupřesňuje. Věcnými i právními otázkami spojenými s tímto tématem se zabývají SBSTTA i zasedání smluvních stran CBD, navrhovaná řešení jsou však zatím pouze akademická⁹³⁰ a nezdá se, že by některé z nich získávalo převažující podporu. Situace je o to zajímavější, že se velmi podobá stavu před téměř čtyřiceti lety, kdy se obdobné diskuze vedly ve vztahu k minerálním zdrojům hlubokomořského dna. Výsledkem bylo vytvoření režimu společného dědictví lidstva, který ve své původní podobě vyvolal značnou nevoli vyspělých zemí, neboť byl vnímán jako ekonomicky nepřijatelný.⁹³¹ Obdobný

⁹²⁷ „States Parties shall encourage non-parties to this Agreement to become parties thereto and to adopt laws and regulations consistent with its provisions“ (čl. 33 odst. 1 Dohody o rybích hejnech).

⁹²⁸ Srov. *supra*, str. 124 a násl.

⁹²⁹ Srov. čl. 5 CBD, který stanoví, že „[k]aždá smluvní strana bude, jak jen to je možné a vhodné, spolupracovat s ostatními smluvními stranami, přímo nebo případně prostřednictvím příslušných mezinárodních organizací, na ochraně a udržitelném využívání biodiverzity ve vztahu k oblastem za hranicemi národní jurisdikce a k ostatním věcem společného zájmu.“

⁹³⁰ K tomuto tématu srov. *supra*, str. 177 a násl.

⁹³¹ Připomeňme, že původní režim Oblasti byl nakonec modifikován Dohodou o provádění části XI Úmluvy OSN o mořském právu z roku 1994, která vyšla vstříc námitkám vyspělých zemí. K tomuto tématu srov. Ondřej, J., *op. cit.*, str. 143 a násl.

problém dnes proti sobě opět staví země, jež disponují prostředky k využívání zdrojů z těchto obtížně přístupných míst planety, a země, které tyto prostředky nemají, na jejichž straně však stojí koncept udržitelného rozvoje a mezistátní solidarita. V současné době nelze vývoj mezinárodního práva v této věci předjímat, bude však velmi zajímavé sledovat, jaké zájmy nakonec ve sporu o využívání hlubokomořské biodiverzity zvítězí.

Shrnutí

Účinnost každé právní normy závisí na celé řadě faktorů (předpokladů) nejrůznější povahy, které ovlivňují jak její obsah, tak praktické provádění.⁹³² Význam jednotlivých faktorů se přitom v konkrétních případech liší v závislosti na předmětu a charakteru právní úpravy. V ochraně mořské biodiverzity hrají zásadní roli zejména věda (včetně techniky), resp. její úroveň, uplatňování ekosystémového přístupu a předběžné opatrnosti a široká (ve smyslu kvantitativním) a zároveň úzká (ve smyslu kvalitativním) spolupráce příslušných subjektů mezinárodního práva (států a mezinárodních organizací). Nejedná se samozřejmě o faktory výhradně „mořské“, obdobně významnou roli hrají v ochraně životního prostředí obecně, ve vztahu k mořskému prostředí však získávají punc nezbytnosti. Pomáhají totiž překonat objektivní i subjektivní problémy plynoucí z jeho specifického charakteru, jako jsou neexistence ostrých ekologických hranic a omezené znalosti o fungování mořských ekosystémů, stejně jako obtíže spojené s nejednotným právním režimem oceánů. Všechny tři uvedené faktory se přitom prolínají, doplňují a vzájemně ovlivňují.

Žádné jiné právní odvětví není tak úzce spojeno s vědou jako právě ochrana životního prostředí: poskytuje mu nezbytné podklady pro tvorbu, sledování účinnosti a případné pozměňování příslušných opatření, ale i nové technologie umožňující omezit negativní dopady lidských činností. V oblasti ochrany a udržitelného využívání mořské biodiverzity je role vědeckého výzkumu o to významnější, že znalosti o fungování oceánů jsou dosud pouze zlomkovité v důsledku jejich rozlehlosti a relativní nepřístupnosti a s tím souvisejícího omezeného zájmu, který jim byl až do nedávné doby věnován. Důležitým rysem mořského

⁹³² Nemám zde přitom na mysli tzv. materiální prameny práva, tedy soubor činitelů neprávní povahy, které přispívají k formulaci dané normy a mezi něž na mezinárodní úrovni patří například mocenské zájmy jednotlivých států a jejich ekonomické potřeby, tradice, veřejné mínění, právní vědomí, morálka, náboženství apod. (srov. Malenovský, J., *op. cit.*, str. 100), ale bezprostřední faktory ovlivňující účinnost konkrétní normy, jež jsou zpravidla také upraveny právem.

vědeckého výzkumu je v tomto směru jeho otevřenost: získané informace by měly být volně šířeny, a přispívat tak k růstu globálního poznání oceánů.

V relevantních normativních textech se význam vědeckého výzkumu odráží dvěma základními způsoby: v povinnosti vycházet při tvorbě příslušných opatření z nejlepších dostupných vědeckých údajů a v souvisejícím požadavku podporovat vědecký výzkum. V rámci řady smluvních mechanismů mezinárodní spolupráce, ať už globální či regionální povahy, byla potřeba spolehlivých informací vyjádřena zřízením zvláštního vědeckého orgánu, který se věnuje soustavnému výzkumu v oblasti působnosti příslušné smlouvy a poskytuje stranám nezbytné podklady pro rozhodování. Kvalita činnosti vědeckého orgánu, stejně jako vliv jím předložených závěrů na konečnou podobu přijatých opatření, se liší případ od případu. Platné mezinárodní právo tak poskytuje vcelku silné záruky, že při využívání biologických mořských zdrojů a ochraně mořské biodiverzity obecně budou hlasy vědců vyslyšeny. Méně již, že jejich doporučení budou skutečně v praxi uplatňována; neúplnost vědeckého poznání – v „mořských“ otázkách velmi častá – nezřídka slouží jako záminka pro jejich odmítnutí.

Další dva faktory ovlivňující účinnost ochrany mořské biodiverzity jsou jiné povahy, nicméně s vědeckým výzkumem souvisejí: nezbytnost ekosystémového přístupu se stala zřejmou s rostoucí sumou poznatků o ekologii oceánů (a pro jeho uplatňování jsou kvalitní vědecké podklady nezbytné), předběžná opatrnost naopak umožňuje čelit přetrvávajícím znalostním mezerám. Oba přístupy jsou součástí moderního environmentálního slovníku, jejich uplatňování v mořském prostoru je však zatím poměrně omezené.

Ekosystémový přístup je moderní strategií ochrany biodiverzity, jež odráží holistický charakter biosféry. Požaduje, aby jakákoliv regulace vztahující se k ochraně a využívání živé přírody brala v úvahu komplexní a dynamickou povahu ekosystémů. Přestože je tento pojem používán v posledních letech v souvislosti s ochranou životního prostředí velmi hojně, v normativních textech se zatím objevuje spíše výjimečně, a to i na úrovni *soft law*. Nelze jej tedy v žádném případě považovat za zásadu práva životního prostředí.

Míru „ekosystémovosti“ určitého normativního textu je třeba posuzovat na základě rozboru jeho jednotlivých ustanovení ve vztahu k předmětu a cíli, jehož chce dosáhnout. V úmluvách relevantních pro ochranu mořské biodiverzity se ekosystémové úvahy prosazují postupně a

pomalu, prostřednictvím úpravy některých dílčích aspektů, jako jsou například ochrana doprovodných a závislých druhů či uplatňování vícedruhového přístupu v rámci rybolovu, podpora zřizování chráněných mořských oblastí, kontrola introdukce nepůvodních druhů či integrovaná péče o pobřežní oblasti.

Přístup, resp. princip předběžné opatrnosti je na rozdíl od ekosystémového přístupu obecně uznávanou zásadou práva životního prostředí, která se objevuje i v řadě „post-Rio“ textů se vztahem k ochraně mořské biodiverzity. Platné mezinárodní právo požaduje jeho uplatňování tradičně ve vztahu ke vnášení cizorodých látek či nepůvodních organismů do mořského prostředí a nově – ačkoliv zatím pouze v omezeném rozsahu – též ve vztahu k (rybo)lovu (vzorovou úpravu v tomto smyslu představuje Dohoda o rybích hejnech z roku 1995). Právě v oblasti (rybo)lovu je s ohledem na omezené znalosti o fungování mořských ekosystémů předběžná opatrnost nezbytná, z ekonomických a sociálních důvodů se však prosazuje velmi obtížně.

Třetím faktorem nezbytným pro účinnou ochranu života v mořích je rozsáhlá spolupráce všech dotčených subjektů mezinárodního práva (států a mezinárodních organizací). Vedle obecné „povinnosti spolupracovat“, která je pouhým potvrzením jedné ze základních zásad mezinárodního práva, upravují normativní texty se vztahem k ochraně mořské biodiverzity některé její zvláště významné formy: spolupráci v rámci výzkumu a výměnu informací, koordinaci opatření při využívání sdílených biologických mořských zdrojů, spolupráci při prosazování opatření, vzájemnou informovanost a pomoc v případě náhlé situace (typicky u havarijního znečištění) a zvláštní pomoc rozvojovým zemím (zejména finanční či poskytováním moderních technologií).

Přestože se povinnost spolupráce objevuje v platném právu velmi často, je třeba říci, že kvantita převládá nad kvalitou: formy spolupráce, které zasahují do suverénních práv států či jejich ekonomických zájmů, jsou přes svůj největší reálný přínos na mezinárodní úrovni dosud spíše ojedinělé.

ZÁVĚR

Ochrana přírody prošla v posledních dvaceti letech hlubokou ideovou proměnou. Její moderní pojetí – ochrana biodiverzity – klade vysoké nároky na kvalitu právní regulace jak z pohledu kvantitativního, tak zejména kvalitativního. Mezinárodní právo hraje v tomto směru klíčovou úlohu, neboť umožňuje stanovit globálně a regionálně platná základní pravidla a minimální standardy, které jsou z důvodu propojenosti jednotlivých složek životního prostředí pro jejich ochranu nezbytné. Oceány jsou zdaleka nejrozsáhlejším životním prostorem na planetě a příkladem *par excellence* spojitého charakteru biosféry. Přes velké množství normativních textů relevantních pro ochranu života v mořích však situace *de lege lata* zdaleka není uspokojivá. Podílejí se na ní přitom jak důvody vyplývající z věcné a právní povahy oceánů, tak obecně z chování států v mezinárodních vztazích.

„Klasická“ ochrana přírody vs. ochrana biodiverzity

Až do relativně nedávné doby se mezinárodní právo ochrany přírody zaměřovalo pouze na některé její složky, ohrožené druhy a určitá významná stanoviště či z přírodního hlediska jinak cenné oblasti. Požadavek ochrany biodiverzity, jež se jako *conditio sine qua non* trvale udržitelného rozvoje na mezinárodní scéně prosadil v devadesátých letech 20. století, je však mnohem širší než tento „klasický“ přístup.⁹³³ Jeho cílem není jen ochrana vybraných částí, ale divoké přírody v celé její komplexnosti, jejíž je rozmanitost forem a vztahů základem. Vychází z předpokladu, že každý druh, jakkoli by se mohl zdát nedůležitým, má v přírodě své místo (a pro člověka potenciální využití). Ochranu jednotlivých částí doplňuje (a zastřešuje) ochranou celku. Toto holistické pojetí přírody se odráží v ekosystémovém přístupu, který se v ideové rovině stává privilegovanou strategií ochrany biodiverzity a který požaduje, aby při regulaci každé lidské činnosti byly brány v úvahu vztahy mezi živými organismy, resp. fungování a dynamika ekosystémů.

Požadavku ochrany biodiverzity nelze nic vytknout, pro zachování života na Zemi ve stávající podobě je nezbytný. Problémy však nastávají při jeho realizaci v praxi. Ve srovnání s klasickým *ad hoc* přístupem je totiž mnohem složitější, vyžaduje nejen rozsáhlé znalosti

⁹³³ Srov. rozdělení mezinárodní ochrany divoké přírody na „klasickou“ (*protection classique de la vie sauvage*) a „ochranu biologické rozmanitosti“ (*protection de la diversité biologique*) v Kiss, A., Beurier, J.-P., *op. cit.*, str. 233-316.

z oblasti přírodních věd, ale také významnější zdroje, ať už finanční a technologické, nebo lidské. Jeho podmínkou je zapojení celé řady aktérů ze všech úrovní a sfér života společnosti, široká osvěta a schopnost vyrovnat se s neúplným stavem vědeckého poznání. Vysoké nároky, jež ochrana biodiverzity klade, ji ztěžují i na pevnině, v prostředí člověku blízkém, dostupném a relativně snadno ovladatelném. Ve velmi odlišném mořském prostoru jsou však veškeré obtíže ještě mnohem větší a činí z její ochrany jeden z nejsložitějších environmentálních úkolů současnosti.

Věcné souvislosti ochrany mořské biodiverzity

Základní a přirozené komplikace veškerých snah o ochranu mořského prostředí a jeho ekosystémů vyplývají z rozlehlosti světového oceánu a fyzikálních vlastností mořské vody. Její homogennost, hustota a pohyb (proudění) umožňují volný přesun organismů a živin, ale i znečišťujících látek na velké vzdálenosti. Celková stabilita a zároveň rozmanitost podmínek v různých částech světového oceánu vedly k vývoji velkého množství různých forem života a specifických ekologických vztahů. Relativní nepřístupnost mořského prostředí, resp. nemožnost člověka setrvat bez technického vybavení pod hladinou déle než několik minut, však zároveň způsobily velké zpoždění systematického vědeckého výzkumu oceánů ve srovnání s pevninou. Neznalost byla živnou půdou dogmatu o nezničitelnosti a nevyčerpatelnosti oceánů a takřka neomezené znečišťování a exploatace jejich přírodních zdrojů se na dlouhou dobu staly pravidlem.

Přestože poslední desetiletí 20. století definitivně ukázala zranitelnost oceánů tváří v tvář člověku, jejich rozměry a přetrvávající omezený stav poznání fungování mořských ekosystémů stále vedou k podceňování rizik spojených s lidskými činnostmi. Ačkoliv byla zavedena určitá pravidla, znečišťování mořského prostředí a nadměrné využívání biologických mořských zdrojů pokračují a s rostoucí světovou populací nelze očekávat, že dojde samovolně k jejich snížení.

Na ohrožení mořské biodiverzity lidskou činností se podílejí jak země rozvinuté, tak rozvojové, v některých chudších zemích je však situace obzvláště závažná. Ukládání odpadů do moře je často tradičním a nejjednodušším způsobem jejich odstraňování a využívání biologických mořských zdrojů základním způsobem obživy. Nedostatek informací a

prostředků vede v mnoha případech k ničení pobřežních ekosystémů, které jsou přitom pro tyto země a jejich obyvatele životně důležité.

Konečně významnou překážkou ochrany oceánů je jejich rozlehlost. I v případech, kdy jsou přijata opatření na ochranu mořského prostředí a biologických mořských zdrojů, je účinná kontrola jejich dodržování, zejména dále od pobřeží, velmi obtížná, ba pro mnoho států (ať už pobřežních či vlajky) z důvodu vysokých nákladů nemožná.

Právní souvislosti ochrany mořské biodiverzity

Rozlehlost a „nepřátelský“ charakter mořského prostředí, jež člověk nedokázal nejen poznat, ale především si podmanit, stály také v pozadí vývoje specifického právního režimu oceánů. Homogenní mořské prostředí je dnes z hlediska právního rozděleno na dva základní typy prostorů: prostory spadající pod jurisdikci pobřežních států na jedné straně a tzv. mezinárodní prostory, charakteristické stejnými právy všech států, na straně druhé. Ochranu mořské biodiverzity přitom komplikuje nejen skutečnost, že řada biologických mořských zdrojů umělé (tj. existující pouze na mapách) „hranice“ mezi těmito typy prostorů překračuje, ale i samotné jejich právní režimy.

V prostorech spadajících pod národní jurisdikci (vnitřní vody, teritoriální vody, souostroví vody, výlučná ekonomická zóna a kontinentální šelf) je pozice pobřežních států velice silná a jejich právo na využívání přírodních zdrojů takřka neomezené. Vzhledem k téměř bezvýjimečnému vyhlášení výlučných ekonomických zón se naprostá většina produktivních mořských oblastí nachází v současné době pod jejich kontrolou. Pobřežní státy tak hrají v ochraně mořské biodiverzity zásadní roli, jejich vůle a prostředky bránit znečišťování mořského prostředí či nadměrnému čerpání biologických zdrojů v prostorech jejich jurisdikce (ať už vlastními či cizími státními příslušníky, resp. plavidly) se však navzájem výrazně liší.

Jestliže v mořských prostorech přilehlých k pevnině může být ve vztahu k využívání přírodních zdrojů a ochraně mořského prostředí problémem výhradní a (takřka) neomezená působnost pobřežních států, jsou ekosystémy mezinárodních prostorů (volného moře, Oblasti) vystaveny nebezpečí naopak v důsledku obdobně širokých práv států vlajky. Dopady právního režimu volného moře se nejvýrazněji projeví na stavech využívaných rybích populací a vyžádaly si jeho částečnou modifikaci, pro biologické zdroje hlubokomořského

dna – dnes mnohými vědci považovaného za největší rezervoár biodiverzity na planetě – však platí v zásadě neomezený přístup stále.

Z širšího pohledu ochranu mořské biodiverzity navíc ztěžuje typické chování států v mezinárodních vztazích, které je charakterizováno neochotou přijímat více závazků, než je nezbytně nutné. Reakce na problémy přichází zpravidla tváří v tvář bezprostřednímu nebezpečí (či po náhlé události mezinárodních rozměrů) a v minimálním rozsahu, často navíc pod tlakem veřejnosti reprezentované mezinárodními nevládními organizacemi.

Důsledkem výše uvedených skutečností, tedy specifického charakteru mořského prostředí, jak z hlediska věcného, tak právního, obecného chování států v mezinárodních vztazích, ale i tradičního *ad hoc* přístupu k ochraně přírody, je neuspokojivý stav platného mezinárodního práva ochrany mořské biodiverzity.

Ochrana mořské biodiverzity de lege lata

Mezinárodní právo ochrany mořské biodiverzity tvoří rozsáhlý soubor norem velmi různorodé povahy. Přes značný kvantitativní rozsah je však právní úprava roztržštěná a nekompletní. Většina relevantních textů jak globálního, tak regionálního významu je charakteristická svým *ad hoc* přístupem, zcela v souladu s „klasickou“ ochranou přírody. Pozornost je věnována pouze určitému aspektu problému (druhu, stanovišti, potenciálně nebezpečné činnosti), zpravidla aniž by byly brány v úvahu širší souvislosti. Některé zásadní otázky (ochrana a využívání hlubokomořských ekosystémů, pevninské znečišťování) nejsou upraveny vůbec, nebo jen v omezeném rozsahu. Ani „zastřešující“ právní úprava, reprezentovaná Úmluvou OSN o mořském právu a Úmluvou o biologické rozmanitosti, není ideální: v prvním případě je poznamenána relativním „stářím“, ve druhém utilitárním charakterem a přílišnou „měkkostí“ uložených povinností, která je důsledkem snad až příliš usilovné snahy o globální kompromis.

„Stáří“ přitom není jen problémem UNCLOS, zastaralost právní úpravy, tedy skutečnost, že neodpovídá požadavkům moderní ochrany přírody, se projevuje i u řady dalších úmluv se vztahem k ochraně mořské biodiverzity. Zatímco však v případě UNCLOS je možné – s ohledem na její rámcový charakter – absenci moderních environmentálních principů do značné míry překonat výkladem a upřesněním v nových nástrojích, úmluvy věnované dílčím

aspektům problematiky přijaté v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století zůstávají v platnosti a nahradit je novou právní úpravou se daří jen částečně.

Nedostatky závazné právní úpravy se snaží vyplnit rostoucí masa *soft law*, jehož nadužívání však do značné míry degraduje jeho hodnotu. V některých případech se tato – v zásadě přínosná – metoda právní regulace stává kontraproduktivní, neboť oslabuje závazek států jednat v dobré víře s cílem dospět ke kompromisu přijatelnému pro všechny zúčastněné a vede k udržování nepříznivého *statu quo* s odvoláním na „nemožnost konsenzu“ v dané otázce.

Je-li politický závazek států snížit výrazným způsobem úbytek biodiverzity míněn vážně, je třeba změnit přístup k využívání oceánů a jejich zdrojů a v té souvislosti učinit řadu změn v platném právu. Je přitom zřejmé, že veškeré kroky se musí opírat o existující právní režim mořského prostoru, který je přes veškeré výhrady přijímán naprostou většinou mezinárodního společenství.

Ochrana mořské biodiverzity *de lege ferenda*

Na základě analýzy relevantních textů mezinárodního práva a výstupů z řady konferencí zaměřených v posledních letech na oceánskou problematiku je možné identifikovat několik základních témat, jimž by měla být *de lege ferenda* věnována pozornost. Jedná se jak o řešení určitých konkrétních problémů, tedy dílčí úpravy „zvláštní“ části mezinárodního práva ochrany mořské biodiverzity (vypomůžeme-li si tradiční systematikou českého práva životního prostředí), tak o některé změny obecné, koncepční povahy.

Na globální úrovni je nezbytné vyřešit zejména problematiku ochrany hlubokomořských ekosystémů, resp. genetických zdrojů mořského dna a podzemí za hranicemi národní jurisdikce. Stav, kdy biologické a nebiologické zdroje těchto mezinárodních prostorů spadají pod tak diametrálně odlišné režimy, jakými jsou neomezený přístup na jedné a společné dědictví lidstva na druhé straně, je dlouhodobě neudržitelný. Možných způsobů řešení je několik. Jako nejvhodnější se zřejmě jeví přijetí další „prováděcí“ dohody k UNCLOS, po vzoru Dohody o rybích hejnech, která svou moderní úpravou rybolovu na volném moři dokazuje, že existuje-li dostatečná vůle, je možné účinným způsobem čelit i velmi citlivým problémům. Při zachování přístupu všech států světa by v takovém dokumentu měla být

řešena nejen ochrana biodiverzity v těchto neprozkoumaných částech planety, včetně zřizování chráněných mořských oblastí, ale také nakládání s případnými přínosy spojenými s jejím využíváním.⁹³⁴

Globální přístup je nezbytný také pro postupné omezování a konečný zákaz rybolovu na volném moři pomocí sítí vláčených po mořském dně, který má zničující dopady na ekosystémy podmořských hor a hlubokých korálových útesů. Vzhledem k poměrně malému ekonomickému významu tohoto druhu rybolovu neexistuje mnoho důvodů, jež by mohly ospravedlnit jeho zachování. První krok tímto směrem učinila v roce 2006 rezoluce Valného shromáždění OSN A/RES/61/105 věnovaná udržitelnému rybolovu, která však není právně závazná, proto je třeba se touto problematikou dále zabývat.

Přes nezbytnost některých dílčích změn na globální úrovni existuje největší prostor pro vývoj mezinárodního práva v oblasti ochrany mořské biodiverzity na úrovni regionální. Fóra zaměřená na ochranu pevninské přírody mají pouze doplňující charakter, základem je prohloubení spolupráce a rozvoj ekosystémových úvah v rámci existujících rybářských orgánů a organizací a tzv. regionálních moří.

Co se týká regionálních rybářských fór, je třeba na jejich půdě podporovat zavedení vícedruhového přístupu k hospodaření s rybolovnými zdroji a uplatňování přístupu předběžné opatrnosti, který umožňuje omezit tlak na využívaná hejna. Je zřejmé, že snížení kvót průmyslového rybolovu, resp. obecně jeho přísnější regulace, by s sebou přinesly potřebu řešit související sociální dopady. Domnívám se však, že je tato cesta z hlediska dlouhodobé udržitelnosti rybolovu jediná možná, a to i za cenu výrazného zdražení některých druhů ryb a produktů z nich pro konečného spotřebitele. Potřebu proteinů by bylo možné pokrýt dalším rozvojem zodpovědně prováděných umělých chovů mořských organismů, který jak v rovině materiální, tak *know-how* podporuje Světová organizace pro výživu a zemědělství.

Z hlediska ochrany mořské biodiverzity ve smyslu komplexní ochrany přírody je nejslibnější spolupráce v rámci regionálních mořských fór, podporovaná Programem pro regionální moře

⁹³⁴ Otázkou zůstává, zda usilovat o rozšíření na biologické zdroje hlubokomořského dna režimu společného dědictví lidstva platného pro nerostné zdroje. Přes řadu argumentů pro takový postup (sjednocení režimu přírodních zdrojů Oblastí, existence institucionálního zázemí, mezinárodní spravedlivost) se politická realita nezdá být této možnosti nakloněna a snaha o její prosazení za každou cenu by mohla přijetí tolik potřebné úpravy oddálit, či dokonce znemožnit.

UNEP. Široký záběr těchto smluvních nástrojů, koncipovaných jako rámcový text doplněný specificky zaměřenými protokoly, resp. přílohami, umožňuje čelit konkrétním problémům každého regionu v jejich souhrnu a zároveň každému zvlášť, ať už se jedná o různé formy znečišťování mořského prostředí, přísnou ochranu určitých druhů a stanovišť či regulaci lovu a sběru některých mořských organismů. Nespornou výhodou je také relativně úzký okruh států, jež musí hledat společný kompromis, a společný zájem na ochraně „jejich“ moře. Na celém světě existuje osmnáct těchto mořských oblastí s institucionalizovanou spoluprací pobřežních států, snaha o účinnou ochranu mořské biodiverzity se však zatím projevuje jen v některých z nich. Spolupráce v mořských regionech by neměla ustnout, naopak by pobřežní státy měly usilovat o její další prohloubení. Cílem by měla být existence rámcové úmluvy doplněné kompletním souborem protokolů věnovaným jednotlivým otázkám. Zvláštní význam má přitom úprava témat, pro něž se neexistuje odpovídající právní úprava na globální úrovni, zejména znečišťování mořského prostředí z pevninských zdrojů a ochrana mořské biodiverzity v úzkém slova smyslu po vzoru Barcelonského protokolu přijatého pro oblast Středozemního moře, s důrazem kladeným na zřizování chráněných mořských oblastí.

Významné pro ochranu mořské biodiverzity je samozřejmě i *soft law*, a to jak v rovině koncepční, tak jako prekurzor budoucí závazné právní úpravy či „návod“ usnadňující provádění smluvních pravidel v praxi. Je však třeba jej používat obezřetně a jen v případech, kdy je to nezbytné, resp. vhodné.

Na přijímání závazných pravidel nelze přes veškeré obtíže s tím spojené rezignovat, na druhou stranu ani kvalitní mezinárodní úmluva ještě sama o sobě nezaručuje, že bude v praxi skutečně naplňována. Primárním úkolem je zajistit její vstup v platnost a co nejdříve přijetí dotčenými státy (celým mezinárodním společenstvím či státy určitého regionu), a to v co nejkratší době. Dále je samozřejmě nezbytné v rámci příslušného fóra spolupracovat a vyvíjet tlak na její účinné provádění. V tomto smyslu je důležité překonat přetrvávající vnímání volného moře jako prostoru svobody, v němž platí neomezená moc státu vlajky. Dohoda o rybích hejnech je jednoznačně pozitivním krokem tímto směrem.

Při přijímání nových nástrojů, ale i v rámci provádění existujících pravidel by dále měly být respektovány určité obecné požadavky vyplývající ze spojitě povahy nejen samotného mořského prostředí, ale celé biosféry. Základem je další „ekologizace“ právní úpravy, tedy integrace ekosystémových úvah do regulace veškerých činností se skutečnými či

potenciálními dopady na mořskou biodiverzitu, ať už se jedná o přímé využívání mořských zdrojů ((rybo)lov, těžba z mořského dna) a činnosti související (mezinárodní obchod, mořský vědecký výzkum) či nepřímé ohrožování mořských ekosystémů (znečišťování mořského prostředí, ničení stanovišť v důsledku územního rozvoje pobřeží). Vzhledem k velkému množství relevantních mezinárodních fór s působností pro různé otázky je třeba mezi nimi „stavět mosty“ a prostřednictvím spolupráce usilovat o kompatibilitu jimi přijatých opatření a předcházet případným duplicitám (či je odstraňovat). Cílem by mělo být tzv. řetězení (*chaining*) právních úprav, tedy jejich návaznost a vzájemné doplňování, bez překrývání, či naopak bílých míst.

Konečně je nutné opakovaně v globální politické rovině zdůrazňovat význam ochrany mořského prostředí a mořské biodiverzity a podporovat rozvoj faktorů, které mají vliv na její účinnost, zejména rozšiřování znalostí o fungování mořských ekosystémů, uplatňování moderních environmentálních přístupů a širokou mezinárodní spolupráci.

Ačkoliv není obtížné naznačit cesty, kterými by se mezinárodní právo ochrany mořské biodiverzity mělo *de lege ferenda* ubírat, množství proměnných, jež vstupují do hry, znemožňuje jeho vývoj zcela předpovědět. Zásadní roli bude hrát vůle států zhoršující se situaci řešit a v dobré víře a úzké spolupráci s ostatními přijmout nezbytné kompromisy. Bohužel situace v tomto směru zatím není příliš optimistická. Obdobně jako v ochraně životního prostředí obecně je základním problémem propast mezi „bohatým Severem“ a „chudým Jihem“, bez jejíhož překonání je účinná ochrana mořské biodiverzity (a nejen jí) nemožná.

DOSLOV

Přes svůj globální význam stojí problematika ochrany mořské biodiverzity v České republice z pochopitelných důvodů poněkud stranou zájmu právnické i laické veřejnosti. Ve své dizertační práci jsem se pokusila představit její mezinárodněprávní základy a načrtnout nejdůležitější souvislosti. Vzhledem k rozsahu tématu nebylo možné pojednat o něm vyčerpávajícím způsobem, nicméně věřím, že v budoucnosti budu mít příležitost zabývat se některými z otázek, které v této práci byly opominuty. Bezpochyby velmi zajímavým doplněním by byl zejména rozbor procesních pravidel, resp. možností, jež mezinárodní právo poskytuje k prosazení norem na ochranu mořského prostředí a jeho zdrojů, se zvláštní pozorností věnovanou úloze Mezinárodního tribunálu pro mořské právo. Přínosné z pohledu *de lege ferenda* by bylo jistě i studium širších mezinárodněprávních souvislostí, konkrétně právní úpravy mezinárodního obchodu a rozvojové spolupráce. Z hlediska srovnávacího by si pozornost zasloužila úprava příslušných otázek na komunitární úrovni a v některých národních právních řádech.

Co se týká dalšího vývoje mezinárodního práva v této oblasti, bude zejména velmi zajímavé sledovat, jaké řešení bude nakonec zvoleno pro úpravu právního režimu mořské biodiverzity za hranicemi národní jurisdikce, či přesněji genetických zdrojů hlubokomořského dna. Ve hře je mnoho, jak z pohledu ekonomického, tak politického, a přijaté řešení, stejně jako jednání, jež k němu povedou, vypoví mnohé o skutečných zájmech jednotlivých států a schopnosti mezinárodního společenství dosáhnout kompromisu v podstatných otázkách. Zvýšenou pozornost si dle mého názoru zaslouží také vývoj na půdě Mezinárodní velrybářské organizace. Případné zrušení moratoria na komerční lov velryb by bylo symbolickým důkazem postupného ústupu „ochranářského“ přístupu k určitým charizmatickým částem přírody ve prospěch využívání biodiverzity, resp. jejích konkrétních projevů, s omezením „pouze“ požadavkem udržitelnosti, nikoliv již například etickými úvahami. Ve světle trvale udržitelného rozvoje je důraz kladený na utilitární význam biodiverzity jistě pochopitelný, otázkou zůstává, zda tato cesta je skutečně ta pravá.

Studie publikovaná nedávno v časopise *Science*⁹³⁵ předpokládá katastrofický úbytek biomasy a rozmanitosti života v mořích v krátkém horizontu padesáti let, bude-li exploatace

⁹³⁵ Stokstad, E.: *Global Loss of Biodiversity Harming Ocean Bounty*, in *Science*, Vol. 314, 2006, str. 745.

pobřežních a mořských ekosystémů pokračovat stávajícím tempem. Přestože většina apelů odborné veřejnosti je méně pesimistická, shodují se na tom, že život v mořích je skutečně ohrožen. Budeme-li se i nadále chovat v souladu s heslem „po nás potopa“, nečekají nás pouhé „drobné“ nepříjemnosti v podobě absence určitých druhů ryb na našem jídelníčku a ztráty možnosti obdivovat barevné korálové zahrady, skotačící delfíny a majestátní velryby. Čekají nás závažné hospodářské a sociální problémy a velmi hluboká proměna našeho životního stylu. Svou bezohledností k přírodě dláždíme pro své děti cestu, z níž není návratu. Cestu do světa, v němž pravděpodobně bude možné žít, ale kde bude chybět nejen příroda, ale také lidskost...

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

I. Monografie

- Auroi, C.: *La diversité biologique. La vie en péril*, Collection „Dossiers de l'environnement“, Volume VII, Géorg Editeur, 1992, 126 str.
- Beer-Gabel, J., Labat, B.: *La protection internationale de la faune et de la flore sauvages*, Editions Bruylant, 1999, 266 str.
- Birnie, P., Boyle, A.: *International Law and the Environment*, Oxford University Press, 1992, 563 str.
- Bourg, D., Schlegel, J.-L.: *Parer aux risques de demain. Le principe de précaution*, Éditions de Seuil, 2001, 185 str.
- Bromhead, D. et al.: *A review of the impact of fish aggregating devices (FADs) on tuna fisheries*, Final Report to Fisheries Resources Research Fund, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry, Australia, 2001, 121 str.
- Cornu, G.: *Vocabulaire juridique*, Quadrige/PUF, 2002, 941 str.
- Daillier, P., Pellet, A.: *Droit international public*, 6. vydání, L.G.D.J. (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence), 1999, 1455 str.
- Dajoz, R.: *Précis d'écologie*, 7. vydání, Dunod, 2000, 615 str.
- Damohorský, M. a kol.: *Právo životního prostředí*, C.H.Beck, 1. vydání, 2003, 511 str.
- Flegr, J.: *Evoluční biologie*, Academia, 2005, 559 str.
- Geistdoerfer, P.: *La vie dans les mers*, Presses Universitaires de France, 1997, 127 str.
- Głowka, L. et al.: *Guide de la Convention sur la diversité biologique*, IUCN, Environmental Policy and Law Paper No. 30, 1996, 193 str.
- Grotius, H.: *The Freedom of the Seas or the Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade*, překlad Ralph Van Deman Magoffin, Oxford University Press 1916, vydalo nakladatelství Batoche Books Limited, 2000, 63 str.
- Guérin-Marchand, C.: *Les manipulations génétiques*, Presses Universitaires de France, 2. vydání, 1999, 127 str.
- Hohmann, H.: *Precautionary Legal Duties and Principles of Modern International Environmental Law. The Precautionary Principle: International Environmental Law Between Exploitation and Protection*, Graham & Trotman, 1994, 377 str.

- Chauvet, M., Olivier, L.: *La biodiversité. Enjeu planétaire*, Editions Sang de la terre, 1993, 413 str.
- Joyner, Ch. C.: *Antarctica and the Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 1992, 302 str.
- Kiss, A., Beurier, J.-P.: *Droit international de l'environnement*, 2. vydání, Pedone, 2000, 424 str.
- Le Hardy, M.: *Que reste-il de la liberté de la pêche en haute mer? De l'exploitation individuelle à la gestion collective*, Editions A. PEDONE, 2002, 427 str.
- Lévêque, Ch.: *Écologie. De l'écosystème à la biosphère*, Dunod, 2001, 502 str.
- Lévêque, Ch.: *La biodiversité*, Presses Universitaires de France, 1997, 127 str.
- Malenovský, J.: *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část*, 3. vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1993, 249 str.
- Molenaar, E.J.: *Coastal State Jurisdiction over vessel-source pollution*, Kluwer Law International, 1998, 632 str.
- Naim-Gesbert, E.: *Les dimensions scientifiques du droit de l'environnement*, Bruylant/VUB Press, 1999, 808 str.
- Ondřej, J.: *Právní režimy mezinárodních prostorů*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004, 263 str.
- Orrego Vicuña, F.: *The Changing International Law of High Seas Fisheries*, Cambridge University Press, 1999, 338 str.
- Potočný, J., Ondřej, J.: *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*, 4. vydání, C.H.Beck, 2003, 460 str.
- Reichholf, J., Janke, K., Kremer, B.P.: *Moře a pobřeží. Ekologie mořských životních prostředí Evropy*, Ikar Praha 1999, 223 str.
- Rémond-Gouilloud, M.: *Du droit de détruire. Essai sur le droit de l'environnement*, Presses Universitaires de France, 1989, 304 str.
- Seidl-Hohenveldern, I.: *Mezinárodní právo veřejné*, ASPI, 2001, 415 str.
- Séralini, G.-E.: *Génétiquement incorrect*, Editions Flammarion, 2003, 325 str.
- Stejskal, V.: *Úvod do právní úpravy ochrany přírody a péče o biologickou rozmanitost*, Linde Praha, 2006, 591 str.
- Strati, A.: *The Protection of the Underwater Cultural Heritage: An Emerging Objective of the Contemporary Law of the Sea*, Martinus Nijhoff Publishers, 1995, 479 str.
- Šturma, P. a kol.: *Mezinárodní právo životního prostředí*, I. část (obecná), IFEC, 2004, 193 str.

Thurman, H.V., Trujillo, A.P.: *Océanografie. Tajemný svět moří a oceánů*, Computer Press, 2005, 479 str.

Vicha, O.: *Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy*, in ČPŽP, č. 9, 2003, 276 str.

Wilson, E.O.: *Rozmanitost života*, Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 444 str.

Zrzavý, J., Storch, D. a Mihulka, S.: *Jak se dělá evoluce. Od sobeckého genu k rozmanitosti života*, Paseka, 2004, 289 str.

II. Sborníky

Bowman, M., Redgwell, C. (ed.): *International Law and the Conservation of Biological Diversity*, Kluwer Law International, 1996, 334 str.

Féral, J.-P. (ed): *Concepts and methods for studying marine biodiversity, from gene to ecosystem*, in *Océanis*, Vol. 24, N°4, Institut océanographique, 1998, 420 str.

Gaston, K.J. (ed.): *Biodiversity. A Biology of Numbers and Difference*, Blackwell Science, 2001, 396 str.

Norse, E.A. (ed.): *Global Marine Biological Diversity: A Strategy for Building Conservation into Decision Making*, Island Press, 1993, 383 str.

Sinclair, M., Valdimarsson, G. (ed.): *Responsible Fisheries in the Marine Ecosystem*, FAO a CABI Publishing, 2003, 426 str.

Stokke, O.S., Vidas, D. (ed.): *Governing the Antarctic. The effectiveness and legitimacy of the Antarctic Treaty System*, Cambridge University Press, 1996, 464 str.

Verhoeven, J., Sands, P., Bruce, M. (ed.): *The Antarctic Environment and International Law*, Graham & Trotman, 1992, 228 str.

III. Články a příspěvky do sborníků

Aricò, S.: *Report on international effort in research, monitoring and capacity building in the field of marine and coastal biological diversity*, in *Ocean & Coastal Management*, Vol. 29, č. 1-3, 1995, str. 329-335

Bard, E.: *Le climat peut-il basculer?*, in *La Recherche*, N°373, 2004, str. 30-37

Berendsohn, W.: *Problems and perspectives in biological databasing*, in *Océanis*, Vol. 24, č. 4, 1998, str. 319-334

- Berkelmans, R. et. al.: *A comparison of the 1998 and 2002 coral bleaching events on the Great Barrier Reef: spatial correlation, patterns and predictions*, in *Coral Reefs*, Vol. 23, N. 1, 2004, str. 74-83
- Beurier, J.-P.: *Le droit de la biodiversité*, in RJE, č. 1-2, 1996, str. 5-28
- Beurier, J.-P.: *The protection of marine biodiversity*, in *Océanis*, Vol. 34, č. 4, 1998, str. 17-23
- Birnie, P.: *The Status of Environmental 'Soft Law': Trends and Examples with Special Focus on IMO Norms*, in Ringbom, H.: *Competing Norms in the Law of Marine Environmental Protection – Focus on Ship Safety and Pollution Prevention*, Kluwer Law International, 1997, str. 31-57
- Burns, W.C.G, Wandesforde-Smith, G.: *The International Whaling Commission and the Future of Cetaceans in a Changing World*, in *RECIEL*, 11(2), 2002, str. 199-210
- Caron, D.A., Gast, R.J.: *Probing Biodiversity. Molecular Techniques Offer Powerful New Tools*, in *Oceanus*, Vol. 38, No. 2, 1995, str. 11-15
- Clarke, T.: *Robots in the deep*, in *Nature*, Vol. 421, 2003, str. 468-470
- Cochrane, K.: *Fisheries: finding the right balance*, in *World Conservation Journal*, 3/2002, IUCN, str. 22-23
- Cooke, R.: *Back to the bottom*, in *Nature*, Vol. 437, 2005, str. 612-613
- Costello, M.J.: *To know, research, manage and conserve marine biodiversity*, in *Océanis*, Vol. 34, č. 4, 1998, str. 25-49
- de Klemm, C., Maljean-Dubois, S.: *L'Accord de la Haye du 16 juin 1995 sur la conservation des oiseaux d'eau migrateurs d'Afrique – Eurasie*, in RJE, č. 1, 1998, str. 5-30
- de Klemm, C.: *Fisheries conservation and management and the conservation of marine biological diversity*, in Hey, E. (ed.): *Developments in International Fisheries Law*, Kluwer Law International 1999, str. 423-500
- de La Fayette, L.: *The Marine Environment Protection Committee: The Conjunction of the Law of the Sea and International Environmental Law*, in *IJMCL*, vol. 16, n°2, 2001, str. 187 a násl.
- Delannoi, G.: *Sagesse, prudence, précaution*, in RJE, n°spécial, 2000, str. 11-17
- Doumbé-Billé, S.: *La nouvelle Convention africaine de Maputo sur la conservation de la nature et des ressources naturelles*, in RJE, 1/2005, str. 5-17
- Duris, P.: *Linné. Classer la nature*, in *Pour la science*, č. 26, únor-květen 2006, str. 33-120

- Feely, R.A. *et al.*: *Impact of anthropogenic CO₂ on the CaCO₃ system in the oceans*, in *Science*, Vol. 305, 2004, str. 362-366
- Freestone, D., Hey, E.: *Origins and development of the precautionary principle*, in Freestone, D., Hey, E. (ed.): *The Precautionary Principle and International Law*, Kluwer Law International, 1996, str. 3-15
- Fuhrman, J.: *Genome sequences from the sea*, in *Nature*, Vol. 424, 2003, str. 1001-1002
- Geistdoerfer, P.: *Des organismes d'une beauté plus exquise*, in *La Recherche*, n°355, 2002, str. 18-21
- Gillespie, A.: *Humane Killing: A Recognition of Universal Common Sense in International Law*, in *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 6, Issue 1-2, 2003, str. 1-29
- Gjerde, K.M.: *Current Legal Development: High Seas Marine Protected Areas – Participants' Report of the Expert Workshop on Managing Risks to Biodiversity and the Environment on the High Seas, Including Tools Such As Marine Protected Areas: Scientific Requirements and Legal Aspects*, in *IJMCL*, Vol. 16, No. 3, 2001, str. 515-528
- Glowka, L. : *Beyond the Deepest of Ironies : Genetic Resources, Marine Scientific Research and International Seabed Area*, in Beurier, J.-P., Kiss, A., Mahmoudi, S. (ed.) : *New Technologies and Law of the Marine Environment*, Kluwer Law International, 2000, str. 75-93
- Glowka, L.: *Putting marine scientific research on sustainable footing at hydrothermal vents*, in *Marine Policy*, Vol. 27, 2003, str. 303-312
- Harvell, C.D. *et al.*: *Emerging Marine Diseases – Climate Links and Anthropogenic Factors*, in *Science*, Vol. 285, 1999, str. 1505-1510
- Hayashi, M.: *The 1995 Agreement on the conservation and management of straddling and highly migratory fish stocks: significance for the Law of the Sea Convention*, in *Ocean & Coastal Management*, Vol. 29, Nos 1-3, 1995, str. 51-69
- Hermitte, M.-A.: *La Convention sur la diversité biologique*, in *AFDI*, XXXVIII-1992, str. 844-870
- Herring, P.J. *et al.*: *Are vent shrimps blinded by science?*, in *Nature*, Vol. 398, 1998, str. 116
- Johnson, M.: *Oceans need protection from scientists too*, in *Nature*, Vol. 433, str. 105
- Kaiser, M.J.: *Scraping the bottom : are towed fishing gears a threat to benthic biodiversity?*, in *Océanis*, Vol. 24, č. 4, 1998, str. 259-270
- Kapetsky, J.M., Bartley, D.M.: *Fisheries and Protected Areas*, in *Expanding partnerships in conservation*, Island Press, 1995, str. 88-104
- Karakassis, I.: *Aquaculture and coastal marine biodiversity*, in *Océanis*, Vol. 24, č. 4, 1998, str. 271-286

- Koester, V.: *The Five Global Biodiversity-Related Conventions: A Stocktaking*, in *RECIEL*, 11(1), 2002, str. 96-103
- Kochin, B.F., Levin, P.S.: *Lack of concern deepens the oceans' problems*, in *Nature*, Vol. 424, 2003, str. 723
- Labrot, V.: *Précaution et pêche responsable: plus qu'une affaire de mots...*, in *Espaces et ressources maritimes*, n° 14, 2001, str. 171-215
- Laubier, L., Desbruyeres, D.: *Les oasis du fond des océans*, in *La Recherche*, n°161, 1984, str. 1506-1517
- Leary, D.K.: *Bioprospecting and the genetic resources of hydrothermal vents on the high seas: what is the existing legal position, where are we heading and what are our options?*, in *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, Vol. 1, 2004, str. 137-178
- Migliorino, L.: *In situ protection of the underwater cultural heritage under international treaties and national legislation*, in *IJMCL*, vol. 10, n°4, 1995, str. 483-495
- Michelot, A.: *Utilisation durable et irréversibilité(s). Du « jeu » de la temporalité aux enjeux de la durabilité*, in *RJE*, n°spécial, 1998, str. 15-30
- Molenaar, E.J.: *Marine Mammals: The Role of Ethics and Ecosystem Considerations*, in *Journal of International Wildlife Law and Policy*, Vol. 6, Issue 1-2, 2003, str. 31-51
- Ondřej, J.: *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století*, in *Mezinárodní právo na přelomu tisíciletí*, AUC – Iuridica, 3-4/1998, str. 73-88
- Proutière-Maulion, G.: *L'évolution de la nature juridique du poisson de mer. Contribution à la notion juridique de bien*, in *Recueil Le Dalloz*, N° 43 / 7008e, 2000, str. 647-652
- Racine, J.-B.: *La valeur juridique des codes de conduite privés dans le domaine de l'environnement*, in *RJE*, č. 4, 1996, str. 409-425
- Reichhardt, T.: *Will souped up salmon sink or swim?*, in *Nature*, Vol. 406, 2000, str. 10-12
- Rochet, M.-J.: *Short term effects of fishing on life history traits of fishes: a summary*, in *Océanis*, Vol. 24, č. 4, 1998, str. 239-257
- Ruhl, H. A., Smith, K.K.: *Shifts in deep-sea community structure linked to climate and food supply*, in *Science*, Vol. 305, 2004, str. 513-515
- Sabine, Ch.L. et al.: *The Oceanic Sink for Anthropogenic CO₂*, in *Science*, Vol. 305, 2004, str. 367-371
- Scovazzi, T.: *Agreement on the Creation of a Mediterranean Sanctuary for Marine Mammals*, in *IJMCL*, 16/2001, str. 132-145

- Scovazzi, T.: *Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage*, in *Environmental Policy and Law*, vol. 32, n° 3-4, 2002, str. 152-157
- Scovazzi, T.: *La protection du patrimoine subaquatique: problèmes du droit international*, in *Le patrimoine culturel et la mer. Aspects juridiques et institutionnels*, Tome I, L'Harmattan, 2002, str. 231-237
- Shelton, D.: *Certitude et incertitude scientifiques*, in RJE, n°spécial, 1998, str. 39-47
- Snelgrove, P.V.R., Grassle, J.F.: *The Deep Sea: Desert AND Rainforest. Debunking the Desert Analogy*, in *Oceanus*, Vol. 38, No. 2, 1995, str. 25-29
- Soulé, M.E.: *Conservation tactics for a constant crisis*, in *Science*, Vol. 253, 1991, str. 744-749
- Stokstad, E.: *Global Loss of Biodiversity Harming Ocean Bounty*, in *Science*, Vol. 314, 2006, str. 745
- Takenawa, D.: *La méthode de chasse et la connaissance écologique des dauphins chez les habitants de Fanalei, Malaita (Îles Salomon)*, in *Ressources marines et traditions*, No. 12, 2002, str. 3-11
- Tilman, D.: *Causes, consequences and ethics of biodiversity*, in *Nature*, Vol. 405, 2000, str. 208-211
- Vœlckel, M.: *Les zones économiques exclusives et leur surveillance: le droit de la mer entre normativité et effectivité*, in *Annuaire du droit de la mer*, Tome IV, 1999, str. 9-29
- Zal, F., Jollivet, D.: *Les colons des vallées sous-marines*, in *La Recherche*, n°11 hors série, 2003, str. 42-45
- Zal, F.: *Les sources abyssales, berceau de la vie?*, in *La Recherche*, n°355, 2002, str. 22-25

IV. Oficiální dokumenty a zprávy mezinárodních organizací

- Aricò, S., Salpin, Ch.: *Bioprospecting of Genetic Resources in the Deep Seabed: Scientific, Legal and Policy Aspects*, UNU-IAS Report, 2005, 72 str.
- Biodiversité et environnement*, Rapport n° 33 de l'Académie des sciences, Technique & Documentation, 2. vydání, 1998, 88 str.
- de Fontaubert Ch., Downes, D.R., Agardy, T.S. : *Biodiversity in the Seas: Implementing the Convention on Biological Diversity in Marine and Coastal Habitats*, IUCN, 1996, 86 str.
- FAO Fisheries Department: *The State of World Fisheries and Aquaculture*, FAO, 2004, 153 str.

- FAO: *Fisheries management. 2. The ecosystem approach to fisheries*, FAO Technical Guidelines for Responsible Fisheries, No. 4, Suppl. 2, 2003, 112 str.
- FAO: *Precautionary approach to capture fisheries and species introductions*, FAO Technical Guidelines for Responsible Fisheries, No. 2, 1996, 54 str.
- Gianni, M.: *High Sea Bottom Trawl Fisheries and their Impacts on the Biodiversity of Vulnerable Deep-Sea Ecosystems: Options for International Action*, IUCN, 2004, 88 str.
- Gubbay, S.: *Protecting the Natural Resources of the High Seas*, Scientific Background Paper, IUCN/WCPA/WWF High Seas Marine Protected Areas Workshop, Malaga, leden 2003, 33 str.
- IUCN: *Lignes directrices pour les catégories de gestion des aires protégées*, IUCN, 1994, 261 str.
- Munro, G., Van Houtte, A., Willmann, R.: *The conservation and management of shared fish stocks: legal and economic aspects*, FAO Fisheries Technical Paper č. 465, 2004, 67 str.
- OSN: *Proceedings of the Twentieth Anniversary Commemoration of the Opening for Signature of the United Nations Convention on the Law of the Sea, New York, 9 and 10 December 1992*, OSN, 2003, 251 str.
- Robinson, R.A. et al.: *Climate change and migratory species*, BTO Research Report 414, 2005, 304 str.
- U.S. Department of Commerce: *The MONITOR National Marine Sanctuary – in Perspective*, in *International Marine Protected Area Management Seminar*, June 1-12 1986, Sanctuary Programs Division/National Oceanic and Atmospheric Administration/U.S. Department of Commerce, str. 345-368
- World Bank: *Natural Disaster Hotspots. Case Studies*, Disaster Risk Management Series No. 6, 2006, 184 str.
- WWF/IUCN: *The Status of Natural Resources on the High Seas*, WWF/IUCN, 2001, 93 str.

RÉSUMÉ

La thèse intitulée „La protection de la biodiversité marine en droit international“ essaie d’analyser l’état du droit positif ayant un rapport à la conservation et l’utilisation durable des manifestations concrètes de la biodiversité marine, d’identifier les éventuelles insuffisances et d’indiquer des solutions possibles *de lege ferenda*.

La thèse se compose de quatre parties substantielles. La première partie présente une introduction dans la problématique. Son but est d’expliquer le concept de la biodiversité lui-même, de rappeler son importance pour l’homme et de décrire les menaces auxquelles elle doit faire face. Ensuite, les spécificités de la protection de la biodiversité marine sont étudiées, aussi bien du point de vue „technique“ (le caractère physique particulier du milieu marin, le fonctionnement spécifique des écosystèmes marins) que juridique (l’existence de différents types d’espaces marins caractérisés, d’une part, par les compétences plus ou moins vastes de l’État côtier et, d’autre part, par les droits identiques de tous les États). La première partie se termine par l’étude du régime juridique fragmenté des ressources biologiques marines.

La deuxième partie vise les sources du droit international ayant une importance pour la protection de la biodiversité marine. Elle essaie de dresser une liste plus ou moins complète des conventions internationales pertinentes, tant au niveau globale que régionale, et d’analyser leur apport. Une attention toute particulière est prêtée à deux conventions globales de base, à savoir la Convention des Nations Unies sur le droit de la mer (adoptée en 1982) et la Convention sur la diversité biologique (adoptée en 1992). L’analyse des conventions pertinentes est complétée par l’étude des documents de „droit mou“ (*soft law*) les plus importants, i.e. des textes qui n’ont pas une valeur contraignante mais qui présentent un intérêt non-négligeable tant du point de vue de l’évolution du droit international que de la mise en œuvre des règles conventionnelles.

La troisième partie porte sur trois techniques classiques de conservation de la nature et leur utilisation dans le domaine de la protection de la biodiversité marine: la protection des espèces, la protection des espaces et la réglementation de certaines activités. L’attention est prêtée à la protection des espèces exploitées, des espèces associées et dépendantes (et plus généralement des espèces non-ciblées) et des espèces en danger ou rares. Quant à la

protection des espaces, sont étudiées non seulement les aires marines protégées *stricto sensu*, mais également d'autres types d'espaces dotés d'une protection spéciale qui peuvent contribuer à la protection de la biodiversité marine, à savoir les aires fermées à la pêche, les aires dont le but est la protection du patrimoine culturel subaquatique et les „aires marines particulièrement vulnérables“ désignées dans le cadre de l'Organisation maritime internationale. Les activités qui menacent la biodiversité marine sont divisées à celles dont les impacts sont directs (la pêche, le commerce international, la recherche scientifique marine et la bioprospection) et celles qui ne visent pas directement les manifestations concrètes de la biodiversité marine mais qui peuvent avoir d'importants effets nocifs secondaires (la pollution du milieu marin, l'introduction d'espèces exotiques, l'exploration et l'exploitation des ressources minérales des fonds marins).

La quatrième partie traite des facteurs principaux conditionnant l'efficacité de la protection de la biodiversité marine et de leur prise en compte par le droit international. Il s'agit en première place de la science et de la recherche qui apportent des connaissances et développent des techniques nécessaires pour la protection et l'utilisation durable de la biodiversité, tant terrestre que marine. Ensuite sont étudiées deux approches modernes de la protection de la nature, à savoir l'approche écosystémique et l'approche de précaution, et les difficultés de leur mise en œuvre dans le milieu marin. Finalement, l'importance de la coopération internationale est soulignée et les formes les plus importantes dans lesquelles elle se réalise sont présentées (la coopération dans le cadre de la recherche scientifique et l'échange des connaissances, la coordination des mesures de protection adoptées et la coopération dans leur mise en œuvre, les informations réciproques et l'assistance au cas d'une situation critique et la solidarité interétatique, c'est-à-dire l'assistance aux pays en voie de développement).

La thèse est finie par une conclusion qui résume les résultats de l'analyse *de lege lata* et des possibilités *de lege ferenda*. La nécessité des changements aussi bien du droit positif que de l'approche générale envers les océans et leurs ressources ressort de l'étude effectuée comme une conclusion générale.